

DHAMMADHARA JOURNAL OF BUDDHIST STUDIES DJBS

วารสารธรรมดารา - ISSN 2651-2262 (Online)

Vol. 12 No.1 (Collection 22) January-June 2026

ธรรมธารา

Dhammadhara Journal of Buddhist Studies

ISSN 2651-2262 (Online)

DJBS

Dhammadhara Journal
of Buddhist Studies

ฉบับที่ 1 (22) มกราคม-มิถุนายน 2569
ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

วารสารธรรมธารา

Dhammadhara Journal of Buddhist Studies

ลิขสิทธิ์ มูลนิธิสถาบันธรรมชัย

จัดทำโดย ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

วัตถุประสงค์และขอบเขต

วารสารธรรมธารา (Dhammadhara Journal of Buddhist Studies, DJBS) ISSN 2651-2262 (Online) เป็นวารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมูลนิธิสถาบันธรรมชัย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI มีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริม สนับสนุน และเป็นแหล่งข้อมูลในการเผยแพร่ผลงานวิจัยและบทความ วิชาการให้กับคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจ โดยมีเนื้อหาทางพระพุทธศาสนา 2 กลุ่ม คือ **กลุ่มที่ 1 พระพุทธศาสนาเชิงคัมภีร์** คือ มีการศึกษาวิจัยเนื้อหาในพระไตรปิฎกในภาษาต่าง ๆ เช่น ภาษาบาลี ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาทิเบต ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น เป็นต้น **กลุ่มที่ 2 พระพุทธศาสนาเชิงประยุกต์** คือ การนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประยุกต์เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ เช่น งานวิจัยนวัตกรรมเชิงพุทธด้านมนุษยศาสตร์และด้านสังคมศาสตร์

ทั้งนี้ ผู้เขียนสามารถแยกประเภทของบทความตามเนื้อหาหลักได้ดังนี้ **กลุ่มที่ 1 พระพุทธศาสนาเชิงคัมภีร์** ประกอบด้วย คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาสายจารีตต่าง ๆ ประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา และ **กลุ่มที่ 2 พระพุทธศาสนาเชิงประยุกต์** ประกอบด้วย งานวิจัยนวัตกรรมเชิงพุทธ บูรณาการ ด้านปรัชญา ด้านประเพณีและวัฒนธรรมไทย ด้านจิตวิทยา ด้านการศึกษา ด้านศิลปกรรม ด้านเทคโนโลยี ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ประเภทของบทความ

วารสารธรรมธาราเปิดรับบทความ 4 ประเภท คือ

1) บทความวิจัย มีการศึกษาวิจัยและมีรูปแบบโครงสร้างอย่างถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัย ประกอบด้วย ความเป็นมา(บทนำ) วัตถุประสงค์ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิธีดำเนินการวิจัย ผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย องค์ความรู้ใหม่ บทสรุป และข้อเสนอแนะ

2) **บทความวิชาการ** มีการศึกษาค้นคว้าอย่างลึกซึ้ง แล้วนำเสนอความรู้ใหม่ที่ได้มีรูปแบบประกอบด้วย บทนำ เนื้อหา ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา และบทสรุป

3) **บทความแปลจากภาษาต่างประเทศ** เป็นการนำงานวิจัย งานวิชาการ หนังสือที่เขียนเป็นภาษาต่างประเทศ แปลนำเสนอเป็นบทความเพื่อนำความรู้มาแลกเปลี่ยนเปิดมุมมองใหม่จากทัศนะของนักวิชาการต่างประเทศ ทั้งภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ภาษาอังกฤษ ภาษาเยอรมัน เป็นต้น ทั้งนี้ต้องได้รับการยินยอมจากเจ้าของผลงานและสำนักพิมพ์ รวมทั้งผู้เขียนต้องนำเสนอมุมมองของตนเองต่องานชิ้นนั้นด้วย

4) **บทความพิเศษจากผู้เชี่ยวชาญ** เป็นผลงานเขียนจากนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิระดับสูงทั้งในและต่างประเทศ ที่ได้รับการกลั่นกรองและอนุมัติจากบรรณาธิการและกองบรรณาธิการวารสารฯ เรียบร้อยแล้ว เพื่อนำเสนองานเขียนให้ผู้อ่านได้รับประโยชน์สูงสุด

ทั้งนี้บทความทุกประเภทจำนวนคำเฉลี่ยรวมทั้งหมดไม่ควรเกิน 9,000 คำ และขอแนะนำให้มีรูปภาพ ตาราง และแผนภูมิ จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจบทความได้ดีมากขึ้น

ระยะเวลาตีพิมพ์ ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ที่ปรึกษาากิตติมศักดิ์

พระพรหมวชิรปัญญาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)

พระเผด็จ ทตตชีโว

พระธรรมวชิรปัญญาจารย์ (เทียบ สิริญาโณ), รศ. ดร.

พระเมธาวิเชียร (สุเทพ ปวิสโก), รศ. ดร.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพนธ์ อัครวิรุฬห์การ

Professor Katsura Shoryu, Ph.D. (Hiroshima University, Hiroshima, Japan)

Professor Sasaki Shizuka, Ph.D. (Hanazono University, Kyoto, Japan)

Professor Wakahara Yusho (Ryukoku University, Kyoto, Japan)

บรรณาธิการ

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), พ.บ., ดร.

ผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

ดร. ภัทติดา แรงทน

หัวหน้าศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ DCI

กรรมการที่ปรึกษา

พระมหาธนา เตชธมโม, ดร., (ป.ธ.9) พระมหาอภิชาติ ญาณสุโก, ดร.

พระมหาสมคิด ขยาภิโร, พระมหาวุฒิชัย วุฑฒิชโย, ดร., (ป.ธ.9)

พระมหาพรท กิตติปาโล, ดร., พระมหามนต์ชัย อภิชาโน, ดร.

กองบรรณาธิการ

Professor Matsuda Kazunobu Bukkyo

University, Kyoto, Japan

พระปัญญาวัชรบัณฑิต (สมบุรณ์ วุฑฒิกโร), รศ. ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย, ดร.

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ

มหาวิทยาลัยริวโคคุ ประเทศญี่ปุ่น

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พลอากาศตรี ศาสตราจารย์ ดร. ประสงค์ ประณีตพลกรัง

โรงเรียนนายเรืออากาศนวมินทกษัตริยาธิราช

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. อำนาจ บัวศิริ

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร. จันทิรา โกมาสสถิต

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อุทัย สติมัน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดร. บรรเจิด ขวลิตรืองฤทธิ์

หัวหน้าศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก DCI

คณะผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ (Reviewers)

พระธรรมวชิรปัญญาจารย์ (เทียบ สิริญาโณ), รศ. ดร.

พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ. ดร.

พระมหาอานนท์ อานนโท, ผศ. ดร.

พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ. ดร.

พระมหาดวงเด่น ฐิตณาโณ(ตุนิน), ผศ. ดร.

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ผศ. ดร.

พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย, ดร.

พระมหาอิทธิพล อิทธิชัย, ดร.

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา

ศาสตราจารย์ ดร. เชษฐ ติงสัญชลี

ศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส

ศาสตราจารย์ ดร. ฉลองเดช कुमारมาต

รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. อำนาจ บัวศิริ

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน

รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิท พิมพวง

รองศาสตราจารย์ ดร. จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ

รองศาสตราจารย์ ดร. กนกพร นุ่มทอง

รองศาสตราจารย์ ดร. วิไลพร สุจริตธรรมกุล

รองศาสตราจารย์ ดร. สุวิญ รักสัตย์

รองศาสตราจารย์ ดร. อำพล บุคดาสาร

รองศาสตราจารย์ ดร. จีรยุทธ ไชยจาวณิช

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ รุนรา

รองศาสตราจารย์ ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน

รองศาสตราจารย์ ดร. ณัฏพล ศิริสวัสดิ์

รองศาสตราจารย์ ดร. ประพันธ์ ศุภษร

รองศาสตราจารย์ ดร. พูนชัย ปันธิยะ

รองศาสตราจารย์ ดร. สานู มหัทธนาคุลย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประทุม อังกูโรหิต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานบีวิช ทัดแก้ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ

มหาวิทยาลัยริวโคคุ ประเทศญี่ปุ่น

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตเชียงใหม่

วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมพรนุช ตันศรีสุข
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิพนธ์ ศศิภานุเดช
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ขาติเมธิ หงษา
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิสิษฐุ์ คัดคำส่วน
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศักดิ์ จันทรงาม
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บารมี เลิศอริยะเมตตา
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมควร นิยมวงศ์
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อุทัย สติมัน
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เผด็จ จงสกุลศิริ
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัมพวัลย์ วิศวธีรานนท์
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กฤตภูมิ ขมภูวิเศษ
 ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์
 ดร. พิบูลย์ ชุมพลไพศาล
 ดร. อุดม จันทิมา
 ดร. พิสิษฐุ์ โคตรสุโพธิ์

 ดร. กรรณิการ์ ขาวเงิน
 ดร. สุรัชย์ พุดชู
 ดร. สมเกียรติ แก้วเกาะสะบ้า
 ดร. กฤษณา นันทเพ็ชร
 ดร. ดิเรก อินจันทร์
 ดร. ชาคริต แหลมม่วง
 ดร. ประภากร พันธ์ดิษฐ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
 มหาวิทยาลัยนครพนม
 มหาวิทยาลัยแม่โจ้
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
 มหาวิทยาลัยศิลปากร
 มหาวิทยาลัยมหิดล
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตเชียงใหม่
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 มหาวิทยาลัยบูรพา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
 ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI
 ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

การประเมินคุณภาพบทความ

การตรวจสอบคุณภาพของบทความ

- บทความทุกบทความ ต้องผ่านการตรวจและประเมินจากกองบรรณาธิการ
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิตั้งแต่ 2 ท่านขึ้นไปแบบปกปิดรายชื่อ (Double Blinded)
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิภายในและภายนอก
- บทความจากผู้เขียนภายใน ได้รับการตรวจและประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

- บทความต้องไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารอื่นหรือกำลังอยู่ในระหว่างการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น ยกเว้นบทความแปลภาษาต่างประเทศที่ผู้เขียนและสำนักพิมพ์ยินยอมให้แปลเป็นภาษาไทย
- บทความต้องไม่มีการคัดลอกมาจากผลงานของบุคคลอื่น

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

ผู้เขียนต้องปรับรูปแบบและการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนด คือ หลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธารา (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2) ก่อนส่งเข้าระบบ Submission ทั้งนี้วารสารกำหนดหลักเกณฑ์การอ้างอิงโดยอาศัยระบบ Chicago เวอร์ชัน 17 อ้างอิงแบบเชิงอรรถ (Footnote)

- บทความมีความยาวคำเฉลี่ยไม่ควรเกิน 9,000 คำ
- ชื่อบทความเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทย (ความยาวไม่เกิน 500 คำ) และภาษาอังกฤษ
- ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้อักษร TH Sarabun Chula ขนาด 16 และกั้นขอบด้านละ 2.54 ซม.
- ตัวเลข ใช้เลขอารบิก ตลอดทั้งบทความ
- สำหรับเนื้อหาที่ต้องใช้อักษรพิเศษ เช่น บาลี/สันสกฤต-โรมัน, จีน, ญี่ปุ่น ให้ใช้อักษร Calibri Light ขนาด 11 ยกเว้นทีเบตให้ใช้อักษร Microsoft Himalaya ขนาด 16
- บรรณานุกรมและการอ้างอิง ใช้รูปแบบตามหลักการอ้างอิงที่วารสารกำหนดรายละเอียดในภาคผนวก
- หากมีรูปภาพประกอบให้ส่งไฟล์ต้นฉบับแนบมาด้วย

ส่งบทความเข้าระบบออนไลน์ Submission โดยลงทะเบียนได้ที่

<https://so01.tcithaijo.org/index.php/dhammadhara>

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

ดร.ภัทธิดา แรงทน

ฝ่ายพิสูจน์อักษร

ดร.พิชญานันต์ พงษ์ไพบูลย์

ฝ่ายระบบออนไลน์

พระมหาธัญสิทธิ์ กิตติสารโร,ดร.

พระมหายศพล ธมฺมธโร

ฝ่ายกราฟิกดีไซน์

สายสิริ แสงพยับ

ติดต่อสอบถาม

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI แผนกศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ ส่วนงานวารสารธรรมธารา (DJBS)

75 หมู่ที่ 1 ต. ไทรน้อย อ. บางบาล จ. พระนครศรีอยุธยา 13250

Telephone: 08-2487-1795, 09-5665-5355

E-mail: dhammadhara072@gmail.com

Facebook Fanpage: <https://www.facebook.com/DJBSJournal>

Website: <https://s001.tci-thaijo.org/index.php/dhammadhara>

วารสารธรรมธารา ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI ขอแสดงความยินดีกับ

รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส
ผู้ทรงคุณวุฒิประจำวารสาร

ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้ดำรงตำแหน่ง

ศาสตราจารย์

สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

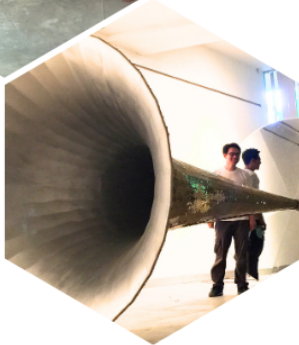

ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2564

โดยมีประกาศในราชกิจจานุเบกษาวันที่ 9 มิถุนายน 2568

วารสารธรรมธารา
ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI
ขอแสดงความยินดีกับ

รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลองเดช คุณานุมัต

ผู้ทรงคุณวุฒิประจำวารสาร

ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ให้ดำรงตำแหน่ง

ศาสตราจารย์

สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตั้งแต่วันที่ 30 กรกฎาคม 2563

โดยมีประกาศในราชกิจจานุเบกษาวันที่ 2 ธันวาคม 2568

บทบรรณาธิการ

วารสารธรรมธราใคร่ขอแจ้งข่าวอันเป็นมงคลแก่ท่านผู้อ่านว่า ผู้ทรงคุณวุฒิประจำวารสารฯ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงตำแหน่ง **ศาสตราจารย์** จำนวน 2 ท่าน ได้แก่

1. รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อนใส ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงตำแหน่ง **ศาสตราจารย์ สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต** คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2564 โดยมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2568

2. รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลองเดช คุณานุมาต ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ดำรงตำแหน่ง **ศาสตราจารย์ สาขาวิชาทัศนศิลป์** คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 โดยมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2568

จึงขอเจริญพรเชิญชวนท่านผู้อ่านร่วมแสดงความยินดีกับท่านศาสตราจารย์ทั้งสอง มา ณ โอกาสนี้

ส่วนวารสารธรรมธรา ฉบับที่ 22 นี้ มีบทความทั้งหมด 7 บทความ ดังนี้

1. บทความวิชาการเรื่อง “P.S.R.S. Model : แนวทางการทำงานและแก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม” โดย พระมหาธัญญ์สัณห์ กิตติสาริ, ดร. ได้นำ P.S.R.S. Model (Preservation, Study, Research, Sustainability) เป็นแนวทางการทำงานแบบองค์รวม เพื่อแก้ไขปัญหาเอกสารโบราณที่นับวันจะสูญสลายไปอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการใช้ระบบ IT แบบเปิด ที่มีคุณสมบัติรองรับมาตรฐานสากล และการสร้างเครือข่ายความยั่งยืนใน 3 ระดับปฏิบัติการ (ท้องถิ่น ชาติ นานาชาติ) ผู้ที่สนใจการศึกษาเรื่องคัมภีร์โบราณ และเอกสารโบราณอื่น ๆ ไม่ควรพลาด

2. บทความวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมัฏฐาน” โดย พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ. ดร. และคณะ ได้นำเสนอการพัฒนารูปแบบกิจกรรมตามหลักกายคตาสติกัมมัฏฐาน เพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มในผู้สูงอายุ ผลการทดสอบยืนยันว่ากิจกรรมช่วยเพิ่มความสามารถในการทรงตัวได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และได้องค์ความรู้ใหม่คือ “6 รู้ ปรับความเสี่ยง...เลี่ยงการล้ม” ซึ่งเน้นการฝึกสติอยู่กับลมหายใจ อิริยาบถย่อย การพิจารณากาย และความรู้ด้านอาหารที่เหมาะสมกับวัย

3. บทความวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง” โดย นางสาวพญานกัศ คฤหาสน์ภักดิ์ ได้พัฒนา “5AB Model” ซึ่งเป็นรูปแบบ 5 กิจกรรมที่สอดคล้องกับพฤติกรรม 5 กลุ่ม เพื่อเสริมสร้างสมาธิและแก้ไขพฤติกรรมเสี่ยงของเด็กปฐมวัย ผลการทดลองชี้ว่า กิจกรรมสามารถนำไปสู่พฤติกรรมเชิงบวกได้จริง โดยเฉพาะ “สมาธิสัมผัสรัก” ที่ช่วยลดภาวะซึมเศร้า ความฟุ้งซ่านได้รวดเร็ว

4. บทความแปลเรื่อง “มหาไวปุถย พุทธาวตังสกุสูตร สุวรรณสิงห์ปริเฉท: บทแปลพากย์ไทยเชิงปรัชญา และกรอบใหม่ในการเข้าใจอวตังสกะ (3)” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์ ศศิภานุเดช ได้นำเสนอการแปลและวิเคราะห์เชิงปรัชญาของ “สุวรรณสิงห์ปริเฉท” ในมหาไวปุถย พุทธาวตังสกุสูตร เพื่อแสดงวิภาษวิธีขั้นสูงของสำนักอวตังสกะ โดยชี้ให้เห็นว่า “ศูนย์ตา” ในสรรพสิ่ง คือ “พุทธญาณ” และ “ประภคติประภัสสรจิต” จิตบริสุทธิ์ที่มีอยู่ในสำนักของเราตั้งแต่ต้น ซึ่งเป็นฐานของทฤษฎี “ตถาคตครม”

5. บทความวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี” โดย นางปัญญธนิดา วากะดอน ได้ศึกษาคุณค่าของหลักธรรมที่ซ่อนอยู่ในพุทธลักษณะของพระพุทธรูปปางต่างๆ ในยุคทวารวดี และได้สร้างนวัตกรรมดิจิทัลในรูปแบบสารคดีชื่อ “ประตูเมืองท่า ทวารวดี” เพื่อถ่ายทอดหลักธรรมและคุณค่า (คติธรรม จิตใจ ศิลปวัฒนธรรม สังคม) ที่ซ่อนอยู่ในพระพุทธรูปยุคทวารวดีปางต่าง ๆ และได้รับความพึงพอใจสูงจากผู้ชม

6. บทความวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้: กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา” โดย นายเศรษฐฉัตร ธนาชัยกรพิศุทธิ์ และคณะ ได้บูรณาการกระบวนการตัดสินใจตามแนวคิดการจัดการความรู้ (SECI Model) เข้ากับหลักกุศลและไตรสิกขาของพระพุทธศาสนา นำเสนอ

องค์ความรู้ใหม่คือ “ปัญจสัมา” หรือ “Pentameric R Model” ซึ่งเป็นกรอบความคิด 5 ประการ เพื่อให้การตัดสินใจมีความถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

7. บทความวิจัย เรื่อง “การพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์เพื่อการจัดการองค์ความรู้และการสร้างคุณค่าทางสังคม” โดย รองศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม และคณะ ได้นำเสนอคุณูปการของแม่ชีไทยต่อพระพุทธศาสนา การศึกษาและสังคมไทย ในหลายมิติ พร้อมทั้งปัญหาการขาดระบบจัดเก็บข้อมูลที่เป็นมาตรฐาน งานวิจัยจึงเสนอการพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ ในฐานะเป็นเครื่องมือจัดการองค์ความรู้ และอนุรักษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ และยืนยันบทบาทแม่ชีไทยในฐานะทุนทางสังคมที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศ

หวังว่า ผู้อ่านทุกท่านจะได้รับความรู้และความเพลิดเพลินตามสมควร

พระครูปลัดสวพัฒน์โพธิคุณ

(สมชาย ฐานวุฑโฒ)

1 มกราคม 2569

Editorial

Dhammadhara Journal is pleased to share auspicious news with its esteemed readers. Two distinguished members of the journal's editorial board have graciously received Royal Appointments to the rank of Professor.

1. Associate Professor Dr. Samniang Leurmsai was appointed *Professor of Pāli and Sanskrit*, Faculty of Archaeology, Silpakorn University, effective November 1, 2021, as announced in the Royal Gazette on June 9, 2025.

2. Associate Professor Dr. Chalongdej Khuphanumat was appointed *Professor of Visual Arts*, Faculty of Fine Arts, Chiang Mai University, effective July 30, 2020, as announced in the Royal Gazette on December 2, 2025.

We respectfully invite readers to join in extending sincere congratulations to both professors on this distinguished occasion.

Dhammadhara Journal Issue No. 22 presents seven scholarly articles summarized as follows:

1. The academic article titled **“The P.S.R.S. Model: A Framework for a Holistic Approach to Working and Solving Problems in Ancient Manuscripts”** by *Phramaha Thunsun Kittisaro, Ph.D.* This article proposes the P.S.R.S. Model (Preservation, Study, Research, and Sustainability) as a holistic framework for addressing the ongoing deterioration of ancient manuscripts. Emphasizing open IT systems that comply with international standards and the establishment of sustainable networks at the local, national, and international levels, the study offers valuable insights for scholars of palm-leaf manuscripts and other ancient documents.

2. The research article titled **“An Activity Model Development Based on Kāyagatāsati Kammaṭṭhāna to Reduce the Risk of Falls from Walking in Elderly Adults”** by *Phramaha Tawee Mahāpañño, Asst. Prof., Ph.D., and team.* This study presents the development of an activity model grounded in Kāyagatāsati Kammaṭṭhāna (mindfulness of the body) aimed at reducing fall risk among elderly

adults. The findings demonstrate statistically significant improvements in balance and introduce a new body of knowledge, “Six Awareness Practices for Risk Adjustment and Fall Prevention,” emphasizing mindfulness of breathing, minor bodily postures, body contemplation, and age-appropriate nutrition.

3. An action research article on **“A Model for Using Buddhist Psychology to Enhance Concentration in Early Childhood: A Case Study of Wat Pa Pradu Phra Aram Luang Child Development Center, Muang District, Rayong Province”** by *Ms. Radayaphak Knaruhadphak*. This action research develops the “5AB Model,” consisting of five activities aligned with five behavioral groups to enhance concentration and address risk behaviors in early childhood. The results indicate clear positive behavioral outcomes, particularly through “loving-touch mindfulness,” which effectively reduces depression and mental restlessness.

4. A translated article on **“*Huayanjing jinshizizhang*: A Philosophical Translation in Thai and a New Approach to Understanding Avataṃsaka (3)”** by *Nipon Sasipanudej, Asst. Prof., Ph.D.* This article presents a philosophical translation and analysis of The Flower Ornament Golden Lion Treatise (*Huayanjing jinshizizhang*), elucidating the advanced dialectical method of the Avataṃsaka school. It highlights “emptiness” in all phenomena as “Buddha wisdom” and “prakṛti-prabhāsvara-citta”, the innately pure mind, which serves as the foundation of “tathāgata-garbha” theory.

5. The research article titled **“Digital Innovation for Learning the Principles of Dharma through the Buddhist Characteristics of the Buddha Statues of the Dvaravati Period”** by *Ms. Puntanita Wakadoun*. This study examines the values of Buddhist teachings embodied in various postures of Dvaravati-period Buddha statues and develops a documentary-based digital innovation entitled “Gateway to the Dvaravati Port”. The innovation effectively communicates moral, mental, artistic-cultural, and social values embedded in Dvaravati Buddhist art and received high levels of audience satisfaction.

6. The research article titled **“Knowledge Management: A Decision-Making Process According to Buddhism”** by *Mr. Setthachat Thanachaikonphisut and team*. Integrating the SECI knowledge management model with Buddhist principles of wholesomeness and the Threefold Training (Trisikṣā), this study proposes a new conceptual framework known as Pañcasammā, or the “Pentameric R Model,” which offers five guiding principles for accurate and effective decision-making.

7. The research article titled **“The Development of the Thai Buddhist Nuns’ Online Archive for Knowledge Management and Social Value Enhancement”** by *Kritsana Raksachom, Assoc. Prof., Ph.D., and team*. This research highlights the multifaceted contributions of Thai Buddhist nuns to Buddhism, education, and Thai society, while addressing the absence of standardized archival systems. The study proposes the development of an online archive for Thai Buddhist nuns as a knowledge management tool that systematically preserves historical evidence and affirms the role of nuns as vital social capital for national development.

We sincerely hope that this issue will provide readers with both scholarly insight and intellectual enjoyment.

Phragrupalad Suvuttanabodhigun

(Somchai Thanavuddho)

1 January 2026

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

P.S.R.S. Model : แนวทางการทำงานและแก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม

The P.S.R.S. Model : A Framework for a Holistic Approach to Working
and Solving Problems in Ancient Manuscript

พระมหาธัญสัณห์ กิตติสารโ

19

การพัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ ตามหลักกายคตาสติกรรมฐาน

An Activity Model on Kāyagatāsati Kammaṭṭhāna to Reduce the Risk
of Falls from Walking in the Elderly Adults

พระมหาทวี มหาปัญญา, กรรณิการ์ ชาวเงิน, วิไลพร อุ่นเจ้าบ้าน
และ พระศราวุธ จันทนะ

51

รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย: กรณีศึกษา

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

A Model for Using Buddhist Psychology to Enhance Concentration for Childhood:
A Case Study of Wat Pa Pradu Phra Aram Luang Child Development Center, Muang District,
Rayong Province

พญานุกัค คฤหาสน์ภาค

68

นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี

Digital Innovation for Learning the Principles of Dharma through

the Buddhist Characteristics of the Dvaravati Period Buddha Statues

บุญยธนิตา วากะควน

91

การจัดการความรู้: กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา

Knowledge Management: A Decision-Making Process According to Buddhism

เศรษฐฉัตร ธนาชัยกรพิศุทธิ์, สุวิญ รักษิตย์ และ ต๋อง นวลจันทร์

114

**การพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์เพื่อการจัดการองค์ความรู้และ
การสร้างคุณค่าทางสังคม**

The Development of the Thai Buddhist Nuns' Online Archive for Knowledge
Management and Social Value Enhancement

แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, กรรณิการ์ ขาวเงิน, พระสุธีรัตนบัณฑิต, มาร์ติน เซเกอร์,
อรรช ไกรจักร์ และ กนกอร ก้านน้อย

133

**มหาไวปุลย พุทธาวตังสกุสูตร สวรรณสิงห์ปริเฉท: บทแปลพากย์ไทยเชิงปรัชญา
และกรอบใหม่ในการเข้าใจอวตังสกะ (3)**

Huayanjing jinshizizhang : A Philosophical Translation in Thai
and New Approach to Understanding Avatamsaka (3)

นิพนธ์ ศศิภาณุเดช

169

ภาคผนวก

หลักการอ้างอิงของวารสารธรรมธารา

197

P.S.R.S. Model: แนวทางการทำงาน และแก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม

The P.S.R.S. Model: A Framework for A Holistic Approach to Working and Solving Problems in Ancient Manuscript

พระมหาธัญสัณห์ กิตติสารโร,ดร.

Phramaha Thunsun Kittisaro, Ph.D.

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

DCI Center for Buddhist Studies

Email: thunsun@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 11 ตุลาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 19 มกราคม 2569

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้นำองค์ความรู้จากงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน” คือ P.S.R.S. Model มาเสนอแนะแนวทางการทำงานและแก้ไขปัญหาด้านเอกสารโบราณอันเป็นแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิที่สำคัญ บันทึกภูมิปัญญาบรรพบุรุษไทยที่นับวันจะสูญสลายหายไปอยู่ตลอดเวลาทั้งจากภัยธรรมชาติและจากน้ำมือมนุษย์

P.S.R.S. Model ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) P = Manuscript Preservation การอนุรักษ์ต้นฉบับ 2) S = Integrated Studies การศึกษาแบบบูรณาการ 3) R = Scholarly Research การวิจัยทางวิชาการ 4) S = Sustainability Network เครือข่ายความยั่งยืน และ 3 ระดับปฏิบัติการ ได้แก่ 1) L = Local Implementation การประยุกต์ใช้ระดับท้องถิ่น 2) N = National and Policy Integration การผสมผสานนโยบายระดับชาติ 3) G = Global Network เครือข่ายระดับนานาชาติ

โดยมีระบบ IT ที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อสนับสนุนการทำงานของ P.S.R.S. Model มี 3 คุณสมบัติ ได้แก่ 1) รองรับทุกมาตรฐานการทำงาน 2) ทำงานบนฐานเทคโนโลยี Web 2.0 3) รองรับระบบส่วนต่อประสานโปรแกรมประยุกต์ มี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) เซิร์ฟเวอร์ 2) ระบบฐานข้อมูล 3) ระบบส่วนต่อประสานโปรแกรมประยุกต์ 4) แอปพลิเคชัน และมี 4 ฟังก์ชันการทำงาน ได้แก่ 1) การนำเข้าเนื้อหาเข้าสู่ระบบ 2) การเข้าถึงข้อมูลต้นฉบับ 3) การเข้าถึงข้อมูลตัวอักษร 4) การเข้าถึงข้อมูลเชิงโปรแกรมมิ่ง

ผลการศึกษาพบว่า สามารถนำ P.S.R.S. Model ไปประยุกต์ใช้ทำงานและแก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวมได้อย่างดีโดยการนำ P.S.R.S. Model มาประยุกต์ใช้กับงานด้านเอกสารโบราณซึ่งมีงาน 4 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการอนุรักษ์ 2. ด้านการศึกษา 3. ด้านการวิจัย 4. ด้านการสร้าง ความยั่งยืน และการแก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณแบบครบวงจร จำเป็นต้องแก้ปัญหาให้ครบทั้ง 3 ระดับ ได้แก่ 1. ระดับปฏิบัติการ 2. ระดับนโยบาย 3. ระดับเครือข่าย

คำสำคัญ: รูปแบบ P.S.R.S. การทำงาน การแก้ปัญหา เอกสารโบราณ องค์รวม

Abstract

This article draws on knowledge from the research on “A Development of an Information Technology Platform for the Preservation and Studies of Manuscripts” i.e., the P.S.R.S. Model, to present a working approach and address the issues of ancient documents, a crucial primary source of information that records the wisdom of our ancestors. These documents are increasingly lost due to both natural disasters and human intervention.

The P.S.R.S. Model consists of four components: 1) P = Manuscript Preservation; 2) S = Integrated Studies; 3) R = Scholarly Research; 4) S = Sustainability Network; and 3 operational levels: 1) L = Local Implementation. Local Applications 2) N = National and Policy Integration 3) G = Global Network

The IT system developed to support the P.S.R.S. Model has three features: 1) Supports all operating standards 2) Operates on Web 2.0 technology 3) Supports application interface systems. It consists of four components: 1) Server, 2) Database, 3) Application Interface, and 4) Application. It provides four functions: 1) Content Entry, 2) Access to Original Data, 3) Text Data Access, and 4) Programmatic Data Access.

The study found that the P.S.R.S. Model can be effectively applied to solve problems related to ancient documents in a holistic manner. The P.S.R.S. Model can be applied to ancient documents in four areas: 1. Conservation, 2. Education, 3. Research, and 4. Sustainability. It also provides a comprehensive solution for ancient document issues. It is necessary to solve the problem at all three levels: 1. Operational level 2. Policy level 3. Network level.

Keywords: P.S.R.S. Model, Working, Problem Solving, Ancient Manuscript, Holistic

1. บทนำ

เอกสารโบราณ หมายถึง เอกสารตัวเขียนที่ค้นในสมัยโบราณบันทึกภูมิปัญญาต่าง ๆ ไว้ก่อนที่จะมีเทคโนโลยีการพิมพ์¹ เอกสารโบราณแบ่งตามวัสดุที่ใช้บันทึกได้เป็น 3 ประเภท² คือ 1) **จารึก** คือ เอกสารที่มีการสลักหรือจารตัวอักษรลงบนวัสดุเนื้อแข็ง 2) **คัมภีร์ใบลาน** คือ เอกสารที่มีการจารตัวอักษรลงบนใบลานและร้อยเข้าด้วยกันเป็นผูก และ 3) **สมุดไทย** คือ เอกสารประเภทกระดาษที่ทำเป็นเล่มรูปแบบต่าง ๆ เอกสารโบราณถือเป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Source) ที่ทรงคุณค่าในประเทศไทยยังคงมีเอกสารโบราณเหล่านี้อยู่หลายล้านฉบับ เป็นคลังความรู้ที่เก็บรักษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย สมควรที่จะรักษาไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

เอกสารโบราณมีอายุการใช้งานจำกัดเพราะเป็นวัสดุธรรมชาติ เช่น จารึกอาจเกิดการแตกหักหรือผุกร่อนไป ส่วนคัมภีร์ใบลานและสมุดไทยอาจถูกแมลงกัดกินทำลายหรือเสื่อมสภาพอันเนื่องมาจากสภาพอากาศร้อนและความชื้น ถึงแม้จะเก็บรักษาไว้อย่างดีแต่สุดท้ายก็จะเสื่อมสลายไปในที่สุด นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่เกิดจากมนุษย์หลายครั้งที่เอกสารใบลานถูกแปรสภาพไปเป็นเนื้อมวลสารเพื่อทำเครื่องรางของขลัง การลักลอบซื้อขายศิลปกรรมในตลาดมืด ตลอดจนภัยพิบัติต่าง ๆ เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม เป็นต้น

ปัญหาการทำงานด้านเอกสารโบราณในปัจจุบัน แบ่งได้ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) **สภาพเอกสารโบราณ** เอกสารโบราณในประเทศไทยส่วนใหญ่อยู่ว่าขาดการเข้าไปบริหารจัดการ ถูกทิ้งร้าง ขาดการดูแล รื้อวันสูญสลาย หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงไม่มีศักยภาพเพียงพอในการบริหารจัดการเอกสารเหล่านี้ทั่วประเทศได้ทั้งหมด ประกอบกับไม่ได้ทุ่มเทสรรพกำลังเข้ามาบริหารจัดการมากเท่าที่ควรจะเป็น 2) **หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง** มีความหลากหลายทั้งหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของเอกชน และเป็นกลุ่มงานที่เกิดจากการรวมกันของผู้มีใจรัก หน่วยงานเหล่านี้นับได้หลายสิบหน่วยงาน แต่นับว่ายังมีน้อยเมื่อเทียบกับปริมาณเอกสารโบราณทั้งหมด แต่ละหน่วยงานส่วนใหญ่จะมีทีมงานที่ทำงานอยู่ประจำประมาณ 3–5 คน 3) **นโยบายการทำงาน** การทำงานของหน่วยงานด้านเอกสารโบราณมักจะเป็นนโยบายที่ตอบสนองการทำงานภายในหน่วยงานตนเอง ต่างคนต่างทำ ไม่ได้ทำงานในลักษณะบูรณาการร่วมกัน มักจะไม่มีนโยบายที่มุ่งเน้นการทำงานเชิงเครือข่ายร่วมกับหน่วย

¹ “เอกสารโบราณ,” สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://ancientdoc.mahidol.ac.th/ancientdoc/>

² เรณู กาญจนะโกศล, “เอกสารใบลาน,” *ข่าวสารสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 3 (พฤศจิกายน 2528–มกราคม 2529): 15.

งานภายนอกอื่น

ปัญหาเรื่องระบบ IT³ ในงานด้านเอกสารโบราณ แบ่งได้เป็น 3 ประเด็นได้แก่

- 1) **ระบบ IT ที่ใช้ในหน่วยงาน** เมื่อแบ่งหน่วยงานตามระบบ IT ที่ใช้ สามารถแบ่งได้ 3 ประเภท คือ 1. หน่วยงานที่ไม่มีระบบ IT หน่วยงานส่วนใหญ่มักจะเก็บข้อมูลอยู่ในรูปแบบเอกสารหรือไฟล์ โปรแกรมสำเร็จรูปต่าง ๆ เช่น โปรแกรมออฟฟิศ 2. หน่วยงานที่มีระบบ IT เก่าและไม่มีทีมพัฒนา แอปพลิเคชันที่สร้างขึ้นถ้าไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องก็จะเริ่มล้าสมัยไปภายใน 3-5 ปี 3. หน่วยงานที่มีระบบ IT ทันสมัยและมีทีมพัฒนา มักจะเป็นหน่วยงานที่มีงบประมาณประจำ สามารถนำมาแบ่งจ่ายเรื่องการพัฒนา ระบบ IT ได้
- 2) **ระบบ IT ด้านเอกสารโบราณในปัจจุบัน** ส่วนใหญ่ถูกพัฒนาเพื่อรองรับการทำงานตามนโยบายของหน่วยงานนั้น ซึ่งมักจะมุ่งเน้นไปที่หน้างานของตนเองเพียงอย่างเดียว ไม่ค่อยได้มุ่งเน้นไปที่การบูรณาการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มาร่วมงานกันในลักษณะเครือข่าย แม้จะเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ด้านเอกสารโบราณโดยตรงก็ตาม ทำให้ระบบ IT ของแต่ละหน่วยงานค่อนข้างเป็นระบบปิด หน่วยงานอื่นไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลเพื่อนำมาใช้งานได้เต็มที่
- 3) **นโยบายด้านระบบ IT ของงานด้านเอกสารโบราณ** เนื่องจากนโยบายการทำงานของหน่วยงานด้านเอกสารโบราณมักจะมีเพียงนโยบายที่ตอบสนองการทำงานภายในหน่วยงานตนเองเท่านั้น ไม่มีนโยบายที่มุ่งพัฒนาการทำงานเชิงภาพรวม ดังนั้นโจทย์การทำงานของการพัฒนาระบบ IT จึงเป็นเพียงการทำงานอยู่ภายใต้นโยบายของหน่วยงานเท่านั้น ไม่ใช่มุ่งพัฒนาให้ทันสมัยสมกับเทคโนโลยีโลกยุคปัจจุบัน

ปัจจุบันเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก ช่วยย่อโลกเข้าไว้ด้วยกันได้ สามารถสร้างได้ง่าย มีค่าใช้จ่ายไม่แพงมาก โปรแกรมเมอร์ไม่จำเป็นต้องมีทักษะที่สูงมาก ก็สามารถที่จะเชื่อมโยงข้อมูลของแต่ละหน่วยงานให้ถึงกันได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ระบบ IT ของหน่วยงานด้านเอกสารโบราณมักจะเป็นระบบปิด ขาดการนำข้อมูลมาเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และไม่ได้นำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้อย่างเต็มประสิทธิภาพ หน่วยงานด้านเอกสารโบราณแต่ละแห่งมักจะทำแบบต่างคนต่างทำ ขาดการมองภาพแบบองค์รวม ยังไม่มีการบูรณาการการทำงานร่วมกันเท่าที่ควรจะเป็น ประกอบกับที่ผ่านมามักจะมีการนำคัมภีร์ใบลานไปบดหรือเผาเพื่อทำเป็นเนื้อมวลสารวัตถุมงคลเป็นระยะ แม้เมื่อไม่นานที่ผ่านมาก็มีข่าวทำนองนี้เช่นกัน⁴ นำไปสู่การแสดงความเห็นที่

³ ในบทความนี้จะใช้คำว่า “ระบบ IT” ในความหมายว่า “ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology System)”

⁴ “จวกยับสิ้นคิด! เผา ‘คัมภีร์ใบลาน’ ทำมวลสารจัดสร้างวัตถุมงคล,” เดลินิวส์, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://www.dailynews.co.th/news/4966234/>, “ข่าวสารงานพระพุทธรูปศาสนา,” facebook, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://www.facebook.com/reel/654050613643665>

หลากหลายของกลุ่มที่เกี่ยวข้องทั้งที่เห็นด้วย⁵และไม่เห็นด้วย⁶ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ที่ผ่านมาผู้เขียนจึงได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน”⁷ ซึ่งได้องค์ความรู้ใหม่ คือ P.S.R.S Model อันเป็นแนวทางการนำระบบ IT มาประยุกต์ใช้ส่งเสริมการทำงานและแก้ไขปัญหาด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม มีการนำเสนอต่อไปนี้

⁵ “กลุ่ม หลวงปู่สำเร็จมหาศีลา สิริจันโท เพื่อเผยแพร่บาร์มี ประสบการณ์ วัดมุงคล,” *facebook*, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, https://www.facebook.com/groups/690887561495136/?multi_permaLinks=1626936524556897&hoisted_section_header_type=recently_seen [19 สิงหาคม 2567],

“อาทร ต้องมนต์,” *facebook*, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://web.facebook.com/atorntongmont/posts/pfbid02RjzBMqSwCaBbyz74y595NgEzHCoXfNQRNd6GsxNJrGFHXNWuK3BneMn6AaubdBZbl>.

⁶ “สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก Epigraphy in Thai&Oriental Languages,” *facebook*, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://web.facebook.com/GPETOL.SU/posts/pfbid0QqgATyq3weGnQ7YnJ6vaL2h327cs9dSZEdiMLD8DRE1rJ4gyuaZ6XuRMG3D9B9hGl>.

“คัมภีร์ใบลาน พับสาและสมุดข่อย,” *facebook*, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://web.facebook.com/manuscriptgathers/posts/pfbid0me1avedaiG6np9hmoKxxCNBmgt39KwQEYz4nPou9Qkn6ZkZoYc9vHBwduPUFYtYl>.

“ลายเมือง Lai-Muang,” *facebook*, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, https://web.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02LBbgko7LVZ371yd1fNuZZTA9gtYgKBDDkzUkPmEAWKQ1JtydnFn2LoQ2T5ZWjFmXl&id=100083406607624.

“อุบลใบลานเสวนา,” *facebook*, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, https://web.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid036g1qfRzE1bY7cdHme4Dunjn3FV5F8jkPzec5tw9hcKwnvLxecHLZ36bBb9HkasV8l&id=100063559871238.

⁷ พระมหาธัญสัณห์ กิตติสาโร, “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน,” (ดุขนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2568), พระมหาธัญสัณห์ กิตติสาโร, พระมหาทวี มหาปัญญา และกรรณิการ์ ขาวเงิน, “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน (R1, D1),” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 11, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568): 34-75.

ภาพที่ 1 การเผาไหม้กระดาษโบราณเพื่อทำเป็นมวลสารวัตถุมงคล

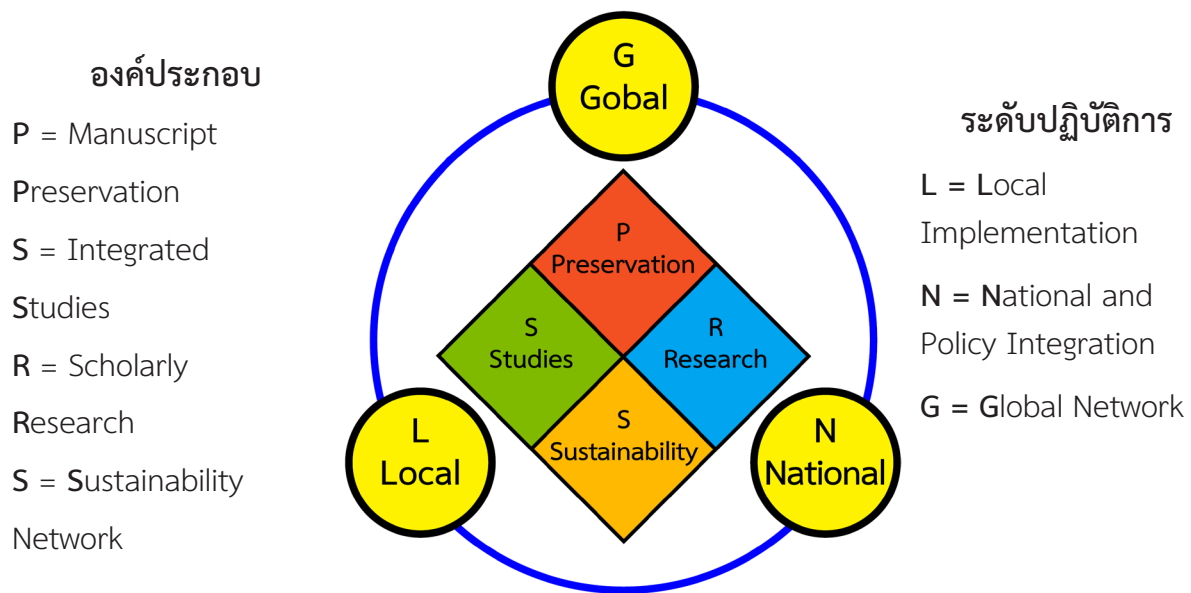
ที่มา: <https://www.dailynews.co.th/wp-content/uploads/2025/07/789-4.jpg>, <https://www.facebook.com/photo?fbid=7979903498765458&set=pcb.1626936524556897>

2. P.S.R.S. Model

รูปแบบ P.S.R.S. Model เป็นองค์ความรู้ที่ได้มาจากการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน 2) เพื่อพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน 3) เพื่อทดลองระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน 4) เพื่อประเมินผลระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน ใช้รูปแบบวิจัยและพัฒนา R&D ดำเนินการวิจัย 4 ระยะ ประกอบด้วย ระยะที่ 1. การศึกษา (R1): ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ระยะที่ 2. การพัฒนา (D1): ออกแบบและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ ระยะที่ 3. การทดลอง (R2): ทดลองและปรับปรุงระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ระยะที่ 4. การประเมินผล (D2): วิเคราะห์และประเมินผลระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธี กลุ่ม ประชากร คือ ผู้ทำงานเกี่ยวกับเอกสารตัวเขียนในประเทศไทยจำนวน 52 คน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านเอกสารตัวเขียนจำนวน 21 คน และกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี จำนวน 9 คน เครื่องมือวิจัยที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถามความพึงพอใจ ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยเริ่มต้นด้วยการสำรวจปัญหาการทำงานด้านอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน แล้วนำปัญหานั้นมาศึกษาแนวทางการสร้างเซิร์ฟเวอร์ ระบบฐานข้อมูล ระบบส่วนต่อประสานโปรแกรมประยุกต์ และแอปพลิเคชัน เพื่อนำมาพัฒนาเป็นระบบเทคโนโลยี

สารสนเทศ แล้วจึงนำระบบนี้มาทดลองใช้และประเมินผลเพื่อนำข้อมูลมาพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียนให้มีความสมบูรณ์ และได้องค์ความรู้ใหม่ คือ รูปแบบ P.S.R.S. Model ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ 3 ระดับปฏิบัติการ มีรายละเอียดและการนำไปประยุกต์ใช้งาน ดังนี้

ภาพที่ 2 รูปแบบ P.S.R.S. Model⁸

2.1 องค์ประกอบของ P.S.R.S. Model

P.S.R.S. Model มีองค์ประกอบ 4 ประการ ดังนี้

1) P = Manuscript Preservation หมายถึง การอนุรักษ์ต้นฉบับ ซึ่งมีกระบวนการทำงาน ได้แก่ การสำรวจ การทำทะเบียน การจัดเก็บ ดูแล บำรุง รักษา และดิจิทัลเอกสารโบราณทั้งในเชิงกายภาพและเชิงดิจิทัล ด้วยการใช้เทคโนโลยี เช่น Cloud Storage, OCR และ Metadata Mapping (Dublin Core) เพื่อให้เอกสารโบราณคงอยู่ถาวรราบเท่าที่ควรจะเป็น แม้เอกสารโบราณนั้นจะเสื่อมสลายหายไปแล้ว แต่จะยังมีข้อมูลเนื้อหาให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไปผ่านภาพถ่ายดิจิทัลที่เผยแพร่ในระบบออนไลน์ที่เข้าถึงง่าย

⁸ พระมหาธัญสัณห์ กิตติสารโ, “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน,” (ดุขณินพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2568), 252.

2) **S = Integrated Studies** หมายถึง การศึกษาแบบบูรณาการ ซึ่งมีกระบวนการศึกษา ได้แก่ การถ่ายถอด การปริวรรต การแปลเนื้อความในเอกสารโบราณ โดยการใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้เอกสารโบราณกับผู้เรียนและชุมชน เช่น e-Learning, Digital Annotation, Interactive Viewer เพื่อทำให้ความรู้ที่ถูกเก็บรักษาไว้ในเอกสารโบราณเหล่านี้ได้ถูกเข้าถึง และได้รับการศึกษาจากประชาชนอย่างกว้างขวาง ผ่านระบบออนไลน์ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงและเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาได้

3) **R = Scholarly Research** หมายถึง การวิจัยทางวิชาการ ซึ่งมีกระบวนการวิจัย เช่น การวิจัยเชิงวิเคราะห์ การวิจัยเชิงสังเคราะห์ การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ เป็นต้น โดยมีระบบเทคโนโลยีที่ช่วยการอำนวยความสะดวกด้านการวิจัย เช่น ระบบค้นหาแบบเจาะลึก, เชื่อมโยงแหล่งข้อมูล (Linked Data), ระบบอ้างอิงอัตโนมัติ และ API สำหรับนักวิจัย เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้นักศึกษาตลอดจนนักวิชาการพระพุทธศาสนาสามารถนำภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่ถูกเก็บรักษาไว้ในเอกสารโบราณเหล่านี้ไปศึกษาวิจัยเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผลเป็นคำตอบให้กับปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นในสังคมยุคนี้

4) **S = Sustainability Network** หมายถึง เครือข่ายความยั่งยืน มีกระบวนการทำงาน เช่น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับวัด ชุมชน มหาวิทยาลัย และหน่วยงานวัฒนธรรม การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยเน้นการมีส่วนร่วม (Participatory ICT) และผังโมเดลธุรกิจ (Business Model Canvas: BMC)⁹ เพื่อให้การทำงานด้านเอกสารโบราณสามารถเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไปได้ ไม่ว่าจะเป็นงานด้านการอนุรักษ์ การศึกษา การวิจัย จึงจะนับว่าเป็นต่อยอดการใช้ประโยชน์จากระบบอย่างยั่งยืน

⁹ Alexander Osterwalder, *Business Model Generation*, (Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, 2010).

ตารางที่ 1 สรุปลองค์ประกอบ P.S.R.S. Model

องค์ประกอบ	คำอธิบาย
P Manuscript Preservation การอนุรักษ์ต้นฉบับ	การจัดเก็บ ดูแล บำรุง และดิจิทัลเอกสารโบราณทั้งในเชิงกายภาพและเชิงดิจิทัล ด้วยการใช้เทคโนโลยี เช่น Cloud Storage, OCR และ Metadata Mapping (Dublin Core)
S Integrated Studies การเรียนรู้แบบบูรณาการ	การใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้เอกสารโบราณกับผู้เรียนและชุมชน เช่น e-Learning, Digital Annotation, Interactive Viewer
R Scholarly Research การวิจัยทางวิชาการ	การอำนวยความสะดวกด้านการวิจัย เช่น ระบบค้นหาแบบเจาะลึก, เชื่อมโยงแหล่งข้อมูล (Linked Data), ระบบอ้างอิงอัตโนมัติ และ API สำหรับนักวิจัย
S Sustainability Network เครือข่ายความยั่งยืน	การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับวัด ชุมชน มหาวิทยาลัย และหน่วยงานวัฒนธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วม (Participatory ICT) และ BMC เพื่อต่อยอดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

2.2 ระดับปฏิบัติการของ P.S.R.S. Model

การนำ P.S.R.S. Model ไปสู่การปฏิบัติการในบริบทการทำงานด้านเอกสารโบราณนั้น เป็นการนำไปใช้เพื่อพัฒนาทั้งในระดับปฏิบัติการ (Operation level) และระดับนโยบาย (Policy level) ซึ่งแบ่งระดับปฏิบัติการได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1. L = Local Implementation หน่วยงานระดับท้องถิ่น ที่เป็นสถาบันหรือองค์กร 2. N = National and Policy Integration หน่วยงานระดับประเทศ 3. G = Gobal Network หน่วยงานข้ามชาติ การทำงานแต่ละระดับมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) **L = Local Implementation** การประยุกต์ใช้ระดับท้องถิ่น คือ การนำ P.S.R.S. Model ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลเชิงประจักษ์ในหน่วยงานระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานในพื้นที่ เช่น วัด พิพิธภัณฑ์ มหาวิทยาลัย องค์กร สถาบันการศึกษา หรือสถาบันวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีแนวทางการนำไปประยุกต์ใช้ ดังนี้

P = Manuscript Preservation การอนุรักษ์ต้นฉบับ เช่น 1. จัดตั้ง Digital Manuscript Lab ภายในมหาวิทยาลัยหรือวัด เพื่อสแกนและเก็บข้อมูลเอกสารโบราณ 2. พัฒนาระบบ Digital

Metadata ตามมาตรฐานสากล เช่น Dublin Core หรือ TEI (Text Encoding Initiative) 3. สร้างฐานข้อมูลระดับตำบล/อำเภอ ช่วยให้ชุมชนสามารถเก็บข้อมูลเอกสารโบราณในพื้นที่ได้เป็นระบบโดยไม่ต้องรอหน่วยงานส่วนกลาง

S = Integrated Studies การศึกษาแบบบูรณาการ เช่น 1. พัฒนา E-Learning Platform เพื่อใช้เอกสารโบราณเป็นสื่อการเรียนการสอนในวิชาประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา ภาษา 2. สร้างกิจกรรม “เรียนรู้ผ่านเอกสารโบราณ” โดยให้นักศึกษาปริวรรต แปล และตีความร่วมกับครูภูมิปัญญา 3. ฝึกอบรมเยาวชนให้เป็น “นักอนุรักษ์ดิจิทัล” ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในการถ่ายภาพ ดิจิทัล และบันทึกข้อมูลโบราณหรือสมุดไทย

R = Scholarly Research การวิจัยทางวิชาการ เช่น 1. สนับสนุนทุนวิจัยเพื่อศึกษาคัมภีร์โบราณ โดยใช้ระบบฐานข้อมูลกลาง ที่ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงร่วมกัน 2. พัฒนาระบบ API เพื่อให้สถาบันอุดมศึกษานำข้อมูลไปใช้ในการวิจัย

S = Sustainability Network เครือข่ายความยั่งยืน เช่น 1. จัดตั้งเครือข่าย “วัด-ชุมชน-มหาวิทยาลัย” เพื่อแบ่งปันข้อมูลเอกสารโบราณ 2. จัดกิจกรรม “แห่งธรรมสู่ดิจิทัล” ให้ประชาชนร่วมสแกนเอกสารในงานบุญหรือเทศกาล แล้วเผยแพร่ผ่าน Web/APP ของวัดหรือเทศบาล 3. สร้างกลไกความร่วมมือผ่านระบบ Participatory ICT เช่น การลงทะเบียนเอกสารร่วมโดยวัด ชุมชน และองค์กรภาครัฐ

2) N = National and Policy Integration การผสมนโยบายระดับชาติ คือ การนำ P.S.R.S. Model ไปเป็นแนวทางการทำงานและกำหนดนโยบายเพื่อให้เกิดการนำไปประยุกต์ใช้กับหน่วยงานระดับประเทศ เช่น หอสมุดแห่งชาติ สำนักวิจัยแห่งชาติ หน่วยงานระดับกระทรวง ทบวง กรม เป็นต้น มีแนวทางการนำไปประยุกต์ใช้ดังนี้

ผลักดันเป็นระบบกลางระดับชาติ (National Digital Manuscript Hub) เช่น พัฒนาแพลตฟอร์มกลางโดยใช้ต้นแบบ P.S.R.S. Model เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลจากหอสมุดแห่งชาติ-วัด-มหาวิทยาลัย

ออกนโยบายสนับสนุนทุนเพื่อการพัฒนาเทคโนโลยีอนุรักษ์ เช่น สนับสนุนการใช้ AI ในการแปลภาษาบาลีในเอกสารโบราณ, พัฒนาการใช้ OCR กับอักษรโบราณ

ประยุกต์ใช้ในงานด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยว และ Soft Power เช่น แปลงเอกสารโบราณเป็น Virtual Exhibition, สร้าง QR Code วัดโบราณ, จัดนิทรรศการเอกสารโบราณในพิพิธภัณฑ์

3) G = Global Network เครือข่ายระดับนานาชาติ คือ การนำ P.S.R.S. Model ไปเป็นแนวทางการทำงานและสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านเอกสารโบราณระหว่างหน่วยงานข้ามชาติ เช่น หอสมุดแห่งชาติของนานาประเทศ สำนักงานด้านการวิจัยของนานาประเทศ กระทรวงวัฒนธรรมของนานาประเทศ เป็นต้น มีแนวทางการนำไปประยุกต์ใช้ดังนี้

พัฒนาให้เป็นมาตรฐานสากล (International Standards) เช่น พัฒนาแพลตฟอร์มกลางโดยใช้ต้นแบบ P.S.R.S. Model เพื่อให้เป็นมาตรฐานสากลที่เหมาะสมสำหรับนำไปปรับใช้กับหน่วยงานนานาชาติ

สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานนานาชาติ เช่น เครือข่ายด้านเอกสารโบราณเพื่อการศึกษาและการวิจัยระดับนานาชาติ, เครือข่ายด้านเทคโนโลยีเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารโบราณระดับนานาชาติ

ประยุกต์ใช้ในงาน ด้านประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เช่น พัฒนาการเข้าถึงแหล่งข้อมูลปฐมภูมิของนานาชาติให้ง่ายและทั่วถึง เพื่อให้เป็นอุปการะแก่การศึกษาวิจัยด้านประวัติศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ ชาติพันธุ์ ฯลฯ

ตารางที่ 2 สรุประดับปฏิบัติการของ P.S.R.S. Model

ระดับปฏิบัติการ	แนวทางการประยุกต์ใช้
L Local Implementation การประยุกต์ใช้ระดับท้องถิ่น	- การอนุรักษ์ต้นฉบับ เช่น จัดตั้ง Digital Manuscript Lab - การศึกษาแบบบูรณาการ เช่น พัฒนา E-Learning Platform - การวิจัยทางวิชาการ เช่น พัฒนาระบบ API เพื่อการวิจัย - เครือข่ายความยั่งยืน เช่น จัดตั้งเครือข่ายวัด-ชุมชน-มหาวิทยาลัย
N National and Policy Integration ผสานนโยบายระดับชาติ	- ผลักดันเป็นระบบกลางระดับชาติ - ออกนโยบายสนับสนุนทุน เพื่อการพัฒนาเทคโนโลยีอนุรักษ์ - ประยุกต์ใช้ในงานด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยว และ Soft Power
G Global Network เครือข่ายระดับนานาชาติ	- พัฒนาให้เป็นมาตรฐานสากล - สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานนานาชาติ - ประยุกต์ใช้ในงานด้านประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์

สรุป ภาพรวม P.S.R.S. Model เป็น “ระบบการจัดการองค์ความรู้แบบองค์รวม” ที่เชื่อมโยงเอกสารโบราณกับชีวิตสมัยใหม่ ผ่านเทคโนโลยีและเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อให้ภูมิปัญญาบรรพชนไม่เพียงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ แต่ปรากฏในห้องเรียน ในมือถือ และในใจของคนรุ่นใหม่ ส่งต่อองค์ความรู้เหล่านี้ไปสู่คนนับล้านทั่วโลก

2.3 ระบบ IT ใน P.S.R.S. Model

ในงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน” ผู้เขียนได้พัฒนาระบบ IT เพื่อรองรับการทำงานของ P.S.R.S. Model มีรายละเอียดดังนี้

1) คุณสมบัติของระบบ IT ใน P.S.R.S. Model มีลักษณะเด่น 3 ประการ ได้แก่

1. รองรับทุกมาตรฐานการทำงาน คือ รองรับมาตรฐานการทำงานของทุกกลุ่มงานด้านเอกสารโบราณ นอกจากจะต้องให้ทำงานได้แล้ว ยังต้องสามารถทำงานได้ดีด้วย คือ สามารถแก้ปัญหาที่แต่ละหน่วยงานยังขาดแนวทางการทำงานที่ได้มาตรฐาน

2. ทำงานบนฐานเทคโนโลยี Web 2.0 การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศบนฐานเทคโนโลยี Web 2.0 คือ การสื่อสารแบบสองทาง ผู้ใช้ (User) สามารถนำเนื้อหา (Content) เข้าสู่ระบบได้โดยตรง มีระบบความปลอดภัย มีระบบการเลือกแสดงหรือซ่อนข้อมูล การรองรับการทำงานบนฐานเทคโนโลยี Web 2.0 ได้อย่างมั่นคง เพื่อเป็นหลักประกันว่าเมื่อใดที่มาตรฐานเทคโนโลยี Web 3.0 มีความชัดเจนแน่นอน จนถูกใช้งานอย่างแพร่หลายจนเป็นกระแสหลักแล้ว เมื่อนั้นระบบ IT เพื่องานด้านเอกสารโบราณก็พร้อมที่จะถูกพัฒนาขึ้นไปทำงานบนฐานเทคโนโลยี Web 3.0 ได้อย่างเต็มระบบและไร้รอยต่อ

3. รองรับระบบส่วนต่อประสานโปรแกรมประยุกต์ (Application Programming Interface: API) เป็นระบบที่อนุญาตให้โปรแกรมเมอร์สามารถเข้าถึงข้อมูลเพื่อนำไปพัฒนาแอปพลิเคชันตามความต้องการของผู้ใช้ในหน่วยงาน องค์กร หรือกลุ่มงานด้านเอกสารโบราณได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) องค์ประกอบของระบบ IT ใน P.S.R.S. Model มีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่

1. เซิร์ฟเวอร์ แบบ Local ใช้ระบบปฏิบัติการ Windows Server เพราะเป็นระบบที่แพร่หลายและซ่อมบำรุงได้ง่าย ส่วนเซิร์ฟเวอร์แบบ Cloud นั้น ผู้ใช้ทั่วไปแนะนำให้ใช้ Google Drive เพราะรองรับการทำงานกับระบบ Windows ได้ และมีพื้นที่ใช้ฟรีถึง 15 GB ส่วนผู้ใช้ที่เป็นหน่วย

งานซึ่งมีงบประมาณสนับสนุนสามารถใช้ Cloud ของหน่วยงานตนเองได้และอาจสนับสนุนไปยังกลุ่มงานอิสระที่ตนเองคุ้นเคยด้วยก็ได้

2. ระบบฐานข้อมูล ใช้ Microsoft SQL Server โดยกำหนดให้มีกลุ่มข้อมูล (Schema) 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. Data คือ กลุ่มของตารางข้อมูล 2. Information คือ กลุ่มของตารางสารสนเทศ 3. Reference คือ กลุ่มของตารางอ้างอิง 4. System คือ กลุ่มของตารางระบบ

3. ระบบส่วนต่อประสานโปรแกรมประยุกต์ ผู้วิจัยพัฒนาด้วย Visual Studio ภาษา C# มี API Type เป็น RESTful API (Representational State Transfer API) มี Data format คือ application/json ใช้เซิร์ฟเวอร์ คือ IIS (Internet Information Services) ทำงานบนระบบปฏิบัติการ Windows Server รองรับการทำงานแบบ CRUD: Create-Read-Update-Delete มี Base URI คือ <https://scripture.dhammadakaya.network/api> สามารถดูคู่มือการใช้งาน (API Document) ได้ที่ https://scripture.dhammadakaya.network/docs/Scripture_api_doc.pdf

4. แอปพลิเคชัน มีชื่อแอปพลิเคชันว่า Scripture for Web พัฒนาด้วย ASP.Net MVC, C#, Typescript, Javascript, JQuery, AJAX, HTML, Bootstrap เข้าถึงได้ด้วย URL: <https://scripture.dhammadakaya.network/app> สามารถดูคู่มือการใช้งานได้ที่ https://scripture.dhammadakaya.network/docs/Scripture_web_doc.pdf

3) ฟังก์ชันของระบบ IT ใน P.S.R.S. Model มีลักษณะเด่น 4 ประการ ได้แก่

1. การนำเนื้อหาเข้าสู่ระบบ การที่เจ้าของข้อมูลปฐมภูมิ เช่น จารึก เอกสารโบราณ หนังสือสมุดไทย เป็นต้น สามารถเพิ่มเติมข้อมูลเข้าไปในระบบได้เพื่อเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน นับว่ามีความสำคัญและจำเป็นต่อการศึกษาวิจัยพุทธศาสตร์อย่างยิ่ง เพราะหากไร้ข้อมูลปฐมภูมิเหล่านี้ การศึกษาวิจัยย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้

2. การเข้าถึงข้อมูลต้นฉบับ หมายถึง ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในยุคปัจจุบันสามารถเก็บข้อมูลได้มากมายมหาศาล นอกจากข้อมูลที่เป็นตัวอักษรแล้วยังสามารถเก็บข้อมูลอย่างอื่นได้ด้วย เช่น ภาพ เสียง วิดีโอ เป็นต้น ดังนั้นระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในยุคปัจจุบันจึงควรเก็บข้อมูลของต้นฉบับไว้ด้วย เพื่อประโยชน์ด้านความถูกต้องของหลักฐาน การนำไปใช้อ้างอิงสามารถทำได้ อย่างมั่นใจว่าถูกต้องตรงกับต้นฉบับแน่นอน

3. การเข้าถึงข้อมูลตัวอักษร หมายถึง การถ่ายทอดต้นฉบับไม่ว่าจะเป็นภาพ เสียง วิดีโอ ฯลฯ ออกมาเป็นตัวอักษร (Text) นับว่ามีความสำคัญต่อการค้นคว้าวิจัยเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อข้อมูลเป็นตัวอักษรแล้วจะทำให้ข้อมูลนั้นถูกนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะสามารถใช้

ฟังก์ชันที่เกี่ยวกับตัวอักษรได้ เช่น นำไปแสดงผลในอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้ยืดหยุ่นกว่า ปรีวรรตเป็นอักษรอื่นได้โดยอัตโนมัติ ใช้เทคโนโลยียุคปัจจุบัน เช่น AI แปลเป็นภาษาอื่น ๆ ได้ทันที คัดลอกเนื้อหาไปใช้งานต่อได้ง่าย ค้นหาได้อย่างแม่นยำ เป็นต้น

4. การเข้าถึงข้อมูลเชิงโปรแกรมมิ่ง (Programming Interface) จะช่วยให้โปรแกรมเมอร์เข้าถึงข้อมูลในเซิร์ฟเวอร์เพื่อนำไปพัฒนาแอปพลิเคชันได้ จะทำให้โปรแกรมเมอร์ลดภาระด้านการจัดเตรียมข้อมูล คงเหลือแต่ภาระด้านการสร้างฟังก์ชันการใช้งานเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จะทำให้เกิดแอปพลิเคชันเอกสารโบราณขึ้นมาอีกหลายโปรแกรม ส่วนโปรแกรมเดิมที่มีอยู่แล้วก็จะมีข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์และพัฒนาต่อยอดฟังก์ชันการทำงานที่หลากหลายยิ่งขึ้นไป

The image shows the 'Scripture API Help Page' with an introduction and a list of API endpoints. To the right, a JSON response is displayed, showing details about a resource, including its ID, code, location, title, author, and publisher information.

ภาพที่ 3 ตัวอย่างคำสั่งและการแสดงผลของ Scripture API
URI: <https://scripture.dhammadakaya.network/api>

The image displays the 'Scripture for Web' application interface. It features a sidebar with navigation options like 'Resource Details', 'Digitization Details', and 'Scripture Platform'. The main content area shows detailed information for a specific resource, including its title, creator, subject, and digitization details like page numbers and image links.

ภาพที่ 4 ตัวอย่างหน้าจอทำงานของแอปพลิเคชัน Scripture for Web
URL: <https://scripture.dhammadakaya.network/app>

3. การประยุกต์ใช้ P.S.R.S. Model กับเอกสารโบราณ

3.1 แนวทางการทำงานด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม

การทำงานด้านเอกสารโบราณมีหลายประการ แต่ละหน่วยงานมีพันธกิจแตกต่างกันไป แต่โดยสรุปแนวทางการทำงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณมี 4 ประการ ดังนี้

1) การอนุรักษ์ คือ การเก็บรักษาเอกสารโบราณให้มีอายุยืนยาวนาน มีรายละเอียดการดำเนินงานหลายอย่างขึ้นอยู่กับหน่วยงานที่ลงพื้นที่ มีกิจกรรม เช่น การสำรวจ การทำทะเบียน การซ่อมบำรุง การถ่ายภาพ ฯลฯ

2) การศึกษา แนวทางการทำงานด้านการศึกษาเอกสารโบราณ ได้แก่ 1. การถ่ายทอดเนื้อความ 2. การปริวรรต 3. การแปล

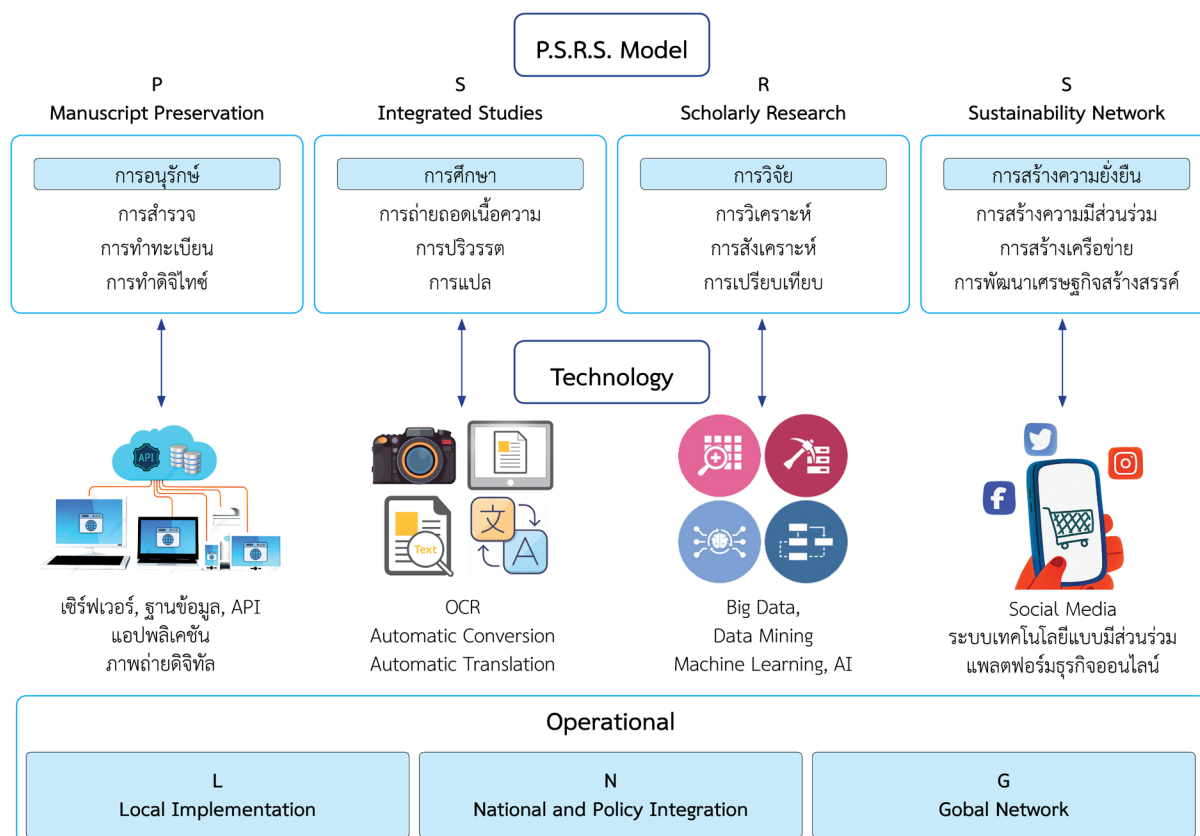
3) การวิจัย การนำข้อมูลจากเอกสารโบราณมาศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่หรือต่อยอดองค์ความรู้เดิม มีกระบวนการหลายประการ เช่น การวิจัยเชิงวิเคราะห์ (Analytical research) การวิจัยเชิงสังเคราะห์ (Synthetic research) การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ¹⁰ (Comparative research) เป็นต้น

4) การสร้างความยั่งยืนแก่เอกสารโบราณ ในปัจจุบันเอกสารโบราณถูกทำลายไปตลอดเวลาทุกอนุวินาที ทั้งจากภัยธรรมชาติ และภัยจากน้ำมือมนุษย์ ดังนั้นการสร้างความยั่งยืนให้แก่เอกสารโบราณจึงมีความสำคัญอย่างมาก มีแนวทางการดำเนินงาน เช่น **การสร้างควมมีส่วนร่วม** หมายถึง การทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับเอกสารโบราณทุกหมู่เหล่าเข้ามามีส่วนในการช่วยทำนุบำรุงเอกสารโบราณเหล่านี้ตามสมควรแก่บทบาทของตนเอง **การสร้างเครือข่ายกลุ่มงานเอกสารโบราณ** หมายถึง การที่กลุ่มงานด้านเอกสารโบราณทุกภาคส่วนเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กัน โดยมีเป้าประสงค์อย่างเดียวกัน คือ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนแก่งานด้านเอกสารโบราณแบบครบวงจร **การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์** หมายถึง การทำให้งานด้านเอกสารโบราณไม่ว่าในมิติใดสามารถสร้างทั้งรายได้เสริมและรายได้หลักที่ถูกกฎหมาย ประเพณี และศีลธรรม ให้แก่บุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถเลี้ยงชีวิตได้อย่างปกติสุข

¹⁰ ตัวอย่างงานวิจัยเชิงเปรียบเทียบ เช่น พระมหาธัญสันต์ กิตติสารโ, “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน”, (ดุขฎิณิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2568)., พระมหาธัญสันต์ กิตติสารโ, พระมหาทวิ มหาปญโญ และสมคิด เศษวงษ์, “การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคัมภีร์พระบาลี: กรณีศึกษาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร,” วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2566): 80-98.

3.2 การนำระบบ IT มาใช้ร่วมกับ P.S.R.S. Model เพื่อการทำงานด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม

งานด้านเอกสารโบราณ 4 ประการ ได้แก่ การอนุรักษ์ การศึกษา การวิจัย และการสร้างความยั่งยืน สามารถนำรูปแบบ P.S.R.S. MODEL มาประยุกต์ใช้กับงานทั้ง 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5 การนำระบบ IT มาใช้ร่วมกับ P.S.R.S. Model เพื่อการทำงานด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม

1) P = Manuscript Preservation เพื่อการอนุรักษ์เอกสารโบราณ

เอกสารโบราณที่เป็นเอกสารตัวเขียนเป็นเอกสารเฉพาะที่มีอยู่ฉบับเดียวในโลก และจะสูญสลายหายไปด้วยภัยต่าง ๆ ตลอดเวลา ดังนั้นจึงต้องดำเนินการอนุรักษ์แข่งกับเวลาอย่างเร่งด่วนที่สุด งานด้านการอนุรักษ์เอกสารโบราณประกอบด้วย

การสำรวจ คือ การสร้างแพลตฟอร์มสำหรับการสำรวจขึ้นมา แล้วให้เจ้าของหรือผู้ดูแลคัมภีร์สามารถนำข้อมูลเข้าสู่ระบบได้ด้วยตนเอง เช่น ประเภทของวัสดุคัมภีร์ ความเร่งด่วนต่อการอนุรักษ์ ภาพถ่ายคัมภีร์ตลอดจนสถานที่เก็บคัมภีร์ เป็นต้น เพื่อบรรวบรวมเป็นฐานข้อมูลสำรวจสำหรับการดำเนินการอนุรักษ์ตามความเหมาะสมต่อไป

การทำทะเบียน คือ การเก็บข้อมูลทะเบียนลงระบบฐานข้อมูล ซึ่งจะทำให้ข้อมูลเอกสาร คัมภีร์เหล่านี้คงอยู่ในระบบดิจิทัลตลอดไป เมื่อจะใช้งานในภายหลังก็สามารถค้นหา เรียกข้อมูล เผยแพร่ได้โดยง่าย

การทำคอลเล็กชัน คือ การสร้างแอปพลิเคชันที่มีฟังก์ชันการทำงานด้านทะเบียน เช่น การเรียงลำดับ การจัดกลุ่ม การจัดทำคอลเล็กชัน เป็นต้น จะทำให้ข้อมูลทะเบียนคัมภีร์ได้รับการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ การนำเสนอผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ทำได้สะดวก

การดิจิทัล การถ่ายภาพเก็บเป็นไฟล์ดิจิทัลอยู่ในระบบออนไลน์ ทำให้สะดวกต่อการศึกษา สามารถอ่านเอกสารได้โดยไม่ต้องจับเอกสารจริง ช่วยประหยัดเวลาทั้งของผู้ศึกษาและผู้ดูแลเอกสาร การเผยแพร่ภาพดิจิทัลนี้เป็นเหมือนต้นน้ำที่ทำให้เกิดการถ่ายทอด การบริวรรต การแปล เนื้อความในเอกสารโบราณต่อไป อันเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้การศึกษาเอกสารโบราณชั้น ปฐมภูมิเป็นไปได้อย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 6 P = Manuscript Preservation เพื่อการอนุรักษ์เอกสารโบราณ
ที่มา: ผู้วิจัย¹¹

2) S = Integrated Studies เพื่อการศึกษาเอกสารโบราณ

ปัจจุบันเอกสารโบราณที่เป็นเอกสารตัวเขียนมีปริมาณมากกว่าส่วนที่ถูกนำมาเผยแพร่หรือจัดพิมพ์ แล้วอย่างเทียบกันไม่ได้ เอกสารโบราณที่สำคัญที่ยังอยู่ในรูปของเอกสารตัวเขียนและรอการศึกษา ยังมีอีกมากมาย งานด้านการศึกษาเอกสารโบราณประกอบด้วย

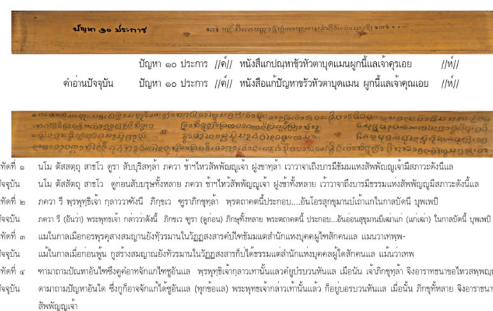
¹¹ <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1215146100636544>,

พระมหาธัญสัณห์ กิตติสารโ, “การพัฒนาบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน,”
ดุขะฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุขะฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2568, น. 260.

การถ่ายทอด เอกสารโบราณแม้จะถูกดิจิทัลและเก็บเข้าไปในระบบออนไลน์แล้วก็ตาม แต่เนื่องจากเป็นข้อมูลภาพ ส่งผลทำให้การศึกษา การค้นหา การนำมาแสดงผล หรือการอ่าน ยังทำได้ยาก การถ่ายทอดเนื้อความจากภาพถ่ายจะทำให้การค้นหา การอ่าน การแสดงผลในระบบ ดิจิทัล เป็นไปได้สะดวกรวดเร็วขึ้น ส่งผลให้การศึกษาค้นคว้าเหล่านี้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น เทคโนโลยีที่ช่วยในการถ่ายทอดเอกสารโบราณได้แก่ เทคโนโลยีการเปลี่ยนภาพเป็นข้อความ (Optical Character Recognition: OCR)

การปริวรรต การนำเนื้อความที่ถูกปริวรรตแล้วเผยแพร่สู่โลกออนไลน์ จะทำให้ผู้ที่สนใจ ใคร่ศึกษาสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็ว นักวิชาการผู้มากความรู้สามารถเข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ ก่อเกิดให้เห็นมุมมองใหม่ ๆ ต่อเนื้อหาในเอกสารโบราณนั้น ๆ สร้างแรง กระเพื่อมให้เกิดกระแสการศึกษาจากเนื้อความที่เป็นภาษาต้นฉบับกระจายขยายออกไป ปัจจุบันมี โปรแกรมที่ใช้ปริวรรตอักษรภาษาบาลีได้ดี ถ้าได้พัฒนาให้สามารถปริวรรตอักษรภาษาอื่น ๆ เพิ่ม ได้อีก ย่อมเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเอกสารโบราณอย่างมาก

การแปล การแปลเอกสารโบราณสู่โลกออนไลน์จะส่งผลให้ผู้ที่สนใจทั่วไปอ่านได้อย่าง เข้าใจ สามารถสอบถามข้อสงสัยหรือเข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ใช้ท่านอื่นได้ ทำให้เห็นมู มองใหม่ต่อเอกสารโบราณเหล่านั้น ปัจจุบันเทคโนโลยีการแปลพัฒนาไปอย่างมาก แต่ส่วนใหญ่แปล ได้เฉพาะภาษาที่ยังมีการใช้งานอยู่ในปัจจุบัน แต่ภาษาในเอกสารโบราณซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นภาษา ที่ตายแล้ว เทคโนโลยีการแปลยังพัฒนาไปไม่ถึงจุดที่สามารถนำมาใช้งานได้จริง อย่างไรก็ตามคาด ว่าเมื่อเทคโนโลยีการแปลภาษาอัตโนมัติพัฒนาไปเรื่อย ๆ ก็จะถึงจุดที่สามารถนำมาใช้งานกับภาษาที่ ตายแล้วอื่นอีกได้อย่างแน่นอน

ภาพที่ 7 S = Integrated Studies เพื่อการศึกษาเอกสารโบราณ
ผู้วิจัย

3) R = Scholarly Research เพื่อการวิจัยเอกสารโบราณ

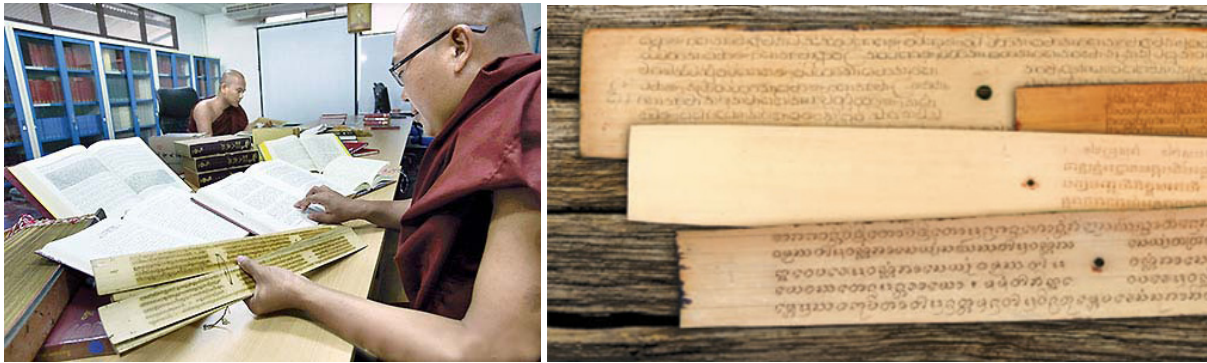
การสร้างองค์ความรู้ใหม่จากเอกสารโบราณจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการวิจัย ทั้งการวิจัยเชิงเอกสารและการวิจัยเชิงประยุกต์ล้วนมีความสำคัญต่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ทั้งสิ้น งานด้านการวิจัยเอกสารโบราณประกอบด้วย

การวิจัยเชิงวิเคราะห์ การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บบอร์ด (Webboard) จะทำให้การวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในวงกว้าง เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์เชิงสังคมอย่างหนึ่งที่คงอยู่ในสารบบตลอดไป สามารถใช้เป็นแหล่งค้นคว้าต่อไปในอนาคต ปัจจุบันเทคโนโลยีด้านข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) พัฒนาไปอย่างมาก การออกแบบระบบ Big data เพื่อรองรับการเก็บข้อมูลเอกสารโบราณอย่างเป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อการนำไปวิจัยเชิงวิเคราะห์ย่อมเป็นเครื่องอุปการะต่องานวิจัยเชิงวิเคราะห์อย่างมาก

การวิจัยเชิงสังเคราะห์ การทำดัชนีอิเล็กทรอนิกส์ (Index) จะเป็นการชี้เป้าหมายแหล่งเอกสารที่ต้องการได้อย่างตรงจุด ผู้วิจัยเพียงกำหนดคำสำคัญที่เหมาะสมก็จะสามารถทราบได้ว่าเรื่องนั้นอยู่ในเอกสารฉบับไหนบ้าง สามารถรวบรวมข้อมูลมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ได้โดยสะดวก และแน่ใจว่าไม่ตกหล่นข้อมูลสำคัญอันใดอันหนึ่งไป ปัจจุบันเทคโนโลยีด้านการทำเหมืองข้อมูล (Data Mining) ได้พัฒนาไปอย่างมาก การนำเทคโนโลยีนี้มาช่วยในการสกัดข้อมูลจากระบบ Big Data ย่อมเป็นอุปการะต่องานวิจัยเชิงสังเคราะห์อย่างมาก

การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ การใช้ระบบฐานข้อมูลที่ออกแบบมาเพื่อรองรับงานวิจัยเอกสารเชิงเปรียบเทียบ จะทำให้การดึงข้อมูลเอกสารจากทุกแหล่งมาแสดงผลเชิงเปรียบเทียบทำได้โดยง่าย ผู้วิจัยสามารถเฟื่องสมาธิ กับการวิจัยข้อมูลเชิงเปรียบเทียบได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องมาพะวงกับเรื่องการแสวงหาและจัดเตรียมข้อมูล ย่อมทำให้งานวิจัยมีประสิทธิภาพสูง ได้ผลงานที่ดีมีคุณภาพออกมาสู่สังคม ปัจจุบันเทคโนโลยีระบบอัตโนมัติ (Automation) เช่น Machine Learning, Antifichine Intelligent (AI) ได้ถูกพัฒนาไปอย่างมาก การนำระบบอัตโนมัติเหล่านี้มาช่วยในการค้นหาเนื้อหาประเภทเดียวกันแล้วทำการเปรียบเทียบเพื่อให้ทราบถึงความเหมือนและความต่าง¹² ย่อมเป็นอุปการะต่อการวิจัยเชิงเปรียบเทียบอย่างมาก

¹² ตัวอย่างงานวิชาการด้านการเปรียบเทียบคัมภีร์ไบเบิล เช่น พระมหาอธิบุตร ธรรมบุญจโว “การศึกษาคำต่างในพระไตรปิฎกบาลีประกอบการค้นคว้าอรรถกถา : กรณีศึกษาคำว่า อตินิปาด ในอรรถตตสูตร และ อุตตรนิมุตตสูตร ในอุตตรนิมุตตสูตร อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต อรหัตตวรรค,”วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา, ปีที่ 1, ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2566): 38-53.

ภาพที่ 8 R = Scholarly Research เพื่อการวิจัยเอกสารโบราณ
ที่มา: <https://www.dmc.tv/article/17033>

4) S = Sustainability Network เพื่อความยั่งยืนแห่งเอกสารโบราณ

งานด้านการสร้างความยั่งยืนให้แก่เอกสารโบราณมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อทำให้มั่นใจได้ว่าเอกสารโบราณจะได้รับการอนุรักษ์ ศึกษา วิจัยอย่างมีประสิทธิภาพต่อไปอีกยาวนานตามเหตุปัจจัยอันสมควร งานด้านนี้ คือ การสร้างระบบที่ทำให้สามารถดึงคนให้เข้ามามีส่วนร่วมในงานด้านการอนุรักษ์ ศึกษา วิจัยได้ต่อเนื่องตลอดเวลา เพราะการสร้างคนย่อมเป็นหัวใจสำคัญของงานทุกอย่าง งานด้านเอกสารโบราณก็เช่นกัน หากไม่มีทายาทเสียแล้ว งานเอกสารโบราณด้านต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้เลย งานด้านการสร้างความยั่งยืนประกอบด้วย

การสร้างความร่วมมือ การนำระบบคิวอาร์โค้ดที่สามารถสแกนเพื่อเข้าถึงข้อมูลเอกสารโบราณในระบบทั้งข้อมูลใบลงทะเบียน ภาพถ่ายดิจิทัล เนื้อความที่ถ่ายถอด ปกิวิริต แพล ฯลฯ จะทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงเอกสารเหล่านั้นได้โดยไม่ต้องสัมผัสตัวเอกสาร ส่งผลให้มีความรู้สึกว่ามีส่วนแห่งความเป็นเจ้าของเอกสารเหล่านั้น ช่วยสร้างความมีส่วนร่วมด้านต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น มีความรักความผูกพัน อยากที่จะอนุรักษ์เอกสารเหล่านั้นให้คงอยู่ตลอดไป หรืออยากที่จะศึกษา วิจัยให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ปัจจุบันเป็นยุคอินเทอร์เน็ต การนำเทคโนโลยีนี้เข้ามาใช้งานย่อมช่วยให้งานการสร้างความร่วมมือมีความสะดวกและแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

การสร้างเครือข่าย การใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศแบบมีส่วนร่วมเข้ามาช่วยส่งเสริมการสร้างเครือข่ายเอกสารโบราณ จะทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถทำงานร่วมกันได้บนระบบออนไลน์ หน่วยงานในพื้นที่ทำหน้าที่สำรวจ ลงทะเบียน จัดทำคอลเล็กชัน ทำดิจิทัลระบบฯ ตามความถนัดของตนเอง หน่วยงานอื่นก็สามารถช่วยในเรื่องการถ่ายถอด ปกิวิริต แพล เนื้อความจากภาพถ่ายดิจิทัล นักวิชาการหรือนักศึกษาก็สามารถเข้าถึงข้อมูลเพื่อทำการวิจัยเชิงวิเคราะห์ สังเคราะห์ เปรียบเทียบได้ โดยไม่จำเป็นต้องเดินทางไปทำงานที่หน้างาน แต่ละหน่วยงานร่วมมือกันทำงานบนเอกสาร

เดียวกันได้โดยไม่จำเป็นต้องอยู่สถานที่เดียวกัน เวลาเดียวกัน แต่ต่างคนต่างทำตามวัน เวลา สถานที่ที่ตนเองสะดวก การนำเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วมเหล่านี้เข้ามาช่วยย่อมทำให้งานสร้างเครือข่ายมีความแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การนำเนื้อหา เรื่องราว องค์ความรู้จากเอกสารโบราณ มาพัฒนาเป็นกิจกรรม ผลิตภัณฑ์ สถานที่เชิงประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ นับว่าเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการเข้าถึงของผู้คนมากขึ้น นำไปสู่การกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนให้เติบโตขึ้นได้ ปัจจุบันแพลตฟอร์มด้านธุรกิจออนไลน์เข้ามามีบทบาทด้านเศรษฐกิจอย่างมาก ทุกคนไม่ว่าจะเป็นฝ่ายซื้อหรือขาย ต่างสามารถเข้าถึงบริการจากแพลตฟอร์มเหล่านี้ได้ การนำแพลตฟอร์มเหล่านี้มาช่วยส่งเสริมผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรม เช่น ผ้าห่อโบราณ ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน งานประเพณี DIY ผลผลิตด้านวิชาการที่เกิดจากการอนุรักษ์ ศึกษา วิจัยคัมภีร์ ฯลฯ ย่อมทำให้งานพัฒนาด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้รับความนิยมแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 9 S = Sustainability Network เพื่อสร้างความยั่งยืนแห่งเอกสารโบราณ
ที่มา: ผู้วิจัย¹³

¹³ พระมหาธัญสันห์ กิตติสาร, “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน,” ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2568, น. 266.

ตารางที่ 3 สรุปแนวทางการนำระบบ IT มาใช้ร่วมกับ P.S.R.S. Model
เพื่อการทำงานด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม

P.S.R.S. Model	กิจกรรม	เทคโนโลยีสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง
P Manuscript Preservation การอนุรักษ์เอกสารโบราณ	การสำรวจ การทำทะเบียน การทำดิจิทัลไฮซ์	เซิร์ฟเวอร์, ฐานข้อมูล, API แอปพลิเคชัน ภาพถ่ายดิจิทัล
S Integrated Studies การศึกษาเอกสารโบราณ	การถ่ายทอดเนื้อความ การปริวรรต การแปล	OCR Automatic Conversion Automatic Translation
R Scholarly Research การวิจัยเอกสารโบราณ	การวิจัยเชิงวิเคราะห์ การวิจัยเชิงสังเคราะห์ การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ	Big Data, Data Mining Machine Learning, AI
S Sustainability Network การสร้างที่ยั่งยืน แห่งเอกสารโบราณ	การสร้างความร่วมมือ การสร้างเครือข่าย การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์	Social Media ระบบเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม แพลตฟอร์มธุรกิจออนไลน์

3.3 การประยุกต์ใช้ P.S.R.S. Model เพื่อแก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณ

แนวทางการนำรูปแบบ P.S.R.S. Model ไปใช้แก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณ โดยยกตัวอย่าง 3 ประการที่สอดคล้องกับระดับปฏิบัติการทั้ง 3 ระดับ ดังนี้

1) การแก้ปัญหาเชิงการนำไปใช้ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ในปัจจุบันหน่วยงานด้านเอกสารโบราณ โดยส่วนมากยังไม่มีระบบ IT ใช้งาน ทำให้ต้องเก็บข้อมูลไว้ที่ตัวเอง ถ้าไม่นำข้อมูลเข้าสู่ระบบ สาธารณะ ในที่สุดข้อมูลนั้นก็สูญหายไปพร้อมกับหน่วยงานตนเองด้วย แม้ระบบ IT ที่มีใช้อยู่ในปัจจุบันก็เป็นระบบที่ทำงานพื้นฐานเทคโนโลยี Web 1.0 ที่รองรับเฉพาะการทำงานในหน่วยงานตนเองเท่านั้น หน่วยงานอื่นไม่สามารถเข้าร่วมการใช้งานได้ แต่ละระบบไม่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลร่วมกันได้ อีกทั้งระบบ IT ที่มีอยู่ก็มีเพียงบริการเชิงผู้ใช้ (User Interface) เท่านั้น ยังไม่มีบริการเชิงโปรแกรมมิ่ง (Programing Interface) เลย

แนวทางแก้ไข นำระบบ IT แบบเปิดให้ทุกคนและทุกหน่วยงานเข้ามาใช้ร่วมกันได้อย่างสะดวก ตอบสนองการทำงานของทุกหน่วยงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกติกาแนวทางการ

ทำงานร่วมกันที่ชัดเจน เป็นสากล แอปพลิเคชัน Scripture for Web ที่ผู้เขียนได้พัฒนาขึ้นในงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน” เพื่อการสนับสนุนการทำงานของ P.S.R.S. Model นั้นมีคุณสมบัติเด่น 3 ประการ ได้แก่ 1) รองรับทุกมาตรฐานการทำงาน 2) ทำงานบนฐานเทคโนโลยี Web 2.0 และ 3) รองรับระบบส่วนต่อประสานโปรแกรมประยุกต์ (API) ทำให้สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาของหน่วยงานด้านเอกสารโบราณที่ไม่มีระบบ IT ใช้งาน ได้เป็นอย่างดี

2) **การแก้ปัญหาเชิงนโยบาย** เอกสารโบราณที่สูญสลายไปเพราะน้ำมีมอมนุษย์มีมากมายจากหลายสาเหตุ เช่น การบดหรือเผาแคมภีร์ใบลานเพื่อทำมวลสารวัตถุมงคล การลักลอบซื้อขายวัตถุโบราณ การเก็บรักษาไม่ดีทำให้เอกสารโบราณเสื่อมสภาพเร็วกว่าที่ควรจะเป็น เมื่อพิจารณาปัญหาเชิงนโยบายแล้วจะพบว่าเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น

ปัญหาด้านความรู้คุณค่าของเอกสารโบราณ เอกสารโบราณมักจะจารึกด้วยภาษาและอักษรโบราณ คนที่อ่านได้จะต้องเป็นผู้ที่ศึกษาด้านนี้มาโดยตรง จึงทำให้เอกสารโบราณเหล่านี้ถูกละเลยไม่ได้รับการอนุรักษ์ ศึกษา วิจัย ถ้าแคมภีร์ใบลานที่แตกแผ่น แตกผุ ย่อมยิ่งถูกเข้าใจว่าไม่มีประโยชน์ใด ๆ แล้ว มักจะถูกนำไปแปรสภาพเป็นมวลสารวัตถุมงคล “เอาเพียงใบลานที่ชำรุด ไม่ครบผุอักษรเลือนลางนำมาพลิเป็นมวลสาร”¹⁴ เพราะความเชื่อมาแต่โบราณที่ว่าวัตถุมงคลที่ศักดิ์สิทธิ์ต้องใช้มวลสารจากแคมภีร์ว่า “ผงที่นำมาประสมสร้างพระเครื่องนั้น ... ผงที่ทำด้วยเอาแคมภีร์เก่า ๆ ทั้งใบลานแลสมุดข่อยมาเผาบด ... ผงเหล่านั้นประสมกันสำเร็จเป็นผงที่ จะสร้างพระเครื่อง”¹⁵ โดยที่ไม่ทราบว่าเอกสารโบราณเหล่านี้แม้จะมีสภาพไม่สมบูรณ์ เหลือเพียงบางส่วน ยังนับว่ามีคุณค่ามหาศาล ดังเช่น แคมภีร์พุทธศาสนาโบราณเก่าแก่ที่สุดในโลกซึ่งเหลือสภาพเป็นเพียงเศษเสี้ยวที่มีอักษรจารึกเหลืออยู่เพียงไม่กี่คำ แต่ก็ได้รับยกย่องให้เป็น “ธรรมเจดีย์” ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดสระเกศ¹⁶ เป็นต้น

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ การลักลอบค้าขายเอกสารโบราณก็ดี หรือแม้แต่การนำไปเผาทำเป็นมวลสารวัตถุมงคลให้เชาบูชาก็ดี สาเหตุหลักอย่างหนึ่งมาจากด้านเศรษฐกิจนั่นเอง เช่น พระพุทธโศ

¹⁴ “อาพร ต้องมนต์,” facebook, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://web.facebook.com/atorntongmont/posts/pfbid02RjzBMqSwCaBbyz74y595NgEzHCoXfNQrNd6GsxNjrGFHXNWuK3BneMn6AaubdBZbl>.

¹⁵ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิเทศโก), *มังคลาณานภาพ*, (พระนคร: ร.พ. ราชภัฏเจริญ, 2506), 11.

¹⁶ “ชมแคมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาเก่าแก่ที่สุดในโลก วัดสระเกศ,” *Faiththaistory.com*, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://www.faiththaistory.com/ancient-manuscripts>.

น้อย เนื้อผงโบราณ ที่มีมูลค่าหลายแสนบาท¹⁷ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่เข้ายวนให้มีการสร้างวัตถุมงคลจากคัมภีร์โบราณเพื่อให้สามารถอดอ้างสรรพคุณความศักดิ์สิทธิ์ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นมาได้ และเมื่อเอกสารโบราณเป็นสิ่งของที่มีราคาสูงย่อมนำไปสู่การลักลอบซื้อขายในที่สุด

ปัญหาด้านกฎหมาย มีพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับเอกสารโบราณในประเทศไทย คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504¹⁸ และมีการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535¹⁹ ซึ่งเอกสารโบราณเข้าข่ายเป็นโบราณวัตถุ มีพระราชบัญญัติอยู่ในหมวด 2 เรื่องโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เนื้อหาโดยรวมเป็นแนวปฏิบัติในการครอบครอง การซื้อขาย การบริหารจัดการโบราณวัตถุ ซึ่งมีลักษณะรวมศูนย์ ล้าสมัย ไม่สามารถตอบสนองต่อการบริหารจัดการเอกสารโบราณหลายล้านชิ้นที่กำลังสูญสลายไปอย่างรวดเร็วได้

แนวทางแก้ไข จะเห็นว่าปัญหาเชิงนโยบายนั้นเกิดจากสาเหตุหลายประการดังที่ได้นำเสนอผ่านมา ดังนั้นจะดำเนินการทางใดทางหนึ่งเพียงอย่างเดียวไม่ได้ การแก้ปัญหาเชิงนโยบายจำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมกันในทุกมิติ ดังนี้

การแก้ปัญหาความรู้คุณค่าของเอกสารโบราณ ผู้ไม่เห็นคุณค่าของเอกสารโบราณมักจะอ้างว่า เพราะอ่านไม่ออก หรือเป็นเอกสารที่แตกแผ่น แตกผุแล้ว ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องแสดงให้เห็นว่าเอกสารเหล่านี้ยังมีคุณค่า ในทางพระพุทธศาสนาถือกันว่า อักษรตัวหนึ่ง เท่ากับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง²⁰ พระพุทธรูปแม้เพียงบทเดียว ก็สามารถนำพาไปสู่การพ้นทุกข์ได้ สามารถแก้ปัญหานี้ได้โดยเสนอนโยบายการพัฒนาแพลตฟอร์มด้านเอกสารโบราณที่สามารถให้เจ้าของเอกสารโบราณนำข้อมูลเข้าระบบได้เอง มีระบบ OCR และแปลอัตโนมัติ ซึ่งจะช่วยถ่ายทอดภาพเป็นข้อความพร้อมกับคำแปล และแจ้งได้ว่าเป็นข้อความจากคัมภีร์ใด การรู้ว่าเอกสารโบราณที่มีอยู่ในครอบครองนั้นมีความหมายว่าอย่างไร เป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์หรือเอกสารเรื่องใด ย่อมทำให้

¹⁷ “พุทธศิลป์พระเครื่อง ดอทคอม, พระพุทธรูปน้อย คุณแม่บุญเรือน โตงบุญเติม รุ่นแรก เนื้อผงโบราณ,” amuletstores, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <http://www.amuletstores.com/product/229/พระพุทธรูปน้อย-คุณแม่บุญเรือน-โตงบุญเติม-รุ่นแรก-เนื้อผงโบราณ-พิมพ์เล็ก-หน้าตุ๊กตาพิมพ์คือนเนื้อเกินหลัง-2>.

¹⁸ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504,” ราชกิจจานุเบกษา, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2504/A/066/980.PDF>.

¹⁹ “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2534,” ราชกิจจานุเบกษา, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://ratchakitcha.soc.go.th/documents/1625168.pdf> [1 กันยายน 2568].

²⁰ พระพุทธโฆษาจารย์, ญาณไทยปกรณ, แปลโดย พระเทพคุณาภรณ์ (เทียบ ธมมธโร) และคณะ, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2534), หน้า 97.

เจ้าของเห็นคุณค่าของเอกสารโบราณ อยากรักษาเอาไว้ให้นานยาว ช่วยลดการปล่อยปละละเลย หรือ เผลอทำลายลงได้

การแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยเรื่องเศรษฐกิจเป็นสาเหตุหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการ เผลอทำลายเพื่อทำมรดกสารวัตถุมงคลหรือการลักขโมยเอกสารโบราณเนื่องจากเจ้าของปล่อยปละ ละเลย ดังนั้นการแก้ไขปัญหาจึงต้องทำให้เอกสารโบราณเกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ ทั้ง (1) **เชิงเศรษฐกิจ ควบคุม** เช่น การกำหนดให้เอกสารโบราณทุกชิ้นต้องขึ้นทะเบียน หากเจ้าของจะนำไปซื้อขายต้อง ดำเนินการอย่างถูกต้อง ย่อมทำให้เอกสารโบราณมีคุณค่าและมูลค่า ได้รับการคุ้มครอง หากเอกสาร โบราณชิ้นใดถูกทำลายด้วยเหตุอันไม่สมควร เจ้าของต้องเป็นผู้รับผิดชอบ หรือหากใครครอบครอง เอกสารโบราณที่ไม่มีทะเบียนย่อมมีความผิด (2) **เชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์** เช่น การนำเอกสาร โบราณในพื้นที่มาพัฒนาเป็นกิจกรรม ผลิตภัณฑ์ OTOP เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน โดยประยุกต์ ใช้ร่วมกับแพลตฟอร์มธุรกิจออนไลน์ และ (3) **เชิงเศรษฐกิจดิจิทัล** เช่น การกำหนดให้เอกสารโบราณ ทุกชิ้นนอกจากต้องนำเข้าระบบ IT ส่วนกลางแล้ว ยังต้องทำเป็นสินทรัพย์ดิจิทัลที่มีลักษณะเฉพาะ ตัว ไม่สามารถทดแทนกันได้ NF

(Non-Fungible Token)²¹ ด้วย ซึ่งเป็นสินทรัพย์ที่มีมูลค่าที่เป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของอีก ประการหนึ่ง การทำให้เอกสารโบราณมีมูลค่าและได้รับการคุ้มครองย่อมทำให้เจ้าของหันมาให้ความสำคัญ ไม่ปล่อยปละละเลยจนทำให้เอกสารโบราณสูญสลายหายไปเพราะภัยต่าง ๆ ได้

การแก้ปัญหาด้านกฎหมาย การกำหนดนโยบายใด ๆ ออกมาจำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับ เพื่อให้ให้นโยบายนั้น ๆ ขับเคลื่อนไปได้ด้วยดี กฎหมายด้านเอกสารโบราณก็เช่นกัน ควรพัฒนากฎหมาย ให้ทันสมัย ควรกระจายอำนาจให้หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องสามารถเข้ามาร่วมกันพัฒนาการทำงาน ได้ ควรตอบสนองต่อเทคโนโลยียุคปัจจุบันได้ การขึ้นทะเบียนเอกสารโบราณ แล้วนำข้อมูลเข้าระบบ ฐานข้อมูลส่วนกลางที่ดี การทำเป็น NFT ก็ดี แม้เป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของ แต่รัฐควรต้องเป็นผู้ อำนวยความสะดวก เพื่อนำข้อมูลเข้าระบบ IT ส่วนกลาง โดยผ่านหน่วยงานพันธมิตรในพื้นที่ เช่น มหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ข้อมูลในระบบดิจิทัล ทำเอกสารโบราณให้เป็นสมบัติ ชาติที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ทั้งเชิงผู้ใช้ (User Interface) และเชิงโปรแกรมมิ่ง (Programing Interface) เพื่อให้เกิดการนำภูมิปัญญาของบรรพบุรุษอันมีคุณค่าเหล่านี้มาศึกษา วิจัย และพัฒนา

²¹ “จับตามองเทรนด์ NFT (Non-Fungible Token) คืออะไร? ใครควรลงทุน?”, *kasikornbank*, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568, <https://katalyst.kasikornbank.com/th/blog/Pages/non-fungible-token.html>.

ด้าน IT ได้อย่างสะดวก อีกทั้งยังเป็นการประกาศให้ทั่วโลกได้เห็นถึงควมมีวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนานของชาติไทยอีกด้วย

3) **การแก้ปัญหาเชิงเครือข่าย** ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งในการทำงานด้านเอกสารโบราณคือ แต่ละหน่วยงานมักจะได้ไม่ได้พูดคุยกัน ทั้งที่ในความเป็นจริงสามารถนำจุดแข็งของตนเองไปเสริมจุดอ่อนของคนอื่น และสามารถนำจุดแข็งของคนอื่นมาอุดช่องโหว่ของตนเองได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแต่ละหน่วยงานมีความกังวลใจในเรื่องต่าง ๆ จนนำไปสู่การทำให้เกิดความรู้สึกหวงแหนสิ่งที่ตนเองเพียรพยายามรักษาเอาไว้หรือสร้างขึ้นมาก ทำให้การทำงานเชิงเครือข่ายไม่เกิดประสิทธิภาพเท่าที่ควรจะเป็น ใช้ทรัพยากรไม่เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ การทำงานล่าช้า ทำให้ไม่สามารถดำเนินการกับเอกสารโบราณอีกหลายล้านชิ้นที่ยังไม่ได้สำรวจได้ทัน ต้องรอวันผู้พิงไปตามกาลเวลาอย่างน่าเสียดาย นอกจากนี้เอกสารโบราณของไทยที่อยู่ต่างประเทศอีกมากมายที่ยังไม่ได้ถูกนำมาศึกษาวิจัย ทั้งนี้เป็นเพราะระบบการทำงานด้านเอกสารโบราณในประเทศยังขาดทิศทางการทำงานเชิงก้าวหน้า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องขาดเอกภาพ ทำให้การทำงานแบบองค์รวมกับเอกสารโบราณของไทยในต่างประเทศเกิดขึ้นได้ยาก

แนวทางแก้ไข โดยการพัฒนาเครือข่ายในประเทศ ถ้าได้พิจารณาการทำงานด้านเอกสารโบราณอย่างครบวงจรจนเข้าใจว่า ผลงานที่ตนเองเพียรพยายามสร้างขึ้นมาขึ้นก่อนเกิดประโยชน์แก่หน่วยงานอื่นอย่างไรบ้าง ในขณะเดียวกัน หน่วยงานตนเองสามารถได้รับประโยชน์จากผลงานของหน่วยงานอื่นอย่างไรบ้าง ย่อมเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดการหันหน้ามาร่วมแรงร่วมใจกันแลกเปลี่ยนผลงานอันนำไปสู่ผลลัพธ์สูงสุด การเพื่อแผ่ผลงานตนเองเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมนับว่าเป็นการเจริญรอยตามพระศาสดาทางหนึ่งด้วย ดังที่ครั้งหนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดำริถึงท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีที่ไม่เคยทูลถามปัญหากับพระองค์เพราะความเกรงใจว่า เศรษฐีผู้นี้รักษาเราในที่ไม่ควร เหตุว่า เราได้ตัดศีรษะ ควักดวงตา ข้าแหวะเนื้อหัวใจ สละลูกเมียผู้เป็นที่รักเสมอด้วยชีวิต บำเพ็ญบารมีอยู่ 4 อสงไขยกับแสนกัลป์ เพื่อแสดงธรรมแก่ผู้อื่นเท่านั้น²² ดังนั้นแต่ละหน่วยงานจึงควรมีการกำหนดนโยบายให้ศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการทำงานของหน่วยงานตนเองกับหน่วยงานอื่นทั้งวงจรรเพื่อส่งเสริมให้เกิดการทำงานเชิงเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายต่างประเทศจนสามารถนำไปสู่ความร่วมมือกันศึกษา วิจัย พัฒนาด้าน IT ของเอกสารโบราณของไทยที่อยู่ต่างประเทศได้

²² ชุ.ธ.อ. 1/-/9 (ไทย.มมร).

ตารางที่ 4 การประยุกต์ใช้ P.S.R.S. Model เพื่อแก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณ

ระดับปฏิบัติการ	แนวทางการประยุกต์ใช้
L Local Implementation การประยุกต์ใช้ให้เกิดผลสัมฤทธิ์	- พัฒนาระบบ IT แบบเปิดที่รองรับมาตรฐานการทำงานของทุกหน่วยงาน รองรับการทำงานที่หลากหลาย - ทุกหน่วยงานสามารถร่วมกันใช้ ร่วมกันพัฒนาระบบ IT ส่วนกลางได้โดยไม่ยึดติดกับหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงอย่างเดียว
N National and Policy Integration การแก้ปัญหาเชิงนโยบาย	- นโยบายที่แก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง กระจายอำนาจการตัดสินใจให้ทีมงานในพื้นที่มากขึ้น เช่น เปิดโอกาสให้มีการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกมากขึ้น - นโยบายที่เป็นวาระก้าวหน้า เช่น การนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาใช้งานด้านเอกสารโบราณ เพื่อแก้ปัญหาในทุก ๆ มิติ
G Global Network การแก้ปัญหาเชิงเครือข่าย	- พัฒนาเครือข่ายในประเทศ โดยใช้ระบบ IT แบบมีส่วนร่วม - พัฒนาเครือข่ายต่างประเทศ โดยต่อยอดจากเครือข่ายภายในประเทศ เพื่อการอนุรักษ์ ศึกษา วิจัย สร้างความยั่งยืนแห่งเอกสารโบราณ ให้เป็นสมบัติของโลก ได้ร่วมกันศึกษา ร่วมกันพัฒนาองค์ความรู้ขยายกว้างไกลออกไป

จากที่ได้นำเสนอ P.S.R.S. Model ย่อมทำให้ทราบว่า แม้ไม่มีหน่วยงานไหนที่สามารถทำงานตอบสนองงานด้านเอกสารโบราณได้ครบถ้วนสมบูรณ์ทั้ง 4 องค์ประกอบ 3 ระดับปฏิบัติการก็จริง แต่ถึงอย่างนั้นหากแต่ละหน่วยงานต่างทำหน้าที่ของตนเองไม่ให้บกพร่อง พร้อมทั้งร่วมกันตระหนักถึงงานด้านเอกสารโบราณโดยองค์รวม แล้วร่วมกันส่งเสริมซึ่งกันและกันเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ ศึกษา วิจัย สร้างความยั่งยืนแห่งเอกสารโบราณยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่นนี้ก็นับว่าเป็นการสร้างความสำเร็จรุ่งเรืองให้แก่งานด้านเอกสารโบราณได้อย่างบริบูรณ์ในทุกมิติ อย่างนี้ย่อมนับว่าเป็นการวางแผนแบบสร้างสรรค์ เพราะจะทำให้เอกสารโบราณทั้งที่เป็นวัสดุจริงและข้อมูลทางดิจิทัลคงอยู่คู่โลกตลอดไป ซึ่งการไม่ยอมแบ่งปันสิ่งที่ตนเองมีแก่สาธารณะจนกระทั่งมีอันต้องสูญสลายหายไปพร้อมกับตนเองในที่สุด นับว่าเป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

4. บทสรุป

เอกสารโบราณเป็นแหล่งข้อมูลอันสำคัญยิ่งที่บันทึกภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย แต่ในปัจจุบันถึงแม้จะมีหน่วยงานที่ทำงานด้านเอกสารโบราณทั้งที่เป็นของรัฐบาลและของเอกชนนับได้หลายสิบหน่วยงานก็ตาม แต่เอกสารโบราณในประเทศไทยก็ยังขาดการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ขาดวาระการทำงานเชิงก้าวหน้า ต้องเผชิญปัญหาการสูญสลายหายไปทั้งจากภัยธรรมชาติและจากน้ำมือมนุษย์อยู่ตลอดเวลา ผู้เขียนจึงได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน” เพื่อนำเสนอแนวทางแก้ปัญหาเหล่านี้ ซึ่งได้อิงความรู้ใหม่คือ P.S.R.S. Model (Preservation Study Research Sustainability) อันเป็นแนวทางการทำงานและแก้ไขปัญหาด้านเอกสารโบราณแบบองค์รวม ซึ่งมี 4 องค์ประกอบ 3 ระดับปฏิบัติการ โดยมีระบบ IT ที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อสนับสนุนการทำงานของ P.S.R.S. Model อันมี 3 คุณสมบัติ 4 องค์ประกอบ 4 ฟังก์ชันการทำงาน

การนำ P.S.R.S. Model มาประยุกต์ใช้กับงานด้านเอกสารโบราณ มีหน้าที่ 4 ประการ ได้แก่ 1. ด้านการอนุรักษ์ 2. ด้านการศึกษา 3. ด้านการวิจัย 4. ด้านการสร้างความยั่งยืน และการแก้ปัญหาด้านเอกสารโบราณแบบครบวงจร ต้องแก้ปัญหาคบทั้ง 3 ระดับ ได้แก่ 1. ระดับปฏิบัติการ 2. ระดับนโยบาย 3. ระดับเครือข่าย

บรรณานุกรม

1. หนังสือ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, 2534.

พระพุทธโฆษาจารย์. ญาโณทโยปกรณ์. แปลโดย พระเทพคุณาภรณ์ (เทียบ ธมฺมธโร) และคณะ
(ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2534).

พระมหารัชชมงคลอาจารย์ (เทศ นิทุเทสโก). มังคลามหานุภาพ. พระนคร: ร.พ. ราชภัฏเจริญ, 2506.
Alexander Osterwalder. *Business Model Generation*. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons,
2010.

2. วิทยานิพนธ์

พระมหาธัญสัณห์ กิตติสารโร. “การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษา
เอกสารตัวเขียน”. คุุณิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2568.

_____. “การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคัมภีร์พระบาลี: กรณีศึกษาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย. 2565.

3. บทความ

เรณู กาญจนะโกคิน. “เอกสารโบราณ”. *ข่าวสารสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง*. ปีที่
8, ฉบับที่ 3 (พฤศจิกายน 2528–มกราคม 2529): 15–25

พระมหาธัญสัณห์ กิตติสารโร, พระมหาทวี มหาปญโญ และกรรณิการ์ ชาวเงิน. “การพัฒนาระบบ
เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์และศึกษาเอกสารตัวเขียน (R1, D1)”. *วารสารธรรม
ธารา*. ปีที่ 11, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม–ธันวาคม 2568): 34–75.

พระมหาธัญสัณห์ กิตติสารโร, พระมหาทวี มหาปญโญ และสมคิด เศษวงษ์. “การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ
คัมภีร์พระบาลี: กรณีศึกษาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”. *วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา*.
ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (มกราคม–เมษายน 2566): 80–98.

พระมหาอธิปุตระ ธรรมปญฺคโว. “การศึกษาคำต่างในพระไตรปิฎกบาลีประกอบการค้นคว้าอรรถกถา: กรณีศึกษาคำว่า อตินิปาต ในอรรถกถาสุตต และ อุตฺตรนิมฺมสนฺธมฺม ในอุตฺตรนิมฺมสนฺธมฺมสูตร อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต อรหัตตวรรค”. *วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา*. ปีที่ 1, ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2566): 38–53.

4. เว็บไซต์

“กลุ่ม หลวงปู่สำเร็จมหาศีลา สิริจันโท เพื่อเผยแพร่บาร์มี ประสพการณ์ วัดถุมงคล. โพสต์ของ *เกษมชกร ปลั่งศิริ*.” *facebook*. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

https://www.facebook.com/groups/690887561495136/?multi_permaLinks=1626936524556897&hoisted_section_header_type=recently_seen.

“ข่าวสารงานพระพุทธรูปศาสนา.” *reel*. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://www.facebook.com/reel/654050613643665>

“คัมภีร์ไบเบิล พับสาและสมุดข่อย. โพสต์ของ *คัมภีร์ไบเบิล พับสาและสมุดข่อย*.” *facebook*. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://web.facebook.com/manuscriptgathers/posts/pfbid0me1avedaiG6np9hmoKxxCNBmgt39KwQEYz4nPou9Qkn6ZkZoYCc9vHBwduPUFYtYl>.

“โครงการพระไตรปิฎก วัดพระธรรมกาย ย้อนรอย สู่คำสอนดั้งเดิม “วิธีตรวจชำระคัมภีร์ไบเบิล ให้ได้มาตรฐานสากล”.” *dmc.tv*. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://www.dmc.tv/article/17033>.

“โครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัย.” *facebook.com*. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1215146100636544>.

“เดลินิวส์. จวดยับสิ้นคิด! เผา ‘คัมภีร์ไบเบิล’ ทำมวสารจัดสร้างวัดถุมงคล.” *dailynews*. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568. <https://www.dailynews.co.th/news/4966234>.

“พุทธศิลป์พระเครื่อง ดอกทอ. พระพุทธรูปน้อย คุณแม่บุญเรือน โตงบุญเติม รุ่นแรก เนื้อผงไบเบิล.” *amuletstores*. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568,

<http://www.amuletstores.com/product/229/พระพุทธรูปน้อย-คุณแม่บุญเรือน-โตงบุญเติม-รุ่นแรก-เนื้อผงไบเบิล-พิมพ์เล็ก-หน้าตุ๊กตาพิมพ์ค้อนเนื้อเกินหลัง-2>.

“พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2534.” ราชกิจจานุเบกษา. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://ratchakitcha.soc.go.th/documents/1625168.pdf>.

“พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504.” ราชกิจจานุเบกษา. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2504/A/066/980.PDF>.

“ลายเมือง Lai-Muang” facebook. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

https://web.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02LBbgko7LVZ371yd1fNuZZTA9gtYGKBDdkzUkPmEAwKQ1JtydnFn2LoQ2T5ZWjFmXI&id=100083406607624.

“เอกสารโบราณ.” สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://ancientdoc.mahidol.ac.th/ancientdoc>.

“สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก Epigraphy in Thai&Oriental Languages.” facebook. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://web.facebook.com/GPETOL.SU/posts/pfbid0QqgATyq3weGnQ7YNJ6vaL2h327cs9dSZEiMLD8DRE1rJ4gyuaZ6XuRMG3D9B9hGI>.

“อาทร ต้องมนต์.” facebook. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://web.facebook.com/atorntongmont/posts/pfbid02RjzBMqSwCaBbyz74y595NgEzHCoXfNqrNd6GsXNjrGFHXNWuK3BneMn6AaubdBZbl> [29 กรกฎาคม 2568].

“อุบลโบราณเสวนา.” facebook. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

https://web.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid036g1qfRzE1bY7cdHme4Dunjn3FV5F8jkPzec5tw9hcKwnvLxecHLZ36bBb9HkasV8l&id=100063559871238.

“ชมคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาเก่าแก่ที่สุดในโลก วัดสระเกศ.” Faiththaistory. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568. <https://www.faiththaistory.com/ancient-manuscripts>.

“จับตามองเทรนด์ NFT (Non-Fungible Token) คืออะไร? ใครควรลงทุน?.” Katalyst. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2568.

<https://katalyst.kasikornbank.com/th/blog/Pages/non-fungible-token.html>.

การพัฒนารูปแบบกิจกรรม
เพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดิน
ของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกรรมฐาน

An Activity Model Development
Base on Kāyagatāsati Kammaṭṭhāna
To Reduce the Risk of Falls from Walking in the Elderly Adults

พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ. ดร.

Phramaha Tawee Mahāpañño, Asst. Prof., Ph.D.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: ptlalong@gmail.com

ดร. กรรณิการ์ ขาวเงิน

Dr. Kannikar Khaw-ngern

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Kannikar.khaw@gmail.com

ดร. วิไลพร อุ่นเจ้าบ้าน

Dr. Wilaiphon Aunchaoban

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar
Email: wilaiphon.aun2@gmail.com

พระศราวุธ จันทนะ, ดร.

Phra Sarawut Chantana, Ph.D.

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar
Email: sarawut.jan52011@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 30 สิงหาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 19 มกราคม 2569

บทคัดย่อ

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาลักษณะความเสี่ยงต่อการหกล้ม และกิจกรรมการลดความเสี่ยงต่อการหกล้มของผู้สูงอายุโดยใช้หลักกายคตาสติกมีพื้นฐาน 2) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมตามหลักกายคตาสติกมีพื้นฐานสำหรับลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ 3) เพื่อวัดและประเมินผลรูปแบบกิจกรรมลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุในตำบลนนทรี อำเภอบินทร์บุรี จังหวัดปราชญ์บุรี รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเป้าหมาย 250 คน สำหรับการสำรวจ คัดเลือก 35 คน สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก และผู้ทรงคุณวุฒิสำหรับการสนทนากลุ่ม เครื่องมือและเทคนิคการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 1) แบบสอบถาม 2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก 3) การสนทนากลุ่ม 4) รูปแบบกิจกรรม และ 5) คู่มือการใช้รูปแบบกิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติพรรณนา และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1) ผู้สูงอายุในพื้นที่ส่วนใหญ่ล้วนมีปัญหาด้านการหกล้ม ซึ่งเกิดจากการประกอบอาชีพตลอดจนถึงปัญหาสุขภาพที่ส่งผลต่อการทรงตัวของผู้สูงอายุจนทำให้มีการหกล้มเกิดขึ้น และการช่วยเหลือด้านการให้ความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างมากเนื่องจากยังไม่มีหน่วยงานใดเข้าไปให้ความรู้เกี่ยวกับการหกล้ม หรือการลดความเสี่ยงของผู้สูงอายุแต่อย่างใด

2) จากการลงพื้นที่เพื่อนำผู้สูงอายุร่วมทำกิจกรรม โดยมีกิจกรรมดังนี้คือ 1) ให้ความรู้ให้ผู้สูงอายุมีสติอยู่กับลมหายใจ 2) พิจารณากายว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาด 3) ความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ 3) อาหารที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ 4) การกำหนดอิริยาบถย่อย 5) กำหนดอิริยาบถ 4 คือ ตลอดระยะเวลาโดยการสังเกตและวัดระดับจนพบว่าผู้สูงอายุมีพัฒนาการที่ดีและสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้

3) ผู้สูงอายุมีพัฒนาการที่ดี โดยผลรวมของเครื่องมือที่สามารถวัดได้ คือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่มีความเสี่ยงต่อการหกล้มแล้ว เมื่อเปรียบเทียบผลการทดสอบของผู้สูงอายุ พบว่า คะแนนเฉลี่ยหลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.000 ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า รูปแบบดังกล่าวสามารถนำมาใช้กับผู้สูงอายุในพื้นที่ ต.นนทรี อ.บดินทร์บุรี จ.ปราชญ์บุรี ได้จริง และผู้สูงอายุยังมีความเสี่ยงต่อการหกล้มที่ลดลงอีกด้วย ดังสโลแกนที่ว่า “ผู้สูงอายุนนทรี ชีวิตดี ไม่มีล้ม”

คำสำคัญ: การพัฒนา รูปแบบกิจกรรม ลดความเสี่ยงต่อการหกล้ม ผู้สูงอายุ กายคตาสติ

Abstract

The study aimed to achieve 3 objectives. 1) to examine the characteristics of fall risk and the activities that help reduce fall risk among older adults using the principles of Kāyagatāsati Kammaṭṭhāna (mindfulness of the body), 2) to develop a set of activities based on Kāyagatāsati Kammaṭṭhāna to reduce the risk of falls during walking among older adults, and 3) to measure and evaluate the effectiveness of this activity model in reducing fall risk among older adults in Nonsi Subdistrict, Kabin Buri District, Prachin Buri Province. This research employed a mixed-methods research. The key informants comprised 250 older adults who participated in the survey, 35 selected participants for in-depth interviews, and a group of experts who participated in focus group discussions. The instruments and data collection techniques included (1) a questionnaire, (2) an in-depth interview form, (3) a focus group discussion, (4) an activity model, and (5) an activity manual. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, while qualitative data were analyzed through content analysis.

The study found that;

1) Most older adults in the area experienced problems related to falling. These incidents were primarily caused by occupational activities and health conditions that affected balance, leading to an increased risk of falls. Providing educational support was considered highly important because no organization or agency had previously provided knowledge or training about falls or fall-risk reduction for older adults.

2) From the fieldwork, older adults participated in various activities designed according to the principles of Kāyagatāsati Kammaṭṭhāna (mindfulness of the body). The activities included: (1) developing mindfulness of breathing, (2) contemplating the body as impure, (3) recognizing fall risks associated with walking, (4) learning about appropriate nutrition for the elderly, and (5) practicing awareness of 4 minors bodily movements (iriyāpatha) are maintaining mindfulness of the four main postures—walking, standing, sitting, and lying

down. Observation and assessment during the program revealed that older adults demonstrated significant improvement and were able to apply these mindful practices effectively in their daily lives.

3) The findings indicated that the participants showed clear progress. Overall, the measurable results showed that most elderly adults no longer had a high risk of falling. Statistical analysis revealed that the average post-test scores were significantly higher than the pre-test scores at the significance level of 0.000. Therefore, it can be concluded that the developed activity model was successfully applicable to older adults in Nonsi Subdistrict, Kabin Buri District, Prachin Buri Province. Moreover, the fall risk among participants was meaningfully reduced, corresponding to the project's slogan: "Nonsi seniors live well, with no falls."

Keywords: Development, Activity Model, Fall Risk Reduction, Elderly Adults, Kāyagatāsati Kammaṭṭhāna

1. บทนำ

ความพิการทางร่างกายตลอดจนถึงความทุพพลภาพที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตมีความสามารถลดลง ตลอดจนมีความเสี่ยงเป็นอัมพฤกษ์ อัมพาต และเสียชีวิตของผู้สูงอายุมีสาเหตุสำคัญจากการหกล้ม การกระแทกที่ศีรษะอาจส่งผลกระทบต่อระบบประสาท และทำให้เกิดบาดเจ็บรุนแรง เช่น กระดูกหักและกล้ามเนื้อฉีกขาด โดยเฉพาะในผู้สูงอายุที่มีภาวะกระดูกเปราะบาง ซึ่งอาจทำให้เกิดความหวาดกลัวที่จะหกล้ม งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าสาเหตุหลักของการหกล้มในผู้สูงอายุเกิดจากปัจจัยภายใน เช่น โรคเรื้อรังที่ทำให้เกิดอาการเวียน และภาวะทางจิตใจ เช่น ความวิตกกังวลหรือความไม่มั่นใจ ที่ส่งผลต่อสมาธิ และการทรงตัว¹ ขณะเดียวกัน ปัจจัยภายนอก เช่น สภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัยก็มีส่วนทำให้เกิดอุบัติเหตุ โดยเฉพาะในพื้นที่เสี่ยงภายในบ้าน เช่น บันไดและห้องน้ำ โดยเฉพาะในผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่คนเดียว² การลดความเสี่ยงต่อการหกล้มในผู้สูงอายุจำเป็นต้องพิจารณาทั้งปัจจัยภายในและภายนอก โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการเดินและการทรงตัว เช่น ทางเท้าในเขตเมืองควรไม่มีรอยแตกและพื้นต้องเรียบเพื่อป้องกันการเสียหลัก นอกจากนี้ยังต้องมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ปลอดภัยมากขึ้นด้วย³

ผู้สูงอายุวัย 60-69 ปี หกล้มจากปัจจัยภายใน เช่น โรคประจำตัวและสุขภาพจิต รวมถึงปัจจัยภายนอกที่สามารถจัดการได้ การหกล้มเป็นอุบัติเหตุที่ป้องกันได้ ดังนั้น ผู้สูงอายุ ผู้ดูแล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญในการป้องกัน⁴ เช่น การแจกไวยาธามินตี ซึ่งช่วยลดความเสี่ยงการหกล้มได้ถึง 70% เมื่อรับประทานอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในรัฐนิวอิงแลนด์ สหรัฐอเมริกา ที่พบว่าการขาดไวยาธามินตีมีส่วนทำให้เกิดการหกล้มในผู้สูงอายุ⁵

ถึงอย่างไรก็ตาม การป้องกันการหกล้มในผู้สูงอายุยังไม่ประสบความสำเร็จแม้มีมาตรการส่ง

¹ บุญนดา โสพัฒน, “ปัจจัยที่มีผลต่อการพลัดตกหกล้มของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ,” วารสารวิจัยและพัฒนาสุขภาพศรีสะเกษ, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม-สิงหาคม 2566): 76-89.

² Benjawan Sophonratanapokin, Yothin Sawangdee and Kusol Soonthorndhada, “Effect of the living environment on falls among the elderly in Thailand,” *The Southeast Asian journal of tropical medicine and public health*, 43, no 6, (November 2012): 1537-1547.

³ Titaporn Worapanwisit, Somkid Prabpai, Ed Rosenberg, “Correlates of Falls among Community Dwelling Elderly in Thailand,” *Journal of Aging Research*, Vol.2018 Iss.1 (2018): 8546085.

⁴ ธีรานุช วรโธสง และคณะ, “การรับรู้ปัจจัยเสี่ยงหกล้มและพฤติกรรมป้องกันการหกล้มในผู้สูงอายุ 60-69 ปีในบริบทชุมชนเมือง จังหวัดสกลนคร,” วารสารการแพทย์และสาธารณสุข มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2566): 93-102.

⁵ David C Grossman, et al., “Interventions to Prevent Falls in Community-Dwelling Older Adults: US Preventive Services Task Force Recommendation Statement,” *JAMA*, 319, no. 16, (April 2018): 1696–1704.

เสริมการออกกำลังกายและการรับประทานอาหารเสริม เนื่องจากปัจจัยแวดล้อมที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น เหตุการณ์บังเอิญที่ทำให้เสียการทรงตัว ตัวอย่างเช่น ในเกาหลีมีการพัฒนาแอปพลิเคชันที่ช่วยให้ผู้สูงอายุฝึกกิจกรรมทางกาย สร้างความมั่นใจ และลดความกลัวการหกล้ม โดยมีการสื่อสารกับผู้ฝึกสอนและนักกายภาพบำบัด รวมถึงการให้ความรู้ด้านโภชนาการ ซึ่งช่วยลดความกลัวจากการหกล้มได้⁶

หากพิจารณาถึงปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการหกล้มในขณะเคลื่อนไหวรวมถึงระบบประสาท ความผิดปกติทางสมอง สุขภาพจิต และน้ำหนักตัวที่มากเกินไป ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการทำงานของระบบประสาทที่กระทบต่อข้อเท้า และหัวเข่า⁷ ขณะที่ปัจจัยภายนอก เช่น ลักษณะของบ้าน (เตียง, บันได, ห้องน้ำ) และความสว่างภายในบ้าน ก็มีความสัมพันธ์กับโอกาสหกล้ม โดยเฉพาะในผู้สูงอายุเพศหญิงที่อาศัยอยู่คนเดียว การหกล้มมักเกิดจากอันตรายภายในบ้าน เช่น เพอร์นิเจอร์ที่ไม่มีที่ยึดเกาะเพื่อป้องกันการหกล้ม⁸

ที่น่าสังเกต คือ การหกล้มจากการออกกำลังกายมักเกิดขึ้นมากเมื่อออกกำลังกายคนเดียว ซึ่งต่างจากการออกกำลังกายเป็นหมู่คณะ โดยการมีผู้ฝึกสอนช่วยลดโอกาสหกล้มได้ การฝึกเดินอย่างปลอดภัยและมีการทรงตัวช่วยลดความเสี่ยงนี้ได้เช่นกัน นอกจากนี้ การออกกำลังกายเป็นหมู่คณะ เช่น การเต้น Ballroom หรือ การเต้นลาติน ช่วยลดโอกาสหกล้ม⁹ เนื่องจากมีจังหวะและการประคองจากคู่เต้น ทำให้ผู้สูงอายุที่มีโรคเรื้อรังมีสุขภาพดีขึ้นทั้งกายและจิตใจ ในขณะที่การออกกำลังกายคนเดียวมักทำให้ผู้ป่วยไม่ระมัดระวังและเสี่ยงต่อการหกล้มมากขึ้น

แม้มีความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุออกกำลังกายเพื่อลดความกลัวการหกล้ม แต่ผู้สูงอายุยังคงมีความกังวล โดยเฉพาะผู้ที่มีปัญหาด้านการทรงตัว เช่น ผู้ป่วยพาร์กินสันและอัมพฤกษ์

⁶ Jeeyoung Hong, Hyoun-Joong Kong and Hyung-Jin Yoon, “Web-Based Telepresence Exercise Program for Community-Dwelling Elderly Women with a High Risk of Falling: Randomized Controlled Trial,” *JMIR Mhealth Uhealth*, 6, no. 5, (May 2018): 1-12.

⁷ สุริยา ขอลี และคณะ, “ผลของโปรแกรมการออกกำลังกายเพื่อเพิ่มความสามารถการทรงตัวและป้องกันการหกล้มของผู้สูงอายุ,” *หัวหินเวชสาร*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม-สิงหาคม 2564): 1-12.

⁸ ดุญณกัณฑ์ ขาวหิต และคณะ, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพลัดตกหกล้มของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม,” *วารสารพยาบาลสภากาชาดไทย*, ปีที่ 16 ฉบับที่ 1, (มกราคม-เมษายน 2566): 45-64.

⁹ Sarah R. Chipperfield and Paul Bissell, “‘I Hear the Music and My Spirits Lift!’ Pleasure and Ballroom Dancing for Community-Dwelling Older Adults,” *Journal of Aging and Physical Activity*, 31, no. 2, (September 2022): 276-288.

การออกกำลังกายสม่ำเสมอช่วยลดความถี่นี้ได้¹⁰ นวัตกรรมต่าง ๆ เช่น การออกกำลังกายที่บ้าน การฝึกทรงตัว และการเดินรำ ไม่สามารถสร้างความมั่นใจได้อย่างยั่งยืน งานวิจัยแสดงให้เห็นว่าการรณรงค์ให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงศักยภาพทางกายของตนเองสามารถช่วยลดความเสี่ยงการหกล้มได้¹¹

จากปัญหาดังกล่าวพบว่า แม้จะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการป้องกันการหกล้มในผู้สูงอายุมากมาย แต่ยังขาดการศึกษาที่นำหลักกายคตาสติกัมมฐานมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจกรรมลดความเสี่ยงต่อการหกล้ม โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีความเชื่อและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักกายคตาสตินั้น ถือเป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อบ่มุ่เน้นให้ผู้ปฏิบัติอยู่กับอาการ 32 และปัจจุบันขณะ อีกทั้งยังสามารถปรับใช้ได้กับผู้คนในอาชีพต่าง ๆ และทุกช่วงวัยได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้มีสติสัมปชัญญะที่สามารถลดความประมาทซึ่งเป็นเหตุของการหกล้มได้ดีอีกด้วย นอกจากนี้ ยังขาดการศึกษาเชิงปฏิบัติการที่มีการพัฒนา ทดลองใช้ และประเมินผลรูปแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในชุมชนไทยอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องมีรูปแบบกิจกรรมเชิงปฏิบัติการตามหลักกายคตาสติกัมมฐานฯ เช่น การเดินอย่างมีสติ มีการพิจารณาท่าทางของตนก่อนที่จะเคลื่อนไหวร่างกาย ฯลฯ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดิน จะช่วยให้ผู้สูงอายุเดินอย่างมั่นใจ และทำกิจกรรมทางกายได้อย่างเหมาะสม บทความนี้จึงต้องการนำเสนอผลการศึกษากิจกรรมพัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ ตามหลักกายคตาสติกัมมฐาน เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท และลดการหกล้มในผู้สูงอายุ

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะความเสี่ยงต่อการหกล้ม และกิจกรรมการลดความเสี่ยงต่อการหกล้มของผู้สูงอายุโดยใช้หลักกายคตาสติกัมมฐาน
2. เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมตามหลักกายคตาสติกัมมฐานสำหรับลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ

¹⁰ ชลธิชา จันทศิริ, “การส่งเสริมพฤติกรรมออกกำลังกายในผู้สูงอายุที่เปราะบาง,” วารสารคณะพยาบาลศาสตรมหาวิทยาลัยบูรพา, ปีที่ 24 ฉบับที่ 2, (เมษายน-มิถุนายน 2559): 1-13.

¹¹ Huei-Ling Chiu, et al., “The effects of the Otago Exercise Programme on actual and perceived balance in older adults: A meta-analysis,” *PLoS ONE*, 16, no. 8, (August 2021): 1-18.

3. เพื่อวัดและประเมินผลรูปแบบกิจกรรมลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุในตำบลนทรี อำเภอบินทร์บุรี จังหวัดปราชญ์บุรี

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยแบ่งขั้นตอนเป็น 3 ขั้นตอนสำคัญ คือ 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบผสานวิธี 2) กิจกรรมเชิงปฏิบัติการใช้รูปแบบกิจกรรมตามหลักกายคตาสติกรรมฐานสำหรับลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ และ 3) การวัดและประเมินผล ดังมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบผสานวิธี โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลทางเอกสารผ่านแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คือ 1) แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ 2) สภาพปัญหาผู้สูงอายุ 3) ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ 4) ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพของผู้สูงอายุ 5) ลักษณะความเสี่ยงและปัจจัยที่ส่งผลในการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ 6) หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ 7) หลักกายคตาสติกรรมฐาน เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลแบบผสานวิธี คือ 1) การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายโดยใช้แบบสอบถาม 2) การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อการสร้างรูปแบบกิจกรรมตามหลักกายคตาสติกรรมฐานสำหรับลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ โดยการสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนที่ 2 กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ใช้รูปแบบกิจกรรมตามหลักกายคตาสติกรรมฐานสำหรับลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ โดยการนำรูปแบบที่สร้างมาให้กลุ่มเป้าหมายได้นำไปใช้ โดยมีการจัดโครงการ ณ ศูนย์สังฆศาสน์อรัญ ต.นทรี อ.กบินทร์บุรี จ.ปราชญ์บุรี จนผู้สูงอายุมีพัฒนาการที่ดีขึ้นอย่างน่าพอใจ

ขั้นตอนที่ 3 การวัดและประเมินผล ตั้งแต่ก่อนทำกิจกรรม ระหว่างการทำกิจกรรม และหลังการทำกิจกรรม รวมเป็นระยะเวลา 45 วัน โดยการใช้คู่มือรูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกรรมฐาน ณ ศูนย์สังฆศาสน์อรัญ ต.นทรี อ.กบินทร์บุรี จ.ปราชญ์บุรี

ขั้นตอนการทำกิจกรรมดังกล่าวได้มีการตรวจสอบจริยธรรมการวิจัยโดยสถาบันวิจัย

พุทธศาสตร์ พร้อมทั้งให้ความสำคัญและตระหนักถึงสิทธิส่วนบุคคลของกลุ่มประชากรที่เข้าร่วมวิจัย ในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง และเพื่อป้องกันมิให้เกิดผลเชิงลบต่อกลุ่มตัวอย่างโดยมิได้เจตนาจึงกำหนด แนวทางการศึกษาด้านจริยธรรมในการวิจัยไว้ดังนี้

- 1) มีการชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยให้ทราบและอธิบายให้เข้าใจ เปิดโอกาสให้ซักถามและ ให้ความสนใจสำหรับการตัดสินใจในการเข้าร่วมกิจกรรม
- 2) ผู้วิจัยจะไม่บังคับให้เข้าร่วมกิจกรรมหากไม่พร้อม หรือไม่สมัครใจ เมื่อแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยต้องรับฟังความคิดเห็นของทุกคนและวางตัวเป็นกลาง ไม่ตัดสินความคิดเห็นใครว่าถูกหรือผิด
- 3) แจ้งให้ผู้เข้าร่วมประชุมทราบ และขออนุญาตก่อนทุกครั้งเมื่อมีการถ่ายภาพ
- 4) ข้อมูลที่ได้จะนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยเท่านั้น
- 5) ผู้วิจัยได้กำหนดรหัสตัวอักษรแทนชื่อของกลุ่มที่ศึกษาเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

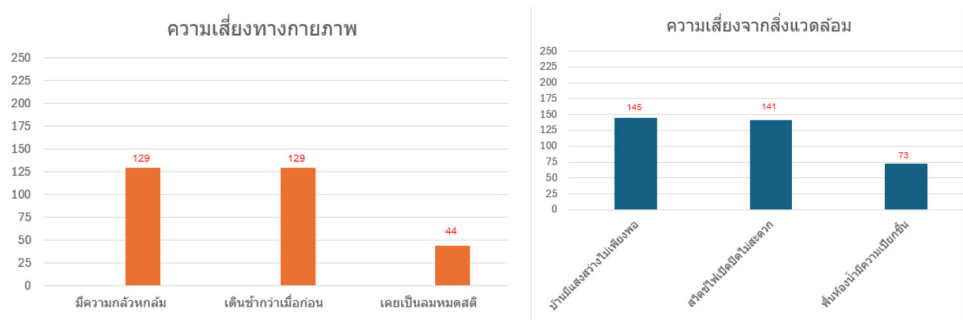
4. ผลการวิจัย

จากการรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัย โดยใช้เครื่องมือ 4 อย่างคือ 1) แบบสอบถาม (Questionnaire) 2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) 3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) 4) การปฏิบัติการ (Action) และ 5) คู่มือรูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้ม จากการเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมฐาน โดยได้ข้อมูลพื้นฐานจากการตอบแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุในตำบลนนทรี อำเภอบินทร์บุรี จังหวัดปทุมธานี ประกอบกับการสนทนากลุ่มกับผู้ทรงคุณวุฒิในการสร้างรูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจาก การเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมฐาน และนำไปใช้กับกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มเสี่ยง และทำการวัดและประเมินผลด้วยคู่มือรูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดิน ของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมฐาน จึงทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

จากการตอบแบบสอบถามของผู้สูงอายุจำนวน 250 คน แบ่งตามเพศโดยมีเพศชาย 85 คน เพศหญิง 165 คน แบ่งเป็นประเภทครอบครัว ครอบครัวเดี่ยว 171 คน ครอบครัวขยาย 79 คน แบ่งตามช่วงอายุ เป็น ช่วงอายุ 60-69 ปี 114 คน 70-79 ปี 91 คน อายุ 80 ปีขึ้นไป 45 คน แบ่ง ตามอาชีพ เป็น ทำสวน 216 คน ข้าราชการเกษียณ 22 คน แม่บ้าน 5 คน รัฐวิสาหกิจ 3 คน ป่วย ติดเตียง 2 คน ปลูกสัตว์ 1 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 1 ระดับการศึกษา ประถมศึกษา 162 คน มัธยมศึกษา 33 คน ปริญญาตรี 23 คน ปริญญาโท 10 คน สูงกว่าปริญญาตรี 5 คน อนุปริญญา 3 คน ไม่ให้ ข้อมูล 14 คน โรคประจำตัว ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ 112 คน มีโรคประจำตัว 138 คน ประกอบไปด้วย

ความดัน ไขมัน โรคหัวใจ กระเพาะ เกาต์ มะเร็งข้าวปอด เส้นเลือดในสมองตีบ กรดไหลย้อน กระดูกพรุน ไต ไทรอยด์ ถุงลมโป่งพอง ปอดติดเชื้อ โลหิตจาง หอบ-หืด และหูหนวก

1) การประเมินตนเองจากการตอบแบบสอบถามของผู้สูงอายุจำนวน 250 คน ข้างต้น โดยแบ่งเป็นความเสี่ยงทางกายภาพโดยเรียงตามลำดับจากมากไปน้อย ซึ่งสามารถสร้างเป็นกราฟข้อมูลได้ดังนี้

การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้สูงอายุทั้ง 35 คน สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

(1) ผู้สูงอายุทั้งหมดมีอาชีพทำสวน (2) ผู้สูงอายุบางท่านอยู่บ้านเพียงลำพังโดยมีบุตรหลานคอยผลัดเปลี่ยนกันมาคอยดูแล (3) การหกล้มของผู้สูงอายุส่วนใหญ่เกิดจากการประกอบอาชีพ และการขาดสติ (4) ปัญหาเรื่องการหกล้มของผู้สูงอายุถูกละเลย (5) ผู้สูงอายุล้วนเคยฝึกกรรมฐานทั้งในแบบ พุทโธ สัมมาอรหัง และพอง-ยุบ (6) ปัจจุบันมีอาการเจ็บป่วยจนไม่สามารถเข้าไปปฏิบัติในวัดเป็นเวลานานได้ (7) ผู้สูงอายุมีภาวะกระดูกพรุนเมื่อหกล้มมักเกิดการแตกหักของกระดูก จากประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจอย่างยิ่งในการลงพื้นที่วิจัย เพื่ออบรมให้ความรู้เรื่องการหกล้ม และทรงตัวของผู้สูงอายุในพื้นที่ดังกล่าว

2) มีการให้ความรู้ทั้งการให้ผู้สูงอายุมีสติอยู่กับลมหายใจ ไม่ซัดส่ายวอกแวกไปในสิ่งต่าง ๆ พิจารณากายว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาด สนใจเพียงการพิจารณาร่างกาย¹² ให้ความรู้เกี่ยวกับความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ การให้ความรู้เรื่องอาหารที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องอาหารที่เหมาะสมกับช่วงวัยที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงห่างไกลโรคภัยไข้เจ็บ ความรู้เรื่องการกำหนดอิริยาบถย่อเพื่อนำไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน และประกอบอาชีพ การกำหนดอิริยาบถ 4 คือ มุ่งเน้นการฝึกให้ผู้สูงอายุมีสติขณะอยู่กับการยืน

¹² ม.อ. 14/153-159/196-207 (ไทย.มจร)

เดิน นั่ง นอน โดยเฉพาะการเดินซึ่งจะเป็นการเสริมความระมัดระวังตนเองด้วยสติสัมปชัญญะ จนผู้สูงอายุสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้จึงได้อนุญาตให้ผู้สูงอายุนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

3) ผลจากการวัด และประเมินผลผู้สูงอายุด้วยเครื่องมือวัดระดับความเสี่ยง แบบทดสอบการทรงตัว Berg Balance Scale (BBS) เป็นการทดสอบความสามารถในการทรงตัวในกิจกรรมที่มีระดับความยากแตกต่างกันออกไป โดยที่มีการเปลี่ยนแปลงขนาดของฐานรองรับ และการวัดความดัน ก่อน-หลัง ทำกิจกรรม พบว่า ผู้สูงอายุมีผลการทดสอบก่อนเข้าร่วมกิจกรรม ($\bar{X} = 33.7$, S.D. = 1.01) จากคะแนนที่ต่ำกว่า กว่า 45 คะแนน จะถือว่าผู้นั้นมีภาวะเสี่ยงต่อการล้ม หลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมแล้วมีผลการทดสอบดังนี้ ($\bar{X} = 47.1$, S.D. = 0.63) จากเกณฑ์การให้คะแนนรวมตั้งแต่ 45-56 ถือว่าเป็นผู้มีความเสี่ยงน้อย หรือเป็นผู้ไม่มีความเสี่ยง อีกทั้งการเปรียบเทียบผลการทดสอบของผู้สูงอายุ พบว่า คะแนนเฉลี่ยหลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.000 จากคะแนนดังกล่าวจึงเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่งของผู้วิจัยว่าผู้สูงอายุในตำบลนนทรี อำเภอบินทร์บุรี จังหวัดปทุมธานี ปลอดภัยจากการหกล้มแน่นอน ดังคำที่ว่า “ผู้สูงอายุนนทรี ชีวิตดี ไม่มีล้ม”

5. องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ทั้งเอกสาร แนวคิด การตอบแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ ผู้สูงอายุในเรื่องการหกล้ม และการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ จึงทำให้ได้รับองค์ความรู้ในการลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมัฐาน โดยการใช้รูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมัฐาน โดยมีองค์ความรู้ใหม่ในการลดความเสี่ยงต่อการหกล้มในการเดินดังนี้คือ 1) รู้ลมหายใจเข้าออก มุ่งเน้นการฝึกให้ผู้สูงอายุมีสติอยู่กับลมหายใจ ไม่ซัดสายวอกแวกไปในสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะความกลัวต่อการหกล้ม 2) รู้อิริยาบถ 4 คือ มุ่งเน้นการฝึกให้ผู้สูงอายุมีสติขณะอยู่กับการยืน เดิน นั่ง นอน โดยเฉพาะการเดินซึ่งจะเป็นการเสริมความระมัดระวังตนเองด้วยสติสัมปชัญญะ 3) รู้อิริยาบถย่อย มุ่งเน้นการฝึกให้ผู้สูงอายุนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะการประกอบสัมมาชีพที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร และชาวสวน 4) รู้ว่าร่างกายเต็มไปด้วยของไม่สะอาด มุ่งเน้นการฝึกให้ผู้สูงอายุมีสมาธิที่ตั้งมั่นขึ้นไม่วอกแวกต่อสิ่งต่าง ๆ สนใจเพียงการพิจารณาร่างกาย 5) รู้เกี่ยว

กับความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุ มุ่งเน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุที่สำคัญที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดการหกล้มขึ้น ตลอดจนสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสมที่ส่งผลต่อการหกล้ม และให้การแนะนำเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เหมาะสมในการลดความเสี่ยงในการหกล้มของผู้สูงอายุ และ 6) รู้เรื่องอาหารที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องอาหารที่เหมาะสมกับช่วงวัยที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงห่างไกลโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งสามารถสรุปเป็นรูปแบบ 6 รู้ ปรับความเสี่ยง...เลี่ยงการล้ม หรือ 6 Knows ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ แสดงถึงองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยการพัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมฐาน

ที่มา: ผู้วิจัย

6. อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยจึงทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุล้วนแต่ประสบปัญหาต่าง ๆ มากมายที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความยากลำบาก ทั้งโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ตลอดจนความทุพพลภาพที่ส่งผลต่อการทรงตัว หรือการหกล้มจากการเดิน หากมองในมุมมองของผู้คนในวัยที่อายุน้อยกว่าล้วนมองว่าสิ่งเหล่านั้นคือเรื่องปกติ และเล็กน้อย หากมองในมุมมองของผู้สูงอายุที่มีร่างกายที่ทรุดโทรมหรือความแข็งแรงของร่างกายที่น้อยลง ตลอดจนถึงกระดูกที่มีความเปราะบางจึงทำให้ผู้สูงอายุมีความต้องการในการดูแลที่มากขึ้นสอดคล้องกับงานวิจัยของ จักรแก้ว นามเมือง ที่กล่าวถึงความต้องการด้าน

สวัสดิการด้านสุขภาวะต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ¹³ ผลการศึกษาวิจัยที่ค้นพบในเรื่องความเสี่ยงจากการหกล้มที่เกิดจากความเสี่ยงทางกายภาพที่เกิดจากความกลัวที่จะหกล้มมีความสอดคล้องกับ นงลักษณ์ พรหมมาพงษ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความกลัวการหกล้มของผู้ป่วยสูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความกลัวการหกล้มในระดับมาก คือ 85.3%¹⁴

การช่วยเหลือผู้สูงอายุด้วยการใช้การพัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมฐาน จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเนื่องด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักกายคตาสติกัมมฐานที่เป็นหลักมีส่วนช่วยเรื่องสุขภาวะต่าง ๆ ของร่างกายโดยเฉพาะการพัฒนาสติของผู้สูงอายุให้อยู่กับปัจจุบันขณะ และอยู่กับอาการทั้ง 32 ประการผลการวิจัยสอดคล้องกับ พระครูนิวาสธรรมรัฐ (ทองคำ ยโสธโร) ที่ได้กล่าวถึงวิธีการกำหนดอาการของหลักกายคตาสติ¹⁵ และพระมหาธีรยุทธ ธีรยุตโต (เกษตร สุนทร)¹⁶ โดยต้องมีการนำพาผู้สูงอายุได้ปฏิบัติ หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถนำไปปรับใช้ และฝึกฝนด้วยตนเองได้ในชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับ พิชญ์รัชต์ บุญช่วย¹⁷

ในการวัดและประเมินผลรูปแบบกิจกรรมลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุในตำบลนนทรี อำเภอบินทร์บุรี จังหวัดปทุมธานี ซึ่งจากการปฏิบัติตามรูปแบบกิจกรรมของผู้สูงอายุผลปรากฏว่าผู้สูงอายุต่างมีพัฒนาการที่ดี และสามารถลดความเสี่ยงจากการหกล้มได้จริงโดยใช้รูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุตามหลักกายคตาสติกัมมฐาน โดยการมีสติอยู่กับการเคลื่อนไหวร่างกาย มีความสอดคล้องกับ พรประภา สิริจิตร เสนองานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุโดยการรำไทเก็กเชิงพุทธบูรณาการ¹⁸ เยาวดี มณีทรัพย์, ศึกษาวิจัยเรื่อง ผลของการออกกำลังกายด้วยตาราง 9 ช่องต่อการทรงตัวและความ

¹³ จักรแก้ว นามเมือง, “โรงเรียนผู้สูงอายุ: ต้นแบบการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุ,” (รายงานการวิจัย, กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), ก.

¹⁴ นงลักษณ์ พรหมมาพงษ์, นัยนา พิพัฒน์นิชชา และพรชัย จุลเมตต์, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความกลัวการหกล้มของผู้ป่วยสูงอายุ,” ในการประชุมสัมมนาวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ “ราชธานีครั้งที่ 3,” 25 พฤษภาคม 2561, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชธานี, 2561), 315-327.

¹⁵ พระครูนิวาสธรรมรัฐ (ทองคำ ยโสธโร), “ศึกษาการพัฒนาสติโดยใช้หลักกายคตาสติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), ก.

¹⁶ พระมหาธีรยุทธ ธีรยุตโต, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่อง อารมณ์สมถกรรมฐานในพุทธปรัชญาเถรวาท,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), ก.

¹⁷ พิชญ์รัชต์ บุญช่วย, “การศึกษากระบวนการสร้างภาวนา 4 โดยใช้หลักไตรสิกขา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559), ก.

¹⁸ พรประภา สิริจิตร, “การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุโดยการรำไทเก็กเชิงพุทธบูรณาการ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562) ก.

แข็งแรงของกล้ามเนื้อขาในผู้สูงอายุ¹⁹ นงนุช แยมวงค์ และคณะ ศึกษาเรื่อง ผลของการเดินสมาธิ
จงกรมต่อสมรรถภาพทางกายระดับความจำระยะสั้นและความฉลาดทางอารมณ์ของผู้สูงอายุ²⁰

อย่างไรก็ตามการพัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้
สูงอายุตามหลักกายคตาสติก็มีพื้นฐาน ถือเป็นงานวิจัย และโครงการใหม่ เนื่องจากยังไม่มีงานวิจัย
ใดให้ความสำคัญกับการลดปัญหาเรื่องการหกล้มในผู้สูงอายุอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการใช้หลักธรรม
ดังกล่าวในการลดความเสี่ยงในการหกล้ม ตลอดจนถึงการบูรณาการกับอาหารที่เหมาะสมกับวัยสูง
อายุ ซึ่งนอกจากการลดความเสี่ยงด้านการหกล้มแล้วยังเป็นการส่งเสริมด้านสุขภาพให้กับผู้สูงอายุ
ให้มีสุขภาพที่ดีอีกด้วย

7. ข้อเสนอแนะ

- 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำงานวิจัยดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อลด
ความเสี่ยงลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุในพื้นที่นั้น ๆ ได้
- 2) ควรศึกษาปัญหาความเสี่ยงลดความเสี่ยงต่อการหกล้มจากการเดินของผู้สูงอายุในพื้นที่
อื่น ๆ เพื่อให้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงที่กำลังเผชิญ และนำหลักแนวคิดสมัยใหม่เข้ามาบูรณาการ
เพื่อให้การลดความเสี่ยงนั้นดียิ่งขึ้น

¹⁹ เยาวดี มณีทรัพย์, “ผลของการออกกำลังกายด้วยตาราง 9 ช่องต่อการทรงตัวและความแข็งแรงของกล้ามเนื้อขา
ในผู้สูงอายุ,” วารสารโรงพยาบาลชลบุรี, ปีที่ 45, ฉบับที่ 3, (กันยายน - ธันวาคม 2563): 181.

²⁰ นงนุช แยมวงค์, ทศนีย์ ลิ้มปิโสภณ และอดิชา ศรีแยมวงค์, “ผลการเดินจงกรมสมาธิต่อสมรรถภาพทางกาย ระดับ
ความจำ และความฉลาดทางอารมณ์ของผู้สูงอายุ,” (รายงานวิจัย, สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ภายใต้แผนงาน
โครงการการผลักดันการเดินและการใช้จักรยานไปสู่นโยบายสาธารณะของประเทศไทย, 2558), หน้า ก.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. คัมภีร์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

2. วารสาร

ชลธิชา จันทศิริ. “การส่งเสริมพฤติกรรมการออกกำลังกายในผู้สูงอายุที่เปราะบาง.” วารสารคณะ
พยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ปีที่ 24, ฉบับที่ 2, (เมษายน-มิถุนายน 2559): 1-13.

ณิรันดร์ วรโธสง และคณะ. “การรับรู้ปัจจัยเสี่ยงหกล้มและพฤติกรรมป้องกันการหกล้มในผู้สูงอายุ
60-69 ปี ในบริบทชุมชนเมือง จังหวัดสกลนคร.” วารสารการแพทย์และสาธารณสุข
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ปีที่ 6, ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม-สิงหาคม 2566): 93-102.

คุณณภัตต์ ขาวหิต และคณะ. “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพลัดตกหกล้มของผู้สูงอายุในชุมชน
ชนบท อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม.” วารสารพยาบาลสภากาชาดไทย, ปีที่ 16,
ฉบับที่ 1, (มกราคม-เมษายน 2566): 45-64.

บุณณดา โสพัฒน์. “ปัจจัยที่มีผลต่อการพลัดตกหกล้มของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอยางสีสุราช
จังหวัดศรีสะเกษ.” วารสารวิจัยและพัฒนาสุขภาพศรีสะเกษ, ปีที่ 2, ฉบับที่ 2,
(พฤษภาคม-สิงหาคม 2566): 76-89.

เยาวดี มณีทรัพย์. “ผลของการออกกำลังกายด้วยตาราง 9 ช่องต่อการทรงตัวและความแข็งแรงของ
กล้ามเนื้อขาในผู้สูงอายุ.” วารสารโรงพยาบาลชลบุรี, ปีที่ 45, ฉบับที่ 3, (กันยายน-
ธันวาคม 2563): 175-182.

สุริยา ขอลี และคณะ. “ผลของโปรแกรมการออกกำลังกายเพื่อเพิ่มความสามารถการทรงตัวและ
ป้องกันการหกล้มของผู้สูงอายุ.” หั้วหินเวชสาร. ปีที่ 6, ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม-สิงหาคม
2564): 1-12.

3. วิทยานิพนธ์

พรประภา สิริจิตติ. “การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุโดยการรำไทเก๊กเชิงพุทธบูรณาการ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562

พระครูนิวาสธรรมขันธ์ (ทองคำ ยโสธโร). “ศึกษาการพัฒนาสติโดยใช้หลักกายคตาสติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

พระมหาธีรยุทธ ธีรยุตโต. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่อง อารมณ์สมถกรรมฐานในพุทธปรัชญาเถรวาท.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.

พิชญ์รัชต์ บุญช่วย. “การศึกษากระบวนการสร้างภavana 4 โดยใช้หลักไตรสิกขา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

4. รายงานการวิจัย รายงานที่ประชุมทางวิชาการ

จักรแก้ว นามเมือง. “โรงเรียนผู้สูงอายุ: ต้นแบบการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุ.” รายงานการวิจัย, กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.

นงนุช แยมวงศ์, ทศนีย์ ลิ้มปิโสภณ และอดิษ ศรแยมวงศ์. “ผลการดำเนินงานสมมติต่อสมรรถภาพทางกายระดับความจำ และความฉลาดทางอารมณ์ของผู้สูงอายุ.” รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ภายใต้แผนงาน โครงการการผลักดันการเดินและการใช้จักรยานไปสู่นโยบายสาธารณะของประเทศไทย, 2558.

นงลักษณ์ พรหมมาพงษ์, นัยนา พิพัฒน์วนิชชา และพรชัย จุลเมตต์. “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความกลัวการหกล้มของผู้ป่วยสูงอายุ.” ในการประชุมสัมมนาวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ “ราชธานีครั้งที่ 3.” 25 พฤษภาคม 2561. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชธานี, 2561.

ภาษาต่างประเทศ

1. บทความ

- Chipperfield, Sarah R., and Paul Bissell. “‘I Hear the Music and My Spirits Lift!’ Pleasure and Ballroom Dancing for Community-Dwelling Older Adults.” *Journal of Aging and Physical Activity*, 31, no. 2, (September 2022): 276-288.
- Grossman, David C., Susan J. Curry, Douglas K. Owens, Michael J. Barry, Aaron B. Caughey, Karina W. Davidson, Chyke A. Doubeni, John W. Epling Jr, Alex R. Kemper, Alex H. Krist, Martha Kubik, Seth Landefeld, Carol M. Mangione, Michael Pignone, Michael Silverstein, Melissa A. Simon, and Chien-Wen Tseng. “Interventions to Prevent Falls in Community-Dwelling Older Adults: US Preventive Services Task Force Recommendation Statement.” *JAMA*, 319, no.16, (April 2018): 1696–1704.
- Hong, Jeeyoung, Hyoun-Joong Kong and Hyung-Jin Yoon. “Web-Based Telepresence Exercise Program for Community-Dwelling Elderly Women with a High Risk of Falling: Randomized Controlled Trial.” *JMIR Mhealth Uhealth*, 6, no. 5, (May 2018): 1-12.
- Chiu, Huei-Ling, Ting-Ting Yeh, Yun-Ting Lo, Pei-Jung Liang and Shu-Chun Lee. “The effects of the Otago Exercise Programme on actual and perceived balance in older adults: A meta-analysis.” *PLoS ONE*, 16, no. 8, (August 2021): 1-18.
- Sophonratanapokin, Benjawan, yothin sawangdee and kusol soonthorndhada, “Effect of the living environment on falls among the elderly in Thailand.” *The Southeast Asian Journal of Tropical Medicine and Public Health*, 43, no 6, (November 2012): 1537-1547.
- Worapanwisit, Titaporn, Somkid Prabpai, Ed Rosenberg. “Correlates of Falls among Community-Dwelling Elderly in Thailand.” *Journal of Aging Research*, 2018, (May 2018): 1-10.

รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธ
ในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย:
กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
วัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง¹

A Model for Using Buddhist Psychology
to Enhance Concentration for Childhood:
A Case Study of Wat Pa Pradu Phra Aram Luang
Child Development Center, Muang District, Rayong Province

พญานก คฤหาสน์ภัก
Radayaphak Knaruhadphak
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Mahachulalongkornrajavidyala University
Buddhapanyasridvaravadi
Email: Chunyaphukplum3642@gmail.com

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดัชนีพนธ์ในหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตเรื่อง รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ภาควิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อสร้างคู่มือกิจกรรมและรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย 2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยหลังการทดลองใช้รูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเชิงปฏิบัติการ (Qualitative action research) โดยคำแนะนำผู้ให้ข้อมูลสำคัญผู้ทรงคุณวุฒิการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus group discussion) เพื่อออกแบบคู่มือกิจกรรม รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย สำหรับระยะเวลา 50 ชั่วโมง โดยกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา คือ เด็กปฐมวัย จำนวน 60 คน ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง ข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ผลการวิจัยพบว่า

1) ได้คู่มือกิจกรรม รูปแบบการใช้จิตวิทยาในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย สำหรับระยะเวลา 50 ชั่วโมง ประกอบด้วย 1) ตารางคู่มือกิจกรรมสำหรับเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย 2) ตารางฝึกสอนสมาธิ 50 ชั่วโมง (จำนวน 17 ครั้ง ใช้เวลา 3 ชั่วโมง/1 ครั้งวันพระ 3) ตารางการบ้านฝึกทำสมาธิก่อนนอน เป็นเวลา 5 สัปดาห์ (เป็นระยะเวลา 35 คืน) สำหรับเด็กปฐมวัย 4) ตารางพฤติกรรมเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม 5) ตารางกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม 6) ตาราง 6 กิจกรรมที่เหมาะสมกับพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม 7) นำเสนอรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิให้แก่เด็กปฐมวัย

2) หลังจากการใช้รูปแบบการใช้จิตวิทยาในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย เด็กมีพฤติกรรมเชิงบวก ทั้งทางด้านการสื่อสาร การควบคุมร่างกาย การควบคุมจิตใจ การมีสมาธิที่มุ่งมั่น หุยุดนึ่งได้นานขึ้น การรักตัวเอง การอ่อนโยนต่อตนเองและผู้อื่น

3) ได้ “5AB Model” ได้แก่ “5 กิจกรรม & 5 พฤติกรรม” 1) กิจกรรมพูด/ฟัง ที่เหมาะสมกับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 1 เด็กไม่พูดถามไม่ตอบ) 2) กิจกรรมเดินถือแก้วน้ำ ที่เหมาะสมกับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 2 เด็กที่มีความฟุ้งซ่าน กอดตัวทำร้ายตัวเอง และตีเพื่อน) 3) กิจกรรมขยับร่างกายและหุยุดร่างกาย ที่เหมาะสมกับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 3 เด็กที่มีการตอบสนองเชิงซ้าความรู้ตัวช้ากว่าปกติมากจิตไม่อยู่กับปัจจุบัน) 4) กิจกรรมจินตนาการในสมาธิ (วาดรูป) ที่เหมาะสม

สมกับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 4 เด็กที่สมาธิสั้น อดทนต่ำ รอคอยไม่เป็น อยู่นิ่งไม่ได้) 5) กิจกรรมสมาธิสัมพันธ์ ที่เหมาะสมกับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 5 เด็กมีภาวะซึมเศร้า ร้องไห้)

ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยมาสร้างเป็นโมเดล เรียกว่า “5AB Model” 5 กิจกรรม กับ 5 พฤติกรรม เป็นองค์ความรู้ที่จะช่วยเป็นแนวทางในการเสริมสร้างสมาธิ โดยรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิให้แก่เด็กปฐมวัย แสดงให้เห็นการทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับพฤติกรรม นำไปสู่การพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถในการทำสมาธิได้ดีมากขึ้น

คำสำคัญ: รูปแบบ จิตวิทยาเชิงพุทธ เสริมสร้างสมาธิ เด็กปฐมวัย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

Abstract

This article has three objectives: 1) to develop an activity handbook and a Buddhist psychological model for enhancing concentration among early childhood children; 2) to examine the behaviors of early childhood children after experimenting with the Buddhist psychological model for improving their concentration; and 3) to propose a Buddhist psychological model for enhancing concentration in early childhood children. This qualitative action research was conducted with the guidance of key informants and focus group discussions to design an activity manual and a model for using Buddhist psychology in developing concentration in early childhood. The 50-hour program targeted 60 early childhood children. The target group consisted of 60 early childhood children selected through purposive sampling. Data obtained from in-depth interviews were analyzed using content analysis.

The research findings revealed:

1) Obtained an activity manual, a model for using psychology to enhance concentration in early childhood children for a period of 50 hours, consisting of
1) a table of activity manuals for enhancing concentration in early childhood children
2) a 50-hour meditation teaching schedule (17 sessions, 3 hours/1 session on Buddhist holy days
3) a homework schedule for practicing meditation before bed for 5 weeks (35 nights) for early childhood children
4) a behavior table for all 6 groups of early childhood children
5) a table of all 6 activities
6) a table of 6 activities appropriate for the behavior of all 6 groups of early childhood children
7) presenting a model for using Buddhist psychology to enhance concentration in early childhood children

2) After using the model for using psychology to enhance concentration in early childhood children, children demonstrated positive behaviors in communication, body control, mind control, focused concentration, extended stillness, self-love, and gentleness toward themselves and others.

3) The “5AB Model” was developed: 5 activities and 5 behaviors:
1) speaking/listening activities appropriate for (Group 1 children who do not speak and do not answer questions);
2) walking/holding a glass of water activities appropriate for (Group 2 children who are distracted). Pressure, self-harm, and hitting friends)
3) Activities to move the body and stop the body that are

appropriate for (behavior of children in group 3, children who have slow responses, awareness is much slower than normal, the mind is not in the present) 4) Imaginative activities in meditation (drawing) that are appropriate for (behavior of children in group 4, children who have short attention spans, low patience, cannot wait, cannot stay still) 5) Meditation activities to touch love that are appropriate for (behavior of children in group 5, children who are depressed, cry)

The researcher applied the research findings to develop a model called the “5AB Model,” consisting of five activities and five behaviors, which serve as a body of knowledge guiding the enhancement of concentration. The model of applying Buddhist psychology to strengthen concentration among early childhood children demonstrates activities that correspond to specific behaviors, leading to improve development and greater capacity in practicing concentration.

Keywords: Model, Buddhist Psychology, Meditation Enhancement, Early Childhood, Child Development Center

1. บทนำ

ปัจจุบันมีเด็กไทยจำนวนไม่น้อยที่มีปัญหาทางจิตเวชเด็ก ส่งผลให้พ่อแม่ผู้ปกครองหลาย ๆ คนรู้สึกกังวลและสงสัยเกี่ยวกับความแตกต่างของบุตรหลานของตนเองที่ไม่เหมือนกับเด็กอื่น ๆ ทั่วไป ถึงแม้ว่าจะพยายามทุ่มเทดูแลเลี้ยงดู และทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ดีที่สุดแล้วก็ตาม² ช่วงเวลาตั้งแต่ของเด็กอายุ 2 - 6 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญของวัยที่กำลังจดจำการลอกเลียนแบบจากสังคมทั้งในครอบครัวและกลุ่มเพื่อนที่โรงเรียน อย่างไรก็ตามสิ่งที่จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปในทิศทางที่ดีได้นั้น ควรเริ่มตั้งแต่ปฐมวัยจะเป็นการดีที่สุดที่จะเป็นภูมิคุ้มกันในเรื่องของปัญหาการพบแพทย์จิตเวช ในส่วนแนวคิดจิตวิทยาเชิงพุทธ เป็นการนำศาสตร์ที่ศึกษาถึงจิตใจ และกระบวนการทางจิตใจ คือ จิตวิทยามาอธิบายกระบวนการการเกิดทุกข์และการพ้นทุกข์ อันเป็นสาระสำคัญของพุทธศาสนา จิตวิทยาเชิงพุทธเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ตามหลักจิตวิทยาและตามแนวพุทธธรรมนั้น นำมาบูรณาการเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีอิสระในการรู้ ความคิด ความเข้าใจ ที่จะแสดงพฤติกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเอง สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น เกิดการตระหนักรู้ เชื่อมมั่น และภาคภูมิใจในตนเอง มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงพร้อมที่จะพัฒนาตนเองทั้งด้านใจและกาย ทมะ ศีล จิตใจ และปัญญา มีพฤติกรรมการเรียนรู้ครบสมบูรณ์ตามหลักไตรสิกขา เข้าใจถึงสิ่งเร้าที่มากกระทบอย่างรู้เท่าทัน บนฐานของการมีเจตคติและแรงจูงใจในทางบวก สามารถพัฒนาพฤติกรรมตนเองให้สอดคล้องกับความจริงของชีวิต หลักอริยสัจ 4 อันเป็นปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันตามหลักปฏิจจสมุปบาท พร้อมทั้งยอมรับผลแห่งการเรียนรู้ด้วยสติสัมปชัญญะซึ่งเป็นกระบวนการที่พัฒนาตัวบุคคลได้อย่างสร้างสรรค์ นำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุดตามหลักจิตวิทยาเชิงพุทธ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกกลุ่มประชากรตัวอย่าง คือ เด็กปฐมวัย ณ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เพื่อสร้างคู่มือกิจกรรมและรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธพร้อมศึกษาพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยหลังการทดลองใช้รูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิเด็กปฐมวัย เพื่อจะยังประโยชน์แต่ตัวเด็กและเป็นแนวทางให้หน่วยงานทุกภาคส่วนที่มีส่วนรับผิดชอบรวมถึงผู้ปกครองและชุมชน นำไปพัฒนา แก้ไขปัญหา รวมทั้งจะเป็นภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กที่ยังไม่มีปัญหาด้านสมาธิในการพบแพทย์จิตเวช และสามารถเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของเด็กให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้จากเด็กที่เคยพบจิตเวช ในทิศทางที่ดีขึ้นได้จากเด็กที่เคยพบจิตเวช

² ชะอรสิน สุขศรีวงศ์, “โรคสมาธิสั้นในเด็กและวัยรุ่น,” คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 30 กันยายน 2558, <https://pharmacy.mahidol.ac.th/th/knowledge/article/282>.

2. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

สมาธิ (Meditation) คือ ความสามารถในการควบคุมจิตใจ (mind) และอารมณ์ (emotion) ให้ตั้งมั่นเป็นหนึ่ง เพื่อให้เกิดความสงบขึ้นภายในจิตใจ ใจที่เป็นสมาธิจะมีลักษณะที่ตั้งมั่น ราบเรียบ สงบนิ่งเหมือนน้ำในสระ ที่ไม่มีลม หรือสิ่งรบกวนให้เกิดคลื่นกระเพื่อมไหว ใจจะใส กระจ่าง จนมองอะไร ๆ ได้ชัดเหมือนน้ำที่ตกตะกอนฝุ่นผงแล้ว จะปรากฏแต่ความใสกระจ่าง ใจจะเป็นระเบียบ ไม่วุ่นวายสับสน ไม่ขุ่นมัว ไม่เร่าร้อน ใจที่สงบนิ่งจำเป็นมากในทุกภารกิจของชีวิตเรา

หลักการสำคัญในการเสริมสร้างสมาธิ ในรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิ แก่เด็กปฐมวัย คือ การสร้างรากฐานปลูกฝังโดยปรับพื้นฐานสมาธิของเด็กปฐมวัยให้ตั้งมั่นในกาย สติ คือ การเติมเต็มในส่วนที่เด็กขาดก่อน หรือเรียกว่า ปรับสมดุลในด้านจิตใจให้เด็กก่อน เมื่อกาย และใจพร้อม เด็กจะได้มีศักยภาพในการทำสมาธิได้มากขึ้น นำไปสู่ปัญญาในการดึงศักยภาพในตัวเด็กออกมาเพื่อการนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาเรียนรู้ศาสตร์สาขาวิชาอื่น ๆ และศาสตร์สมาธิ ขั้นต่อ ๆ ไป เด็กจะสามารถดำรงชีวิตให้มีคุณภาพในแต่ละช่วงวัยได้ อีกทั้งยังเป็นการเตรียมจิตใจให้อยู่ในสภาพพร้อมในการปฏิบัติกรรมฐานและการเจริญวิปัสสนาและง่ายแก่การปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ เป็นการปลูกฝังนิสัยที่ดี รู้จักวิธีทำใจให้สงบ และผ่อนคลายความทุกข์ ผู้ปฏิบัติอยู่อย่างจะมี ความมั่นคงทางอารมณ์และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต ประโยชน์ของสมาธิมีดังนี้

- 1) ช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย หายเครียด เกิดความสงบ หายกระวนกระวาย หยุดยั้งจากความกลัดกลุ้มวิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้ใจสงบ และมีความสุข
- 2) เป็นเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียน และการทำภารกิจทุกอย่าง เพราะจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กระทำ ย่อมทำให้ความคิดรอบคอบและทำงานได้ผลดี
- 3) ช่วยเสริมสุขภาพกาย และใช้แก้ไขโรคได้ เพราะร่างกายและจิตใจอาศัยกันและมีอิทธิพลต่อกัน ผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ (จิตเป็นสมาธิ) แม้นยามกายเจ็บป่วยก็ไม่สบายอยู่แค่กายเท่านั้น จิตใจ ไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้น กลับใช้ใจที่เข้มแข็งสมบูรณ์นั้นไปผ่อนเบาโรคทางกายได้อีกด้วย “สมาธิ” เป็นฐานที่นำไปสู่กระบวนการของสภาวะการเรียนรู้แห่งจิตวิทยา เมื่อจิตได้เรียนรู้ทำให้เกิดปัญญานำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ อันเป็นสาระสำคัญของพุทธศาสนา อีกทั้งสมาธิยังเป็นแกนกลางของศีลและปัญญา นั่นก็คือ หลักไตรสิกขา และอยู่ในวงจรของหลักอิทัปปิจจยตา คือ กฎของธรรมชาติ ที่ว่าด้วยเรื่องเหตุ-ปัจจัย, เมื่อสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี, เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี, เมื่อสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ย่อมดับไปตามเหตุและปัจจัย ตลอดจนการนำไปสู่วัยผู้ใหญ่ที่มีสติปัญญาที่จะดำรงชีวิต ให้ถึงที่สุดแห่งการหลุดพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ในที่สุด โดยเริ่มจาก

ตั้งแต่ช่วงเด็กปฐมวัยเป็นต้นไป โดยผ่านการทำกิจกรรมทั้ง 5 กิจกรรม ดังที่กล่าวมา

รูปแบบ คือ คู่มือกิจกรรมสำหรับเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย ประกอบด้วย 1) ตารางคู่มือกิจกรรมสำหรับเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย 2) ตารางฝึกสอนสมาธิ 50 ชั่วโมง (จำนวน 17 ครั้ง ใช้เวลา 3 ชั่วโมง/1 ครั้งวันพระ 3) ตารางการบ้านฝึกทำสมาธิก่อนนอน เป็นเวลา 5 สัปดาห์ (เป็นระยะเวลา 35 คืน) สำหรับเด็กปฐมวัย 4) ตารางพฤติกรรมเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม 5) ตารางกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม 6) ตาราง 6 กิจกรรมที่เหมาะสมกับพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม 7) นำเสนอรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิให้แก่เด็กปฐมวัย

การเสริมสร้างสมาธิโดยหลักการของรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย โดยผ่านการทำกิจกรรมทั้ง 5 กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมพูด/ฟัง มีสมาธิและสติในการสนทนา การถาม-ตอบ เพื่อให้เด็กตั้งใจพูดและตั้งใจฟังในบทสนทนา 2) กิจกรรมเดินถือแก้วน้ำ เพื่อให้เด็กโฟกัสอยู่กับตัวเอง การประคองแก้วน้ำไม่ให้หก จะทำให้มีสติสัมปชัญญะในการอยู่กับตัวเองมากขึ้น 3) กิจกรรมขยับร่างกายและหยุดร่างกาย คือการให้เด็กเต้น 5 นาที นั่งสมาธิ 5 นาที สลับกันจนครบ 15 นาที เพื่อให้เด็กมีความตื่นตัวมากขึ้น 4) กิจกรรมจินตนาการ คือให้เด็กวาดรูปและระบายสี และให้เด็กหยุดนิ่งในการจินตนาการอาชีพในฝันในการวาดและระบายสีตามจินตนาการของตัวเอง เพื่อให้เด็กหยุดนิ่งมากขึ้น ใจเย็นมากขึ้น เพราะการจินตนาการในอนาคตที่ไกลจะต้องใช้ความละเอียดอ่อนและความใจเย็น 5) กิจกรรมสัมผัสรัก การทำสมาธิโดยใช้มือทั้งสองข้างโอบกอดตัวเอง สร้างความรักให้กับตัวเองด้วยฝ่ามือทั้งสองข้าง เพื่อให้เด็กหยุดโหยหาความรักจากผู้อื่น ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงกระบวนการเกิดปัญหาแก่เด็กและได้ช่วยหาวิธีแก้ปัญหานั้น โดยวิธีการที่ผ่านการทำกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้ง 5 กิจกรรม เด็กก็เริ่มมีการพัฒนาสามารถทำสมาธิและสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ดีมากขึ้นเป็นลำดับ

3. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสร้างคู่มือกิจกรรมและรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยหลังการทดลองใช้รูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิเด็กปฐมวัย
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย ประกอบด้วย

1) รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเชิงปฏิบัติการ (Qualitative action research) ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญผู้ทรงคุณวุฒิการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) จำนวน 8 คน แบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ (In-depth Interview) จำนวน 12 คน มีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ เลือกผู้เชี่ยวชาญมีประสบการณ์ มีผลงานอันประจักษ์ที่ปรากฏสาธารณชนและสื่อโซเชียลมีเดียในการให้ข้อมูลสำคัญเมื่อมีการระดมความคิด ผู้ทรงคุณวุฒิสามารถตอบโจทย์ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นได้อย่างครอบคลุมละเอียดลึกซึ้ง เกี่ยวกับรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Research documents)

2) กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เด็กปฐมวัย ณ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง จำนวนเด็กปฐมวัย 60 คน โดยการทำหนังสือขออนุญาตเข้าฝึกสอนสมาธิ ไปยังต้นสังกัดกองการศึกษาหัวหน้าหน่วยงาน คือ นายกเทศมนตรี เทศบาลนครระยอง ลงวันที่ 21 มิถุนายน 2565 ได้รับอนุญาตจาก นายวิจิต ศรีชลานายกเทศมนตรีนครระยอง เลขรับที่ 3605 ลงวันที่ 22 มิถุนายน 2565

3) เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือ จากวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มที่ 1 (Focus Group), กลุ่มที่ 2 (In-depth Interview) กลุ่มที่ 3 วิเคราะห์เนื้อหาเอกสารงานวิจัย (Documentary Research) กลุ่มที่ 4 การลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจเฝ้าสังเกตกิจกรรมในกิจวัตรประจำวันใน 1 วัน ของเด็กปฐมวัย เฝ้าสังเกตพฤติกรรมของเด็กแต่ละคน ออกแบบคู่มือกิจกรรม “รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย”

4) การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ลงพื้นที่วิจัยใช้คู่มือกิจกรรมกับประชากรกลุ่มตัวอย่างเด็กปฐมวัย จำนวน 60 คน

5) เรียบเรียงและสรุปผล ศึกษาและติดตามวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัย

5. ผลการวิจัย

5.1 วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อสร้างคู่มือกิจกรรมและรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย ผลการวิจัยพบว่า จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) จึงทำให้สามารถออกแบบกำหนด รูปแบบการเสริมสร้างสมาธิฯ ดังต่อไปนี้

รูปแบบจิตวิทยาในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย

คู่มือกิจกรรมสำหรับเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย

กิจกรรมสำหรับ 1 วันพระ (จำนวน 3 ชั่วโมง) ต่อครั้ง สำหรับระยะเวลา 50 ชั่วโมง

ตารางที่ 1 ตารางคู่มือกิจกรรมสำหรับเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย³

ครั้งที่	ว/ด/ป	จำนวน นาที	เวลา ชั่วโมง	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	หลักสูตร/ ที่นำมาใช้
1-17	1 ก.ค. - 24 ธ.ค. 2567	30		09.00-09.30 น. (30 นาที) ฝึกการแนะนำตัวเอง การแนะนำตัวเอง คือ ให้กล่าวคำสวัสดิ และพูดชื่อตัวเอง	1. เพื่อให้เด็กรู้จักชื่อตนเองและ จดจำได้ชื่อตัวเองได้ 2. ฝึกทักษะด้านการสื่อสาร การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีมีความรู้จัก ตนเอง รู้จักกาลเทศะฝึก ความ กล้าแสดงออกอย่างกล้าหาญ	1. สติ (การระลึกรู้) สติสูตร 2. คุณสมบัติของ คนดี (สัปปริสรธรรม 7)
		30		09.30-10.00 น. (30 นาที) ฝึกถือแก้วน้ำเดิน โดยประคองน้ำในแก้ว ไม่ให้หก การโฟกัสน้ำในแก้วให้หนึ่งที่สุด ในขณะที่เดิน เดิน ให้ระลึกพุทโธในใจ เปิดเพลงบทสวดมนต์บาลีที่แปลไทยแล้ว คลอเบา ๆ จนครบ 1 ชั่วโมง ดื่มน้ำใน แก้วที่บริกรรม ก่อนดื่มพาอริฐานจิต ให้เด็กพูดตามว่าน้ำแก้วนี้ คือน้ำศักดิ์มี บุญฤทธิ์มหาศาล ทั้งสุขภาพ ปัญญา รู้ ตื่น เบิกบาน หัวใจกว้างไกล เทอญ สาธุ สาธุ สาธุ จากนั้นดื่มน้ำ	1. เพื่อฝึกข้อมือเด็กให้แข็งแรง 2. เพื่อฝึกสติและสัมปชัญญะ ความรู้ตัวทั่วพร้อม ฝึกการควบคุม ร่างกายและการพิจารณาอริยาบถ	1. สติ (การระลึกรู้) สติสูตร 2. สัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม, ความตระหนักรู้, ความรู้ชัดเข้าใจชัด ซึ่งสิ่งที่ระลึกได้; มักมาคู่กับ สติและ สัมปชัญญะ)
		30		10.00-10.30 น. (30 นาที) เต้นเพลงที่ชอบ 5 นาที นั่งสมาธิ 5 นาที / สลับกัน 15 นาที หลังจากนั้นให้วาด รูปบรรยายสีพร้อมฝึกจินตนาการโดยถาม อาชีพรูปในฝันแล้ว ให้เด็กตอบทีละคน	1. เพื่อการเข้าสมาธิ การออก สมาธิ ให้คล่องแคล่ว 2. เพื่อเสริมสร้างปัญญาและ จินตนาการที่สร้างสรรค์	1. สติ (การระลึกรู้) สติสูตร 2. สัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม, ความรู้ตระหนักรู้, ความรู้ชัดเข้าใจชัด 3. ญาณปัญญา
		30		10.30 -11.00 น. (30 นาที) พักทานข้าวเที่ยง ก่อนทานข้าว นำ อริฐานจิตพูดตามว่าบุญจากการปฏิบัติ สมาธิที่ทำมาขอแม่บุญให้สรรพสัตว์ใน อาหารก่อนทานอาหาร	1. เพื่อน้อมจิตแม่บุญและแม่ เมตตาออกไป 2. เพื่อสำนึกบุญคุณในชีวิตสรรพ สัตว์ที่อยู่ในอาหาร ทั้ง แม่ครัว และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดใน อาหาร	1. เมตตา (เมตตาสูตร) 2. กตัญญู (สมจิตตวรรค)
		30	3	11.00-14.00 น. (3 ชั่วโมง) 15 นาทีแรก ทำสมาธิเข้าสู่ความสงบ และสมาธิโดยกายสัมผัสโดยการโอบ กอดตัวเองบอกรักตัวเองก่อนนอนจาก นั้นเปิดเพลงธรรมจักรบาลีแปลไทยสลับ บทสวดอิติปิโส คลอเบา ๆ ตลอดเวลาที่ เด็กหลับ	1. เพื่อฝึกให้เด็กใจเย็นมีความสงบ สุขภายในตัวเองได้ 2. เพื่อฝึกให้เด็กสร้างความรักให้ ตัวเอง 3. เพื่อน้อมจิตบันทึกบุญและ จิตบริกรรมในขณะที่นอนหลับ และมีความจำที่ดีจากการได้ยิน เสียงและกระตุ้นการสื่อสารให้เด็ก กล้าพูดมากขึ้น	1. สุตมยปัญญา (ปัญญาจากการฟัง)

³ ญาณฤกษ์ คฤหาสน์ภักดิ์, “รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง,” 13.

ตารางที่ 2 ตารางฝึกสอนสมาธิ 50 ชั่วโมง ทุกวันพระ ปี พ.ศ. 2567

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	จำนวน / ชั่วโมง	รวม/ ชั่วโมง	ห้องเรียน /ระดับชั้น
1	5 กรกฎาคม 2567	3	3	อนุบาล 1/2 วัย 3-4 ขวบ
2	12 สิงหาคม 2567	3	6	อนุบาล 1/1 วัย 2-3 ขวบ
3	19 สิงหาคม 2567	3	9	อนุบาล 1/3 วัย 2-3 ขวบ
4	27 สิงหาคม 2567	3	12	อนุบาล 2 วัย 2-3 ขวบ
5	2 กันยายน 2567	3	15	อนุบาล 1/2วัย 3-4 ขวบ
6	10 กันยายน 2567	3	18	อนุบาล 1/1วัย 2-3 ขวบ
7	17 กันยายน 2567	3	21	อนุบาล 1/3วัย 2-3 ขวบ
8	2 ตุลาคม 2567	3	24	อนุบาล 2 วัย 2-3 ขวบ
9	11 ตุลาคม 2567	3	27	อนุบาล 1/2วัย 3-4 ขวบ
10	17 ตุลาคม 2567	3	30	อนุบาล 1/1วัย 2-3 ขวบ
11	25 ตุลาคม 2567	3	33	อนุบาล 1/3วัย 2-3 ขวบ
12	31 ตุลาคม 2567	3	36	อนุบาล 2 วัย 2-3 ขวบ
13	8 พฤศจิกายน 2567	3	39	อนุบาล 1/2วัย 3-4 ขวบ
14	15 พฤศจิกายน 2567	3	41	อนุบาล 1/1 วัย 2-3 ขวบ
15	23 ธันวาคม 2567	3	44	อนุบาล 1/3 วัย 2-3 ขวบ
16	24 ธันวาคม 2567	3	47	อนุบาล 2 วัย 2-3 ขวบ
17	25 ธันวาคม 2567	3	50	อนุบาล 1/2 วัย 3-4 ขวบ
หมายเหตุ : เด็กนักเรียน 60 คน มี 4 ห้องเรียน แบ่งเด็กห้องเรียนละ 15 คน				

ตารางที่ 3 ตารางการบ้านฝึกทำสมาธิก่อนนอน เป็นเวลา 5 สัปดาห์ ของเด็กปฐมวัย (1 ราย)

วัน	สัปดาห์ที่ 1		สัปดาห์ที่ 2		สัปดาห์ที่ 3		สัปดาห์ที่ 4		สัปดาห์ที่ 5	
	เวลา	นาที	เวลา	นาที	เวลา	นาที	เวลา	นาที	เวลา	นาที
จันทร์	00.10	วินาที	00.13	วินาที	00.20	วินาที	00.05	วินาที	00.22	วินาที
อังคาร	00.04	วินาที	00.30	วินาที	00.15	วินาที	00.18	วินาที	00.28	วินาที
พุธ	00.40	วินาที	00.21	วินาที	00.20	วินาที	00.15	วินาที	00.19	วินาที
พฤหัสบดี	00.22	วินาที	00.10	วินาที	00.14	วินาที	00.13	วินาที	00.20	วินาที
ศุกร์	00.04	วินาที	00.03	วินาที	00.40	วินาที	00.18	วินาที	00.10	วินาที
เสาร์	00.19	วินาที	00.23	วินาที	00.14	วินาที	00.15	วินาที	00.38	วินาที
อาทิตย์	00.48	วินาที	00.31	วินาที	00.15	วินาที	00.44	วินาที	00.48	วินาที
จันทร์	00.10	วินาที	00.13	วินาที	00.15	วินาที	00.05	วินาที	00.22	วินาที

5.2 วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยหลังการทดลองใช้รูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิเด็กปฐมวัยพบว่า เด็กมีพฤติกรรมเชิงบวกตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 4 ตารางพฤติกรรมเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม

พฤติกรรมเด็กปฐมวัย	
กลุ่มที่ 1	เด็กปฐมวัยที่ไม่ค่อยพูดหรือไม่พูดเลย ถามอะไรไม่ตอบ ขาดการสื่อสารที่ดี
กลุ่มที่ 2	เด็กปฐมวัยที่มีความฟุ้งซ่าน กัดฟันทำร้ายตัวเอง และตีเพื่อน
กลุ่มที่ 3	เด็กปฐมวัยที่มีการตอบสนองเชิงซ้ำ ความรู้ตัวช้ากว่าปกติมาก จิตไม่อยู่กับปัจจุบัน
กลุ่มที่ 4	เด็กปฐมวัยที่สมาธิสั้น อดทนต่ำ รอคอยไม่เป็น อยู่หนึ่งไม่ได้
กลุ่มที่ 5	เด็กปฐมวัยมีภาวะซึมเศร้า ร้องไห้
กลุ่มที่ 6	เด็กปฐมวัยที่มีภาวะปกติ มีศักยภาพในการทำสมาธิ

เด็กปฐมวัยกลุ่มที่ 1 - 5 นั้นจากการวิจัยเด็กปฐมวัยฯ เป็นเรื่องที่ต้องเร่งด่วนในการแก้ไขตั้งแต่ปฐมวัยเพราะเด็กปฐมวัยทั้ง 5 กลุ่มนี้ คือ กลุ่มเสี่ยงที่จะมีผลกระทบไประยะยาวถึงวัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ต่อไป

เพื่อเป็นการปรับฐานสมาธิให้ตั้งมั่น ควรเติมเต็มในส่วนที่เด็กขาดก่อน หรือเรียกว่าปรับสมดุลในด้านจิตใจให้เด็กก่อน เมื่อใจและกายพร้อมเด็กจะได้มีศักยภาพในการทำสมาธิได้มากขึ้น นำไปสู่การมีปัญญาในการดัดศักยภาพในตัวเด็กออกมาเพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ และพัฒนาไปสู่การศึกษาเรียนรู้ศาสตร์สมาธิขั้นต่อ ๆ ไป ในแต่ละรูปแบบของแต่ละช่วงวัยของเด็กปฐมวัย ตลอดจนไปสู่วัยผู้ใหญ่ให้มีสติปัญญาที่จะดำรงชีวิตให้ดีขึ้นต่อไปในสังคม ตลอดจนการพัฒนาไปถึงการหลุดพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ในที่สุด ด้วยการเริ่มต้นปฏิบัติตามคู่มือรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัยฯ

เด็กปฐมวัยกลุ่มที่ 6 คือ เด็กที่มีศักยภาพในการทำสมาธิได้เป็นเวลานาน ผู้วิจัยได้คัดเลือกให้มาเป็นเด็กต้นแบบของการฝึกสมาธิให้กับเด็กคนอื่น ๆ อีกทั้งเด็กกลุ่มนี้ได้ฝึกปฏิบัติสมาธิ ตามรูปแบบ “คู่มือกิจกรรมสำหรับเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย” 50 ชั่วโมง และทำการบ้านฝึกสมาธิ ก่อนนอนตามตาราง 5 สัปดาห์ ของคู่มือกิจกรรมอย่างต่อเนื่องได้ครบถ้วนสมบูรณ์ เด็กปฐมวัยกลุ่มนี้จึงมีความสามารถทำสมาธิตั้งมั่นได้เร็ว เด็กกลุ่มนี้มีพัฒนาที่ดีขึ้นอย่างเนื่อง และทำสมาธิได้นานมากขึ้น สามารถทำกิจกรรมกับเพื่อน ๆ ได้ทุกรูปแบบอีกด้วย

ตารางที่ 5 ตารางกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม

ชื่อกิจกรรม	วัตถุประสงค์
1. กิจกรรมพูด/ฟัง	เพื่อให้เด็กรู้จักชื่อตนเองและจดจำชื่อตัวเองได้ มีทักษะด้านการสื่อสาร การมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี มีความรู้จักตนเอง รู้จักกาลเทศะ รู้ทักษะการพูด รู้ทักษะการฟัง ให้เด็กมีความกล้าแสดงออกอย่างกล้าหาญและมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีในการสื่อสารภายในครอบครัวและการออกสู่สังคม เป็นการฝึกให้เด็กเป็นนักพูดและนักฟังที่ดีตั้งแต่ปฐมวัย
2. กิจกรรมเดินถือแก้วน้ำ	เพื่อให้เด็กมีความรู้ตัว พร้อม และตื่นตัว เบิกบานมากขึ้น การที่เด็กได้ฝึกสอยูกับตัวเอง ในการประคองแก้วน้ำไม่ให้หก จะมีสติสัมปชัญญะไปด้วยทำให้เด็กอยู่กับตัวเองมากขึ้น จิตไม่ส่งออกนอก ไม่ไปคิดเรื่องอื่น
3. กิจกรรมขยับร่างกายและหยุดร่างกาย	เพื่อให้เด็กมีความตื่นตัวมากขึ้น ในการฝึกสมาธิในรูปแบบกายนิ่ง และกายเคลื่อนไหว ทำให้เด็กมีความสุขเหมือนการได้เล่นเกม เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ทำให้การทำสมาธิไม่น่าเบื่อ เป็นการสร้างรากฐานสมาธิที่ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ทั้งในกิจกรรมที่ต้องนิ่งและกิจกรรมที่ต้องเคลื่อนไหว
4. กิจกรรมจินตนาการในสมาธิ	เพื่อให้เด็กมีจิตที่จดจ่อ สงบ มีสมาธิทำให้จิตสงบ ทำให้เด็กมีความเคลื่อนไหวที่ช้าลง สำหรับเด็กที่สมาธิสั้น อยู่หนึ่งไม่ได้ รอคอยไม่ได้นาน ในการวาดรูประบายสี และเพื่อส่งเสริมจินตนาการความคิด สร้างสรรค์ และปัญญา ตื่นรู้ ให้กับเด็ก
5. กิจกรรมสมาธิสัมผัสรัก	เพื่อให้เด็กฝึกให้ความรักแก่ตนเอง แทนที่จะต้องการความรักจากคนรอบข้าง หรือคนในครอบครัวตนเองก็ตาม แต่ให้กลับมาสร้างความรักได้ด้วยตนเอง ซึ่งในการดำเนินชีวิตของจริงนั้น ไม่มีใครสามารถอยู่ให้ความรักเราได้ตลอดเวลา เด็กจะอยู่กับสังคมได้ โดยไม่ต้องโยยหาความรักจากครอบครัวหรือคนรอบข้าง

จากนั้นเลือกกิจกรรมให้เหมาะสมกับพฤติกรรมของเด็กปฐมวัย ดังนี้

ตารางที่ 6 กิจกรรมที่เหมาะสมกับพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม

ชื่อกิจกรรม	พฤติกรรมเด็กปฐมวัย
1. กิจกรรมพูด/ฟัง	กลุ่ม 1 เด็กปฐมวัยที่ไม่ค่อยพูดหรือไม่พูดเลย ถามอะไรไม่ตอบ ขาดการสื่อสารที่ดี
2. กิจกรรมเดินถือแก้วน้ำ	กลุ่ม 2 เด็กปฐมวัยที่มีความฟุ้งซ่าน กัดฟันทำร้ายตัวเอง และตีเพื่อน
3. กิจกรรมขยับร่างกายและหยุดร่างกาย	กลุ่ม 3 เด็กปฐมวัยที่มีการตอบสนองเชิงซ้ำ ความรู้ตัวช้ากว่าปกติมาก จิตไม่อยู่กับปัจจุบัน
4. กิจกรรมจินตนาการในสมาธิ (วาดรูป)	กลุ่ม 4 เด็กปฐมวัยที่สมาธิสั้น อดทนต่ำ รอคอยไม่เป็น อยู่หนึ่งไม่ได้
5. กิจกรรมสมาธิสัมผัสรัก	กลุ่ม 5 เด็กปฐมวัยมีภาวะซึมเศร้า ร้องไห้
6. กิจกรรมที่ 1-5	กลุ่ม 6 เด็กปฐมวัยที่มีศักยภาพในการทำกิจกรรมเสริมสร้างสมาธิได้ทุกกิจกรรม

5.3 วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอรูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง หลังจากการลงพื้นที่ภาคสนามปฏิบัติการตามคู่มือกิจกรรมในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย จากการเลือกรูปแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับพฤติกรรมของเด็กปฐมวัย ครบ 50 ชั่วโมง ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมของเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม เกิดผลลัพธ์ในเชิงบวก ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7 นำเสนอรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิให้แก่เด็กปฐมวัย

พฤติกรรมเด็กปฐมวัย	ผลจากการเสริมสร้างสมาธิตามคู่มือกิจกรรมที่ออกแบบ
กลุ่ม 1	เด็กเริ่มมีการตอบสนองในการสื่อสารที่ดีขึ้นกว่าก่อนการทำกิจกรรม
กลุ่ม 2	เด็กสามารถทำกิจกรรมกับเพื่อน ๆ ได้ โดยไม่รังแกเพื่อน จากที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมไม่ได้ และทำร้ายเพื่อน
กลุ่ม 3	เด็กมีความตื่นตัวมากขึ้นสามารถทำกิจกรรมกับเพื่อน ๆ ได้ จากที่เคยมีอาการตอบสนองที่ช้า ความเคลื่อนไหวตัวช้า
กลุ่ม 4	เด็กมีสมาธิได้นานขึ้น รู้จักการรอคอย รับฟังสิ่งที่คุณครูถ่ายทอดและมีความเข้าใจมากขึ้น สามารถปฏิบัติตามสิ่งที่ครูบอกได้เป็นอย่างดี
กลุ่ม 5	เด็กอารมณ์ดีขึ้นมาก เล่นกับเพื่อนและทำกิจกรรมกับเพื่อนได้เหมือนเด็กคนอื่น ๆ จากที่ร้องไห้กลับบ้าน
กลุ่ม 6	เด็กมีความสามารถทำสมาธิได้นาน และมีสมาธิที่ดีขึ้น เรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งตอนที่อยู่ที่บ้าน และที่โรงเรียน

6. อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) ทำให้สามารถออกแบบกำหนดรูปแบบการเสริมสร้างสมาธิฯ ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และตอบสนองกลุ่มพฤติกรรมเด็กปฐมวัยที่ยังไม่สามารถเข้าสู่การทำสมาธิได้ เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นเป็นอย่างมาก เด็กสามารถทำสมาธิได้ดีขึ้นเรื่อย ๆ คู่มือกิจกรรม 5 กิจกรรม ดังนี้ 1) กิจกรรมพูด/ฟัง 2) กิจกรรมเดินถือแก้วน้ำ 3) ของกิจกรรมขยับร่างกายและหยุดร่างกาย 4) กิจกรรมจินตนาการในสมาธิ (วาดรูป) 5) กิจกรรมสมาธิสัมผัสรัก

สรุปได้ว่า เมื่อนำคู่มือกิจกรรม “รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย” ผลลัพธ์ที่ได้คือ เด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม มีพฤติกรรมเชิงบวก ทั้งทางด้านการสื่อสาร ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านอารมณ์ ด้านสังคม และเชาว์ปัญญา แต่ที่เห็นได้ชัดเจนแบบรวดเร็วทันที่ทันใด คือกิจกรรมที่ 5 (กิจกรรมสมาธิสัมผัสรัก) กับกลุ่มเด็กที่ 2 (ที่มีความฟุ้งซ่าน กัดดันทำร้ายตัวเอง และตีเพื่อน) จะหยุดพฤติกรรมนั้นทันที และกับกลุ่มเด็กที่ 5 (เด็กปฐมวัยมีภาวะซึมเศร้า ร้องไห้) จะหยุดพฤติกรรมนั้น หายเศร้าได้ทันที เช่นกัน จะเห็นได้ว่ากลุ่มเด็กที่ทำร้ายตัวเอง หรือทำร้ายเพื่อน เด็กที่ร้องไห้ มีภาวะซึมเศร้านั้นมีภาวะขาดความรักจากภายในมีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) ผู้ที่ได้ให้วิธีการออกแบบรูปแบบสมาธิในกิจกรรมที่ 5 คือ (กิจกรรมสมาธิสัมผัสรัก)

เห็นได้ชัดว่า กิจกรรมที่เกี่ยวกับภาวะด้านจิตใจคือ สิ่งที่ต้องการจากภายในนั้นเป็นความต้องการพลังงานที่สัมผัสได้ด้วยใจจะเกิดการตอบสนองผลลัพธ์เชิงบวกได้อย่างรวดเร็ว มากกว่าความต้องการทางกาย เมื่อถูกเติมเต็มทางด้านจิตใจด้วยรูปแบบสมาธิกิจกรรมที่ 5 สมาธิสัมผัสรัก เป็นข้อสังเกตได้ว่า เด็กที่ขาดความรักอย่างรุนแรง คือ กลุ่มเด็กที่ 2 และ 5 เมื่อได้รับยาที่ถูกกับโรคจะมีการตอบสนองโดยเห็นผลลัพธ์ในเชิงบวกอย่างรวดเร็ว และมีแนวโน้มเป็นไปได้ว่าเด็กที่ขาดความรักจะมีอาการ ซึมเศร้า ฟุ้งซ่าน กัดดัน ทำร้ายตัวเอง ทำร้ายเพื่อน และในส่วนกิจกรรมทางร่างกาย คือ กิจกรรมที่ 1 - 4 (การสื่อสาร, กิจกรรมถือแก้วน้ำเดิน, เดินและนั่งสมาธิ, วาดรูป) ล้วนต้องใช้เวลาผ่านการฝึกฝนจึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงผลลัพธ์เชิงบวกได้

กล่าวได้ว่า “หัวใจที่ขาดแคลน สามารถเติมเต็มด้วยความรัก ร่างกายที่ไม่สมดุลสามารถเติมเต็มด้วยการฝึกฝน” “A heart in need can be filled with love. An unbalanced body can be filled with training”

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 หลังจากการลงพื้นที่ใช้คู่มือกิจกรรมชุดรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัยพบว่า พฤติกรรมของเด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมเชิงบวก ทั้งทางด้านการสื่อสาร การควบคุมร่างกาย การควบคุมจิตใจ การมีสมาธิที่ตั้งมั่น หยุดหนึ่งได้นานขึ้น การรักตัวเอง การอ่อนโยนต่อตนเองและผู้อื่น

อย่างไรก็ตามพฤติกรรมของเด็กที่เกิดขึ้นทั้งนี้เพราะเด็กปฐมวัยมีบุคลิกภาพของมนุษย์พัฒนาไปตามช่วงวัย โดยทฤษฎีนี้เน้นความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อพัฒนาการของบุคคลตลอดช่วงชีวิต มีความสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของอีริก เอริกสัน (Erik Erikson)⁴

สรุปได้ว่า สิ่งที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็กปฐมวัย คือประสบการณ์การเรียนรู้ การรับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ทั้งในครอบครัวและสังคมที่โรงเรียน ฉะนั้นพ่อแม่และครู จึงมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารถ่ายทอดองค์ความรู้ความเข้าใจให้กับเด็กในทิศทางที่ถูกต้อง เพื่อเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมเชิงบวกให้กับเด็กปฐมวัย และสืบทอดไปจนถึงวัยผู้ใหญ่ในอนาคตต่อไป มีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)⁵ ผลจากการวิจัยรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย สามารถกำหนดทิศทางพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปในเชิงบวก ทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม เชี่ยวปัญญาได้จริง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าพฤติกรรมเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม เมื่อได้รับการเสริมสร้างสมาธิ ผ่านชุดคู่มือกิจกรรม รูปแบบจิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัยแล้ว เด็กมีพฤติกรรมเชิงบวก ทั้งทางด้านการสื่อสาร การควบคุมร่างกาย การควบคุมจิตใจ การมีสมาธิที่ตั้งมั่น หยุดหนึ่งได้นานขึ้น การรักตัวเอง การอ่อนโยนต่อตนเองและผู้อื่น จากการออกแบบที่เกิดจากผู้เชี่ยวชาญจนได้ Model 5AB ได้แก่ “5 กิจกรรม & 5 พฤติกรรม” ที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอ

หลังจากการผ่านการเสริมสร้างสมาธิจากคู่มือกิจกรรมฯ ผู้วิจัยได้เล็งเห็นประโยชน์ของการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย เป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการเสริมสร้างสมาธิในวัยนี้ เนื่องจากจะมีผลต่อพฤติกรรมในการเจริญเติบโตระยะยาวไปเป็นวัยผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและมีศักยภาพในการค้นพบศักยภาพของตนเองได้ และพัฒนาตนให้เป็นประโยชน์เพื่อตนเองและประโยชน์

⁴ You-Dee Organization, “ทฤษฎีจิตสังคมของ Erik Erikson,” youdee, 2 ธันวาคม 2564, <https://www.youdee.redcross.or.th/post/ทฤษฎีจิตสังคมของ-erik-erikson>.

⁵ สัมภาษณ์ (Interview) S10, 26 มิถุนายน 2567.

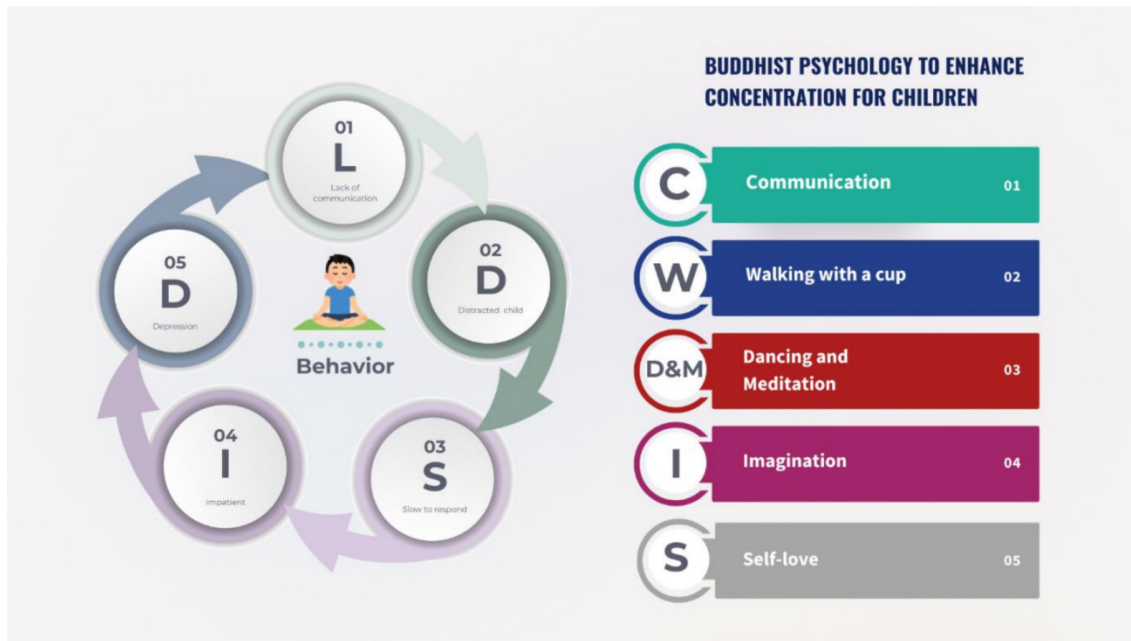
ต่อสังคมในอนาคต

สรุปได้ว่า เมื่อเด็กได้รับประสบการณ์ การเรียนรู้ ความเข้าใจ ชุมชนความรู้ผ่านคู่มือกิจกรรม รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย ผลการวิจัยพบว่า เด็กมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทิศทางที่ดีขึ้นทุกด้าน เด็กปฐมวัยมีความมั่นใจมากขึ้น ทั้งด้านการสื่อสาร พฤติกรรมในการกล้าแสดงออกทางกายภาพ ทำให้สามารถพัฒนาศักยภาพในตัวเด็กได้มากขึ้น อีกทั้งสามารถพัฒนาไปถึงวัยในอนาคตต่อไป ซึ่งการเรียนรู้ การพัฒนา การเปลี่ยนแปลง ยังสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของ อีริก เอริกสัน (Erik Erikson)⁶

7. องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยได้ศึกษา “รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิให้แก่เด็กปฐมวัย” จากข้อมูลทั้งหมดที่ศึกษา สามารถนำมาสังเคราะห์เพื่อเป็นแนวทางในการนำเสนอรูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิให้แก่เด็กปฐมวัย ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า การสื่อสารทางวาจา และทางกายจากครอบครัวและสังคมนั้น มีความสำคัญต่อการกำหนดพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยเป็นอย่างมากทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง และคุณครูที่โรงเรียน เป็นเรื่องสำคัญที่มีความสอดคล้องกัน ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน จะส่งผลในทางที่ดีต่อพฤติกรรมของเด็กปฐมวัย โดยผู้วิจัยนำเสนอคู่มือตารางกิจกรรม 6 กิจกรรมที่เหมาะสมกับพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยทั้ง 6 กลุ่ม ออกมาในรูปแบบของโมเดล 5 กิจกรรม กับ 5 พฤติกรรม “5AB Model” เป็นแนวทางในการเสริมสร้างสมาธิโดย รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิให้แก่เด็กปฐมวัย แสดงให้เห็นเป็นการทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับพฤติกรรม นำไปสู่การพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถในการทำสมาธิได้ดีมากขึ้น

⁶ You-Dee Organization, “ทฤษฎีจิตสังคมของ Erik Erikson,” youdee, 2 ธันวาคม 2564, <https://www.youdee.redcross.or.th/post/ทฤษฎีจิตสังคมของ-erik-erikson>.

ภาพที่ 1 A Model for using Buddhist psychology to enhance concentration in early childhood children “5AB Model”

ที่มา: ผู้วิจัย

จากแผนภาพโมเดล 5AB นี้ ได้แก่ “5 กิจกรรม & 5 พฤติกรรม” มีความหมายดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมพูด/ฟัง กับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 1 เด็กไม่พูดถามไม่ตอบ) การดำเนินกิจกรรม คือ ฝึกการแนะนำตัวเอง การแนะนำตัวเองคือ ให้กล่าวคำสวัสดีและพูดชื่อตัวเอง วัตถุประสงค์เพื่อให้เด็กรู้จักชื่อตนเองและจดจำได้ชื่อตัวเองได้ ฝึกทักษะด้านการสื่อสาร การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความรู้จักตนเอง รู้จักกาลเทศะ ฝึกความกล้าแสดงออกอย่างกล้าหาญ โดยสอดคล้องกับหลักสูตร

1. สติ (การระลึกรู้) สติสูตร 2. สัมปสิริธรรม 7 (คุณสมบัติของคนดี)

2. กิจกรรมเดินถือแก้วน้ำ กับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 2 เด็กที่มีความฟุ้งซ่าน กอดันทำร้ายตัวเอง และตีเพื่อน) การดำเนินกิจกรรม คือ ฝึกถือแก้วน้ำเดิน โดยประคองน้ำในแก้วไม่ให้หก การพกน้ำในแก้วให้หนึ่งที่สุดในขณะเดิน ให้ระลึกพุทโธในใจ เปิดเพลงบทสวดมนต์บาลีที่แปลไทยแล้ว คลอเบา ๆ จนครบ 1 ชั่วโมง ดื่มน้ำในแก้วที่บริกรรม ก่อนดื่มน้ำพาอธิษฐานจิต ให้เด็กพูดตามว่า น้ำแก้วนี้ คือ น้ำศักดิ์สิทธิ์มีบุญฤทธิ์มหาศาล ทั้งสุขภาพ ปัญญา รู้ตื่น เบิกบาน ท่วงจรรวาลเทอญ สาร สาร สาร จากนั้นดื่มน้ำ วัตถุประสงค์เพื่อฝึกข้อมือเด็กให้แข็งแรง เพื่อฝึกสติและสัมปชัญญะ ความรู้ตัวทั่วพร้อม ฝึกการควบคุมร่างกายและการพิจารณาอริยาบถ โดยสอดคล้องกับหลักสูตร

1. สติ (การระลึกรู้) สติสูตร 2. สัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม, ความตระหนักรู้, ความรู้ชัดเข้าใจ)

ชัด ซึ่งสิ่งที่ระลึกได้; มักมากู้กับ สติและสัมปชัญญะ)

3. กิจกรรมขยับร่างกายและหยุดร่างกาย กับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 3 เด็กที่มีการตอบสนอง เชื่องช้า ความรู้ตัวช้ากว่าปกติมาก จิตไม่อยู่กับปัจจุบัน) การดำเนินกิจกรรม คือ เต้นเพลงที่ชอบ 5 นาที นั่งสมาธิ 5 นาที / สลับกัน 15 นาที วัตถุประสงค์เพื่อการเข้าสมาธิ การออกสมาธิให้คล่องแคล่ว โดยสอดคล้องกับหลักธรรม 1. สติ (การระลึกรู้) สติสูตร 2. สัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม, ความตระหนักรู้, ความรู้ชัดเข้าใจชัด ซึ่งสิ่งที่ระลึกได้; มักมากู้กับ สติและสัมปชัญญะ)

4. กิจกรรมจินตนาการในสมาธิ กับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 4 เด็กที่สมาธิสั้น อดทนต่ำ รอคอยไม่เป็น อยู่หนึ่งไม่ได้) การดำเนินกิจกรรม คือ ให้เด็กวาดรูปที่ชอบ และอาชีพนในฝัน วัตถุประสงค์ เพื่อเสริมสร้างปัญญาและจินตนาการที่สร้างสรรค์ ผูกการจดจ่อความอดทนและรอคอย โดยใช้ จินตนาการก่อนการวาดรูป ระหว่างจินตนาการ เด็กได้หยุดนิ่งเป็นจังหวะของสมาธิที่เกิดขึ้นในขณะที่ จินตนาการก่อนการวาดรูป โดยสอดคล้องกับหลักธรรม 1. สติ (การระลึกรู้) สติสูตร 2. สัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม, ความรู้ตระหนักรู้, ความรู้ชัดเข้าใจชัด 3. ญาณปัญญา

5. กิจกรรมสมาธิสัมผัสรัก กับ (พฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 5 เด็กมีภาวะซึมเศร้า ร้องไห้) การ ดำเนินกิจกรรม คือ ทำสมาธิเข้าสู่ความสงบและสมาธิโดยกายสัมผัสโดยการโอบกอดตัวเองบอกรัก ตัวเองก่อนนอนจากนั้นเปิดเพลงธรรมจักรบาลีแปลไทยสลับบทสวดอิติปิโสคลอเบา ๆ ตลอดเวลา ที่เด็กหลับ วัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อฝึกให้เด็กใจเย็นมีความสุขภายในตัวเองได้ 2. เพื่อฝึกให้เด็ก สร้างความรักให้ตัวเอง 3. เพื่อน้อมจิตบันทึกบุญและจิตบิรกรรมในขณะที่นอนหลับ และมีความจำที่ ดีจากการได้ยินเสียงและกระตุ้นการสื่อสารให้เด็กกล้าพูดมากขึ้น

อย่างไรก็ตามพฤติกรรมของเด็กกลุ่มที่ 1-5 นี้ถือเป็นการใช้คู่มือกิจกรรมในการเสริมสร้าง สมาธิ ในการอดรอรอช้า เมื่อเด็กมีภาวะที่ปกติแล้วก็สามารถทำสมาธิได้มากขึ้น ตลอดจนสามารถ พัฒนา มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ในการที่จะเรียนรู้ศาสตร์สมาธิต่าง ๆ ได้มากขึ้น เมื่อมี “สมาธิ” อันเป็นฐานที่นำไปสู่กระบวนการของสภาวะการเรียนรู้แห่งจิตวิทยา เมื่อจิตได้เรียนรู้ทำให้เกิดปัญญานำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ในอนาคต อันเป็นสาระสำคัญของพุทธศาสนา

สำหรับพฤติกรรมเด็กกลุ่มที่ 6 คือ กลุ่มเด็กที่มีภาวะปกติ มีศักยภาพในการทำสมาธิได้ทั้ง 5 กิจกรรม และทำการบ้าน ทำสมาธิก่อนนอน ตามรูปแบบฯ หลังจากทำกิจกรรมเสริมสร้างสมาธิฯ ก็มีพัฒนาการที่ดียิ่งขึ้นไปอีก สามารถนั่งสมาธิได้นานหลายนาที ทั้งผลการเรียนที่มีคะแนนดีขึ้น มีทักษะการสื่อสารที่ดี สามารถควบคุมร่างกายและจิตใจได้ รู้จักจังหวะชีวิตในช่วงเวลาที่ต้องรวดเร็ว และช่วงเวลาที่ต้องรอคอย มีจิตใจที่อ่อนโยนต่อตนเองและผู้อื่น มีเขาวปัญญาในการใช้ชีวิต มี

พัฒนาการเชิงบวกทุกด้าน มีมนุษย์สัมพันธ์ทางด้านครอบครัวและสังคมได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยเห็นควรให้ทำต่อเนื่อง เพื่อผลดีระยะยาวต่อไปตลอดจนสามารถพัฒนา มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ใน การที่จะเรียนรู้ศาสตร์สมาธิต่าง ๆ ได้มากขึ้น เมื่อมี “สมาธิ” อันเป็นฐานที่นำไปสู่กระบวนการของ สภาวะการเรียนรู้แห่งจิตวิทยา เมื่อจิตได้เรียนรู้ทำให้เกิดปัญญานำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ในอนาคต อันเป็นสาระสำคัญของพุทธศาสนา

8. สรุปและข้อเสนอแนะ

8.1 สรุปผลการวิจัย

1. จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) ทำให้สามารถออกแบบกำหนด รูปแบบ การเสริมสร้างสมาธิฯ ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และตอบสนองกลุ่มพฤติกรรมเด็กปฐมวัยที่ยังไม่ สามารถเข้าสู่การทำสมาธิได้ เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นเป็นอย่างมาก เด็ก สามารถทำสมาธิได้ดีขึ้นเรื่อย ๆ

2. หลังจากการใช้รูปแบบการใช้จิตวิทยาในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย เด็กมีพฤติกรรม เชิงบวก ทั้งทางด้านการสื่อสาร การควบคุมร่างกาย การควบคุมจิตใจ การมีสมาธิที่ตั่งมั่น หยุดนิ่ง ได้นานขึ้น การรักตัวเอง การอ่อนโยนต่อตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะเด็ก 5 กลุ่มพฤติกรรม กลุ่ม เสี่ยงที่จะมีผลกระทบไปในระยะยาวจนถึงวัยรุ่นและผู้ใหญ่ในเรื่องของจิตเวชค่อย ๆ กลับเข้าสู่ สภาวะปกติ สามารถเข้าร่วมกิจกรรมในการเสริมสร้างสมาธิร่วมกับเด็กคนอื่น ๆ ได้ มีภาวะจิตใจที่ เป็นปกติยิ้มแย้มแจ่มใส เล่นกับเพื่อนและทำกิจกรรมกับเพื่อน ๆ ได้อย่างสมวัย

3. ได้ “Model 5AB” ได้แก่ “5 กิจกรรม & 5 พฤติกรรม” ประกอบด้วย

1) C&L = Communication (การสื่อสาร) & Lack of communication (การขาดสื่อสาร)
2) W&D = Walking with a cup (เดินถือแก้วน้ำ) & Distracted child (สมาธิสั้น อาการ แพนนิค)

3) DM&S = Dancing and Meditation (เต้นสลับนั่งสมาธิ) & Slow to respond (การ ตอบสนองช้า)

8.2 ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้และเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานและประชาชนที่สามารถนำรูปแบบฯ ไปปรับใช้ได้ มีดังนี้ 1) พ่อแม่ (ผู้ปกครองเด็ก) 2) ครูผู้สอนศูนย์เด็กปฐมวัย 3) สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า 4) ศูนย์พัฒนาเด็กและเยาวชน 5) ศูนย์ฟื้นฟูวัยเกษียณหรือวัยชรา
2. จากผลการวิจัยทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหลังจากการฝึกสมาธินั้น ควรต้องใช้เวลาอย่างต่อเนื่องและยาวนานพอสมควร ต้องอาศัยความเพียรอย่างมาก เพื่อการประเมิณและวัดผลการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจน และแม่นยำ
3. หลักการป้องกันและแก้ไข สามารถใช้รูปแบบเดียวกันได้ เนื่องจาก“รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิให้แก่เด็กปฐมวัย” สามารถเป็นภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กที่ยังไม่มีปัญหาด้านสมาธิ ในการพบแพทย์จิตเวช และสามารถเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของเด็กให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้จากเด็กที่เคยพบจิตเวช

8.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยวิเคราะห์เปรียบเทียบพฤติกรรมที่แตกต่างของเด็กปฐมวัย
2. การศึกษาวิจัยรูปแบบกิจกรรมในการเสริมสร้างสมาธิ เพื่อการประเมิณผลการทำสมาธิ
3. การส่งเสริมพัฒนาศักยภาพขีดความสามารถ จากการทดลองรูปแบบสมาธิเด็กปฐมวัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. บทความ

กมลทิพย์ ชลัษฐธรรมเนียม. “เด็กสมาธิสั้น: บทบาทของพยาบาล.” *วารสารพยาบาลทหารบก*, ปีที่ 13, ฉบับที่ 3, (กันยายน - ธันวาคม 2555): 10-17.

2. รายงานการวิจัย

พญาญักค คฤหาสน์ภัก. “รูปแบบการใช้จิตวิทยาเชิงพุทธในการเสริมสร้างสมาธิแก่เด็กปฐมวัย:กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดป่าประดู่พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง.” รายงานวิจัย, ทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2567.

3. ข้อมูลจากเว็บไซต์

ชมรมพุทธศาสตร์สากล. “สมาธิคืออะไร.” สืบค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2568.

<https://www.ibsofficial.com/meditation1/>.

ชะอรสิน สุขศรีวงศ์. “โรคสมาธิสั้นในเด็กและวัยรุ่น.” *คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล*, 30 กันยายน 2558. <https://pharmacy.mahidol.ac.th/th/knowledge/article/282>.

You-Dee Organization. “ทฤษฎีจิตสังคมของ Erik Erikson.” *youdee*, 2 ธันวาคม 2564.

<https://www.youdee.redcross.or.th/post/ทฤษฎีจิตสังคมของ-erik-erikson>.

นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะ ของพระพุทธรูปยุคทวารวดี

Digital Innovation for Learning
the Principles of Dharma through the Buddhist Characteristics
of the Buddha Statues of Dvaravati Period

ปัญญ์ธนิตา วากะดวน
Puntanita Wakadoun

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Mahachulalongkornrajavidyala University
Buddhapanyasridvaravadi
Email: Puntanita28@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 25 กรกฎาคม 2568
รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2568
เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 19 มกราคม 2569

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาคุณค่าของหลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี 2) เพื่อสร้างและเผยแพร่แนวคิดจิตัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 13 รูป/คน เพื่อทำวิดีโอสารคดีชื่อ “ประตูเมืองท่า ทวารวดี” จำนวน 1 ตอน ความยาว 15 นาที ได้นำมาทดลองใช้กับประชาชน 30 รูป/คน เป็นการนำเสนอเนื้อหาหลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดีแต่ละอิริยาบถในแต่ละปางที่ได้รับความนิยม เพื่อนำสู่การเผยแพร่แนวคิดจิตัล

ผลการวิจัยพบว่า

1. หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี ได้แก่ 1) พระพุทธรูปปางมารวิชัย สัมมัตถาน 2) พระพุทธรูปปางสมาธิ อริยสัจ 4 และปฏิจจสมุปบาท 3) พระพุทธรูปปางสมาธิปางนาคปรก พรหมวิหาร 4 และสัมมัตถาน 4) พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา โอวาทปาฏิโมกข์ โพธิปักขิยธรรม 37 ปฏิจจสมุปบาท และอริยสัจ 4 5) พระพุทธรูปปางมหาปาฏิหาริย์ ปรมัตถธรรม 6) พระพุทธรูปปางเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สังคหวัตถุ 4 7) พระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสบดี โอวาทปาฏิโมกข์ 8) พระพุทธรูปปางประทานพร พุทฺธุต โดยจำแนกได้เป็น 4 คุณค่า (1) ด้านคติธรรม (2) ด้านจิตใจ (3) ด้านศิลปะและวัฒนธรรม และ (4) ด้านสังคมและการดำเนินชีวิต

2. ผลการประเมินแนวคิดจิตัลโดยภาพรวม กลุ่มผู้รับชมมีความพึงพอใจมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.68 อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด พิจารณาเป็นรายข้อพบว่า แนวคิดจิตัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี มีความเหมาะสม ด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ค่าเฉลี่ย 4.82 อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาเสียงบรรยายแนวคิดจิตัล ชื่อ “ประตูเมืองท่า ทวารวดี” มีความเหมาะสมมากที่สุด เหมาะสมต่อการเผยแพร่สู่สาธารณชน สามารถนำไปเป็นสื่อการเรียนการสอนที่สะท้อนถึงเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติที่ปรากฏหลักธรรมต่าง ๆ มากมาย มีค่าเฉลี่ย 4.79 อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด ส่วนข้อที่ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ภาพประกอบสารคดี มีค่าเฉลี่ย 4.44 แต่ยังคงอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุดเช่นกัน

ผลการวิจัยได้องค์ความรู้ใหม่ สร้างเป็นโมเดล “HAP CD” Model โดยข้อดีของแนวคิดจิตัลรูปแบบสารคดีนี้ คือ เป็นแนวคิดที่สร้างความรู้ เป็นการผสมผสานเทคโนโลยีกับพระพุทธศาสนา ช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงหลักธรรม เน้นคุณค่า 4 ด้าน ได้แก่ ด้านคติธรรม ที่ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน

อย่างเข้าใจง่าย ด้านจิตใจ ช่วยส่งเสริมความสงบและศรัทธา ด้านศิลปะและวัฒนธรรมเป็นการ
อนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรมมิให้สูญหาย ด้านสังคมและการดำเนินชีวิต สามารถเชื่อมโยงธรรมกับ
ชีวิตของผู้คนได้อย่างเหมาะสมและร่วมสมัย

คำสำคัญ: นวัตกรรมการดิจิทัล การเรียนรู้หลักธรรม พระพุทธรูปทวารวดี พุทธลักษณะ

Abstract

This article has two objectives: 1) to study the value of Buddhist principles through the characteristics of Buddha statues from the Dvaravati period, and 2) to create and disseminate a digital innovation for learning Buddhist principles through the characteristics of Buddha statues from the Dvaravati period. It is qualitative research conducted through in-depth interviews with 13 key informants to create a documentary video titled “Gateway to Dvaravati” comprising one episode lasting 15 minutes, which was trialed with 30 people, presenting the core content of Buddhist principles through the characteristics of Buddha statues from the Dvaravati period in each posture that is popular, in order to promote the dissemination of digital innovations.

The research results show that:

1. The principles of Dharma reflected through the Buddha statues of the Dvaravati period include: 1) The Buddha Statue in Subduing Mara Posture representing Right Thought, 2) The Buddha in the Meditation posture representing the Four Noble Truths and Dependent Origination, 3) The Buddha Statue in the Meditation posture under Naga-enthroned representing the Brahmavihārā and Sammappadhāna, 4) The Buddha in the First Sermon posture representing the Principle Teaching: Ovadapatimokkha , Bodhipakkhiya-dhamma: 37 virtues partaking of enlightenment, Dependent Origination, and the Four Noble Truths, 5) The Buddha Statue in the Great Miraculous posture representing Ultimate Truth, 6) The Buddha statue in the descent from Tāvātīṃsa Realm the representing The four bases of social solidarity, 7) The Buddha standing above Phanasabadi representing the Principle of teaching: Ovadapatimokkha, 8) The Buddha statue in the Bestowing Blessings posture representing scholar, which can be categorized into four values: (1) Moral teachings (2) Aspects of the mind (3) Art and culture, and (4) Social and life conduct.

2. The overall assessment results of digital innovation show that the audience is very satisfied, with an average score of 4.68, which is at the highest level of satisfaction. When considering individual items, it was found that the digital innovation for learning about the principles of Buddhism through the characteristics of Buddha statues from the Dvaravati period is highly appropriate for disseminating Buddhism, with an average score of 4.82, which is the highest level. Following this, the documentary narration titled ‘Gateway to the Dvaravati Port’ is also highly appropriate for public dissemination, serving as a teaching media that reflects significant events in Buddhist history with a variety of principles, earning an average score of 4.79, which is at the highest level of satisfaction. The item with the lowest average score is the illustrations in the documentary, which scored 4.44, but it still remains at the highest level of satisfaction as well.

The research results have produced new knowledge, creating the ‘HAP CD’ Model. The advantage of this documentary-style digital innovation is that it generates knowledge by integrating technology with Buddhism, helping learners access the principles of Dharma. It emphasizes four values: the aspect of teachings that convey Dharma in an easily understandable way; the mental aspect that promotes peace and faith; the aspect of art and culture which preserves artistic heritage from disappearing; and the social and lifestyle aspect that appropriately connects Dharma with people’s lives in a contemporary way.

Keyword: Digital Innovation Learning, the Principles of Dhamma, Dvaravati-Period
Buddha Images, Buddha Image Characteristics

1. บทนำ

พระพุทธรูปยุคทวารวดี มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่มในดินแดนไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพชนที่ทรงคุณค่าควรแก่การศึกษา ปัจจุบันยังคงขาดสื่อวิถีโอที่รวบรวมเป็นนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี นับเป็นช่วงเวลาหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรือง ที่เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปกันอย่างแพร่หลาย ต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดียแบ่งออกเป็น 5 สมัย ได้แก่ สมัยคันธาระ มถุรา อมราวดี กุปตะและหลังคุปตะ สมัยปาละ¹ และได้แพร่หลายสู่ดินแดนประเทศต่าง ๆ ประดิษฐานมั่นคงในประเทศไทย เริ่มต้นราวพุทธศตวรรษที่ 12 จนกระทั่งสิ้นสุดราวพุทธศตวรรษที่ 16-17² พระพุทธรูปยุคทวารวดีไม่เพียงแต่สะท้อนความงดงามทางศิลปะวัฒนธรรม แต่ยังสื่อสัญลักษณ์ที่ซ่อนนัยยะของหลักธรรม ผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปแต่ละอิริยาบถที่สะท้อนเหตุการณ์สำคัญทางพุทธประวัติ โดยจำแนกได้เป็น 4 คุณค่า ได้แก่ คุณค่าด้านคติธรรม คุณค่าด้านจิตใจ คุณค่าด้านศิลปะและวัฒนธรรม คุณค่าด้านสังคมและการดำเนินชีวิต

เรื่องมีอยู่ว่า “ยมกปฏิหาริย์” หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ตั้งมณีนกัณฐ์ตามพฤกษ์ พระองค์ได้เสด็จไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเวลา 3 เดือน เพื่อเสด็จไปโปรดพระมารดาในช่วงที่ถึงเวลานักภัตตาหารพระองค์ได้เนรมิตพระพุทธรูปขึ้นมาอีก 1 องค์ เพื่อที่จะให้แสดงธรรมเทศนาแทนพระองค์ ดังข้อความปรากฏว่า “พระศาสดาประทับนั่งท่ามกลางเทพบริษัททรงปรารภพระมารดา เริ่มตั้งอธิษฐานปิฎกว่า “กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพยากตา ธมฺมา” เป็นต้น ทรงแสดงอธิษฐานตลอด 3 เดือน ทรงเนรมิตพระพุทธรูปเนรมิต ทรงอธิษฐานว่า “พุทธเนรมิตนี้ จงแสดงธรรมชื่อเท่านี้ จนกว่าเราจะมา”³ จากหลักฐานสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปในยุคทวารวดี บ่งชี้ชัดจารึกคำว่า “ทวารวดี” ในข้อความว่า “พระเทวี (มเหสี) ของเจ้าแห่งทวารวดี ทรงบัญชาให้พระธิดาสร้างพระรูปของพระตถาคตนี้ไว้”⁴ ปรากฏอยู่ในจารึกที่ฐานพระพุทธรูปศิลปะ

¹ พระมหาสมเจต สมจारी (หลวงกัน), “พระพุทธรูป : สัญลักษณ์แห่งศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้า,” วารสารศึกษาศาสตร์ มจร, ปีที่ 4, ฉบับที่ 1, (มกราคม - มิถุนายน 2559): 94.

² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมทางศาสนาในยุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2562), 25.

³ ชุ.ธ.อ. 2/203 (ไทย.มจร)

⁴ รูปอักษรคล้ายกับจารึกสมัยทวารวดีบางหลักที่พบในภาคกลาง ดูใน กรรณิการ์ วัฒนเกษม, “ชื่อ ‘ทวารวดี’ ในจารึกวัดจันทิก,” ในการประชุมสัมมนาเรื่องความก้าวหน้าในการศึกษาโบราณคดีและเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดี, 24-25 กรกฎาคม 2546, (สุพรรณบุรี: สำนักงานศิลปากรที่ 2, 2546), 61-62.

ทวารวดี วัดจันทิกร อำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา เป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต กำหนดอายุจากอักษรราวพุทธศตวรรษที่ 12

งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์หลักธรรมที่ซ่อนอยู่ในอิริยาบถของพระพุทธรูปยุคทวารวดี ด้วยพุทธลักษณะหลากหลายปาง จากฝีมือสกุลช่างยุคทวารวดี ด้วยคติความเชื่อ ความศรัทธา เป็นการสร้างสัญลักษณ์โดยเฉพาะพระพุทธรูปถือเป็นตัวแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยสร้างตามลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ⁵ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรมคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเคารพสักการะบูชาและเพื่อเป็นพุทธานุสติให้ระลึกถึงพระองค์ผู้มีพระคุณอันประเสริฐ 3 ประการ คือ ปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และ พระมหากรุณาธิคุณ⁶

พระพุทธรูปทวารวดี ได้พบหลักฐานที่สำคัญบ่งชี้ชัดว่า มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา จากความเชื่อความศรัทธา เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า⁷ พระพุทธรูปยุคทวารวดีในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคต้นสมัยอมราวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 ทวารวดี ยุคกลางพุทธศตวรรษที่ 13-15 สมัยทวารวดีอย่างแท้จริงและทวารวดียุคปลายพุทธศตวรรษที่ 15-17⁸ มีการพัฒนามาอย่างยาวนานและนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาด้านตัวอักษร การเปิดรับพระพุทธศาสนาจากชาวต่างชาติที่เข้ามาทำการค้า เมืองท่าทวารวดี

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะสร้าง “นวัตกรรมการดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี” รูปแบบสารคดี จำนวน 1 ตอน ความยาว 15 นาที โดยได้รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากการลงพื้นที่จำนวน 4 จังหวัด ใน 7 พื้นที่ภาคกลาง และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 13 รูป/คนนำมาเรียบเรียง วิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ และจากหลักธรรมคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยแนวคิดผู้วิจัย นำเสนอแนวทางในการสร้างสื่อมัลติมีเดียในรูปแบบวิดีโอ

⁵ ที.ม. 10/35/16-20 (ไทย.มจร)

⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูป,” สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 29. พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2547), 42.

⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2567), 79.

⁸ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิสิทธ์ เซ็นเตอร์, 2555), 51-56.

ด้วยภาพวิดีโอที่ได้จากการลงพื้นที่ ภาพประกอบจาก AI ภาพจากกราฟิกที่เคลื่อนไหวและมีเสียงบรรยายจากผู้วิจัย มีเสียงดนตรีประกอบบรรยายเนื้อหา สะท้อนเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยจำแนกเป็น 4 คุณค่า ได้แก่ คุณค่าด้านคติธรรม คุณค่าด้านจิตใจ คุณค่าด้านศิลปะและวัฒนธรรม และคุณค่าด้านการดำเนินชีวิต สะท้อนให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์งานของสกุลช่างไทยในยุคสมัยทวารวดี ในอิริยาบถในปางต่าง ๆ ผ่านงานพุทธศิลป์ ให้ได้ศึกษาสามารถค้นคว้าได้ง่ายและมีภาพประกอบที่ชัดเจนสวยงาม การศึกษาจากสื่อนวัตกรรมดิจิทัลนี้ เปรียบเสมือนว่าได้ไปศึกษาในสถานที่จริงได้ ให้เข้าใจในบริบทได้มากขึ้น เกิดสุนทรียภาพ ได้มีการทดลองใช้นวัตกรรมจากกลุ่มประชาชนทั่วไปจำนวน 30 รูป/คน มีการตอบแบบสอบถามผ่านทาง Google Form ปัจจุบันสื่อ Social Media มีบทบาทสำคัญกับสังคมมนุษย์ทั่วทุกมุมโลก ดังนั้นบทความวิจัยนี้ สอดคล้องกับโลกของยุคดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 และเพื่อสืบสาน รักษา ต่อยอด และเผยแพร่รวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี ในช่องทางต่าง ๆ ต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาคุณค่าของหลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี
- 2) เพื่อสร้างและเผยแพร่รวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปทวารวดี ยุคทวารวดี

3. วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารจากแนวคิดทฤษฎี ตลอดจนศึกษาจากการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามจำนวน 7 สถานที่ 4 จังหวัดภาคกลาง พร้อมสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก นำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปผล เพื่อนำมาเขียนบทสารคดี โดยใช้ชื่อสารคดีว่า “ประตูเมืองท่า ทวารวดี” มีเนื้อหาที่ให้เห็นถึงพุทธลักษณะของพระพุทธรูปผ่านแง่คิดคติธรรมที่ซ่อนอยู่ในอิริยาบถของพระพุทธรูปยุคทวารวดี โดยมีการถ่ายภาพนิ่ง ภาพวิดีโอ สะท้อนเรื่องราวในพุทธประวัติด้วยการใช้เทคโนโลยี Artificial Intelligence หรือ AI ในการสร้างภาพเพื่อให้เห็นภาพประกอบและเข้าใจเนื้อหาสารคดีได้อย่างง่ายเหมาะสมกับการเรียนรู้

โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษารวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีในหนังสือ งานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง และ จากแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิ ข้อมูลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาแหล่งพื้นที่จำนวน 4 จังหวัด 7 พื้นที่ภาคกลาง ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี วัดถ้ำถ้ำเขาสูง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุททอง วัดป่าเลไลยก์ สุพรรณบุรี

ขั้นตอนที่ 3 จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ (1) กลุ่มภัณฑารักษ์ ข้าราชการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (2) กลุ่มนักวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร (3) กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และ (4) กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ หรือ ศาสนาการ จำนวน 13 รูป/คน

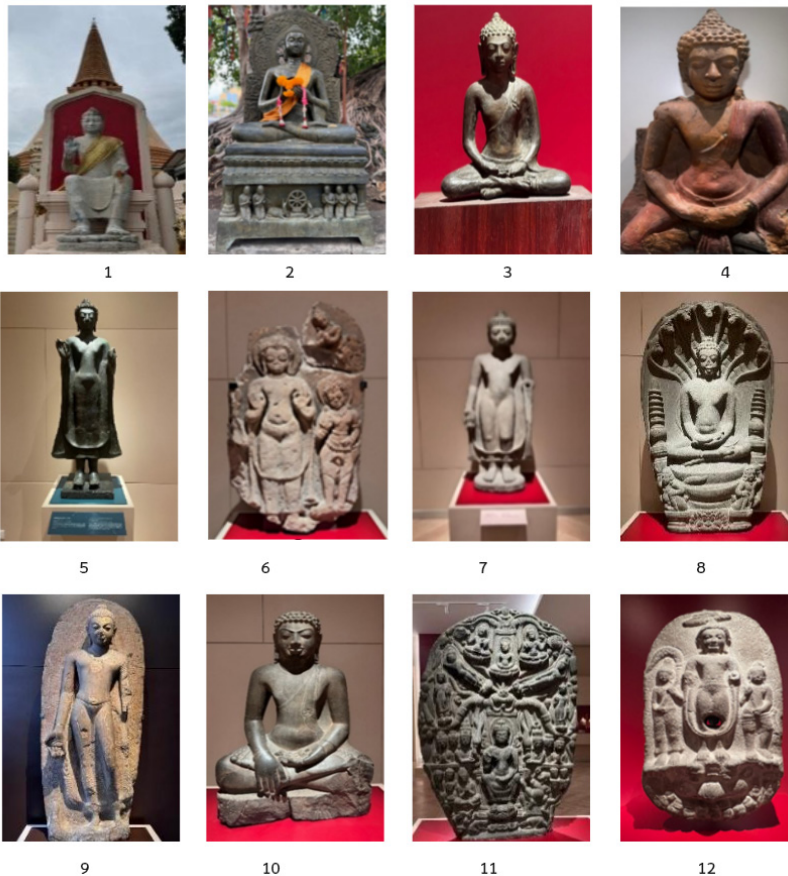
ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการออกหนังสือขออนุญาตลงพื้นที่วิจัย นัดขอสัมภาษณ์ ขออนุญาตถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวอย่างถูกต้อง และประสานงานเพื่อทำการนัดหมาย ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีการจัดบันทึกและบันทึกไฟล์เสียงเป็น MP3 และทำการถ่ายภาพเคลื่อนไหวบันทึกเป็นวิดีโอ ด้วยกล้องวิดีโอและภาพนิ่ง เพื่อนำมาเป็นข้อมูล Footage และนำไปสู่กระบวนการขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ นำเนื้อหาสาระที่สำคัญมาถอดบทเรียน เรียบเรียงในการทำบทสารคดีหรือสคริปต์สารคดี โดยทำตามกรอบวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 6 การพัฒนานวัตกรรมการดิจิทัล ประกอบด้วย (1) เตรียมสื่อนำเสนอเนื้อหา วิเคราะห์ ภาพและเสียง บทวิดีโอทัศน์ เตรียมข้อความ จัดพิมพ์และบันทึกข้อมูล Word หรือ Text และเตรียม ภาพกราฟิกมีทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวในรูปแบบวิดีโอใส่คอมพิวเตอร์กราฟิกโดยมีเสียง บรรยาย เสียงดนตรีและเสียงประกอบที่ถูกลิขสิทธิ์ เตรียมทำเตรียมสคริปต์ อุปกรณ์ สถานที่ เมื่อทำการบันทึกแล้ว นำไปตัดต่อภาพ (Edit) แปลงไฟล์ในโปรแกรมมัลติมีเดีย (2) เตรียมกราฟิกที่ใช้ ตกแต่งหน้าจอ รวมถึงการออกแบบ กราฟิก ไตเติล ส่วนนำ และส่วนอื่นที่ไม่ใช่กราฟิกประกอบ การนำเสนอ (3) บันทึกไฟล์แยกไว้ให้โปรแกรมเมอร์นำไปประกอบในขั้นตอนต่อไปสร้างมัลติมีเดีย รวมทั้งกราฟิกหน้าจอ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว วิดีทัศน์ และเสียงที่จัดเตรียมไว้ประกอบในโปรแกรม จนสมบูรณ์ (4) ทดสอบการใช้งานเบื้องต้นโดยทุกส่วนงานร่วมกันตรวจสอบการใช้งานเพื่อหาข้อ ผิดพลาดของโปรแกรม (5) และทำการปรับปรุงแก้ไข ทำการทดสอบการใช้งานอีกครั้ง (6) สร้าง คู่มือใช้งานเพื่ออำนวยความสะดวกให้กลุ่มเป้าหมาย บอกวิธีการใช้งานและคำแนะนำที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 7 ทดลองใช้นวัตกรรมดิจิทัล จากกลุ่มผู้ทดลองใช้ประชาชนทั่วไปด้วย Google Forms จำนวน 30 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 8 การเผยแพร่นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของ พระพุทธรูปยุคทวารวดี จำนวน 3 ช่องทาง คือ 1) ช่องทาง YouTube สารคดีชื่อ “ประตูเมืองท่าทวารวดี” จำนวน 1 ตอน ความยาว 15 นาที 2) ช่องทางแอปพลิเคชันบนมือถือด้วยการสแกน QR Code “สื่อวิถีไอสารคดี” และ 3) ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ ETV

ที่มา: ผู้วิจัย

⁹ จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ลำดับที่ 1-8) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ (ลำดับที่ 9) วัดพระปฐมเจดีย์ (ลำดับที่ 10) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี (ลำดับที่ 11) และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง (ลำดับที่ 12)

4. ผลการวิจัย

4.1 คุณค่าของหลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี พบว่าพระพุทธรูปยุคทวารวดี ที่ได้รับความนิยมจำนวน 8 ปาง ได้แก่

1) พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา หลักธรรมโอวาทปาฏิโมกข์ เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” มีเหตุการณ์สำคัญ 3 อย่าง จาตุรงคสันนิบาต แปลความได้ว่า การประชุมด้วยองค์ 4 เกิดขึ้น ได้แก่ 1. เป็นวันที่พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า จำนวน 1,250 รูป มาประชุมพร้อมกันมีได้นัดหมาย 2. พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้ล้วนเป็น “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” คือเป็นผู้ที่ได้รับการอุปสมบทโดยตรงจากพระพุทธเจ้า 3. พระภิกษุสงฆ์ทุกรูป ล้วนแต่เป็นผู้บรรลุนิพพาน 4. เป็นวันที่พระจันทร์เต็มดวง เป็นหลักคำสอนใน “วันมาฆบูชา” ให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส **หลักธรรมโพธิปักขิยธรรม** หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการเจริญปัญญา นำไปสู่การตรัสรู้หรือความหลุดพ้น เพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน ประกอบด้วยธรรม 7 หมวด รวม 37 ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 การตั้งสติไว้กับกาย เวทนา จิต และ ธรรมสัมมปธาน 4 ความเพียรชอบ ในการละ บำเพ็ญ รักษา และทำให้เกิดธรรมฝ่ายดี อิทธิบาท 4 ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อินทริย 5 พลังควบคุมจิต ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา พลละ 5 ธรรมเครื่องคุ้มครองจิต ซึ่งเป็นอินทริยทั้ง 5 เมื่อเจริญเข้มแข็งโพชนงค์ 7 ธรรมเครื่องตรัสรู้ ได้แก่ สติ ธรรม วิชยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา อริยมรรคมีองค์ 8 ทางสายกลางเพื่อความดับทุกข์

2) พระพุทธรูปปางมารวิชัย หลักธรรมสัมมปธาน คือ แนวทางการพัฒนาจิตอย่างตั้งมั่น ทั้งการ “ละ” และ “เจริญ” ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติธรรม หากบุคคลใดตั้งสัมมปธานไว้มั่น ย่อมเป็นผู้ไม่ประมาท มีพลังใจในการฝึกฝน จะสามารถพัฒนาจนถึงขั้นสูงสุดของการหลุดพ้นจากกิเลส

3) พระพุทธรูปปางสมาธิ หลักธรรมอริยสัจ 4 คือ ความจริง 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ (ปัญหา) สมุทัย (สาเหตุ) นิโรธ (เป้าหมาย) มรรค (วิธีแก้ไข) **หลักธรรมปฏิจจสมุปบาท** เป็นการทบทวนสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยซึ่งกันและกันเมื่อรู้เห็นอย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นกิเลส รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว นับเป็นจุดสิ้นสุดของการปฏิบัติสมาธิและเริ่มต้นของการตรัสรู้

4) พระพุทธรูปปางนาคนคร หลักธรรมพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุติตา และอุเบกขา หลักธรรมอริยสัจ 4 ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค **หลักธรรมสัมมปธาน** คือ ความเพียร 4 ประการ เพื่อความสิ้นไป และ เพื่อละสังโยชน์ บรรลุพุทธิปัญญา หรือความสมบูรณ์ ในสัมมา

โพธิญาณระลึกถึงอานิสงส์ของหลักธรรม ความเมตตาที่จะเกิดผลดีต่อผู้ปฏิบัติ

5) **พระพุทธรูปปางมหาปาฏิหาริย์ หรือ ยมกปาฏิหาริย์ หลักธรรมปรมัตถธรรม** มี 4 ประเภท จิต เจตสิก รูป นิพพาน ขยายความได้ว่า จิต เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในการรู้สิ่งที่ปรากฏ เช่น ได้เห็น ได้ยิน สะท้อนเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติ ตอนมหาปาฏิหาริย์ พระศาสดาทรงแสดง พุทธนิมิตเป็นญาณในยมก 4 อริยาบท คือ ยืน เดิน นั่ง นอน และ**หลักธรรมวาจาสุภาสิต** ถ้อยคำที่เกื้อกูล คือ คำพูดที่งดงาม แสดงถึงเมตตา ปัญญา ทางวาจา คือ ศีล ในข้อที่ 4 ทางพระพุทธศาสนา ผู้มีวาจาสุภาสิตจะเลือกกล่าวแต่คำที่มีคุณค่า เป็นความจริง ไม่พูดคำที่ทำร้ายจิตใจหรือบิดเบือนความจริง คือกล่าวแต่คำสัตย์ ไม่พูดเท็จหรือหลอกลวง กล่าวแต่คำไพเราะ ไม่พูดคำหยาบหรือเสียดแทง กล่าวคำที่เป็นประโยชน์ ไม่พูดเพ้อเจ้อหรือไร้สาระ กล่าวแต่คำที่เป็นธรรม ไม่พูดยุยงให้เกิดความแตกแยก

6) **พระพุทธรูปปางเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หรือ ปางเปิดโลก หลักธรรมสังคหวัตถุ 4** คือ ทาน (การให้) ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) และ สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) เป็นหลักแห่งการเกื้อกูลเพื่อเกิดความสามัคคี นับเป็นปางที่มีความสำคัญที่สะท้อนเหตุการณ์สำคัญทางพุทธประวัติ เป็นประเพณีที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เรียกว่า “วันออกพรรษา ตักบาตรเทโว หรือ ตักบาตรดาวดึงส์”

7) **พระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสบดีแสดงธรรม หลักธรรมโอวาทปาฏิโมกข์** หลักการ 3 ดำเนินชีวิต ตามหลักคำสอนในวันมหาบูชา ทำความดีละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ พระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสบดี ปรากฏภาพพระอินทร์ พระพรหม ประกอบมีความสอดคล้อง เหตุการณ์สำคัญตอนพระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์กลับสู่โลกมนุษย์ หลังจากไปโปรดพุทธมารดาการยืนเหนือสัตว์ผสมหลายชนิด สื่อความหมายว่า พระพุทธเจ้าได้รับการยอมรับนับถือในหมู่สรรพสัตว์

8) **พระพุทธรูปปางประทานพร หลักธรรมพหุสุต** ความเป็นผู้คงแก่เรียน ใฝ่ศึกษาเป็นผู้มีการศึกษามาก หมายถึง ผู้มีปัญญารอบรู้ ผู้รอบด้าน ผู้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาการมามาก ได้ยินได้ฟังเรื่องต่าง ๆ มาก และสามารถทรงจำไว้ได้เป็นอย่างดี จนนับได้ว่าเป็นผู้รู้ เป็นปราชญ์หรือความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฟังเป็นผู้มี สติ มีคติ มีมติ สะท้อนเหตุการณ์สำคัญทางพุทธประวัติ โดยพระอานนท์ทูลขอพร 8 ประการ คือ ข้อห้าม 4 ประการ ข้ออนุญาต 4 ประการ

คุณค่าของหลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี จำแนกได้เป็น 4 คุณค่า ได้แก่

1. คุณค่าด้านคติธรรม เช่น พุทธลักษณะการประทับนั่งห้อยพระบาท แสดงให้เห็นว่าธรรมเป็นเรื่องใกล้ตัวที่ทุกคนเข้าถึงได้ง่าย ส่วนพระหัตถ์ในท่าวิตรรกมูทรา (นิ้วชี้และนิ้วโป้งจรดกัน) สื่อถึงการยกจิตสู่โลกุตระ ทรงปรารภนาจะบรรทุกเวไนยสัตว์ทั้งหลายออกจากห้วงวัฏสงสาร โดยสัญลักษณ์ “ธรรมจักร” เปรียบเสมือนวงล้อแห่งธรรม ส่วนพระพุทธรูปปางนาคปรก ที่มีสнопทรงหมอน้ำขนบข้าง **พระพุทธรองค์** : เปรียบเสมือนชนชั้นสูงสุด **นาค** เปรียบเสมือนเทพ เทวดา ความเชื่อดั้งเดิม **คนแคระ** : เปรียบเสมือนคนธรรมดา **หมอน้ำ** : น้ำอมฤตแห่งพระธรรมที่ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ **หน้ากาล** : เทพแห่งเวลาและความตาย แสดงถึงสัจธรรมว่าทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยงแท้ ต้องเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา **คติธรรมเรื่องความกตัญญู** และการตอบแทนคุณ การที่พญานาคมุจลินท์มาปกป้องพระพุทธรองค์จากพายุแสดงถึงความกตัญญูตถะที่ อีกทั้งการที่พระพุทธรองค์ทรงแผ่เมตตาต่อพญานาค แสดงถึงการตอบแทนความเมตตาด้วยเมตตา มนุษย์ควรระลึกถึงบุญคุณของผู้มีพระคุณทุกอย่างต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกันและเคารพต่อสรรพทุกชีวิต จะนำมาซึ่งความสุขและสันติสุข

2. คุณค่าด้านจิตใจ พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะของความดีเหนือความชั่ว และชัยชนะเหนือกิเลส ไม่หวั่นไหวต่อหมู่มาร จนนำไปสู่การตรัสรู้ โดยมีพระแม่ธรณีเป็นสักขีพยาน นับเป็นคุณค่าด้านจิตใจ เป็นแรงบันดาลใจให้พุทธศาสนิกชนยึดมั่นในความดี ส่วนพระพุทธรูปปางสมาธิ เป็นสัญลักษณ์แห่งการปฏิบัติธรรม การฝึกจิต และสมาธิ ช่วยเตือนใจให้พุทธศาสนิกชนให้ความสำคัญของการฝึกจิตใจ สร้างความสงบ ด้วยพระพักตร์สงบนิ่งตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) เน้นความพอดีในชีวิต มีความสงบภายในมีสติรู้ตัวทั่วพร้อม เกิดความสุขสงบที่แท้จริง พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา เป็นสัญลักษณ์แห่งการเริ่มต้นพระพุทธศาสนา การแสดงธรรมเพื่อให้ผู้พบเห็นพระพุทธรูป ระลึกถึงพระธรรมคำสอน เพื่อหาแนวทางสู่การพ้นทุกข์ น้อมนำจิตใจเข้าสู่คุณงามความดี

3. คุณค่าด้านศิลปะและวัฒนธรรม พระพุทธรูปยุคทวารวดี มีความโดดเด่นพิเศษหลายปาง ยุคกลางราวพุทธศตวรรษที่ 13-15 พระพักตร์พื้นเมือง ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปทำจากสำริด ปูนปั้นและทำจากหินสีเทา ศิลปะภาคกลางของประเทศไทย **พระพุทธรูปปางนาคปรก** มีสнопทรงหมอน้ำขนบข้าง พุทธศตวรรษที่ 12-13 ประกอบด้วย นาคเจ็ดเศียร ส่วนล่างมีหน้ากาลประดับด้านข้างประดับด้วยคนแคระยกสнопจำลอง ศิลปะอินเดีย ประทับนั่งสมาธิแบบหลวม ๆ พระเศียรขมวดพระเกศาเป็นก้นหอย มีต่อมน้ำเล็ก ๆ อยู่ บนพระเศียร เรียวอุษณิยะเป็นตุ่มสูงขึ้นมาเล็กน้อย **พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา** ทั้ง 2 พระหัตถ์ที่ปรากฏปัญญาวัคคีย์พนมมือฟังธรรม มีกวางหมอบ 2 ตัวและมีธรรมจักรเปรียบเสมือนวงล้อแห่งธรรม นั่งใต้ต้นโพธิ์แห่งวัดองค์พระปฐมเจดีย์นี้ จำลอง

มาจากอินเดีย พระพุทธรูปห้อยพระบาทแบบยุโรป วัดถ้ำถ้ำเขาสูง จังหวัดราชบุรี เป็นภาพสลัก ปูนดำขนาดใหญ่บนผนังถ้ำ พระพักตร์แบน พระขนงเป็นเส้นขนโค้งต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตร โปน พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หนา มีรัศมีเป็นรูปดอกบัวตูม ที่ได้ขอบจิ๋ว พบจารึก “ปัญกรมชระ ศรีสมาธิคุปตะ หมายถึง พระศรีสมาธิคุปตะ ผู้มีบุญอันประเสริฐ จารึกเป็นตัวอักษรปัลลวะตอน ปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 12 การแสดงวิตรรกะ วิ แปลว่า พิเศษ ตรรกะ แปลว่า เหตุผล (เหตุผล อันวิเศษ หรือ ธรรมะอันวิเศษ) พระพุทธรูปปางมหาปาฏิหาริย์ เป็นภาพสลัก ปูนปั้น พระพิมพ์ แสดงพุทธประวัติ ตอน พระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์ มีภาพบุคคลประกอบ รูปแบบประยุกต์ มาจากหลาย ๆ คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาในยุครุ่งเรือง ราวพุทธศตวรรษที่ 13-15 ฝีมือช่างพื้นเมือง

พระพุทธรูปปางเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีใบเสมาหินสลักอิริยาบถยืนแสดงตรรกวิมูธา 2 พระหัตถ์ พระพักตร์แบบพื้นเมือง พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรค่อนข้างโต พระเศียร ขมวดพระเกศา **พระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสบดี** พบหลายองค์ ประทับยืนอยู่เหนือสัตว์ ผสมหลายชนิด เรียกว่าพนัสบดี แปลว่า เจ้าป่าหรือต้นไม้ใหญ่ เป็นสัตว์ผสมและพาหนะของเทพเจ้า ในศาสนาพราหมณ์ **พระพุทธรูปปางประทานพร** ยืนแบบตริภังค์ ครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบไม่มี ริ้ว ชายจีวรตกลงไปยังข้อพระบาทเป็นรูปโค้ง โดยพระกรขวาวางเหยียดตรงขนานกับพระวรกาย และหงายฝ่าพระหัตถ์ **โดยคุณค่าด้านวัฒนธรรม** แสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปยุคทวารวดีมีความ เชื่อมโยงทางวัฒนธรรมมีความคล้ายคลึงกับศิลปะในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น อินเดีย กัมพูชา พม่า ซึ่งสะท้อนการติดต่อสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในภูมิภาค อย่างเช่น ปางแสดง ปฐมเทศนา ในอิริยาบถนั่งห้อยพระบาทแสดงวิตรรกวิมูธา สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านศิลปกรรมที่มีความงดงาม มีเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรมไทย ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย แต่ได้รับการ ปรับให้มีความสอดคล้องกับคติความเชื่อของคนไทย นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางศิลปะที่ สืบทอดมาหลายร้อยปี ส่วนพระพุทธรูปยืนเหนือพนัสบดีนี้ เป็นสัญลักษณ์ของศาสนาผสมผสาน วัฒนธรรมความเชื่อศาสนาพุทธ และ พราหมณ์ เป็นความเชื่อด้านพิธีกรรม ส่วนการประดิษฐานของ พระพุทธรูปบนพาหนะ ที่มีลักษณะเป็นสัตว์ผสม สะท้อนแนวคิดเรื่องการเผยแผ่ธรรมะเหนือสรรพ สัตว์ ส่วนพระพุทธรูปปางเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ยุคทวารวดี สะท้อนความเชื่อ การเชื่อมโยง โลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ และแนวคิดเรื่องบุญกุศล การตอบแทนพระคุณ ประดิษฐานในศาสนสถาน สำคัญซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน แสดงถึงบทบาทของศาสนาในสังคม ผ่านระบบอุปถัมภ์จากชนชั้น ปกครอง เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาวัฒนธรรมไทย

4. คุณค่าด้านสังคมและการดำเนินชีวิต พระพุทธรูปยุคทวารวดี นับเป็นมรดกของบรรพชนมีคุณค่าสำคัญในสังคมและต่อการดำเนินชีวิต โดยได้นำหลักธรรมคำสอน มาปฏิบัติใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข จะเห็นว่า การที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ ซึ่งเคยเป็นผู้ติดตาม สะท้อนถึงการให้โอกาสและการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเสมอภาคในการสร้างสังคมที่เท่าเทียมและมีความยุติธรรม ได้สะท้อนเหตุการณ์สำคัญทางพุทธประวัติ ที่แสดงให้เห็นถึงสังคมและการดำเนินชีวิตในสมัยพุทธกาล ด้วยการสร้างพระพุทธรูปหลากหลายปางผ่านจินตนาการ ความเชื่อ ความศรัทธา ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาของสกุลช่างไทยยุคทวารวดี ซึ่งเป็นปรัชญาธรรมสำคัญในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

4.2 การสร้างนวัตกรรมการดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี

ผลการทดลองใช้นวัตกรรมการดิจิทัล จากการศึกษาประชาสัมพันธ์จากกลุ่มผู้ทดลองใช้ประชาชนจำนวน 30 รูป/คน ดังนี้

ตารางที่ 1 ผลการประเมินนวัตกรรมการดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปยุคทวารวดี

ประสิทธิภาพนวัตกรรมการดิจิทัล	$\bar{x}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
1. บทเกริ่นนำ สารคดีชื่อว่า “ประตูเมืองท่า ทวารวดี”ในการนำเสนอมีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด	4.68	0.84	มากที่สุด
2. ภาพประกอบสารคดี ประตูเมืองท่า ทวารวดี มีความเหมาะสมระดับใด	4.44	0.82	มากที่สุด
3. เสียงบรรยายสารคดี ประตูเมืองท่า ทวารวดี มีความเหมาะสมเพียงใด	4.79	0.49	มากที่สุด
4. เสียงดนตรีและeffect ประกอบสารคดี ประตูเมืองท่า ทวารวดี ในการนำเสนอมีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด	4.48	0.64	มากที่สุด
5. ภาพกราฟิกเล่าเรื่องพุทธประวัติสารคดี ประตูเมืองท่า ทวารวดี มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด	4.58	0.56	มากที่สุด
6. ด้านเนื้อหาสาระในการนำเสนอเหมาะสมมากน้อยเพียงใด	4.68	0.54	มากที่สุด
7. คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปยุคทวารวดี จากการชมสารคดีนี้มากน้อยเพียงใด	4.75	0.54	มากที่สุด
8. ท่านคิดว่าสารคดีนี้เหมาะสมต่อการเผยแพร่สู่สาธารณชนในระดับใด	4.79	0.41	มากที่สุด
9. ท่านคิดว่านวัตกรรมการดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปยุคทวารวดี ใน สารคดีนี้มีความเหมาะสมด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาหรือไม่	4.82	0.38	มากที่สุด
10. ท่านคิดว่าสารคดีนี้จะนำไปเป็นสื่อการเรียนการสอนเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูป ยุคทวารวดีได้หรือไม่ อย่างไร	4.79	0.41	มากที่สุด
รวม	4.68	0.60	มากที่สุด

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มผู้รับชมมีความพึงพอใจมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.68 อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด พิจารณาเป็นรายข้อพบว่า นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี มีความเหมาะสม ด้านการเผยแพร่พระพุทธรูปศาสนา ค่าเฉลี่ย 4.82 อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาเสียงบรรยายนวัตกรรมสารคดี ชื่อ “ประตู่เมืองท่า ทวารวดี” มีความเหมาะสมมากที่สุด มีเหมาะสมต่อการเผยแพร่สู่สาธารณชน สามารถนำไปเป็นสื่อการเรียนการสอนที่ได้สะท้อนถึงเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติพระพุทธรูปศาสนาที่ปรากฏหลักธรรมต่าง ๆ มากมาย มีค่าเฉลี่ย 4.79 อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด ส่วนข้อที่ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ภาพประกอบสารคดี มีค่าเฉลี่ย 4.44 แต่ยังคงอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุดเช่นกัน

4.3 การเผยแพร่ นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี จำนวน 3 ช่องทาง คือ 1) ช่องทาง YouTube ชื่อสารคดี “ชื่อประตู่เมืองท่า ทวารวดี” จำนวน 1 ตอน ความยาว 15 นาที 2) ช่องทางแอปพลิเคชันบนมือถือ ด้วยการสแกน QR Code และ 3) ช่องทางสถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ ETV

จากการเผยแพร่ นวัตกรรมและทำแบบประเมิน พบว่า เนื้อหาทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของการเรียนรู้พระพุทธรูปศาสนา ผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปในอิริยาบถต่าง ๆ เป็นการสื่อสารหลักธรรมคำสอนอย่างลึกซึ้ง ช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจแต่ละช่วงเหตุการณ์สำคัญในพุทธกาล ที่สามารถเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน พระพุทธรูปแต่ละปางไม่เพียงเป็นศิลปกรรมที่งดงามทั้งรูปธรรมและนามธรรม ยังได้ให้คติธรรมคำสอนทางพระพุทธรูปศาสนาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ นวัตกรรมดิจิทัลนี้เต็มเปี่ยมไปด้วยหลักธรรมและยังได้อรรถรสในการชมความงดงามในพุทธศิลป์ไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้พุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น ที่สามารถตอบโจทย์นำไปเผยแพร่ในยุค Social Media ได้อย่างเหมาะสมครบถ้วนและร่วมสมัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ตอบแบบสอบถาม มีดังต่อไปนี้ “สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับโลกออนไลน์มากขึ้น” เมื่อนำมาวิเคราะห์ในเชิงลึก จะเห็นได้ว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีมุมมองที่สอดคล้องกับบริบทของโลกยุคใหม่ ที่เทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากของผู้คนทุกเพศทุกวัย คำตอบนี้สะท้อนถึง ความตระหนักในการนำหลักธรรมคำสอน มาประยุกต์ใช้ผ่านสื่อออนไลน์ การเผยแพร่ธรรมะผ่านคลิปวิดีโอ อินโฟกราฟิก หรือแม้แต่การสนทนาธรรมผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น YouTube, Facebook, TikTok หรือ Podcast จุดนี้แสดงให้เห็นว่า

ธรรมะเป็นเรื่องใกล้ตัวหรือไม่จำกัดอยู่ในวัดวาอารามเท่านั้น แต่สามารถ “เชื่อมโยง” เข้ากับเทคโนโลยี และสื่อสารสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน มีศักยภาพที่จะขยายผลและพัฒนาได้อีกในอนาคต เข้าถึงผู้เรียนหรือผู้รับชมได้อย่างเหมาะสมในสังคมปัจจุบัน อันเป็นเจตนารมณ์ของการนำธรรมะมาใช้เป็นพลังทางปัญญาในโลกยุคใหม่ ช่วยให้ผู้คนเข้าถึงได้ง่ายขึ้น ด้วยสัมผัสแค่ปลายนิ้ว และยังเป็นเครื่องมือสร้างสังคมออนไลน์ที่เต็มไปด้วยคุณค่า สารธรรม ความสุนทรีย์ภาพ ความสงบ ความศรัทธา ที่ยังทรงคุณค่าจนมาถึงยุคปัจจุบัน

5. อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า พระพุทธรูปมิได้เป็นเพียงวัตถุแห่งการเคารพสักการะบูชาเท่านั้น แต่ยังสื่อถึงหลักธรรมอันลึกซึ้ง ที่ผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรรคมีองค์ 8 พิจารณาสะท้อนผ่านพระพุทธรูปในอิริยาบถ พบว่า โดยเฉพาะสัมมปปธาน 4 ที่ประกอบด้วยความเพียรในการป้องกันอกุศลธรรม และการละอกุศล การเจริญกุศลธรรม และความเพียรในการรักษากุศลธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสุจินตนิท หนูชูสีห์สกุล¹⁰ ได้ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์สัมมปปธาน 4 เพื่อการบรรลุดุธรรม คือ โสตาปัตติมรรค การเจริญอนุรักษนาปธานเพื่อการบรรลุโสตาปัตติมรรคด้วยละสังโยชน สกทาคามิมรรค การเจริญอนุรักษนาปธานเพื่อการบรรลุสกทาคามิมรรคด้วยการละสังโยชน 3 ประการ อนาคามิมรรค การเจริญอนุรักษนาปธานเพื่อการบรรลุอนาคามิมรรคด้วยการละสังโยชน 5 ประการ และอรหัตตมรรค การเจริญอนุรักษนาปธานเพื่อการบรรลุอรหัตตมรรคด้วยการละสังโยชน 10 ประการ หลักธรรมอริยสัจ 4 ความจริงแห่งอริยะ ที่ค้นพบในพระพุทธรูปปางสมาธิ จากการวิเคราะห์หลักธรรมอริยสัจ 4 เป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับ ปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เพื่อทบทวนสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น เป็นความจริงที่มีเหตุมีปัจจัย ด้วยความจริงอันประเสริฐทั้ง 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค อันนำพาผู้ศรัทธาไปสู่การหนทางสู่การหลุดพ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทรงวิทย์ แก้วศรี และคณะ¹¹ ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างปฏิจจสมุปบาทกับอริยสัจ 4 เป็นทฤษฎีของความจริงที่เป็น สัจธรรม หากแต่อริยสัจ 4 เป็นเรื่องของทฤษฎีภาคปฏิบัติ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงนำ

¹⁰ พระสุจินตนิท หนูชูสีห์สกุล, “วิเคราะห์สัมมปปธาน 4 เพื่อการบรรลุดุธรรม,” วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1, (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2568): 157-158.

¹¹ ทรงวิทย์ แก้วศรี, นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร และกฤษณา เลิศสุขประเสริฐ, “ความสัมพันธ์ระหว่างปฏิจจสมุปบาท กับอริยสัจ 4,” วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, ปีที่ 5, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562): 44.

ทฤษฎีที่ค้นพบมาสู่ภาคการปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่การพ้นทุกข์ หลักพรหมวิหาร 4 ที่ค้นพบในพระพุทธรูปปางสมาธิและปางนาคปรก สะท้อนให้เห็นถึงความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง เป็นหลักธรรมที่มุ่งพัฒนาจิตใจให้เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมความรักและความปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ โดยปราศจากความเห็นแก่ตัวหรืออคติ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ มีความวางใจเป็นกลางด้วยปัญญามองสรรพสิ่งด้วยใจที่ไม่ยึดติดหรือเอนเอียง สอดคล้องกับงานวิจัยของ กรกนก เจริญทอง¹² ได้ศึกษาเรื่อง หลักพรหมวิหาร 4 กับคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารท้องถิ่นในสังคมไทย ที่ว่าด้วยพรหมวิหาร เป็นธรรมอันเป็นที่อยู่ของพรหม มนุษย์จะประเสริฐได้ก็ต่อเมื่อมีคุณธรรม ผู้ประพฤติปฏิบัติตามเป็นผู้ประเสริฐบริสุทธิ์ หลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ที่ปรากฏในพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา เป็นแนวทางที่จะนำพา ผู้ปฏิบัติไปสู่การตรัสรู้ ประกอบด้วย สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมรรค 8 ที่ครอบคลุมทั้งด้านศีล สมาธิ ปัญญา ในบริบทของศิลปะพุทธศาสนา โดยเฉพาะในยุคทวารวดี ซึ่งเป็นยุคที่ศิลปะพุทธศาสนาในประเทศไทย หรือดินแดนสุวรรณภูมิ มีความเจริญรุ่งเรือง มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น เป็นศิลปะที่ถ่ายทอดทั้งหลักปรัชญาธรรมจนเกิดคุณค่าต่าง ๆ และข้อค้นพบหลักธรรมได้อย่างลึกซึ้ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระประยูร อาจิณฺธมโม (รุ่งเรือง)¹³ ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการเจริญมรรคมรรค 8 ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบรรลุธรรม เป็นผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรมในการที่จะเสริมสร้างคุณค่าให้บุคคลที่ปฏิบัติ หลักหลักปรมาตมธรรม ที่ปรากฏในพระพุทธรูปปางยมกปฏิหาริย์ มีพุทธลักษณะเรียบง่าย สง่างาม พระพักตร์ที่เปี่ยมด้วยความเมตตา สะท้อนถึงความสมดุลแห่งพลังอันยิ่งใหญ่ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ไฟและน้ำมิได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของพลังกายภาพ แต่ยังเปรียบได้กับการหลอมรวม (ไฟ) เปรียบเสมือน ปัญญา และ (น้ำ) เปรียบเสมือนความกรุณา ซึ่งเป็นหัวใจของหลักปรมาตมธรรม คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เป็นความจริงที่พ้นจากสิ่งสมมติทั้งปวง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิระวัฒน์ ฉัตรไทยแสง¹⁴ ได้ศึกษาเรื่อง การเข้าถึงความจริงในพระพุทธศาสนา ได้ให้ความเห็นว่า อภิปรัชญาพระพุทธศาสนามีลักษณะใกล้เคียงกับธรรมชาติ ที่ยอมรับการมีอยู่ของจิตและสสารที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าขันธ 5 ซึ่งทั้งรูปและนามนี้เป็นความจริงสูงสุด ที่ว่า ทั้งนามและรูปต่างก็ไม่เที่ยง

¹² กรกนก เจริญทอง, อภินันท์ จันตะนี และสมเดช นามเกตุ, “หลักพรหมวิหาร 4 กับคุณธรรมของผู้บริหารท้องถิ่นในสังคมไทย,” วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, ปีที่ 7, ฉบับที่ 4, (กรกฎาคม - สิงหาคม 2567): 1007.

¹³ พระประยูร อาจิณฺธมโม (รุ่งเรือง), วิโรจน์ คุ่มครอง และชัยชาญ ศรีหาม, “กระบวนการเจริญมรรคมรรค 8 ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบรรลุธรรม,” วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, ปีที่ 11, ฉบับที่ 1, (มกราคม- มีนาคม 2568): 14.

¹⁴ พิระวัฒน์ ฉัตรไทยแสง, “การเข้าถึงความจริงในพุทธปรัชญา,” วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, ปีที่ 10, ฉบับที่ 1, (มกราคม - เมษายน 2567): 261-262

แต่ต้องเสื่อมสภาพไป สิ่งทั้งหลายในที่สุดก็เป็นเพียงอนัตตา หลักสังคหวัตถุ 4 ที่ปรากฏในพระพุทธรูปปางเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เปรียบเสมือนรุ่งอรุณแห่งธรรม ที่สะท้อนถึงการที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากทรงแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา เป็นปางที่สะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างโลกสวรรค์และโลกมนุษย์ เป็นหลักธรรมแห่งการเกื้อกูลกัน ด้วย ทาน ปิยะวาจา อุตถจริยา และสมานัตตา จะนำพามนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ ความมืดมิดแห่งอวิชชาทั้งปวง สอดคล้องกับบทความของ กัญญาณัฐ สิมสวัสดิ์¹⁵ ได้ให้ความเห็นว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ผูกไมตรี เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน และสามารถนำมาพัฒนาบุคคล อารงรักษาบุคคล ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สรุปความได้ว่า หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี คือ เน้นการใช้ความเพียรอย่างถูกต้องเพื่อป้องกันและขจัดอกุศลธรรมทั้งปวง ส่งเสริมและรักษากุศลธรรม สะท้อนถึงการฝึกจิตให้มุ่งสู่ความบริสุทธิ์และความหลุดพ้นจากกิเลส พัฒนาจิตใจ เป็นรากฐานเพื่อสร้างสัมพันธภาพที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เป็นคำสอนที่ชี้แนวทางสู่การพ้นทุกข์ด้วยปัญญาและการปฏิบัติจนบรรลุนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การสร้างนวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี รูปแบบสารคดีที่ใช้ชื่อว่า “ประตูเมืองท่า ทวารวดี” จำนวน 1 ตอน ความยาว 15 นาที ได้มีการทดลองใช้กับกลุ่มประชาชนทั่วไปจำนวน 30 รูป/คน ด้วย Google form

ผลการประเมินนวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปยุคทวารวดี โดยภาพรวมกลุ่มผู้รับชมมีความพึงพอใจมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.68 ซึ่งอยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน สารคดีนี้เหมาะสมต่อการเผยแพร่สู่สาธารณชน และสามารถนำไปเป็นสื่อการเรียนการสอน

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ช่องทางเผยแพร่รวนวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี 3 ช่องทาง คือ 1) ช่องทาง YouTube ชื่อสารคดี “ชื่อประตูเมืองท่า ทวารวดี” จำนวน 1 ตอน ความยาว 15 นาที 2) ช่องทาง Application โดยการสแกน QR Code และ 3) ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ(ETV) .

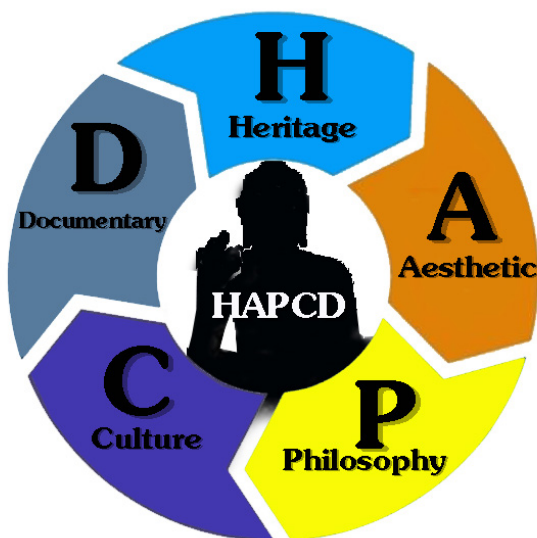
¹⁵ กัญญาณัฐ สิมสวัสดิ์, “การบริหารการศึกษาด้วยหลักสังคหวัตถุ 4,” วารสารวิชาการจินตาสี, ปีที่ 1, ฉบับที่ 2, (เมษายน - มิถุนายน 2566): 87-89.

ภาพที่ 2 “นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี”
ที่มา: ผู้วิจัย

6. องค์ความรู้ใหม่

แสดงกระบวนการเรียนรู้หลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปยุคทวารวดี ผ่านนวัตกรรมดิจิทัล นำเสนอ องค์ความรู้ HAP CD (แฮฟ ซี ดี) Model for Interpretive Analysis of Buddhist Art and Teachings สำหรับการวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี

ภาพที่ 3 HAP CD Model
ที่มา: ผู้วิจัย

จากแผนภาพองค์ความรู้จากการวิจัย กระบวนการเรียนรู้คุณค่าหลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี รูปแบบสารคดี ชื่อว่า “ประตูเมืองท่า ทวารวดี” ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ (history) วัฒนธรรม (culture) หลักธรรม (principles) สารคดี (documentary) เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิเคราะห์หลักธรรมผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยุคทวารวดี สะท้อนให้เห็นว่า ภูมิปัญญาชุมชนในทวารวดีได้มีการใช้เหตุการณ์ในพุทธประวัติ ในการอ้างอิงการสร้างพระพุทธรูปสืบต่อมา และจากคติความเชื่อความศรัทธา อารยธรรมของคนในชุมชนท้องถิ่นและฝีมือสกุลช่างในยุคนั้น ๆ สะท้อนภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ส่วนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีพบว่า ได้สื่อความหมายโดยผ่านพุทธลักษณะอิริยาบถของพระพุทธรูปแต่ละปาง ตามความเชื่อ ความศรัทธา ประเพณีและค่านิยม แล้วได้นำมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของสังคม มีความเชื่อในเรื่องบาปบุญ คุณโทษ การเชื่อว่าโลกนี้มีจริง เชื่อว่าการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสามารถทำให้เกิดภพภูมิที่ดี ซึ่งคนสมัยก่อนได้ถ่ายทอดความเชื่อนี้ จากสมัยพุทธกาลสู่ยุคทวารวดีและมาถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

นำผลวิจัยมาทำในรูปแบบสื่อที่เข้าถึงได้ง่ายกับการรับรู้ของประชาชนในปัจจุบัน ในรูปแบบสื่อ เช่น Tik Tok ที่นำเสนอเป็น Episode [EP] ให้สั้นกระชับ เข้าใจง่ายของพระพุทธรูปแต่ละปาง แต่ละยุคของทวารวดี พร้อมใช้เทคโนโลยี AI เล่าเรื่องราว และอาจสร้างเป็นรูปแบบเกมส์ แอนิเมชัน ในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นช่องทางการเรียนรู้ที่กว้างขวางมากขึ้นแก่ผู้สนใจ สามารถเข้าถึงได้ทุกที่ ทุกเวลา อย่างง่ายด้วยสมาร์ทโฟน

บรรณานุกรม

1. พระไตรปิฎก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

2. หนังสือ

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ฟิสิกส์เซ็นเตอร์, 2555.

_____. ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2562.

_____. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเล่ม 29. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2547.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2567.

3. บทความ

กรกนก เจริญทอง, อภินันท์ จันทะนี และสมเดช นามเกต. “หลักพรหมวิหาร 4 กับคุณธรรมของผู้บริหารท้องถิ่นในสังคมไทย.” วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, ปีที่ 7, ฉบับที่ 4, (กรกฎาคม - สิงหาคม 2567): 997-1014.

กัญญาณัฐ สิมสวัสดิ์. “การบริหารการศึกษาด้วยหลักสังคหวัตถุ 4.” วารสารวิชาการจินตาสี, ปีที่ 1, ฉบับที่ 2, (เมษายน - มิถุนายน 2566): 83-91.

ทรงวิทย์ แก้วศรี, นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร และกฤษฎา เลิศสุขประเสริฐ. “ความสัมพันธ์ระหว่างปฏิจกสมุปปาทกับอริยสัจ 4.” วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, ปีที่ 5, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562): 35-45.

พระประยูร อาจิณณธมโม (รุ่งเรือง), วิโรจน์ คุ่มครอง และชัยชาญ ศรีหาม. “กระบวนการเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบรรลุธรรม.” วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, ปีที่ 11, ฉบับที่ 1, (มกราคม - มีนาคม 2568): 1-16.

พระมหาสมเจต สมจारी (หลวงกัน). “พระพุทธรูป : สัญลักษณ์แห่งศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้า.” วารสาร
ศึกษาศาสตร์ มจร, ปีที่ 4, ฉบับที่ 1, (มกราคม - มิถุนายน 2559): 94-111.

พระสุจินตนิพนธ์ หนูชูสีห์สกุล. “วิเคราะห์สัมมัตถาน 4 เพื่อการบรรลุธรรม.” วารสารนวัตกรรมการ
จัดการศึกษาและการวิจัย, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1, (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2568): 149-158.

พีระวัฒน์ ฉัตรไทยแสง. “การเข้าถึงความจริงในพุทธปรัชญา.” วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆส
ปริทรรศน์, ปีที่ 10, ฉบับที่ 1, (มกราคม - เมษายน 2567): 249-263.

4. งานประชุมทางวิชาการ

กรรณิการ์ วิมลเกษม. “ชื่อ ‘ทวารวดี’ ในจารึกวัดจันทิโก.” ในการประชุมสัมมนาเรื่องความก้าวหน้า
ในการศึกษาโบราณคดีและเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดี. 24-25 กรกฎาคม 2546.

สุพรรณบุรี: สำนักงานศิลปากรที่ 2, 2546.

การจัดการความรู้ : กระบวนการตัดสินใจ ตามแนวพระพุทธศาสนา

Knowledge Management: A Decision-Making Process According to Buddhism

เศรษฐจักร ธนาชัยกรพิศุทธิ์
Setthachat Thanachaikonphisut

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Graduate School Mahamakut Buddhist University
Email: setthachat3456@gmail.com

รศ. ดร.สุวิญ รักษ์ตย์
Suvin Ruksat, Assoc. Prof., Ph.D.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Graduate School Mahamakut Buddhist University
Email: puzinnian@hotmail.com

ต้อง นวลจันทร์
Tong Nualchan

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Graduate School Mahamakut Buddhist University
Email: tong.nualchan@hotmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 3 มิถุนายน 2568
รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2568
เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 19 มกราคม 2569

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญาสาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้ 2) ศึกษากระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา 3) บูรณาการกระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้และพระพุทธศาสนา และนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับ “รูปแบบการบูรณาการกระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้ด้วยกระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา” งานวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิเคราะห์เอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ คือ อรรถกถา ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระพุทธศาสนาและด้านการจัดการความรู้

จากผลการศึกษาทำให้พบว่า แนวคิดการจัดการความรู้ตาม SECI Model เป็นวิธีที่ทำให้การตัดสินใจมีฐานคิดและฐานปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกันทั้งระบบ ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสกัดความรู้ การผนวกความรู้ และการฝังหรือผนึกความรู้ โดยการสร้างและถ่ายทอดความรู้แบบชัดแจ้งไปสู่ภายในตัวบุคคล ทำให้การตัดสินใจมีความถูกต้องสูงเพราะไม่ได้ฝากไว้กับผู้ใช้คนหนึ่ง

กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นการตัดสินใจบนฐานคิด ความรู้และการปฏิบัติที่มีกุศลเป็นที่ตั้ง ถูกต้อง ข้อมูลที่มีและที่ได้มาต้องได้ผ่านการกลั่นกรองจากหลักความเป็นกุศลและอกุศล ความเป็นสุจริตหรือทุจริต ถ้าเป็นอกุศลและทุจริตให้ละเว้น แต่ถ้าเป็นกุศลและสุจริตให้ดำเนินการต่อไป การตัดสินใจที่ถูกต้องต้องตั้งอยู่บนฐานอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

การบูรณาการการตัดสินใจด้วยการจัดการความรู้แนวพุทธนั้นเริ่มจากการแสวงหารวบรวมข้อมูลที่ตั้งบนฐานอริยสัจ 4 และการพิสูจน์ด้วยหลักอัมปมัญญาพรหมวิหาร ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เรียบเรียงอยู่หลัก ทำให้ปรากฏชัดจนถึงการเห็นภาพในใจให้ชัด จากนั้นเรียนรู้วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อตัดสินใจอย่างถูกต้อง สรุปเป็นองค์ความรู้คือ 5 สัมมาแห่งการตัดสินใจถูกต้อง เรียกว่า ปัญจสัมมา หรือ Pentameric R Model ได้แก่ ข้อมูลถูกต้อง เรียบเรียงถูกต้อง จัดการถูกต้อง ทำอย่างต่อเนื่องถูกต้อง และกล้าหาญนำเสนอถูกต้อง

คำสำคัญ: การจัดการความรู้ การตัดสินใจ พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article is part of the Doctor of Philosophy in Religious Studies Program it aims to 1) the decision-making process according to knowledge management 2) to study the decision-making process according to Buddhist principles 3) to integrate the decision-making process and to present body of knowledge about “A model of the integrated decision-making process according to knowledge management and Buddhism.” This research used qualitative research methods by analyzing primary documents, namely Tipitaka, and secondary documents, i.e. commentaries, textbooks, and other related research documents, and interviewing experts in Buddhism and knowledge management.

The results of the study found that: The concept of knowledge management according to the SECI Model is a method that figures out decision-making based on a participatory mindset and operation systematically. There is the social knowledge exchange, knowledge externalization, knowledge combination, and knowledge internalization. It deals with creating and transferring knowledge explicitly to individuals. This makes a highly accurate decision because it does not depend on anyone.

The decision-making process according to Buddhism is a decision based on thoughts, knowledge, and practices that are based on wholesome and correctness. The available and obtained information must be filtered from the wholesome and unwholesome and honesty or corruption. If it is unwholesome and corruption, it must be avoided. However, if it is wholesome and honest, it must be continued. Correct decision-making must be based on the foundation of a high morality, a high mentality, and a high wisdom.

Integrating decision-making with Buddhist knowledge management starts with the search for and collection of data based on the Four Noble Truths and the verification using the principles of Appamañña Brahmavihara, namely, loving-kindness, compassion, sympathetic joy, and equanimity. The Compile information by making them clear until becoming the mental image. The learning process is needed to analyze and synthesize data to make correct decisions. It can be summarized as the body of knowledge, namely, the Five Right Decisions, called Pancasammā or Pentameric R Model, comprising of right data, right sorting, right operation, right exertion and right intrepidity.

Keywords: Knowledge Management, Decision-Making, Buddhism

1. บทนำ

การตัดสินใจเป็นขั้นตอนที่สำคัญสำหรับชีวิต เพราะหากตัดสินใจผิดชีวิตเปลี่ยน นับตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล การตัดสินใจมักตั้งอยู่บนฐานความคิดและความเชื่อของตน ซึ่งได้รับการสั่งสอนถ่ายทอดสู่สังคมให้ตัดสินใจไปตามกฎเกณฑ์และวัฒนธรรมของสังคม โดยเฉพาะสังคมที่มีฐานคิดแบบพระเจ้าสร้างโลก แบบระบบวรรณะ การคิดและตัดสินใจจะเป็นไปตามที่ผู้มีอำนาจต้องการ และเป็นไปตามที่คัมภีร์กำหนด ผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจไม่ว่าจะตัดสินใจที่เกินขอบเขตนั้น จะเห็นได้ว่าการตัดสินใจในการทำกิจการ การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติต่อกันและกันในสังคมจะถูกกำหนดด้วยฐานคิดแบบสุดโต่งสองส่วน คือ กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข และอัตตกิลมณานุโยค การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง¹ แนวคิดทั้งสองส่วนนี้นำไปสู่ความเดือดร้อนในสังคมเป็นอย่างมาก

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปสู่สังคม การตัดสินใจจึงมีฐานคิดและฐานปฏิบัติที่ตนเองเป็นผู้เลือกที่จะเป็นตามหลักที่ว่า ทุกคนต้องเป็นไปตามกรรม คือ การกระทำไม่ใช่เป็นไปเพราะชาติ ตระกูล วรรณะ หรือ ตามคัมภีร์ที่กำหนดไว้ ฐานคิดที่พระพุทธศาสนาตั้งไว้สำหรับการตัดสินใจคือ การคิดและตัดสินใจกระทำต้องประกอบไปด้วยกุศล ได้แก่ พรหมวิหารธรรม การตัดสินใจอยู่ที่การคิดพิจารณาอย่างแยบคาย คิดอย่างถี่ถ้วน คิดบนฐานความรู้ที่ถูกต้อง โดยยึดการไม่สร้างให้ผู้อื่นเดือดร้อนเป็นหลัก บนฐานคิดเช่นนี้จึงนำไปสู่การกระทำที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิตต่อไป เรียกว่า การปฏิบัติไม่ผิด ไม่ว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่ออย่างไรก็ตาม²

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ปัญหาการตัดสินใจก็ซับซ้อนขึ้น เพราะการตัดสินใจได้เป็นไปตามกลไกตลาด เป็นไปตามการโฆษณา เป็นไปตามกระแสนิยมทางสังคม การตัดสินใจจึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นตามมามากมาย นอกเหนือจากปัญหาการตัดสินใจที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงชีวิตในอดีตจนถึงปัจจุบันดังที่กล่าวแล้ว ปัญหาการตัดสินใจของคน ๆ เดียวแต่สร้างปัญหาให้กับคนในสังคมก็ยิ่งทวีความรุนแรง ปัญหาการไม่สามารถทรงไว้ซึ่งระบบที่ดีตามที่เคยมี เพราะการผลัดเปลี่ยนบุคคลคุณภาพที่เคยมีอยู่ในองค์กร ทำให้องค์กรที่เคยเจริญรุ่งเรืองไม่สามารถรักษาสถานะนั้นได้ เพราะปัญหาการตัดสินใจประกอบการจัดการองค์ความรู้ไม่มี จึงทำให้การตัดสินใจที่จะทำอะไรต่อไปมีความไม่ชัดเจน เพราะบุคคลที่เข้ามารับผิดชอบในการตัดสินใจไม่มีความเชี่ยวชาญในข้อมูล ปัญหา

¹ (วิ.ม. 4/13/18) (ไทย.มมร)

² สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ประยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย (กรุงเทพมหานคร: ผลิตภัณ, 2561), 2.

นี้จึงได้รับการจัดการแก้ไขด้วยวิธีการใช้กระบวนการทางการจัดการความรู้³

กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกระบวนการตัดสินใจแบบองค์รวมตามธรรมชาติของมนุษย์ในสังคม ให้ชีวิตอยู่ดีมีสุขด้วยปัจจัยที่พึ่งพาอาศัยกันตามธรรมชาติ ทั้งทางโลกและทางธรรม ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเห็นได้ว่า กระบวนการตัดสินใจตามแนวของการจัดการความรู้กับกระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการหลอมรวมการจัดการความรู้อันเป็นฐานของการตัดสินใจ เพื่อให้การตัดสินใจได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพได้นั้น จะต้องมีการนำหลักธรรมมาเป็นตัวเชื่อมโยง อันได้แก่ โยนิโสมนสิการ มรรคมีองค์ 8 เป็นต้น

ประเด็นที่บทความวิจัยเรื่องนี้ให้ความสนใจคือ การนำหลักทางพระพุทธศาสนาที่ให้แนวทางในการตัดสินใจไว้และแนวทางในการจัดการองค์ความรู้มาช่วยให้การตัดสินใจในการกระทำอะไรหรือไม่ทำอะไรมีความชัดเจน มีความเป็นกระบวนการขึ้น การนำศาสตร์ทั้งสองมาบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาการตัดสินใจไม่ให้ผิดพลาด และการตัดสินใจมีความยั่งยืน ไม่เสี่ยงต่อการพึ่งพิงคนใดคนหนึ่ง รวมทั้งการตัดสินใจที่ตั้งบนฐานของทุนนิยมที่นำไปสู่การสร้างผลกำไรโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมก็นำไปสู่ปัญหาสังคมยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้งานวิจัยนี้จึงมุ่งหาแนวทางในการป้องกันความเสี่ยงของการตัดสินใจไม่ให้ผิดพลาด

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้
2. เพื่อศึกษากระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา
3. เพื่อบูรณาการกระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้ด้วยกระบวนการตัดสินใจ

ตามแนวพระพุทธศาสนา

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Documentary Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ คือ วรรณคดี รวมถึงงานวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก แบบ

³ วิจารย์ พานิช, การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2549), 3-4.

มีโครงสร้าง (In-depth Interview) จากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อหาข้อสรุปตรวจสอบยืนยันผลการวิจัย มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจเอกสาร รวบรวมข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีการจัดการความรู้ของ ศาสตราจารย์ อิกุจิโระ โนนากะ (Ikujiro Nonaka) และศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจ ตามแนวการจัดการความรู้ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาสาระ ศึกษาในประเด็นกระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้ของ SECI Model เกี่ยวกับความหมาย จุดมุ่งหมายวิธีการและ รายละเอียดของการตัดสินใจ แล้วสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดด้านกระบวนการตัดสินใจตามแนว การจัดการความรู้

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษา สำรวจ รวบรวมข้อมูล สารสนเทศความรู้เกี่ยวกับการตัดสินใจในพระพุทธ ศาสนา จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย และทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ตำรา วิชาการ วารสารวิชาการ รายงานดัชนีพันธ์ บทความวิชาการและบทความวิจัย รวมถึงข้อมูลที่ สัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนาในประเด็น ฐานคิด วิธีการ และแนวทางปฏิบัติ วิเคราะห์เนื้อหาจากพระสูตรที่นำมาใช้ให้เห็นถึงเจตนา จุด มุ่งหมาย วิธีการหรือกระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 3 บูรณาการข้อมูลการจัดการความรู้ของ SECI Model และกระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา และการสัมภาษณ์ตามประเด็นที่ศึกษา คือ การรวบรวมข้อมูล การเรียบ เรียงข้อมูลและการเรียนรู้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจที่ถูกต้องตามแนวพระพุทธศาสนา

4. ผลการวิจัย

1. กระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้

กระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้ของ SECI Model เป็นกระบวนการตัดสินใจบนฐานความรู้ที่มีระบบและกลไกร่วมกันของกลุ่มคนที่ประสงค์จะให้ความรู้นั้นสืบทอดต่อไป เป็น วงจรการสร้างความรู้และการถ่ายทอดความรู้ทั้ง 4 ลักษณะ โดยจะหมุนเป็นเกลียวไปเรื่อย ๆ อย่าง ไม่มีที่สิ้นสุด เรียกว่า “วงจรความรู้” (Knowledge Spiral) เพราะการเรียนรู้ การสร้างและการถ่ายทอด ความรู้ใหม่ ๆ จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้แก่

1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Socialization) เป็นกระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้แบบที่เรียก ว่า Tacit to Tacit เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคนคนหนึ่งไปสู่คนอื่น โดยการแบ่งปันและแลกเปลี่ยน

(Share) ความรู้หรือประสบการณ์ ของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน ทั้งจากการสื่อสารด้วยภาษา การสังเกต การทำตามต้นแบบ และการฝึกฝน เช่น การสอนงาน (Coaching) ระบบพี่เลี้ยง (Mentoring) การติดตามผู้เป็นแบบอย่างในการทำงาน (Shadowing) การฝึกอบรมขณะทำงาน (On the job training) การจัดตั้งชุมชนนักปฏิบัติ (COP - Community of Practice) และการฝึกหัดงาน (Apprenticeship) เป็นต้น บุคคลแต่ละคนจะมีองค์ความรู้ภายในแต่ละอย่าง ความรู้นั้นจะได้รับการแบ่งปันออกมาให้ผู้อื่นได้ยินได้ฟัง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นกลไกสำคัญ

2) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) เป็นกระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้แบบ Tacit to Explicit คือ การที่บุคคลอธิบายและสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ในตัว แล้วถ่ายทอดหรือบันทึกออกมาในรูปแบบของเอกสารหรือสื่อต่าง ๆ (Create) ที่สามารถเก็บไว้ใช้ และส่งมอบไปสู่ผู้อื่นได้ เช่น การเขียนกรณีศึกษา และการบันทึกเสียงบทสัมภาษณ์ กระบวนการนี้เป็นการทำให้กระบวนการแรกมีความชัดเจนขึ้นโดยการเก็บบันทึกความรู้นั้นไว้อย่างเป็นระบบ ทั้งการทำของเขาเอง คือ การเขียนหนังสือ หรือ การทำคู่มือออกมา หรือ การทำของกลุ่มบริหารจัดการที่ต้องการเก็บรวบรวมความรู้ออกมาเป็นเอกสาร ภาพ วิดีโอ ขั้นตอนการทำงานที่เป็นองค์ความรู้

3) การผนวกความรู้ (Combination) เป็นกระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้แบบ Explicit to Explicit คือ การที่บุคคลรวบรวมความรู้ชัดเจนต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มา แล้วนำไปสร้างเป็นความรู้ที่ชัดเจนใหม่ สร้างเป็นนวัตกรรมขึ้นไปเรื่อย ๆ มีพัฒนาการขึ้นไป นิยมใช้เป็นงานวิจัย เป็นงานต่อยอด (Capture) แล้วเขียนออกมาเป็นเอกสารในหลากหลายภาษา เป็นการนำความรู้ที่ปรากฏเป็นเอกสารแล้วนำไปสร้างเอกสารขึ้นใหม่ ปัจจุบันมีการผนวกความรู้ทั้งจากความรู้ภายในและความรู้ที่ชัดเจนผสมผสานกัน ไม่เพียงเฉพาะความรู้ที่ชัดเจนกับความรู้ที่ชัดเจนเท่านั้น เป็นการหลอมรวมความรู้ออกมาเป็นองค์ความรู้ เป็นนวัตกรรม

4) การฝังหรือผนึกความรู้ (Internalization) เป็นกระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้แบบ Explicit to Tacit คือ กระบวนการนำความรู้ที่ได้กลับเข้าไปสู่ความรู้ภายในของคนต่อไป เป็นการดูดซับความรู้จากบุคคลหรือสื่อต่าง ๆ แล้วนำความรู้ไปปฏิบัติจริงจนเกิดเป็นประสบการณ์ ทักษะ หรือ พัฒนาเป็นความรู้ใหม่ที่อยู่ในตัวบุคคลนั้น ๆ (Learn) เช่น การเรียนรู้ผ่านสถานการณ์จำลองหรือห้องเรียนเสมือนจริง (Simulation) และการอ่านหนังสือชุดเครื่องมือการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self – Learning Toolkits) แล้วนำไปปฏิบัติจริง⁴ ขั้นตอนนี้เป็นลักษณะการเปิดเวทีสาธารณะนำเสนอผลงานที่ได้แล้วให้แก่บุคคลอื่น ๆ ได้

⁴ จีระประภา อัครบวร, จารุวรรณ ยอดระฆัง และอนุชาติ เจริญวงศ์มิตร, *การจัดการความรู้* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2552), 40-42.

รับรู้รับทราบเพื่อนำกลับไปเป็นองค์ความรู้ในตนอีกที การถ่ายทอดฝังความรู้เข้าไปในตัวคนนั้นเพื่อให้เกิดทักษะจากผลงานที่ได้มา ไม่ให้มีเฉพาะในกระดาษ หรือในที่เก็บรวบรวมองค์ความรู้เป็นกระบวนการสุดท้ายในวงจรความรู้ จากนั้นก็วนไปสู่ขั้นตอนแรกอีก ทำอย่างนี้ต่อไปจะทำให้การสืบทอดความรู้ไม่สูญหายไปไหน

ส่วนเนื้อหาโดยละเอียดของแต่ละขั้นตอนนั้นสามารถทำได้ด้วยกระบวนการกำหนดความรู้ คือ กำหนดแหล่งบุคคล หรือสถานที่ องค์กรให้ชัดเจน การแสวงหาความรู้ คือ การนำความรู้ออกมาจากแหล่งหรือบุคคลนั้น ๆ ให้ได้ การสร้างความรู้ คือ การนำมาพัฒนา หรือสร้างให้เป็นนวัตกรรมด้วยกระบวนการวิจัย การจัดเก็บความรู้ คือ การนำความรู้ที่ไว้นั้นในแหล่งที่ทุกคนเข้าถึงได้ การถ่ายทอดความรู้ คือ การนำความรู้ที่ได้มาทำการปลูกฝังเข้าไปในประสบการณ์ของผู้อื่น และการนำความรู้ไปใช้งาน คือ การทำให้ความรู้ที่ได้เป็นประโยชน์ตามเจตนารมณ์ของผู้สร้างความรู้ขึ้นมา⁵ กระบวนการจัดการความรู้ยังมีขั้นตอนที่นิยมใช้เพื่อให้ความรู้ที่มีนั้นคงอยู่ด้วยกระบวนการเหล่านี้

- 1) การบ่งชี้ความรู้โดยใช้เครื่องมือทางเทคโนโลยี (Knowledge Identification)
- 2) การสกัดความรู้จากแหล่งข้อมูลเพื่อสร้างความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition)
- 3) การจัดลำดับความรู้ไว้ในระบบ (Knowledge Organization)
- 4) การประมวลและการกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement)
- 5) การให้ทุกคนเข้าถึงความรู้ได้ (Knowledge Assess)
- 6) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing)
- 7) การส่งเสริมให้ทุกคนเรียนรู้ตลอดเวลา (Learning)

กระบวนการเรียนรู้นี้มีลักษณะเป็นพลวัต มีความสัมพันธ์กับการทำงานที่เกี่ยวเนื่องกัน และเป็นการสนับสนุนอำนวยความสะดวกสำหรับผู้เรียนรู้ด้วย

การจัดการองค์ความรู้ช่วยให้การตัดสินใจมีความถูกต้องสูง เพราะเป็นการกลั่นกรองความถูกต้องในแต่ละขั้นตอนไปโดยปริยาย รวมทั้งมีการทำงานร่วมกันทั้งระบบ มีการตรวจสอบการตัดสินใจและการคาดการณ์ผลของการตัดสินใจร่วมกัน แม้ว่า จุดเริ่มต้นของการจัดการองค์ความรู้นี้จะนำไปใช้ทางธุรกิจ การสืบสานองค์ความรู้ทางธุรกิจไว้ แต่ปัจจุบันแนวทางนี้ได้นำไปใช้ทั้งในระบบการศึกษา ทางสังคม ทางวัฒนธรรมด้วย กล่าวโดยสรุปของกระบวนการตัดสินใจบนฐานการจัดการองค์

⁵ สมชาย นำประเสริฐ, การจัดการความรู้ (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น, 2558), 7-8.

ความรู้เกี่ยวกับการรวบรวม การเรียบเรียง การเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจ

2. กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา

การตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการตัดสินใจตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้ากระทำไว้ตั้งแต่เป็นพระโพธิสัตว์ที่เจ้าฟ้านุสสรคจนสามารถบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วนำพาพระอริยสาวกได้บรรลุตามด้วย กระบวนการตัดสินใจแต่ละขั้นตอนนั้นทำให้เปลี่ยนสถานะภายในจิตของบุคคลได้ จากปุถุชนไปสู่กัลยาณชน จากกัลยาณชนไปสู่อริยชน เมื่อถึงขั้นอริยบุคคลย่อมมีการตัดสินใจไม่ผิดพลาด

1) การตัดสินใจจากการปฏิบัติ

การตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนาบนฐานความเชื่อที่ถูกต้องดังที่ปรากฏในกาลามสูตร⁶ การตัดสินใจต้องทำด้วยสติปัญญาแห่งตน ไม่ให้หลงเข้าไปในวงจรของอกุศลกรรมแห่งความโลภ ความโกรธ และความหลงผิดในข้อมูลข่าวสาร ไม่ว่าจะมาจากการฟัง สืบ เล่า อ้าง ตรรกะ อนุमान อาการ ทฤษฎี ความน่าจะเป็น หรือครู โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่มีความก้าวหน้าทางด้านวัตถุนิยม เทคโนโลยีสารสนเทศการสื่อสาร มีตัวอย่าง เช่น ชาวกาลามะเกิดปัญหารู้เห็นความจริงภายในจิตใจของตน จึงตัดสินใจแสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา พวกเขาเห็นถึงประโยชน์แห่งกุศล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ และการสำรวมระวังในศีล ไม่ล่วงละเมิดศีล ดำรงตนอยู่ด้วยพรหมวิหารธรรม อันจะทำให้การตัดสินใจไม่ผิดพลาดไปจากคุณประโยชน์ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า และเป็นแนวทางสู่ความเป็นอริยชนผู้มีปัญญาแตกฉานอีกด้วย พระสูตรนี้ไม่ได้ห้ามว่าไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ ในโลก แต่ให้ใช้ปัญญาพิจารณาจิตใจตนเองอย่างละเอียดรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจกระทำการใด ๆ ทั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม การกระทำที่เป็นอกุศล มีโทษ ท่านผู้รู้เตือนไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ เป็นไปเพื่อความทุกข์ ทำไม่ได้⁷

2) การตัดสินใจด้วยหลักความจริง

ในกลหวิวาทสูตร ได้แสดงให้เห็นถึงการตัดสินใจที่นำไปสู่ความขัดแย้ง ได้แก่ ความยินดีและไม่ยินดีอันมีต้นเหตุและทิวฏฐิเป็นเหตุ เป็นแดนเกิด⁸ ซึ่งเป็นพระธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “เมื่อมีความยินดีและไม่ยินดีทั้งสองมีอยู่ ธรรม แม้เหล่านั้น คือ ความโลภ ความเป็นผู้

⁶ อจ.ติก. 20/505/295 (ไทย.มมร)

⁷ อจ.ติก. 20/505/295 (ไทย.มมร)

⁸ ขุ.ม. 29/470/320 (ไทย.มมร)

พูดเท็จ และความสงสัย ก็ย่อมมี บุคคลผู้มีความสงสัย พึงศึกษาเพื่อทางแห่งญาณ พระสมณะรู้แล้ว จึงตรัสธรรมเหล่านั้นไว้”⁹ สรุปความใน กลหวิวาทสุตตนิทเทศว่า บุคคลย่อมทำการตัดสินใจ ได้แก่ ความตัดสินใจ 2 ประการ คือ การตัดสินใจด้วยตัณหา และการตัดสินใจด้วยทิวฐิ ย่อมนำไปสู่ความเดือดร้อน

3) การตัดสินใจด้วยอปณณกรรม

ไม่ว่าจะศรัทธาหรือไม่ศรัทธาต่อศาสดาคนใด แต่ถ้าตั้งจิตและการกระทำอยู่บนอปณณกรรม (ธรรมที่ไม่ผิด) ทั้งกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ย่อมป้องกันการตัดสินใจที่ผิดพลาดได้ พระพุทธองค์ตรัสว่า แม้วาตะที่กล่าวถึงภพหน้าจะมีจริงหรือไม่ ในลัทธิของพราหมณ์เหล่านั้น หากมีจริง บุคคลที่สมาทานอปณณ-กรรม แม้เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ก็จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถึงแม้จะมีจริงหรือไม่จริง ย่อมเป็นผู้วิญญูชนสรรเสริญในปัจจุบันว่า เป็นคนมีศีล มีสัมมาทิวฐิ เป็นกิริยาพาหะ ถ้าการกระทำมีอยู่จริง บุคคลนั้นย่อมได้รับคุณ (มีชัย) ในโลกทั้ง 2 คือ ในปัจจุบัน วิญญูสรรเสริญ 1 เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จักเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์ 1 อปณณกรรมที่ผู้นั้นถือไว้ดี สมาทานดีนี้ ย่อมแผ่ไปตั้งอยู่โดยส่วน 2 ย่อมละเหตุที่เป็นอกุศลเสียด้วยประการฉะนี้¹⁰ ในการตัดสินใจกระทำการใด ๆ ทุกอย่างตามอปณณกรรม คือ กุศลกรรมทั้ง กาย วาจา ใจ เป็นการไม่เบียดเบียนผู้อื่น อปณณกรรมทำให้บุคคลนั้นมีศีล และเป็นสัมมาทิวฐิ วิญญูชนจะสรรเสริญ จะเป็นผู้อยู่เย็น มีความสุขในปัจจุบัน

4) การตัดสินใจด้วยพุทธพจน์

ในอภยราชกุมารสูตร¹¹ พระพุทธเจ้าแสดงหลักของการตัดสินใจที่เป็นสัจจะและเป็นประโยชน์พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า พระองค์ย่อมรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ หากวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจ พระองค์ไม่ตรัสวาจาเช่นนั้น และหากพระพุทธองค์ทรงรู้วาจาที่จริง วาจาที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนั้น พระพุทธองค์ทรงรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น หากพระพุทธองค์รู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงไม่กล่าววาจานั้น หากพระพุทธองค์ รู้วาจาที่จริง ที่แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น พระพุทธเจ้าย่อมรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น เพราะพระองค์ทรงเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย ในพระสูตร

⁹ ชุ.ม. 29/471/321 (ไทย.มมร)

¹⁰ ม.ม. 13/103-124/93-119 (ไทย.มมร)

¹¹ ม.ม. 13/91-96/81-87 (ไทย.มมร)

นี้แสดงให้เห็นถึงการตรัสของพระพุทธเจ้าที่ต้องประกอบด้วยวาจาที่จริงแท้ มีประโยชน์ เป็นที่ชอบใจ และต้องถูกกาล จึงจะเป็นแนวในการตัดสินใจทำหรือพูดออกไป

5) การตัดสินใจด้วยปฏิสัมภิทามรรค

ปฏิสัมภิทามรรค¹² ประกอบไปด้วย 30 รวมเป็น 73 ญาณ เป็นกระบวนการตัดสินใจที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง เพราะเป็นการสร้างทิวทัศน์ที่ถูกต้อง ถือเป็นการสร้างแห่งปัญญาให้แตกฉาน ก่อให้เกิดสัมมาทิวทัศน์ คือ การมีปัญญาเห็นชอบ เป็นการป้องกันสัญญาไม่วิปาส จิตไม่วิปาส ทิวทัศน์ไม่วิปาสในสภาพที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสภาพที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ในสภาพที่ไม่ใช่ตัวตนว่าไม่ใช่ตัวตน ในสภาพที่ไม่งามว่าไม่งาม ชื่อว่า สัญญาไม่วิปาส จิตไม่วิปาส ทิวทัศน์ไม่วิปาส¹³ จนนำไปสู่การหลุดพ้นตามหลักโพธิปักขิยธรรมทั้ง 37 ประการ

6) การตัดสินใจด้วยมรรค

อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นรากฐานของการตัดสินใจไม่ผิด ในฐานะเป็นหลักธรรมแห่งทางสายกลาง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรว่า มัชฌิมาปฏิปทานั้น ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้แหละ คือ 1. สัมมาทิวทัศน์ (เห็นชอบ) 2. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) 3. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) 4. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) 5. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) 6. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) 7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) 8. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนัชฌิมาปฏิปทานั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อพระนิพพาน¹⁴ โดยจัดลงในไตรสิกขา

7) การตัดสินใจด้วยประโยชน์

การจะตัดสินใจในการกระทำใด ๆ ได้อย่างชาญฉลาด สอดคล้องกับศีลธรรมอันดีงาม และกฎระเบียบในสังคม เป็นสัตบุรุษเกิดมาเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน¹⁵ เป็นนักปราชญ์ที่ประกอบไปด้วย การได้ฟังมาก การจำหลักและสาระสำคัญได้อย่างแม่นยำ การถ่ายทอดได้อย่างคล่องปาก คล่องแคล่ว ชัดเจน มาจากการฝึกฝน และท่องบ่นความรู้ที่นั้นเสมอ ๆ การเพ่งพิจารณาจนขึ้นใจ ใส่ใจ คิดพิจารณาจนสามารถเห็นความรู้ปรากฏชัดในใจ นึกถึงครั้งใดก็สามารถเข้าถึงความรู้ที่นั้นได้ทันที การมีปัญญาสามารถขบคิดได้ด้วยทฤษฎีแนวคิด มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์ด้วย

¹² ชุ.ม. 29/471/321 (ไทย.มมร)

¹³ ชุ.ปฎิ. 31/525-526/326-327 (ไทย.มมร)

¹⁴ วิ.มทา. 4/13/21 (ไทย.มมร)

¹⁵ อญ. ปญจก. 22/42/53 (ไทย.มมร)

ปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล มีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ คิดมุ่งสกัดอวิชชา คิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท เพื่อให้เข้าใจความเกิดแห่งกองทุกข์ทั้งมวล และเข้าใจการดับทุกข์ทั้งมวลได้

สรุปได้ว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมุ่งเน้นให้ตัดสินใจอย่างถูกต้องโดยยึดกุศลเป็นสำคัญ เพราะเป็นรากฐานของการคิดที่ไม่ผิดในอันดับต่อ ๆ ไป เมื่อมีสุจริตเป็นฐาน การทำงานของจิตในการคิดตัดสินใจก็ไม่นำไปสู่ความเดือดร้อน

3. รูปแบบการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้เชิงพุทธ

การบูรณาการการจัดการความรู้เพื่อช่วยให้การตัดสินใจมีประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ไม่ให้ผิดพลาดตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นประเด็นที่จำเป็นมากในสังคมปัจจุบัน การทำงานทุกอย่างต้องอาศัยข้อมูลที่ดี ที่ถูกต้อง และได้รับการยอมรับเพื่อให้การตัดสินใจนั้นมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ สามารถทำได้ดังนี้

1) การรวบรวมข้อมูลบนฐานคิดที่ถูกต้อง ฐานคิดที่ถูกต้องต้องเป็นฐานคิดที่เรียกว่า ฐานสัมมาทิฐิ ฐานนี้เป็นความรู้ ความเข้าใจตามแนวอริยสัจทั้ง 4 คือ การรวบรวมข้อมูลบนฐานคิดรู้ถึงปัญหา หรือ ตัวทุกข์ การรู้ประเด็นปัญหาได้อย่างทะลุปรุโปร่ง ทุกแง่ทุกมุมยอมทำให้การตัดสินใจเป็นไปอย่างถูกต้อง และถูกต้อง การรวบรวมข้อมูลบนฐานรู้ถึงสาเหตุของปัญหา หรือ เหตุแห่งทุกข์ ในฐานคิดนี้ต้องอยู่การจัดปัญหานั้น ๆ ออกไป หรือการจัดเหตุแห่งทุกข์ออกไป¹⁶ การรวบรวมข้อมูลบนฐานการดับปัญหา หรือ การดับทุกข์ ในฐานคิดนี้ต้องอยู่ที่ทำให้เห็นภาพว่า ปัญหานั้นสิ้นไปได้เมื่อสิ้นสาเหตุและการรวบรวมข้อมูลบนฐานวิธีการจัดการปัญหา หรือ วิธีการดับทุกข์ ในฐานนี้ต้องทำให้มาก ทำให้ถึงที่สุดแห่งวิธีการแต่ละมิติ ตรวจสอบความเป็นกุศล คือ พรหมวิหาร อปมัญญา โดยวิธีการแห่ง SECI Model คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแสดงความรู้ให้ปรากฏออกมา การหลอมรวมความรู้ และการจัดเวทีถ่ายทอดความรู้¹⁷

2) การเรียบเรียงข้อมูลที่ต้องตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการเรียบเรียงข้อมูลจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม คือ สัมผัสได้เชิงรูปธรรม โดยนำมาแสดงเป็นแผนภาพ แผนภูมิ กราฟ หรือ ให้เกิดประสาทสัมผัสก่อน คนที่เห็นข้อมูลเชิงประจักษ์แล้วจึงตัดสินใจได้ง่าย โดยใช้เทคโนโลยีปัจจุบันเป็นตัวสื่อสารให้เข้าใจได้อย่างประจักษ์ และสามารถนำไปสู่การตัดสินใจได้อย่างแม่นยำ ถูกต้อง นอกจากนั้นยังสามารถเรียบเรียงข้อมูลตามลำดับก่อนและหลังได้ เรียกว่า เป็นขั้นต้น ขั้นกลาง และ

¹⁶ ส.ม. 19/1081/593 (ไทย.มมร)

¹⁷ Charles Henderson, "SECI Model of Knowledge Creation: Socialization, Externalization, Combination, Internalization," Ascnhighered, November 16, 2023, https://ascnhighered.org/ASCN/change_theories/collection/seci.html.

ขั้นสุดท้าย เมื่อเห็นลำดับขั้นตอนเช่นนี้ก็ยิ่งเพิ่มการตัดสินใจได้อย่างถูกต้องยิ่งขึ้น

3) กระบวนการเรียนรู้ตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา ตามหลักคิดที่เป็นโยนิโส มนสิการ และฐานคิดเชิงทฤษฎีต่าง ๆ เช่น สัมพันธนิยม คือ มองเห็นการเรียนรู้จากความจริงที่ปรากฏนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว ขึ้นอยู่กับความเชื่อ โลกทัศน์ วัฒนธรรม¹⁸ (Emrys Westacott, n.d.) สัจนิยม คือ มองความจริงตามนโยบายของรัฐที่กำหนดให้จริงหรือไม่จริง และมองไปในแง่ร้าย หรือ เห็นความจริงเป็นเรื่องของความขัดแย้ง ประจักษ์นิยม คือ เน้นไปในการหาความจริงเชิงประจักษ์ ผ่านประสาทสัมผัสของมนุษย์ ความจริงที่วัดได้ ทดสอบได้เท่านั้น ปรากฏการณ์นิยม ที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ของสังคมผ่านการตีความ ตามลักษณะสัญญาะทางสังคมที่พูด เขียน อ่าน เป็นต้น¹⁹ ฐานหลังสมัยใหม่ คือ เป็นการเรียนรู้ตัดสินใจบนความจริงที่ไม่ผูกขาดกับวิธีใด แต่ดูว่าวิธีใดนั้นให้ประโยชน์ต่อสังคม วิธีการนั้นก็นำมาใช้ ส่วนการเรียนรู้ความจริงตามฐานเหตุผลนิยม มุ่งเน้นความจริงที่ได้มาจากเหตุผลและการคิดเชิงตรรกะ คำนึงถึงเหตุผลเป็นแหล่งที่มาหลักและการทดสอบของความรู้ ทุกวิธีการนำเข้าสู่กระบวนการจัดการความรู้ที่เป็นขั้นตอนทั้ง 7 ขั้นตอน ย่อมประสบความสำเร็จในการตัดสินใจ²⁰

การตรวจสอบประเมินผลสามารถทำตามหลักญาณ 3 ได้แก่ สัจญาณ กิจญาณ และกตญาณ เมื่อเห็นว่า รู้แล้ว เข้าใจแล้ว สำเร็จผลแล้ว ก็เป็นอันเสร็จสิ้นภารกิจ แต่ถ้ายังมีส่วนที่ต้องทำอีกก็ต้องทำต่อไปจนแล้วเสร็จ การตัดสินใจที่กระทำการจัดการความรู้ตามแนวพุทธนั้นมีความชัดเจนเป็นอย่างยิ่ง ไม่เพียงเฉพาะเสร็จสิ้นตามภารกิจเท่านั้น ผลของการตัดสินใจต้องตั้งอยู่ความถูกต้อง อันมีประโยชน์สุขเป็นสำคัญ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน อนาคต และประโยชน์สูงสุด คือ การสิ้นทุกข์ และประโยชน์แก่ตนเอง ประโยชน์แก่ผู้อื่น และประโยชน์ต่อสังคมด้วย ถ้าหากไม่เข้าเกณฑ์นี้ การตัดสินใจแม้ว่าจะมีข้อมูลพร้อม รวบรวม เรียบเรียง เรียนรู้แล้วนำไปสู่ความเดือดร้อนแก่สังคม การตัดสินใจเช่นนั้นก็ไม่เป็นที่สรรเสริญ

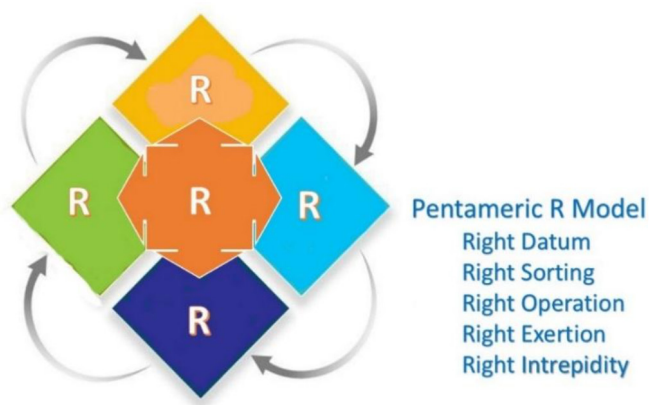
¹⁸ Emrys Westacott. "Relativism," *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/relativi/>.

¹⁹ บุรณจิตร์ แก้วศรีมล, "บ่อเกิดแห่งความรู้," *Medium*, 21 กุมภาพันธ์ 2566, <https://medium.com/@buranajitra.ke/บ่อเกิดแห่งความรู้-f01e983423ab>.

²⁰ Matthew Van Cleave, Paul Jurczak, Christopher Schneck, and Douglas Sjoquist, *Introduction to Philosophy* (Florida: University of Central Florida, 2019), 149. <https://pressbooks.online.ucf.edu/introductiontophilosophy/>.

5. องค์ความรู้จากการวิจัย

กระบวนการตัดสินใจด้วยการจัดการความรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ คือ การรวบรวมข้อมูลเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจ ถ้าหากมีข้อมูลดี ข้อมูลครอบคลุมประเด็นมีการเรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่ เป็นขั้นตอน และเรียนรู้ที่จะตัดสินใจจากข้อมูลย่อมทำให้การตัดสินใจไม่ผิดพลาด มุ่งผลสำเร็จตามเป้าหมาย ทุกส่วนต้องอาศัยกันและกันอย่างเป็นพลวัต สรุปเป็นองค์ความรู้เรียกว่า “ปัญจสัมมา” หรือ “Pentameric R Model” ประกอบด้วย ความถูกต้องขององค์ประกอบทั้ง 5 ได้แก่ มีข้อมูลที่ถูกต้อง (Right Datum) การเรียบเรียงไว้ถูกต้อง (Right Sorting) การจัดการถูกต้อง (Right Operation) การทำอย่างต่อเนื่อง (Right Exertion) และมีความตรงไปตรงมา กล้าหาญนำเสนอ (Right Intrepidity) แสดงเป็นภาพทางความคิดได้ดังนี้

ภาพที่ 1 Pentameric R Model

ที่มา: คณะผู้วิจัย

6. อภิปรายผล

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้: กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา” มีรายละเอียดของการอภิปรายผล ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการตัดสินใจตามแนวการจัดการความรู้ตั้งอยู่บนหลักการที่เรียกว่า SECI Model ได้แก่ การแบ่งปันความรู้ การสร้างความรู้ การผนวกความรู้ และการถ่ายทอดการ

เรียนรู้ ทั้งนี้ก็ปรายผลได้ว่า การแบ่งปันความรู้จากภายในออกมาภายนอก และมีกระบวนการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบทำให้องค์ความรู้นั้นไม่สูญหาย สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “บูรณาการการจัดการศาสนพิธีด้วยหลักการจัดการความรู้” ได้กล่าวว่า การจัดการความรู้ถือว่าความรู้ที่เป็นบาทฐานต่อการจัดการความรู้ คือการผสมผสานขององค์ประกอบของความรู้ ได้แก่ ประสบการณ์ข้อเท็จจริงพื้นฐาน ความซับซ้อน การตัดสินใจตามการเรียนรู้ผิดถูกด้วยตนเอง ค่านิยมและความเชื่อ รวมทั้งคุณค่าความรอบรู้ในเนื้อหาสาระสนเทศและความเชี่ยวชาญที่ทำให้รอบการทำงานมีการประเมินและเกิดการรวมเข้ากับประสบการณ์และสารสนเทศใหม่ เพื่อนำไปสนับสนุนทำให้ศักยภาพความสามารถในการปฏิบัติงานของบุคคลเพิ่มขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล²¹

2. ผลการบูรณาการการจัดการความรู้เพื่อการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา ต้องเริ่มที่ความถูกต้องทั้งการรวบรวม เรียบเรียง และการเรียนรู้ข้อมูลที่เป็นกุศลเป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงพิจารณาตัดสินใจตามระบบการจัดการความรู้ ทั้งนี้ก็ปรายผลได้ว่า การตัดสินใจที่มีกุศลและสุจริตเป็นรากฐานนั้นเป็นการประกันการตัดสินใจไม่ผิด ส่วนจะรักษาให้องค์ความรู้นั้นสืบทอดต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพนั้นต้องอาศัยกระบวนการทางศาสตร์การจัดการองค์ความรู้ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ” ที่แสดงให้เห็นว่า การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาที่จิตใจให้มีคุณธรรม จริยธรรม มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กร มีสติและปัญญาในการใช้ชีวิตประจำวันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กันและกัน²² และสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้เพื่อการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพากันในสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท” ที่แสดงให้เห็นว่า หลักไตรสิกขา หลักอริยสัจ 4 สามารถพัฒนากาย ศีล จิต ปัญญาของบุคคลได้ในการทำกิจกรรมทุกอย่างได้อย่างไม่ผิดพลาด²³

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการความรู้ : กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงกระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา อันเป็นประโยชน์ต่อการทำงาน

²¹ พระมหาเศกสิทธิ์ รัตนโมลี (แก้วหางค์), “บูรณาการการจัดการศาสนพิธีด้วยหลักการจัดการความรู้,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2559), 56.

²² เอี่ยมอร ชลวร, “การจัดการเชิงพุทธบูรณาการ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2554), 199.

²³ สุมานพ ศิวารัตน์, “การเรียนรู้เพื่อการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพากันในสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), 284.

การทำกิจกรรมต่าง ๆ การดำเนินชีวิต และการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีทางที่ถูกต้องตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอธิบายได้ ดังต่อไปนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การบูรณาการการจัดการความรู้เพื่อช่วยให้การตัดสินใจมีประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ไม่ให้ผิดพลาดตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นประเด็นที่จำเป็นมากในสังคมปัจจุบัน การทำงานทุกอย่างต้องอาศัยข้อมูลที่ดี ที่ถูกต้องและได้รับการยอมรับเพื่อให้การตัดสินใจนั้นมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังต่อไปนี้

1. สถาบันทางการศึกษา เป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญ เนื่องด้วยเป็นปัจจัยที่ชี้นำแนวทางและให้องค์ความรู้แก่เยาวชนและสังคม จึงควรที่จะนำการจัดการความรู้ กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา มาจัดเป็นหลักสูตรและเผยแพร่แก่เยาวชน เพื่อให้เยาวชนนั้นสามารถเรียนรู้ตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เป็นในส่วนของการเล่น กิจกรรม การดำเนินชีวิต การแก้ไขข้อบกพร่อง ตามแนวทางที่ถูกต้อง เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อตัวเยาวชนเอง

2. องค์กรและหน่วยงานภาครัฐ เป็นหน่วยงานที่มีการใช้ความคิด การตัดสินใจ ในการวางแผนงาน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมอยู่เสมอ ดังนั้นหากองค์กรและหน่วยงานภาครัฐได้นำการจัดการความรู้ กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการตัดสินใจ การดำเนินกิจการ และการปฏิบัติงานหน้าที่ต่าง ๆ ย่อมที่จะเป็นการช่วยให้เห็นถึงเหตุผล ปัญหา ข้อบกพร่อง และวิธีการแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การจัดการความรู้ : กระบวนการตัดสินใจตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ในการตัดสินใจนั้นใช้หลักของสัจธรรม หรือ ความเป็นจริงที่มีอยู่ เป็นอยู่ ตามฐานแห่งความเป็นจริงทั้งหลายที่มีอยู่ ซึ่งยังมีอีกหลายประเด็นให้ได้ทำการศึกษาวิจัย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป โดยมีหัวข้อดังต่อไปนี้

1. การบูรณาการหลักสัมมาทิฐิ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดั่งามในโลกยุคปัจจุบัน

2. การจัดการความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ตามหลักไตรสิกขา 3

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. คัมภีร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสยามรัฐ. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

2. หนังสือ

จิรประภา อัครบวร, จารุวรรณ ยอดระฆัง และอนุชาติ เจริญวงศ์มิตร. การจัดการความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2552.

วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2549.

สมชาย นำประเสริฐ. การจัดการความรู้. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2558.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 50. กรุงเทพมหานคร: พลิธัมม์, 2561.

3. วิทยานิพนธ์

พระมหาเศกสิทธิ์ รตนโมลี (แก้วหวงษ์). “บูรณาการจัดการศาสนพิธีด้วยหลักการจัดการความรู้.” วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

พระสามารถ ฐิตสีโล. “การจัดการองค์ความรู้ด้วยหลักพุทธธรรมในวรรณกรรมประจำเดือนล้านนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

สุมานพ ศิวรัตน์. “การเรียนรู้เพื่อการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพากันในสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท.” วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.

เอี่ยมพร ชลวร. “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

4. ข้อมูลจากเว็บไซต์

บุญจิตร์ แก้วศรีมิล. “บ่อเกิดแห่งความรู้.” Medium, 21 กุมภาพันธ์ 2566,
<https://medium.com/@buranajitra.ke/บ่อเกิดแห่งความรู้-f01e983423ab>.

ภาษาต่างประเทศ

1. หนังสือ

Van Cleave, Matthew, Paul Jurczak, Christopher Schneck, and Douglas Sjoquist.
Introduction to Philosophy. Florida: University of Central Florida, 2019.
<https://pressbooks.online.ucf.edu/introductiontophilosophy/open/download?type=pdf>.

2. ข้อมูลจากเว็บไซต์

Henderson, Charles. “SECI Model of Knowledge Creation: Socialization, Externalization, Combination, Internalization.” *Ascnhighered*, November 16, 2023.
https://ascnhighered.org/ASCN/change_theories/collection/seci.html .
Westacott, Emrys. “Relativism.” *Internet Encyclopedia of Philosophy*,
<https://iep.utm.edu/relativi/>.

การพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์
เพื่อการจัดการองค์ความรู้
และการสร้างคุณค่าทางสังคม

A Development of the Thai Buddhist Nuns' Online
Archive for Knowledge Management
and Social Value Enhancement

รศ. ดร. แม่ชีกฤษณา รัชชาโณม (Kritsana Raksachom, Assoc.Prof., Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Kritsana.rak@mcu.ac.th

ดร. กรรณิการ์ ขาวเงิน (Dr. Kannikar Khaw-ngern)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: kannikar.khaw@gmail.com

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร. (Phra Suthirattanabandhit, Assoc.Prof., Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Suthito@gmail.com

ศ. ดร. มาร์ติน เซเกอร์ (Martin Seeger, Prof., Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: M.Seeger@leeds.ac.uk

ผศ.(พิเศษ) ดร. อรชร ไกรจักร์ (Orachon Kraichakr, Asst.Prof., Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: orachorn.k2505@gmail.com

กนกอร ก้านน้อย (Kanokorn Kanno)

นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar
Email: kanokornknn@au.edu

ตอบรับบทความ (Received) : 23 กันยายน 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 5 มกราคม 2569

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 19 มกราคม 2569

บทคัดย่อ

แม่ชีไทยได้ทำคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ผ่านบทบาทและผลงานในหลายมิติ ทั้งในด้านศาสนา การศึกษา และการพัฒนาสังคม แต่ปัญหาคือ การขาดระบบฐานข้อมูลที่เป็นมาตรฐาน ข้อมูลกระจัดกระจาย ไม่ถูกนำเสนออย่างเป็นระบบ งานวิจัยนี้จึงค้นหาแนวทางสำหรับการจัดการองค์ความรู้และการสร้างคุณค่าทางสังคม โดยมีวัตถุประสงค์สองประการคือ (1) เพื่อวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่สาระสำคัญจากหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและผลงานของแม่ชีไทย ที่สะท้อนคุณค่าในเชิงศาสนาและสังคม และ (2) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้ในลักษณะหोजดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เอกสาร และการวิเคราะห์เนื้อหาตามแนวทางของ Glenn A. Bowen แหล่งข้อมูลหลัก ได้แก่ วารสาร “แม่ชีสาร” หนังสือชีวประวัติ และเอกสารจากมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ส่วนแหล่งข้อมูลรอง ได้แก่ บทความวิจัย รายงานการประชุม และแนวทางสากลด้านการจัดการหोजดหมายเหตุ

ผลการวิจัยพบว่า ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแม่ชีไทยสามารถจัดกลุ่มเป็น 4 มิติ ได้แก่ (1) มิติศาสนา เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การฝึกอบรมคุณธรรม และการเป็นแบบอย่างด้านศีลธรรม (2) มิติการศึกษา ได้แก่ การจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนา การเผยแพร่ความรู้ และการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ (3) มิติการพัฒนาสังคมที่ชัดเจนคือ การส่งเสริมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ การพัฒนาชุมชน และการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม และ (4) มิติทางวัฒนธรรมและสังคม จะพบมากในกิจกรรมด้านการธำรงรักษาประเพณี การสร้างเครือข่ายสตรี และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ ที่สรุปได้ว่า การดำเนินงานของแม่ชีไทยไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติดศาสนา หากแต่ยังสะท้อนถึงบทบาทในฐานะทุนทางสังคมต่อการพัฒนาสังคมไทยโดยรวม นั่นคือ ผลลัพธ์ที่สำคัญจากงานวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงแนวทางการออกแบบและพัฒนารูปแบบหोजดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ให้มีคุณสมบัติเด่น 3 ประการ ได้แก่ (1) ระบบจัดการข้อมูลเชิงดิจิทัลที่สอดคล้องกับมาตรฐานสากล (2) กลไกการบูรณาการองค์ความรู้ที่สนับสนุนการสืบค้นและการใช้ประโยชน์ได้อย่างสะดวก และ (3) การเป็นแหล่งเรียนรู้สาธารณะที่เชื่อมโยงงานวิชาการกับสังคม โดยผลที่เกิดจากข้อค้นพบนี้จะนำไปสู่การสร้างพื้นที่เผยแพร่ชุดความรู้สำหรับนักวิชาการ เยาวชน และสังคมไทย ในการสืบค้นเพื่อนำไปใช้สร้าง

นวัตกรรม ผลงานเชิงวิชาการ การพัฒนาสังคม ฯลฯ ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของแม่ชีไทย เพราะหอจดหมายเหตุฯ ไม่เพียงทำหน้าที่เก็บรักษาข้อมูล ยังอนุรักษ์หลักฐานสำคัญที่เป็นเครื่องมือในการสร้างคุณค่าและทุนทางสังคมที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: แม่ชีไทย หอจดหมายเหตุออนไลน์ การจัดการองค์ความรู้ วงจรชีวิตเอกสาร
ความต่อเนื่องของเอกสาร

Abstract

Thai Buddhist nuns have made extensive contributions to Buddhism and Thai society through their diverse roles and accomplishments in religion, education, and social development. However, the lack of a standardized database, the fragmentation of information, and the absence of systematic presentation have hindered the preservation and dissemination of their legacies. This study therefore seeks approaches for effective knowledge management and social value creation, with two primary objectives: (1) to analyze and categorize essential information from documentary evidence concerning the roles and contributions of Thai Buddhist nuns that reflect their religious and social significance, and (2) to develop a knowledge management model in the form of an online archival system for Thai Buddhist nuns to serve as a reliable source of learning and reference. This qualitative research employed documentary research and content analysis following Glenn A. Bowen's framework. The primary sources included Mae Chi San Journal, biographical works, and records from the Thai Nuns' Institute Foundation, while the secondary sources comprised scholarly articles, conference proceedings, and international archival management guidelines.

The findings revealed that the contributions of Thai Buddhist nuns can be classified into four dimensions: (1) the religious dimension, including the propagation of Buddhism, moral training, and serving as ethical role models; (2) the educational dimension, encompassing the establishment of Buddhist schools, dissemination of knowledge, and development of learning media; (3) the social development dimension, exemplified by community service activities, social development initiatives, and environmental protection; and (4) the cultural and social dimension, reflected in the preservation of traditions, the creation of women's networks, and participation in public activities. Collectively, these dimensions indicate that the roles of Thai Buddhist nuns extend beyond religious activities and demonstrate their significance as a form of social capital essential for the development of Thai society. The study's outcomes highlight the design and development of the Thai Buddhist Nuns' Online Archives with three distinctive features: (1) a digital

information management system aligned with international standards, (2) a knowledge integration mechanism that facilitates efficient retrieval and utilization, and (3) the establishment of a public learning platform bridging academic knowledge and societal engagement. These findings contribute to creating a sustainable knowledge dissemination space for scholars, youth, and Thai society at large, supporting innovation, academic advancement, and social development, while also serving as a historical repository of the contributions of Thai Buddhist nuns. The archives thus function not only as a storage system but also as a means of preserving vital evidence that generates enduring social value and sustainable cultural capital.

Keyword: Thai Buddhist Nuns, Online Archives, Knowledge Management, Content Analysis, Social Capital

1. บทนำ

การศึกษาบทบาทและความสำคัญของแม่ชีไทยเป็นประเด็นที่มีมิติหลากหลาย ทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม และการพัฒนาสังคม ที่สามารถอธิบายได้ว่า เป็นเอกสารด้านวิชาการมีความสำคัญในการแสดงให้เห็นว่า สตรีไทยโดยเฉพาะแม่ชี เป็นผู้มีส่วนในทางสร้างสรรค์ ไม่เพียงแต่อุทิศตนเพื่อดำรงไว้ในพระพุทธศาสนา ยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งดำเนินงานมาอย่างยาวนานก่อนที่จะรวมตัวกันเป็นสถาบันแม่ชีไทย ที่มุ่งสร้างสรรค์ความดีงามให้เกิดขึ้นกับสังคม โดยไม่ได้คำนึงถึงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ¹ ที่น่าสังเกตคือ สถาบันแม่ชีไทยเป็นศูนย์กลางเครือข่ายทางสังคมของสตรีนักพัฒนา ผู้เคร่งครัดในศีลตลอดจนระเบียบวินัยตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม งานวิชาการส่วนใหญ่ที่ผ่านมา เช่น บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บทบรรณาธิการ ฯลฯ มักมุ่งเน้นไปที่มิติการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม การขัดเกลา ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่พระสงฆ์หรือสถาบันทางศาสนามีบทบาทอย่างเป็นทางการ ในขณะที่แม่ชีกลับถูกมองข้ามหรือถูกกล่าวถึงเพียงเล็กน้อย

ที่น่าสนใจคือ หากศึกษาถึงการรวบรวมข้อมูลที่มีการจัดเก็บเป็นหอจดหมายเหตุจะพบอย่างชัดเจนว่า หอจดหมายเหตุที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ซึ่งเป็นที่รู้จักคือ หอจดหมายเหตุ พุทธทาส อินทปัญโญ ที่เป็นศูนย์รวมของผลงานต่างๆ ทั้งคำสอน เอกสาร งานประพันธ์ที่เป็นหลักฐานชั้นปฐมภูมิ ตลอดจนชีวประวัติและผลงานของท่านพุทธทาส² ที่น่าสังเกตคือ หากวิเคราะห์ถึงการจัดทำหอจดหมายเหตุทั้งที่พบในประเทศไทยและที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ สามารถกล่าวได้ว่า ไม่ใช่เป็นเพียงการเก็บเอกสารเก่า แต่เป็นแนวทางของการจัดการข้อมูลให้เป็นระบบ และเน้นการใช้งานให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งพบว่า มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ยุคเมโสโปเตเมีย โดยมีการนำดินเหนียวมาจัดทำเป็นแผ่นบันทึก ที่แสดงให้เห็นถึงการขับเคลื่อนของพลเมือง ผู้ปกครอง นักบวช โดยสะท้อนให้ทราบเกี่ยวกับการแสดงออก อัตลักษณ์ อำนาจ ที่เน้นให้เกิดความทรงจำ

¹ มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, “คำกราบทูลถวายรายงาน,” *วารสารแม่ชีสาร*, ฉบับปรับปรุงใหม่, ปีที่ 4 ฉบับที่ 5 (มกราคม - ธันวาคม 2557): 12-13.

² ภัทรธร ภิญโญพิชญ์, “จดหมายเหตุ (Archives): ความหมาย ประวัติ และคุณค่าตามหลักสากล,” *หอจดหมายเหตุ พุทธทาส อินทปัญโญ*, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2568, <https://main.bia.or.th/100020-2/>

ต่อมา หอจดหมายเหตุได้รับความนิยมนมากขึ้นในยุคสงครามเย็น ที่เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมือง ระหว่างแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตย และแนวคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ดังนั้น จึงมีการจัดเก็บข้อมูลเอกสารทั้งด้านการทูต การเมืองระหว่างประเทศไว้เป็นบทเรียน และศึกษาในระยะต่อไป ขณะที่ภาคเอกชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของหอจดหมายเหตุ เพราะสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการผลิต ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการ ต้นแบบบรรจุภัณฑ์ ฯลฯ นั่นคือ กระบวนการดังกล่าวจัดทำขึ้นเพื่อรักษาความทรงจำ³ จึงคิดว่าจะมีความจำเป็นต้องทำการรวบรวมและประมวลขึ้นเพื่อให้สามารถใช้สอยได้ง่าย⁴ ฉะนั้น แม้ว่า แม่ชีจะมีส่วนสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พัฒนาการศึกษา ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และสร้างประโยชน์ต่อสังคมอย่างต่อเนื่อง ดังที่เรียกกันว่า “แม่ชีศรีสังคม” แต่การทำวิจัยอย่างเป็นระบบ การวิจัยเพื่อความรู้และการวิจัยและพัฒนา ยังไม่มีการศึกษาใดๆ อย่างชัดเจน ที่สำคัญการบันทึกอย่างเป็นทางการในรูปแบบหอจดหมายเหตุ (Archives) ยังไม่เคยมีมาก่อน มีเพียงเขียนเป็นบทความ หรือ บทบรรณาธิการไว้ในวารสารที่สัมพันธ์กับการนำเสนอกิจกรรมของสตรีเท่านั้น⁵ นอกจากนี้ แม่ชีมีวารสาร “แม่ชีสาร” ที่จัดทำอย่างเป็นระบบ ที่มีเป้าหมายในการสื่อสารสู่สาธารณะ แต่จำนวนบทความที่กล่าวถึง พื้นที่ในการถ่ายทอดยังมีจำกัด เพราะขนาดของฉบับถูกกำหนดโดยกองบรรณาธิการ เช่นเดียวกันกับช่วงเวลาในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางสถานีวิทยุ ที่มีการกำหนดกรอบเวลาไว้ ทำให้ไม่สามารถสื่อสารข้อความได้ทั้งหมด⁶ จากเหตุผลดังกล่าว การพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์จึงถือเป็นแนวทางสำคัญในการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่ข้อมูลที่สะท้อนบทบาทเหล่านี้ให้เป็นที่ประจักษ์ในเชิงประวัติศาสตร์และวิชาการ

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่เริ่มตั้งแต่การสืบค้นข้อมูลที่ทรงคุณค่า จากนั้นดำเนินการจัดการอย่างเป็นระบบให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้งานในการที่จะนำไปสร้างมูลค่าเพิ่ม ทั้งในด้านองค์ความรู้

³ ภัทรกร ภิญโญพิชญ์, “ประวัติศาสตร์ของจดหมายเหตุ: การเดินทางของความทรงจำที่ไม่เคยหยุดนิ่ง,” หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, เข้าถึงเมื่อ 24 พฤศจิกายน 2568, <https://main.bia.or.th/100002/>

⁴ มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย, “วัตถุประสงค่มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย,” วารสารแม่ชีสาร, ปีที่ 6, ฉบับที่ 23, (สิงหาคม - ตุลาคม 2518): 60.

⁵ แม่ชีไทย, “แม่ชีศรีสังคม,” วารสารแม่ชีสาร, ปีที่ 2, ฉบับที่ 2, (มกราคม - มิถุนายน 2555): 26-30.

⁶ มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย, “บอกข่าวและสรุปผลการประชุม คณะกรรมการบริหารของสถาบันแม่ชีไทย,” วารสารแม่ชีสาร, ปีที่ 3, ฉบับที่ 13, (กุมภาพันธ์ - เมษายน 2512): 28.

การพัฒนานวัตกรรม ตลอดจนกฎหมาย และระบบของการบริหารประเทศ⁷ ซึ่งจะเห็นว่า หอจดหมายเหตุในฐานะเครื่องมือจัดเก็บและเผยแพร่เอกสารมีความสำคัญต่อการสร้างความทรงจำทางสังคม และผลิตซ้ำองค์ความรู้ เนื่องจากการจัดทำอย่างเป็นระบบ ภายใต้แนวคิดเทคโนโลยีสารสนเทศที่เน้นการเป็นฐานข้อมูลที่มั่นคง สามารถปรับปรุงเพิ่มเติมข้อมูลใหม่ได้ทุกเมื่อ ที่สำคัญจะมีบรรณานุกรมข้อมูลให้ถูกต้องและมีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง⁸ เช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงบทบาทที่สำคัญของแม่ชีไทยทั้งในด้านการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาสังคม และการเข้าไปส่งเสริมชี้นำในกระบวนการพัฒนาที่ถือว่าเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่สะท้อนการต่อสู้ การอุทิศตน และการสร้างคุณูปการเพื่อศาสนาและชุมชน⁹ ด้วยเหตุผลนี้ การสร้างหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์จึงไม่เพียงแต่เป็นการเก็บรักษาเอกสาร รูปภาพ เนื้อหาเชิงอัตชีวประวัติ ฯลฯ แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ที่ยืนยันถึงคุณค่าของแม่ชีในฐานะสตรีนักบวชผู้มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนาและสังคม¹⁰ ทั้งในด้านการเชิดชูเกียรติ การบันทึกไว้เป็นหลักฐานในระบบคอมพิวเตอร์เพื่อการอ้างอิงทางวิชาการ การเป็นบุคคลตัวอย่าง ตลอดจนการเป็นพื้นที่เรียนรู้ออนไลน์ที่สามารถเข้าถึงได้ทุกโอกาสและทุกสถานที่¹¹ โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาเป็นกลไกเสริมในการจัดระบบรักษา และเผยแพร่ข้อมูลอย่างกว้างขวาง

เมื่อพิจารณาถึงแนวทางสำหรับการจัดการเพื่อเก็บรักษาข้อมูลของแม่ชีไทย กล่าวได้ว่า มีคุณค่าในการแสดงถึงการขับเคลื่อนของบทบาทและสิทธิสตรีทางการเมืองเพื่อการพัฒนา รวมทั้งการเก็บรักษาต้นแบบของสตรีที่เป็นผู้ชี้นำกลไกและแนวทางสำหรับการพัฒนาสตรี ที่ถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติที่ทรงคุณค่า อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่ยังคงเป็นข้อท้าทายในการดำเนินงานคือ การขาดระบบการจัดการข้อมูลของแม่ชีไทยที่เป็นมาตรฐาน เพราะจากการสืบค้นเบื้องต้น พบว่า มีงานเขียนจำนวนมากที่กล่าวถึงแม่ชีที่มักปรากฏในรูปแบบชีวประวัติหรือบันทึกเฉพาะบุคคล ที่น่าสังเกตคือ ข้อมูลกระจัดกระจายและขาดการเชื่อมโยงเป็นระบบ ส่งผลให้การเข้าถึงองค์ความรู้เหล่านี้น่ายาก

⁷ สมสรวง พฤติกุล, แนวทางการบริหารจัดการเอกสารจดหมายเหตุดิจิทัล: หลักและแนวปฏิบัติการจัดการจดหมายเหตุดิจิทัล, (นนทบุรี: สำนักบรรณสารสนเทศมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2561), 77.

⁸ กุศลวัฒน์ คงประดิษฐ์, “การสร้างเครือข่ายหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยดิจิทัล,” วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ 24, ฉบับที่ 44, (มกราคม - เมษายน 2559): 52-57.

⁹ รัชชานนท์ ห้าสังข์, “แนวทางการออกให้บริการจดหมายเหตุ: กรณีศึกษาหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2565), 18-19.

¹⁰ แม่ชีบุญเลี้ยง แอ่วม, บทบาทแม่ชีไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สิงห์สุวรรณการพิมพ์, 2532), 1.

¹¹ “แนวคิดการออกแบบพัฒนา,” จดหมายเหตุ สวทช., สืบค้นเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2567, <https://www.nstda.or.th/archives/framework/>.

ลำบาก ซึ่งลักษณะดังกล่าวเคยเกิดขึ้นในการจัดการเอกสารสำหรับทำจดหมายเหตุในบางรัฐของประเทศออสเตรเลีย ที่ต้องใช้เวลานานในการรวบรวมทั้งหมด¹² ทำให้ไม่ทราบการเปลี่ยนแปลง การเคลื่อนไหว เนื่องจากไม่มีข้อมูลและไม่มีแหล่งอ้างอิง¹³ อีกทั้งข้อมูลมีการตกหล่นหรือสูญหายตามกาลเวลา จะเห็นว่ามีช่องว่างขององค์ความรู้ที่ไม่ต่อเนื่องเพราะขาดฐานข้อมูลกลาง หรือธนาคารข้อมูล (Data Bank) ที่สามารถทำหน้าที่เป็นแหล่งรวบรวม วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบสำหรับตอบสนองต่อการวิจัยและการเรียนรู้ที่พิจารณาได้ว่า จำเป็นต้องมีการสร้างศูนย์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแม่ชีไทยไว้ หากเพิกเฉยหรือไม่ตระหนักถึงความสำคัญ เอกสารเชิงประวัติศาสตร์ต่างๆ รวมถึงบันทึกส่วนบุคคลที่ทรงคุณค่า เพราะอุดมด้วยเนื้อหาที่เป็นบทเรียนจะสูญหายไป จึงต้องมีกระบวนการในการเร่งรัดเพื่อจัดทำจดหมายเหตุโดยเร็ว ทั้งนี้เพราะในระดับแนวคิด หอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ได้สอดคล้องกับทฤษฎีการจัดการเอกสารแบบต่อเนื่อง (Records Continuum)¹⁴ ซึ่งอธิบายว่า เป็นการสร้างและเก็บรักษาเอกสารที่ไม่ควรถูกมองเพียงในฐานะวัตถุสำหรับเก็บรักษา แต่ต้องพิจารณาอยู่เสมอว่า เป็นกระบวนการสร้างความหมายที่ส่งผลต่อการรับรู้ทางสังคม เพราะข้อมูล คือ “ทรัพย์สิน” ที่มีความหมายทุกเมื่อ ตัวอย่างเช่น เมื่อมีคนใจมากจะมีราคาสูง

ฉะนั้น การพัฒนาหอจดหมายเหตุฯ จึงไม่เพียงตอบสนองต่อการอนุรักษ์เชิงกายภาพ แต่ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของแม่ชีในมิติการเผยแผ่ศาสนา การพัฒนาชุมชน และการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่มีคุณค่าในเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย ด้วยเหตุนี้ การวิจัยเชิงเอกสารเพื่อการค้นหาชุดความรู้ ตลอดจนแนวทางต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์จึงมีความจำเป็น เพราะจะช่วยอุดช่องว่างขององค์ความรู้เกี่ยวกับแม่ชีไทยใน 2 ประการสำคัญ คือ การขาดระบบจัดเก็บข้อมูลที่เป็นมาตรฐานและยั่งยืน และการขาดการมองแม่ชีในฐานะกลุ่มที่มีคุณูปการทางสังคมในระดับมหภาค ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้จึงไม่เพียงนำเสนอการพัฒนาหอจดหมายเหตุเชิงดิจิทัล แต่ยังเป็นความพยายามที่จะยกระดับสถานะของแม่ชีไทยในเชิงวิชาการและสังคม เพื่อสร้างความภาคภูมิใจ ความเข้าใจ และการยอมรับในคุณค่า

¹² ประจักษ์ วัฒนานุสสิทธ์, “ศึกษาความก้าวหน้าของหอสมุดและหอจดหมายเหตุในเครือรัฐออสเตรเลีย,” *วารสารห้องสมุด*, ปีที่ 57, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม - ธันวาคม 2556): 57-60.

¹³ สิทธิศักดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี, “รากฐาน-มาตรฐาน-การมีส่วนร่วม: พัฒนาการคลังข้อมูลดิจิทัล ศมส. ในรอบ 30 ปีที่ผ่านมา,” *sac.or.th*, 5 มกราคม 2566, <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/414>.

¹⁴ Upward, Frank, “Modelling the Continuum as Paradigm Shift Recordkeeping and Archiving Processes, and Beyond a Personal Reflection,” *Records Management Journal*, 10 no. 3, (December 2000): 115-139.

ของแม่ชีไทยอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่สาระสำคัญจากหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและผลงานของแม่ชีไทยที่สะท้อนคุณค่าทั้งในเชิงศาสนาและสังคม
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้ในลักษณะหोजดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้

3. แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สาระที่สำคัญตามลำดับต่อไปจะเป็นการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการจัดทำหोजดหมายเหตุในยุคปัจจุบัน ยังกล่าวถึงงานวิจัยที่ผ่านมาหรืองานเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการวิจัยด้านหोजดหมายเหตุและแม่ชีไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดทฤษฎีในการจัดทำหोजดหมายเหตุในยุคปัจจุบัน

เมื่อกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีที่มีบทบาทสำคัญในการจัดทำหोजดหมายเหตุในยุคปัจจุบันสามารถอธิบายได้ว่า ครอบคลุมในมิติของทฤษฎีวงจรชีวิตเอกสาร (Records Life Cycle) ทฤษฎีต่อเนื่องของเอกสาร (Records Continuum Model) ทฤษฎีการจัดการความรู้ (Knowledge Management Models) และกรอบแนวคิดความยั่งยืนของการอนุรักษ์ข้อมูลดิจิทัล (Digital Preservation Sustainability Framework) โดยสาระสำคัญของแต่ละแนวคิดหรือทฤษฎี จะมีการวางหลักการไว้ว่า ในเนื้อหาของทฤษฎีวงจรชีวิตเอกสาร จะถือเป็นแนวคิดหลักในศาสตร์การจัดการบันทึกและหोजดหมายเหตุ ซึ่งได้รับการพัฒนามาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 และถูกยกขึ้นเป็นต้นแบบโดยนักวิชาการด้านหोजดหมายเหตุชื่อ ที. อาร์. เชลเลนเบิร์ก (T. R. Schellenberg) ที่ได้วางหลักการไว้ว่า เอกสารทุกฉบับจะ “มีชีวิต” ผ่านช่วงต่าง ๆ ตั้งแต่การสร้าง การใช้งาน ไปจนถึงการคัดแยกหรือทำลาย¹⁵ เมื่อเวลาผ่านไป แนวคิดนี้ได้รับการประยุกต์โดยองค์กรระดับชาติ เช่น U.S National Archives and Records Administration เพื่อให้ครอบคลุมบทบาทของหोजดหมายเหตุในการสืบค้นและการถ่ายโอนที่แสดงให้เห็นว่า เอกสารที่รวบรวมไว้เป็นสินทรัพย์ที่มีมูลค่าขึ้นลง

¹⁵ Seelakate, Pimphot, and Chindarat Berpan, *Electronic Records Management in the Thai Public Sector in the Digital Age*, E-BPJ, 2025. <https://doi.org/10.21834/e-bpj.v10iSI27.6833>.

ตามช่วงเวลา กล่าวคือ จะมี “ช่วงเวลาที่มียุค” แต่จากนั้นคุณค่าจะค่อย ๆ ลดลง ที่จำเป็นต้องอธิบายใหม่อีกครั้งว่า เอกสารบางโอกาสอาจจะไม่มีผู้สนใจ อย่างไรก็ตาม หากมีการปลุกกระแสเพื่อให้เชื่อมโยงกับเรื่องใหม่ๆ คุณค่าของเอกสารที่ลดลงก็จะฟื้นคืน ทำให้วงจรชีวิตมีการไหลเวียนต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาถึงทฤษฎีความต่อเนื่องของเอกสาร ที่เริ่มเป็นที่รู้จักในวงการจดหมายเหตุในช่วงต้นทศวรรษ 1990 โดยนักวิชาการชาวออสเตรเลีย Frank Upward แห่งมหาวิทยาลัย Monash¹⁶ แนวคิดนี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อข้อจำกัดของทฤษฎีวงจรชีวิตเอกสารที่เน้นการจัดการเอกสารแบบเส้นตรง ที่มีหลักการเริ่มตั้งแต่การสร้าง การใช้ ไปจนถึงการจัดเก็บหรือการทำลาย กล่าวคือ ในมุมมองของ Upward และทีม Continuum ไม่ได้มองเอกสารเป็นสิ่งที่ “จบชีวิต” หรือสิ้นสุดการใช้งานหลังผ่านขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง เช่น มีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ แต่ยังสามารถส่งเสริมให้เป็นสิ่งที่มีชีวิตและมีคุณค่าในหลายมิติ ตลอดจนถูกต้องความได้ตลอดเวลา¹⁷ อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงหลักการของ Records Continuum Model จะเห็นว่า มีการวางโครงสร้างการทำงานผ่านแนวคิดการไหลเวียนของเอกสาร 4 มิติ ได้แก่ มิติการสร้าง มิติการบันทึกและการจัดการ มิติการจัดเก็บ และมิติการใช้ซ้ำหรือการตีความใหม่

ที่น่าสนใจคือ เมื่อวิเคราะห์ถึงทฤษฎีการจัดการความรู้ (KM) ถือได้ว่า เป็นทฤษฎีที่สำคัญในการนำความรู้ที่กระจัดกระจายมาสู่การจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดการใช้งานและมีมูลค่าเพิ่ม ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นจากการตระหนักว่า “ความรู้” เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าไม่แพ้ทุนหรือแรงงาน เพราะความรู้สามารถนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมและความได้เปรียบในการแข่งขัน ดังเช่นการศึกษาที่พบว่า ความรู้แต่ละอย่างจะมีคุณลักษณะและคุณสมบัติที่ทรงคุณค่า ที่สามารถนำไปใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างตัวแบบ นวัตกรรม กระบวนการ เทคโนโลยี เนื่องจากความรู้ในแต่ละด้านจะมีพลวัตที่นำไปใช้ให้เกิดคุณค่าเพื่อการเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนี้ ยังได้อธิบายอีกว่า ความรู้สามารถแปลงรูปจากเนื้อหาบางประการที่ซ่อนเร้น ไปสู่ความชัดเจนและความจริงในเชิงประจักษ์ได้ ในทำนองเดียวกันมีอธิบายเพิ่มเติมว่า ในการจัดการความรู้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการเชิงกลยุทธ์ ทั้งนี้เพราะต้องการให้ข้อมูลที่จัดเก็บสอดคล้องกับเป้าหมายของผู้ใช้งานและองค์กร โดยในประเทศไทย การจัดการความรู้ (KM) มีบทบาทสำคัญทั้งในหน่วยงานภาคการศึกษาและส่วนราชการ ที่น่าสังเกตคือ ได้แพร่ขยายไปสู่ภาคเอกชน ชุมชน และภาคประชาสังคมด้วย โดยเมื่อกล่าวถึงหลักการในการ

¹⁶ Upward, Frank, “Structuring the Records Continuum—Part One: Postcustodial Principles and Properties,” *Archives and Manuscripts*, 24, no. 2 (1996): 268–285.

¹⁷ Upward, Frank, “Structuring the Records Continuum—Part Two: Structuration Theory and Recordkeeping,” *Archives and Manuscripts*, 25, no. 1 (1997): 10–35.

จัดการความรู้ในปัจจุบันพบว่า นิยมใช้แนวคิดของ Nonaka ที่เสนอแนวทางและหลักการต้นแบบไว้ โดยหัวใจสำคัญจะเน้นที่การใช้งานไม่เพียงแต่ภายในองค์กร แต่ต้องเป็นประโยชน์กับบุคคลและผู้สนใจทั่วไปตามเนื้อหาที่เจาะจง “Socialization, Externalization, Combination และ Internalization (SECI)” โดยการจัดการความรู้ที่ดีและเหมาะสม ต้องนำประสบการณ์ที่เป็นองค์ความรู้จากองค์กรของตน และจากแหล่งภายนอกมารวบรวมไว้

ขณะที่สาระสำคัญของกรอบแนวคิดความยั่งยืนของการอนุรักษ์ข้อมูลดิจิทัล ในปัจจุบันคงปฏิเสธไม่ได้ว่า เทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในหลายมิติ ทั้งในเชิงวิชาการและการใช้งานในชีวิตประจำวัน เนื่องจากใช้งานง่าย เป็นประโยชน์ ประหยัดเวลา ที่สำคัญยังสามารถใช้ซ้ำและแบ่งปันได้ ที่น่าสนใจคือ ในปี ค.ศ. 2021 องค์การสหประชาชาติ (UNESCO) มีแนวคิดในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ที่เน้นให้มีการจัดเก็บข้อมูลทุกชนิดและทุกประเภทให้มีการใช้งานในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การระบุให้มีการรวบรวมข้อมูลเพื่อการจัดเก็บด้วยระบบดิจิทัล ที่มีการอธิบายความหมายคำว่า “ดิจิทัล (Digital)” ให้หมายถึง ข้อมูล เอกสาร หรือสื่อทุกชนิดที่อยู่ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์โดยมีการระบุให้เกิดการอนุรักษ์ (Preservation) ที่เป็นกระบวนการป้องกัน คัดกรอง และคงอยู่ของข้อมูลในระยะยาว ไม่ให้สูญหายหรือเสื่อมสภาพ ที่สำคัญเจาะจงในด้านความยั่งยืน (Sustainability) ของระบบข้อมูลและการใช้สอยอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังอธิบายความหมายว่าเป็นความสามารถในการรักษาและดำเนินการให้ต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้งานได้ในระยะยาว กล่าวคือ สาระสำคัญจะสื่อสารถึงแนวทางในการจัดการทั้งในด้านเทคนิค งบประมาณ และการมีบุคลากรเฉพาะทาง ที่มีการกำหนดกรอบแนวคิดเป็นโครงสร้างหรือชุดแนวทางเชิงระบบ มีการกำหนดหลักการ มาตรการ และนโยบายในการปฏิบัติ ที่นำไปสู่การจัดการข้อมูลในระยะต่อไป

ดังนั้น จากเนื้อหาที่บรรยายข้างต้น สรุปได้ว่า กรอบแนวคิดความยั่งยืนของการอนุรักษ์ดิจิทัล (Digital Preservation Sustainability Framework) เป็นกรอบแนวคิดที่มุ่งส่งเสริมการจัดเก็บ การดูแลรักษา และการเข้าถึงข้อมูลดิจิทัลในระยะยาวอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ในการพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อให้เป็นคลังเอกสาร ภาพถ่าย งานประพันธ์ วรรณกรรม ฯลฯ ให้ยังคงอยู่และสามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป จำเป็นต้องมีการให้ความสำคัญกับบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัล ที่มีหน่วยงานพัฒนาระบบ พร้อมกับกำกับดูแลฐานข้อมูล ไม่เพียงแต่รวบรวมข้อมูล ยังเชื่อมโยงสู่การแบ่งปันให้ผู้ค้นคว้าได้ใช้งานข้อมูลอย่างถูกกฎหมาย โดยผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นอาจมีมูลค่าเพิ่ม ซึ่งเป็นรายได้ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการใช้ข้อมูลที่ถูกต้องตามแนวทางของจริยธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในลำดับต่อไปจะกล่าวถึงการวิจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงานที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กับการรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร ภาพถ่าย ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับแม่ชีไทยในการจัดทำหอจดหมายเหตุ ซึ่งที่ผ่านมาพบว่า ไม่มีงานวิจัยใดทำการศึกษาโดยตรง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นคลังเอกสารในลักษณะธนาคารข้อมูล และเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการจัดหมวดหมู่ การจัดลำดับชั้นเอกสาร เพื่อให้ใช้งานง่าย ทั้งภายในองค์กรภาครัฐ มหาวิทยาลัย สำนักปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียง ตลอดจนองค์กรภาคเอกชนที่มีเป้าหมายเพื่อรวบรวมประสบการณ์ในอดีตสำหรับการใช้งานในปัจจุบัน เช่น มีการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาเว็บไซต์หอจดหมายเหตุ สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่พบว่า การพัฒนาหอจดหมายเหตุจะเริ่มจากการนำเสนอเนื้อหาที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทย งานศิลปกรรม ฯลฯ ที่ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยบนเว็บไซต์ โดยมีการใช้เทคโนโลยีในการจัดข้อมูลที่ได้แก่ เฟสบุ๊ก ที่มีการวัดและประเมินผลความพึงพอใจของผู้ใช้งาน¹⁸

ในทำนองเดียวกันยังมีการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยดิจิทัลที่พบว่า การสร้างเครือข่ายฯ มีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการรักษาเนื้อหาและการใช้เอกสารร่วมกันกับหอจดหมายเหตุท้องถิ่น ที่สำคัญจะต้องมีโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เพราะจะนำไปสู่การทำงานร่วมกันโดยยึดหลักการบริหารเอกสารภายใต้หลักการวงจรชีวิตจดหมายเหตุดิจิทัล ที่ได้แก่ การสร้าง การบริการ การรับไว้ การจัดเก็บ และการรักษาไปในทิศทางเดียวกัน¹⁹ ซึ่งงานดังกล่าว ไม่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหอจดหมายเหตุของแม่ชีไทย

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงงานวิจัยในประเทศไทย ที่เกี่ยวข้องกับแม่ชี แม้ที่ผ่านมาจะไม่พบการศึกษาที่ชัดเจน แต่จะมีการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยของรัฐที่พบว่า บุคลากรผู้รับผิดชอบหอจดหมายเหตุจะมีส่วนร่วมและรับรู้ในการกำหนดนโยบาย การวางแผนการประชาสัมพันธ์ และการประเมินผลจากผู้ใช้งาน โดยจะพบว่า ส่วนใหญ่จะมีการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่ได้แก่ เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก แอปพลิเคชัน เป็นต้น²⁰ เช่น การพัฒนาระบบ

¹⁸ ณัฐนัย ศรีโรจน์, “การพัฒนาเว็บไซต์หอจดหมายเหตุ สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,” วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 (มกราคม-มิถุนายน 2558): 6-8.

¹⁹ กุศลวัฒน์ คงประดิษฐ์, “การสร้างเครือข่ายหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยดิจิทัล,” วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ 24 ฉบับที่ 44 (มกราคม-เมษายน 2559): 46-48.

²⁰ บุณลัน กุลวิจิตร, “การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์หอจดหมายเหตุวิทยาลัยของรัฐในประเทศไทย,” วารสารวิจัยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2661): 20-22.

ฐานข้อมูลดิจิทัลของหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพะเยา ที่ได้ผลการศึกษาว่า เมื่อนำระบบดิจิทัลมาใช้ในการพัฒนา สิ่งที่ต้องตระหนักคือ การออกแบบขนาดตัวอักษรเพื่อให้ผู้ใช้งานอ่านง่าย การจัดวางข้อมูลต้องไม่ซับซ้อน นอกจากนี้ ระบบฐานข้อมูลมีความถูกต้องและมีการเชื่อมโยงกันอย่างเป็นลำดับ ซึ่งต้องส่งผลให้การดาวน์โหลดรวดเร็ว โดยเนื้อหาสาระข้อมูลที่จัดเก็บต้องตรงกับความต้องการของผู้ใช้งาน²¹

อนึ่งหากพิจารณาถึงการวิจัยที่สัมพันธ์กับการจัดการหอจดหมายเหตุฯ ประเด็นที่น่าสนใจจากการทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้นี้คือ ส่วนใหญ่จะเป็นกระบวนการสำคัญในการจูงใจและส่งเสริมให้เกิดการใช้งานอย่างต่อเนื่อง โดยจะพบว่า การจัดทำหอจดหมายเหตุที่เน้นเฉพาะแม่ชีไทยออนไลน์ ไม่มีการจัดทำเป็นกรณีเฉพาะ ดังนั้น จึงไม่สามารถอธิบายได้ถึงความก้าวหน้าตามกรอบเวลา ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการของหอจดหมายเหตุดังกล่าวได้ อย่างไรก็ตาม มีผลงานวิจัยบางส่วนให้ความสำคัญกับการจัดการเอกสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้แนวคิดอนุรักษนิยมที่เป็นการศึกษาความก้าวหน้าของหอสมุดและหอจดหมายเหตุในเครือรัฐออสเตรเลีย ที่ได้ข้อค้นพบอย่างน่าสนใจว่า หอจดหมายเหตุแห่งชาติของออสเตรเลียจะมีคณะทำงานที่คอยกำกับดูแลเพื่อให้คำปรึกษา โดยหอจดหมายเหตุที่จัดทำขึ้นจะทำหน้าที่ในการจัดการเอกสารที่บันทึกไว้ เช่น เป็นเอกสารจดหมายเหตุที่มีอายุมากกว่า 30 ปี นอกจากนี้ หอจดหมายเหตุดังกล่าวยังมีหน้าที่ในการอนุรักษ์ตามแผนอนุรักษทรัพยากรเอกสารที่อยู่ในความเสี่ยงด้วยการถ่ายภาพให้เป็นแฟ้มดิจิทัล เพราะจะนำไปสู่การเสริมสร้างเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและกระตุ้นให้ประชาชนเข้าใจในคุณค่าของเอกสารที่จัดเก็บเหล่านั้น²²

นอกจากนี้ หากวิเคราะห์ถึงวงจรชีวิตเอกสารที่จัดเก็บ ข้อค้นพบจากการศึกษาของ Frank Upward ที่พบว่า หลักการของจดหมายเหตุจะถูกนำไปพัฒนาเป็นเครื่องมือการสอนเพื่อการสื่อสารในออสเตรเลีย เช่น นำไปใช้เป็นแนวทางในการเรียนรู้สำหรับการจดบันทึก การจัดการ การเก็บรักษาเอกสารที่ถูกต้อง รวมถึงการประชาสัมพันธ์ทางอิเล็กทรอนิกส์ นอกจากนี้ยังพบอีกว่าการขยายแนวคิดเรื่องความต่อเนื่องของการจัดการจดหมายเหตุจะมีผลต่อการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ในการจัดการข้อมูล นั่นคือ สิ่งสำคัญในการจัดทำจดหมายเหตุจะต้องตระหนักถึงหลักการสร้างหรือ

²¹ สุพร ทัพย์จักร และสุดา ใจแก้ว, “การพัฒนาระบบฐานข้อมูลดิจิทัลจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพะเยา,” *วารสาร PULINET Journal*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2561): 29.

²² ประจักษ์ วัฒนานุสสิทธ์, “ศึกษาความก้าวหน้าของหอสมุดและหอจดหมายเหตุในเครือรัฐออสเตรเลีย,” *วารสารห้องสมุด*, ปีที่ 57 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556): 57-60.

รับมอบเอกสาร การจัดเก็บเอกสาร การจัดการเอกสาร และการเพิ่มเอกสารใหม่ๆ ในฐานข้อมูล²³ ในทำนองเดียวกัน ผลการศึกษาได้ยืนยันว่า การอนุรักษ์ข้อมูลเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญอย่างมาก เพราะจะมีผลต่อวงจรชีวิตเอกสาร กล่าวคือ จะส่งผลกระทบต่อการใช้งานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวได้จากการศึกษาเรื่อง “Data Curation and the University Archives” ที่อธิบายว่า การอนุรักษ์ข้อมูลถือว่เป็นการจัดการข้อมูลเชิงรุก ที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องตลอดวงจรชีวิตของข้อมูล โดยนักจดหมายเหตุต้องมีบทบาทในการบวกรอนุรักษ์ข้อมูล และสามารถกำหนดความเกี่ยวข้องของข้อมูลภายใต้ทฤษฎีและแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง²⁴

ดังนั้น จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการศึกษาในประเทศไทย สามารถสรุปได้ว่า ยังไม่มีการศึกษาที่สัมพันธ์กับการจัดทำหอจดหมายเหตุแม่ชี ทั้งที่เป็นเป็นคลังข้อมูลเอกสารหรือหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ นอกจากนั้น ผลการวิจัยส่วนใหญ่จะเน้นที่รูปแบบและการจัดการหอจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า ชุดความรู้ในประเด็นดังกล่าวยังมีข้อจำกัด ฉะนั้น การศึกษาครั้งนี้ จึงมีเป้าหมายเพื่อที่จะค้นหา รูปแบบและแนวทางในการพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ ที่เป็นการศึกษาในลักษณะบุกเบิก และเป็นทีมแรกของการดำเนินงานในเรื่องนี้

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) โดยใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามหลักการของ Glenn A. Bowen (2009) เพื่อระบุและจัดหมวดหมู่ประเด็นหลัก (Themes) และแบบแผน (Patterns) ที่สะท้อนคุณค่าของแม่ชีไทยทั้งในมิติศาสนา วัฒนธรรม และสังคม²⁵ ตลอดจนใช้ผลการวิเคราะห์เป็นฐานข้อมูลสำคัญในการออกแบบรูปแบบการจัดการองค์ความรู้เชิงดิจิทัลในลักษณะหอจดหมายเหตุออนไลน์ การวิเคราะห์ถูกกำหนดให้อยู่ในกรอบของการกำหนดกลุ่มประเด็นหลัก (Themes) การสร้างหมวดหมู่ข้อมูลย่อย หรือกลุ่มประเด็นรอง (Sub-themes) และการตีความเชิงวิชาการเพื่อเชื่อมโยงกับการพัฒนาระบบจัดการองค์

²³ Upward, Frank, “Modelling the continuum as paradigm shift in recordkeeping and archiving processes, and beyond-a personal reflection,” *Records Management Journal*, Vol. 10, No. 3, (December 2000): 122-125.

²⁴ Noonan, D. & Chute, T., “Data Curation and the University Archives,” *American Archivist*, Vol. 77 No. 1, (2014): 201-204.

²⁵ Glenn A. Bowen, “Document Analysis as a Qualitative Research Method,” *Qualitative Research Journal*, 9 no. 2, (August 2009): 27-40.

ความรู้ โดยเป้าหมายของบทความวิจัยเน้นที่การวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่สาระสำคัญจากหลักฐานเกี่ยวกับบทบาทและผลงานของแม่ชีไทย เพื่อนำไปสู่การจัดทำหอจดหมายเหตุฯ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้

อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินงาน แม้จะมีการวางแผน ทั้งการแบ่งคณะทำงาน การกำหนดแหล่งและเกณฑ์เอกสาร การประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ ยังมีข้อจำกัดของการวิจัย ตลอดจนการพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ เนื่องจากแหล่งเอกสารหลักที่สามารถรวบรวมได้ ได้แก่ วารสารแม่ชีสาร ซึ่งเป็นวารสารที่เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2512-2535 ที่มีจำนวนเพียง 83 เล่ม ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญ แต่อธิบายได้ว่า ในการจัดทำหอจดหมายเหตุฯ ครั้งนี้ อยู่ในขั้นตอนของการเริ่มต้น ซึ่งมีเป้าหมายว่าในระยะต่อไปจะมีการจัดเก็บเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกันกับเอกสารอื่นๆ อาทิ งานประพันธ์ คำสอน บันทึกความเห็น ฯลฯ สามารถรวบรวมได้เฉพาะที่ปรากฏอยู่ ณ สถาบันแม่ชีไทย มูลนิธิแม่ชีไทย และสำนักแม่ชีไทยบางแห่งเท่านั้น ดังนั้น เอกสารเช่นเดียวกันนี้ของแม่ชีผู้อื่น หรือเอกสารอื่นๆ มีการวางแผนไว้ในอนาคตว่า จะดำเนินการรวบรวมให้สมบูรณ์มากขึ้น ต่อมาคือ เอกสารที่เป็นชีวประวัติของแม่ชีที่ปรากฏในหอจดหมายเหตุฯ เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่รวบรวมได้เท่านั้น เนื่องจากสามารถเข้าถึงได้ และผู้ให้ข้อมูลยินยอม อย่างไรก็ตามจะประสานงานและขอความอนุเคราะห์จากผู้ที่มิใช่ข้อมูลฯ ตลอดจนแม่ชีท่านอื่นๆ หรือผู้เกี่ยวข้อง ให้สนับสนุนข้อมูลดังกล่าวในการนำมารวบรวมไว้ในหอจดหมายเหตุฯ ในระยะต่อไป

ในการศึกษาครั้งนี้เน้นรวบรวมเอกสารเก่าซึ่งแสดงถึงการดำเนินงานในอดีตเท่านั้น ตัวอย่าง เช่น การคัดเลือกข้อมูลชีวประวัติหรือข่าวสารของแม่ชีไทยที่มีบทบาทและมีชื่อเสียงเข้าจัดเก็บให้เป็นส่วนหนึ่งของหอจดหมายเหตุที่มีเกณฑ์ ได้แก่ ไม่ผิดจริยธรรมและจรรยาบรรณที่ดีของสังคม ไม่เป็นเรื่องที่เสี่ยงกับคดีอาญาหรือคดีแพ่ง ไม่ทำให้บุคคลเสียหาย ฯลฯ โดยเอกสารบางส่วนเป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพ ชีวประวัติ และกล่าวถึงแม่ชีหลายท่าน เช่น ตามที่ปรากฏในตารางที่ 4 แต่ไม่สามารถรวบรวมได้จากแม่ชีผู้ที่มีบทบาททางศาสนาและสังคมบางท่าน เนื่องจากความร่วมมือในการให้ข้อมูล เช่น จะต้องได้รับความยินยอมในการนำมาเผยแพร่ในขณะที่มีแม่ชีบางท่านไม่มีการจัดทำชีวประวัติที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือชัดเจน จึงไม่สามารถนำมาจัดเก็บไว้ได้ อย่างไรก็ตาม มีการเตรียมแผนงานที่จะรวบรวมอัตประวัติที่เป็นลายมือมาจัดทำให้เป็นระบบ และสามารถเผยแพร่ได้ ซึ่งในทำนองเดียวกัน คณะผู้ดำเนินการยังพบอีกว่า เอกสารบางส่วนที่ไม่สามารถนำมาจัดเก็บไว้ เช่น ชีวประวัติของแม่ชีบางท่าน ตลอดจนงานเขียนและบทประพันธ์อื่นๆ อาจเป็นผลมาจากการตกสำรวจระหว่างการสืบค้นข้อมูล ดังนั้น จำนวนรายนามและชีวประวัติของผู้ที่ไม่มีชื่ออยู่ในสถาบันแม่ชีไทยหรือไม่ได้ถูกกล่าวถึงในเอกสารของ

สถาบันแม่ชีไทย หรือไม่ได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือชีวประวัติจึงไม่สามารถจัดเก็บได้ อย่างไรก็ตาม มีการกำหนดแผนงานในอนาคตหากพบว่า มีแม่ชีที่เข้าเกณฑ์จะสามารถนำมารวบรวมเป็นส่วนหนึ่งของหอจดหมายเหตุนี้ได้ ที่สำคัญ ในคำแนะนำของการใช้หอจดหมายเหตุครั้งนี้ คณะวิจัยได้มีการสื่อสารไว้ว่า เมื่อผู้ใช้งาน มีข้อมูลใหม่ๆ ทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสาร ภาพถ่าย หรือข้อมูลในลักษณะมัลติมีเดีย ฯลฯ ที่สอดคล้องกับเกณฑ์ของหอจดหมายเหตุ ให้สามารถอัปโหลดให้กับคณะทำงานของหอจดหมายเหตุ เพื่อนำไปจัดหมวดหมู่จัดหมู่สำหรับนำไปเผยแพร่ต่อไป

ดังนั้น จากเนื้อหาที่บรรยายข้างต้น จะพบว่า ในการดำเนินงาน คณะวิจัยได้มีการจัดเตรียมขั้นตอน ในการจัดการไม่เพียงแต่การวางแผนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านระบบ แต่มีการกำหนด คณะทำงานในการคัดเลือกเอกสาร นั่นคือ ในขั้นตอนการคัดเลือกข้อมูล แหล่งเอกสารหลักประกอบด้วยเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกิจกรรมและประวัติศาสตร์ของแม่ชีไทย ได้แก่ วารสาร “แม่ชีสาร” หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจแม่ชี หนังสือประวัติสำนักแม่ชีไทยและชีวประวัติแม่ชีผู้มีชื่อเสียง บันทึกลายมืออัตชีวประวัติ ฯลฯ ขณะที่แหล่งเอกสารรอง ได้แก่ งานวิจัย บทความทางวิชาการ ตำรา และเอกสารอื่น ๆ ที่ได้อ้างอิงเนื้อหาจากแหล่งเอกสารหลัก การวิเคราะห์ข้อมูลอาศัยกรอบคิดของ Frank Upward (2011) ใน Continuum Model เพื่ออธิบายความต่อเนื่องของการจัดการข้อมูลจากการสร้าง การใช้ และการเก็บรักษาอย่างเป็นระบบ²⁶ ประกอบกับข้อเสนอแนะของกุศลวัฒน์ คงประดิษฐ์ ที่ระบุถึงความสำคัญของการใช้ระบบดิจิทัลเพื่อการเชื่อมโยงข้อมูลในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านมาตรฐาน ความสะดวก ความปลอดภัย และการเปรียบเทียบกับระบบจดหมายเหตุสากล²⁷ โดยในขั้นตอนการวิเคราะห์ ได้เริ่มต้นด้วยการอ่านเอกสารทั้งหมดอย่างละเอียดเพื่อทำความเข้าใจบริบทและสาระสำคัญ ตามด้วยการกำหนดหน่วยวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ที่ครอบคลุมประเด็นด้านประวัติศาสตร์ การเผยแผ่ศาสนา การพัฒนาสังคม การสร้างเครือข่าย และผลงานของแม่ชีไทย ต่อจากนั้นเป็นการเข้ารหัสข้อมูล (Coding) โดยจัดกลุ่มข้อความที่มีเนื้อหาและความหมายใกล้เคียงกันให้อยู่ในรหัสเดียวกัน กระบวนการนี้นำไปสู่การสร้างหมวดหมู่ข้อมูลและการสังเคราะห์ประเด็น (Theme Development) ซึ่งถูกนำมาจัดทำเป็นตารางสรุปผลการวิเคราะห์ ดังรายละเอียดในตารางที่ 1 ต่อไปนี้

²⁶ Upward, Frank, Sue McKemmish and Barbara Reed, “Archivists and Changing Social and Information Spaces: A Continuum Approach to Recordkeeping and Archiving in Online Cultures,” *Archivaria*, 72, (Fall 2011): 197–237.

²⁷ กุศลวัฒน์ คงประดิษฐ์, “การสร้างเครือข่ายหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยดิจิทัล,” : 43-57.

ตารางที่ 1 แสดงแนวทางสำหรับวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร

ขั้นตอนการวิเคราะห์	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง
การอ่านและทำความเข้าใจเอกสาร	อ่านเอกสารทั้งหมดอย่างละเอียดเพื่อทำความเข้าใจบริบทและสาระสำคัญ	ระบุขอบเขตและความหมายเบื้องต้นของข้อมูล
การกำหนดหน่วยวิเคราะห์	เลือกประเด็นสำคัญ เช่น ประวัติศาสตร์ บทบาททางศาสนา การพัฒนาสังคม และผลงานของแม่ชีไทย	ได้หน่วยวิเคราะห์ที่ชัดเจนสำหรับการเข้ารหัส
การเข้ารหัสข้อมูล (Coding)	จัดกลุ่มข้อความและสาระที่ใกล้เคียงกันให้อยู่ในรหัสเดียวกัน	ได้รหัสข้อมูลที่เป็นระบบและสามารถตรวจสอบได้
การสร้างกลุ่มประเด็นหลัก (Theme Development)	รวมรหัสข้อมูลที่เป็นประเด็นหลัก เช่น การเผยแผ่ศาสนา การศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม	ได้ประเด็นหลักและแบบแผนที่สะท้อนคุณค่าของแม่ชีไทย
การตีความและสังเคราะห์ผล	เชื่อมโยงประเด็นหลักเข้ากับแนวคิดและทฤษฎี เช่น Continuum Model และ Social Capital	ได้ข้อสรุปเชิงวิชาการที่แสดงถึงคุณค่าและความหมายของหोजดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์

จากตารางที่ 1 หลังจากได้ดำเนินการพิจารณาถึงผลลัพธ์จากเนื้อหาและเมื่อกระบวนการเข้ารหัสเสร็จสิ้นแล้ว จึงทำการสร้างกลุ่มประเด็นหลัก (Theme Development) ที่เป็นการนำรหัสที่กำหนดไว้สำหรับการจัดหมวดหมู่มาทำการจัดการข้อมูล จำแนกแยกแยะตามกลุ่มประเด็นเรื่อง แล้วทำการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบและจัดรวมเป็นประเด็นหลัก ทำให้เห็นแบบแผน (Patterns) และความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทต่าง ๆ ที่ปรากฏในสังคม ต่อมาในขั้นตอนสุดท้ายที่เป็นการตีความและสังเคราะห์ผลเป็นการดำเนินงานโดยนำกลุ่มประเด็นหลักที่ได้กำหนดไว้มาอธิบายและตีความหมาย เพื่อให้เชื่อมโยงกับทฤษฎีการจัดการเอกสารแบบต่อเนื่องและแนวคิดทุนทางสังคม ทำให้มีความน่าเชื่อถือและเป็นระบบ ทั้งในด้านการเลือกใช้แหล่งเอกสาร การจัดการข้อมูล และการตีความผลลัพธ์ ที่มีกรอบการวิเคราะห์เนื้อหาตามแนวทางของ Glenn A. Bowen นอกจากนี้ ยังเป็นการเติมเต็มช่องว่างของความรู้ที่ขาดแคลนด้านบทบาทและคุณค่าของแม่ชีไทยในสังคมที่ยังไม่เคยมีการจัดการอย่างเป็นระบบและมีการส่งเสริมให้มีการใช้งานสู่สาธารณะอย่างแพร่หลายมาก่อน

5. ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลนำเสนอในสองส่วนตามวัตถุประสงค์หลัก ส่วนแรกมุ่งจัดหมวดหมู่จากเอกสารและหลักฐานที่สะท้อนบทบาทและผลงานของแม่ชีไทยทั้งด้านศาสนาและสังคม เพื่อให้เห็นภาพรวมที่มีโครงสร้างชัดเจนและคุณูปการในมิติต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ส่วนที่สองนำผลการวิเคราะห์ดังกล่าวไปใช้เป็นฐานในการพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้เชิงดิจิทัลในลักษณะหอจดหมายเหตุออนไลน์ เพื่อรองรับการเรียนรู้ การอ้างอิงทางวิชาการ และการใช้ประโยชน์เชิงสังคมอย่างยั่งยืน มีเนื้อหาดังนี้

1. การจัดหมวดหมู่จากหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและผลงานที่สะท้อนคุณค่าทั้งในเชิงศาสนาและสังคม

เป้าหมายของวัตถุประสงค์แรก เป็นการศึกษาข้อมูลเอกสารที่ใช้แนวทางการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อได้ผลการวิจัยสำหรับนำไปใช้จัดหมวดหมู่สาระสำคัญจากหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและผลงานของแม่ชีไทยที่สะท้อนคุณค่าทั้งในเชิงศาสนาและสังคม โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยฐานข้อมูลที่หลากหลายและน่าเชื่อถือ เพื่อสะท้อนมิติของปรากฏการณ์ที่เป็นบทบาท ภารกิจ ตลอดจนการมีส่วนร่วมทั้งในฐานะผู้ปฏิบัติ และผู้เป็นแกนนำสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Change Agent) ได้อย่างรอบด้าน

ดังนั้น จึงดำเนินการตามขั้นตอนตั้งแต่การคัดกรองเอกสาร ด้วยการจำแนกตามรายละเอียด แล้วดำเนินการแบ่งเอกสารออกเป็นกลุ่มตามแหล่งข้อมูล เช่น วารสาร หนังสือ บทความวิชาการ ฯลฯ พร้อมกับแสดงในรูปแบบตาราง เพื่อช่วยให้เห็นภาพรวมของฐานข้อมูลทั้งหมดที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ว่า เอกสารหลักและเอกสารรองนั้นเน้นจากแหล่งใดบ้าง กล่าวคือ ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้มีการนำหลักการที่เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่สัมพันธ์กับการจัดการความรู้ หลักการสำคัญของหอจดหมายเหตุทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม ฯลฯ มาใช้ในการสนับสนุนเพื่อการตีความหมายอย่างละเอียด โดยข้อมูลในตารางที่ 2 ได้แสดงถึงแหล่งที่เป็นฐานข้อมูลที่มีการผสมผสานทั้งเอกสารหลักและเอกสารรองร่วมกัน ดังนี้

ตารางที่ 2 การจัดหมวดหมู่เอกสารหลักและเอกสารรอง

ประเภทเอกสาร	รายละเอียด	ตัวอย่าง	คุณค่าต่อการวิจัย
เอกสารหลัก	เอกสารที่จัดทำโดยสำนักแม่ชีหรือแม่ชีโดยตรง	วารสาร แม่ชีสาร (2512-2535), หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจแม่ชี, บันทึกชีวประวัติแม่ชี	ใช้เป็นฐานข้อมูลตรงที่สะท้อนบทบาทจริงของแม่ชีไทย
เอกสารรอง	งานวิชาการและงานวิจัยที่ดีความหรืออธิบายบทบาทแม่ชี/การจัดการจดหมายเหตุ	งานของ Frank Upward (Continuum Model), Putnam (Social Capital), กุศลวัฒน์ คงประดิษฐ์ (Records Life Cycle)	ช่วยอธิบายและเชื่อมโยงผลการวิเคราะห์เข้ากับทฤษฎีสากล
เอกสารเชิงประวัติศาสตร์	เอกสารประวัติสำนักแม่ชี, กฎระเบียบแม่ชี, เอกสารการก่อตั้งมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย	ระเบียบแม่ชี พ.ศ. 2515, บัตรสุทธิบรรณ	ทำให้เห็นพัฒนาการและความต่อเนื่องทางสถาบัน
เอกสารเชิงสังคมวัฒนธรรม	หลักฐานการอบรม การเผยแพร่ การฝึกอบรม และโครงการร่วมกับชุมชน	รายงานโครงการฝึกอบรมสตรี, การปลูกป่า, การสังคมสงเคราะห์	ชี้ให้เห็นคุณภาพการต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

จากตารางที่ 2 ข้างต้น อธิบายได้ว่า เอกสารหลักมีความสำคัญต่อการวิจัยมากที่สุด เพราะสะท้อนประสบการณ์ตรงและภารกิจที่แม่ชีได้ปฏิบัติไว้จริง เช่นข้อมูลจากวารสาร “แม่ชีสาร” ที่มีทั้งประวัติ ผลงาน และแนวทางการดำเนินชีวิตของแม่ชีผู้เป็นแบบอย่าง ข้อมูลเหล่านี้ไม่เพียงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่ยังเป็น “ชุดความทรงจำ” ที่ช่วยยืนยันการมีอยู่ เกียรติประวัติ และบทบาทของแม่ชีไทยในเชิงประจักษ์ ขณะเดียวกัน เอกสารรอง เช่น งานของ Frank Upward และ Putnam ช่วยเสริมการตีความในระดับทฤษฎี ทำให้สามารถวิเคราะห์เชิงลึกได้ว่าบทบาทแม่ชีสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการจดหมายเหตุและทุนทางสังคมได้อย่างเหมาะสม ที่สำคัญ การมีเอกสารเชิงประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมเข้ามาประกอบ ทำให้ฐานข้อมูลมีความสมบูรณ์ในมิติที่หลากหลายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น เนื้อหาในรายละเอียดของ ระเบียบแม่ชี พ.ศ. 2515 และบัตรสุทธิบรรณ ต่างเป็นหลักฐานที่สะท้อนการสถาปนากฎเกณฑ์และความชอบธรรมเชิงสถาบัน

ขณะที่หลักฐานการขับเคลื่อนงานทางสังคมเพื่อการพัฒนา เช่น การอบรม ฝึกอบรม ฝึกอบรม หรือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นมิติของแม่ชีที่เชื่อมโยงกับสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ที่จะทำให้เห็นว่าการมีฐานข้อมูลในหลายระดับเช่นนี้ ทำให้งานวิจัยมีความรอบด้านทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาสังคม ซึ่งช่วยสนับสนุนให้การวิเคราะห์เนื้อหาของบทความนี้มีน้ำหนักเชิงวิชาการมากยิ่งขึ้น นั่นคือ ในการสังเคราะห์ข้อมูลจากการวิเคราะห์เนื้อหาของเอกสารหลักและเอกสารรอง ไม่ได้หยุดเพียงการระบุกลุ่มประเด็นหลักและกลุ่มประเด็นรองเท่านั้น ยังเชื่อมโยงไปสู่การตีความเชิงคุณค่าเพื่ออธิบายมิติที่กว้างและลึกกว่าตัวข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังเนื้อหาที่แสดงไว้ใน ตารางที่ 3 ต่อไปนี้

ตารางที่ 3 แสดงกลุ่มประเด็นหลัก มิติการวิเคราะห์ และคุณค่าทางสังคม
สำหรับการตีความเชิงลึกตามหลักการวิเคราะห์เนื้อหาของ Glenn A. Bowen

กลุ่มประเด็นหลัก (Theme)	มิติการวิเคราะห์ (Dimension)	คุณค่าทางสังคม (Social Value)
บทบาททางศาสนา	การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในประเทศและต่างประเทศ	เสริมสร้างภาพลักษณ์แม่ชีในฐานะ “นักเผยแผ่” ผู้มีพลังสร้างการรับรู้ระดับสากล
บทบาททางการศึกษา	การสอนนักธรรม บาลี อภิธรรม การอบรมเยาวชน	ยืนยันบทบาทแม่ชีในฐานะ “ครู” ผู้สืบทอดองค์ความรู้พระพุทธศาสนา
บทบาททางสังคม	การอบรมอาชีพ การดูแลสุขภาพชุมชน งานสังคมสงเคราะห์	เพิ่มพลังการพึ่งพาตนเอง และยกระดับคุณภาพชีวิตของเยาวชน สตรี ผู้พิการ และผู้สูงอายุ
บทบาททางเศรษฐกิจ	การจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพสตรีและงาน หัตถกรรม	สร้างรายได้และความมั่นคง แก่สตรีและครอบครัวในชุมชน
บทบาททางสิ่งแวดล้อม	การเข้าร่วมโครงการปลูกป่า การรักษาสมดุลธรรมชาติ การจัดการขยะชุมชน การทำปุ๋ยอินทรีย์	ส่งเสริมจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืน
รางวัลและเกียรติคุณ	การยกย่องเชิดชูเกียรติ จากรัฐ ชุมชน และสังคม	เพิ่มความภาคภูมิใจและยกระดับสถานภาพ แม่ชีในเชิงสังคมและการเมือง
การสร้างสถาบัน	การก่อตั้งมูลนิธิและสถาบันแม่ชีไทย	ทำให้แม่ชีมี “พื้นที่เชิงสถาบัน” ที่มั่นคงในโครงสร้างสังคมไทย

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่า การวิเคราะห์ไม่เพียงแต่ทำการบันทึกข้อเท็จจริง แต่ได้ขยายไปสู่การสร้างเข้าใจเชิงมิติที่อธิบายความหมายของบทบาทแม่ชี เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถตีความได้ว่า เป็นการสร้าง “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่ทำให้แม่ชีมีสถานะในระดับสากล หรือ การสอนบาลีและอภิธรรมสามารถมองได้ว่าเป็นการถ่ายทอด “ทุนทางความรู้” ที่คงอยู่และแพร่หลายต่อไป ขณะที่การพัฒนาสังคมและชุมชนซึ่งไม่เพียงเป็นกิจกรรมรายกรณี กล่าวคือ ไม่เฉพาะเชิงพื้นที่ที่มีความจำเป็นต้องพัฒนา แต่ยังสัมพันธ์กับการพัฒนา อาชีพและรายได้เสริมในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชนในภาพรวม ที่เป็นการสะท้อนถึงคุณค่าเชิงโครงสร้างที่ทำให้บุคคลและครัวเรือน ตลอดจนชุมชน มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองและเสริมสร้างความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจได้ในระยะยาว

ผลการสังเคราะห์ดังกล่าวได้แสดงอย่างชัดเจนว่า แม่ชีไทยไม่ได้เป็นเพียงสตรีนิกบวชในพุทธศาสนา แต่เป็นผู้มีบทบาทรอบด้านที่ก่อให้เกิดคุณค่าต่อศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันยังได้รับการยอมรับในเชิงสถาบันและเชิงสังคมที่สะท้อนผ่านรางวัลและการยกย่องต่าง ๆ ทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ ฉะนั้น การมีกรอบการวิเคราะห์เชิงมิติและคุณค่าดังกล่าว ทำให้บทวิเคราะห์นี้สามารถขยายการตีความหมายไปสู่การออกแบบนโยบายในการพัฒนาสังคมและพัฒนาสตรีโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาค รวมทั้งการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ในการชี้้นำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ เช่น สิ่งประดิษฐ์ บทภาพยนตร์ ดนตรี บทเพลง ฯลฯ ที่สามารถพัฒนาจากอดีตประวัติของแม่ชี งานบันทึกต่าง ๆ ที่แม่ชีผู้มีชื่อเสียงประพันธ์ไว้

นอกจากนี้ กิจกรรมที่แม่ชีและคณะได้ใช้ในการพัฒนาสังคมเชิงบูรณาการที่ผ่านมา จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดำเนินงานในอนาคตได้อย่างมีทิศทางและเป็นระบบ เป็นต้น ซึ่งจากรายละเอียดของการจัดการระบบข้อมูลดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดหมวดหมู่สาระสำคัญจากเอกสาร หนังสือ วารสาร และหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับบทบาท ภารกิจ และผลงานของแม่ชีไทย ได้สะท้อนคุณค่าของแม่ชีไทยทั้งในเชิงศาสนาและสังคม และได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจว่า แม่ชีไทยได้ปฏิบัติภารกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ทั้งในรูปแบบการจัดนิทรรศการทางศาสนา การแสดงธรรมผ่านวิทยุและโทรทัศน์ และการถ่ายทอดการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไปยังต่างประเทศ เช่น อังกฤษ อินเดีย ฯลฯ ที่ยืนยันว่าบทบาทของแม่ชีไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในวัดหรือสำนักปฏิบัติ แต่ยังขยายไปสู่สังคมและเวทีนานาชาติ ดังเนื้อหาที่แสดงในตารางที่ 4 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4 ประเด็นหลัก ประเด็นรอง และหลักฐาน
ที่เป็นเนื้อหาและปรากฏการณ์สำคัญสำหรับการตีความหมาย

ประเด็นหลัก (Theme)	ประเด็นรอง (Sub-theme)	หลักฐานที่เป็นเนื้อหาและปรากฏการณ์ (Content and phenomenal evidence)	แม่ชีและแหล่งที่มา
บทบาททางศาสนา	การเผยแผ่พระพุทธศาสนา	การจัดนิทรรศการ, การบรรยายธรรมในวิทยุและโทรทัศน์, การเผยแผ่วีปัสสนากรรมฐานทั้งในและต่างประเทศ เช่น พุทธคยา ประเทศอินเดีย และวัดพุทธประทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ	มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยฯ (2526, 2555), แม่ชีจำลองลักษณ์ คงสำหรัย (2523)
	การศึกษาและการเรียนการสอน	แม่ชีสอนนักเรียน บาติ อภิธรรม จัดอบรมเยาวชน บวชภาคฤดูร้อน จัดทำวารสาร แม่ชีสาร	แม่ชีบุญเลี้ยง แอ่วม (2532), สถาบันแม่ชีแห่งประเทศไทย (2514)
บทบาททางสังคม	การพัฒนาชุมชน	การอบรมเยาวชนสตรีด้านอาชีพ, การส่งเสริมอาชีพรองและอาชีพเสริมในท้องถิ่น เช่น การปลูกผัก การเพาะเห็ด การประดิษฐ์ดอกไม้ ฯลฯ	มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยฯ (2521, 2532), แม่ชีประสิทธิ์ เกียรติภาค (2523)
	การสังคมสงเคราะห์	การอบรมสุขอนามัย การดูแลผู้ป่วย สตรี เด็กและเยาวชน ผู้พิการ ผู้สูงอายุ การเผยแพร่ความรู้ด้านโภชนาการและสมุนไพร	มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยฯ (2518, 2522, 2523)
บทบาททางเศรษฐกิจ	การสร้างรายได้และความมั่นคง	การประดิษฐ์หัตถกรรม งานศิลปาชีพ จัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพสตรี เช่น ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยฯ (2521, 2532), แม่ชีปิงลิ้ม แก้วบูชา (2518)
บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม	การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	การเข้าร่วมโครงการปลูกป่าและสิ่งแวดล้อม เช่น ที่วัดหนองจิก อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม การทำปุ๋ยชีวภาพ การจัดการขยะชุมชน	มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยฯ (2536)
รางวัลและเกียรติคุณ	การยกย่องเชิดชูเกียรติ	ได้รับรางวัลสตรีดีเด่นทางพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 2551) สำเร็จการศึกษาบาลี 9 ประโยค	แม่ชีวีร ชื้อทัศนประสิทธิ์ (2551), แม่ชีประกาศรี สุริยพรพันธ์ (2547)
การสร้างสถาบันและเครือข่าย	การก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทยและมูลนิธิ	การร่างระเบียบปฏิบัติ, บัตรสุทธิบรรณ, การก่อตั้งมูลนิธิและได้รับพระบรมราชินูปถัมภ์	มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยฯ (2515, 2520, 2528), แม่ชีละม้าย บุตรเมฆ (2512)

จากตารางที่ 4 ที่รายละเอียดได้แสดงให้เห็นบทบาทของแม่ชีไทยที่ครอบคลุมทั้งมิติด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ การจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพสตรีและการส่งเสริมศิลปาชีพที่เป็นงานหัตถกรรมต่าง ๆ ซึ่งนับได้ว่าเป็นต้นแบบของการสร้างฐานรายได้ที่มั่นคงทั้งในระดับองค์กรและระดับชุมชน โดยจะเห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้ได้แสดงถึงความสามารถของแม่ชีในการปรับบทบาทให้สอดคล้องกับความต้องการทางเศรษฐกิจของบุคคล ครอบครัว และสังคม ขณะเดียวกัน การเข้าร่วมโครงการปลูกป่าและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้สะท้อนถึงการตระหนักรู้ถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและการพยายามสร้างสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติได้อย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลและพึ่งพิงกันในเชิงนิเวศ

เมื่อกล่าวถึงกิจกรรมหลายประเภทที่แม่ชีไทยได้ดำเนินงาน ทั้งในรูปแบบงานของสถาบันแม่ชีไทย และงานที่ทำโดยบุคคล จะพบอย่างชัดเจนว่า มีคุณค่าและก่อประโยชน์อย่างสูงต่อกลุ่มเป้าหมายทั้งในระดับบุคคลที่เป็นกลุ่มเปราะบาง คราวเรือน และระดับพื้นที่ ดังนั้น การได้รับรางวัลและการยกย่องเชิดชูเกียรติ ถือได้ว่าเป็นการยอมรับทางสังคม ซึ่งนำไปสู่ความเชื่อมั่นต่อสถาบันแม่ชีไทยและมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่เน้นผลประโยชน์ต่อตนเอง แสดงให้เห็นว่า สถานภาพและความสำคัญของแม่ชีในเชิงสถาบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกำหนดระเบียบปฏิบัติ การออกบัตรสุทธิบรรณ และการได้รับพระบรมราชินูปถัมภ์ ยืนยันได้ว่า การดำเนินงานขององค์กรและการขับเคลื่อนโดยบุคคลเป็นการสร้างความชอบธรรมทางสังคมและวัฒนธรรมให้แก่บทบาทของแม่ชีไทยอย่างชัดเจน

2. การพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้ของหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และอ้างอิง

การพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้ผ่านหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ มีรากฐานจากการวิเคราะห์เนื้อหาที่จัดหมวดหมู่สาระสำคัญออกมาเป็นมิติของบทบาทและคุณค่า ทั้งทางวิชาการและการนำไปใช้ในกิจการที่สัมพันธ์กัน การสร้างนวัตกรรมซึ่งเมื่อเข้าสู่การออกแบบระบบจึงต้องอาศัย “กระบวนการพัฒนา” ที่ตั้งอยู่บนฐานทฤษฎีและแนวปฏิบัติสากล ตามโมเดลที่ได้รับการยอมรับในความเป็นมาตรฐานดังกล่าวแล้ว ที่จะต้องตระหนักถึงจริยธรรมในการเผยแพร่ความรู้และความจริงที่มีความเป็นลำดับขั้นของข้อมูลอย่างชัดเจน เริ่มตั้งแต่การรวบรวม การจัดหมวดหมู่ การจัดเก็บ การเผยแพร่ ไปจนถึงการสร้างคุณค่าและการส่งเสริมให้มีการใช้งานอย่างยั่งยืน²⁸

²⁸ Xiaomi An, Wenlin Bai, Hepu Deng, Shuyang Sun, Wenrui Zhong and Yu Dong, “A Knowledge Management Framework for Effective Integration of National Archives Resources in China,” *Journal of Documentation*, 73 no. 1, (January 2017): 18–34.

แต่ละขั้นตอนในการดำเนินงานมีองค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) การรวบรวมวารสาร เช่น แม่ชีสาร หนังสืออนุสรณ์ ประวัติแม่ชี หนังสือสวดมนต์ เอกสารการก่อตั้งมูลนิธิ แบ่งตามประเภท อาทิ วารสาร หนังสือชีวประวัติ เอกสารกฎระเบียบ เอกสารกิจกรรมชุมชน 2) การจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัล เช่น e-book, pdf, ฐานข้อมูลออนไลน์ และระบบสำรองข้อมูล 3) สร้างแพลตฟอร์มออนไลน์ที่มีระบบสืบค้น 4) การเชื่อมโยงเอกสารเข้ากับการวิจัย การศึกษา และนโยบายสังคม และ 5) การพัฒนาระบบสนับสนุน เช่น การฝึกอบรมบุคลากร การทำงานร่วมกับมหาวิทยาลัย ตลอดจนสถาบันศาสนาฯ ที่ตอบสนองต่อเป้าหมายการรักษาและเผยแพร่เอกสาร ดังตารางที่ 5 ต่อไปนี้

ตารางที่ 5 กระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้ผ่านหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์

กระบวนการพัฒนา (Process)	องค์ประกอบหลัก (Core Elements)	คุณค่าที่คาดหวัง (Expected Values)	แหล่งอ้างอิง/หลักฐาน
การรวบรวม	การรวบรวมวารสาร แม่ชีสาร หนังสืออนุสรณ์ ประวัติแม่ชี หนังสือสวดมนต์ เอกสารการก่อตั้งมูลนิธิ	ได้ฐานข้อมูลเอกสารที่เป็นระบบ สะท้อนบทบาทแม่ชีในมิติศาสนา สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม	มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยฯ (2515-2555), หนังสืออนุสรณ์
การจัดหมวดหมู่	แบ่งตามประเภท เช่น วารสาร หนังสือชีวประวัติ เอกสารกฎระเบียบ เอกสารกิจกรรมชุมชน บทกวี งานประพันธ์ ฯลฯ	ทำให้ค้นหาได้ง่าย สะดวกต่อการเข้าถึงและวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์	Records Life Cycle, Continuum Model
การจัดเก็บ	การจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัล เช่น e-book, pdf, ฐานข้อมูลออนไลน์ พร้อมระบบสำรองข้อมูล	รักษาความคงทนของเอกสาร ลดการสูญหาย และเสื่อมสภาพของต้นฉบับ	กุศลวัฒน์ คงประดิษฐ์ (2559), แนวทางหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
การเผยแพร่	สร้างแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น https://pubhtml5.com/bookcase/ruvzs/ พร้อมระบบสืบค้น	เปิดโอกาสให้สาธารณชน นักวิจัย และเยาวชนเข้าถึงข้อมูลได้อย่างกว้างขวาง	มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยฯ
การสร้างคุณค่า	การเชื่อมโยงเอกสารเข้ากับการวิจัย การศึกษา และนโยบายสังคม	เพิ่มคุณค่าทางวิชาการ เชิงวัฒนธรรม และความภาคภูมิใจต่อบทบาทแม่ชีไทย	Putnam (Social Capital), Upward (Continuum Model)
การยั่งยืน	การพัฒนาระบบสนับสนุน เช่น การฝึกอบรมบุคลากร, การทำงานร่วมกับมหาวิทยาลัยและสถาบันศาสนา	ทำให้หอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์เป็นแหล่งอ้างอิงถาวรในระดับชาติและสากล	แนวทางการพัฒนาสถาบันแม่ชีไทย และการเชื่อมโยงเครือข่ายศาสนา ตลอดจนชมรมและกลุ่มนักกิจกรรม

จากเนื้อหาในตารางที่ 5 จะเห็นว่า การพัฒนาระบบหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ได้มีการจัดการองค์ความรู้ที่หลากหลายให้อยู่เป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกต่อการใช้งาน ที่เริ่มจากการรวบรวมเอกสารให้ครบถ้วน จากนั้นทำการจัดหมวดหมู่ตามประเภทเพื่อให้ค้นหาได้ง่าย หลังจากนั้นดำเนินการจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัลที่มีความมั่นคงและถาวร กระบวนการเผยแพร่ในรูปแบบแพลตฟอร์มออนไลน์ทำให้ข้อมูลสามารถเข้าถึงได้ทั้งในวงวิชาการและสาธารณะ ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างคุณค่าร่วมในเชิงวิชาการ รวมถึงการเสริมพลังทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย อนึ่ง รูปแบบที่เป็นกลไกภายใต้ระบบดิจิทัลในครั้งนี้ ถือได้ว่าเป็นการกำหนดมิติการพัฒนาคลังความรู้ที่ยั่งยืน ซึ่งจะช่วยให้หอจดหมายเหตุฯ เป็นฐานข้อมูลที่ถาวรในการสืบค้นข้อมูลของแม่ชีไทยที่สัมพันธ์กับบทบาททางศาสนาและสังคม โดยข้อค้นพบข้างต้นอธิบายได้ชัดว่า หอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ไม่ใช่เพียงแหล่งเก็บเอกสาร แต่คือการพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้เชิงดิจิทัลที่มีทั้งกระบวนการและคุณค่าที่ชัดเจน

ดังนั้น หากพิจารณาถึงต้นแบบหน้าจอสำหรับแสดงข้อมูลในระบบหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ การออกแบบได้จัดโครงสร้างโดยการนำหน้าปกของวารสาร “แม่ชีสาร” มาแสดงเรียงต่อกัน เพื่อดึงดูดให้น่าสนใจ โดยเริ่มตั้งแต่ฉบับที่ 1 ไปจนถึงฉบับสุดท้ายก่อนปิดดำเนินการ แม้จะไม่สามารถหาวารสารได้ครบทุกเล่มที่เคยตีพิมพ์ แต่ก็สามารถรวบรวมได้มากถึง 83 ฉบับ ดังปรากฏในรูปภาพที่ 1 ต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แสดงหน้าจอต้นแบบหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์

6. อภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหลักและเอกสารรองที่เกี่ยวข้องกับบทบาท ภารกิจ และผลงานของแม่ชีไทย สะท้อนให้เห็นว่า ภาพลักษณ์ของแม่ชีไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในมิติศาสนา แต่ขยายออกไปสู่มิติทางการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม การจัดหมวดหมู่สาระสำคัญตามแนวทางของ Glenn A. Bowen ช่วยทำให้ประเด็นที่เคยกระจัดกระจายปรากฏในรูปของกลุ่มประเด็นหลักและแบบแผนที่ชัดเจนขึ้น ส่งผลให้การมองบทบาทของแม่ชีมีความเป็นระบบและสามารถอธิบายในเชิงวิชาการได้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ การจัดหมวดหมู่ยังทำให้สามารถเปรียบเทียบมิติทางบทบาทที่แตกต่างกันได้อย่างมีนัยสำคัญ เมื่อพิจารณาในเชิงศาสนาและการศึกษา ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่บรรยายถึงประวัติความเป็นมาของแม่ชีไทย ชี้ว่าแม่ชีมีส่วนสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทั้งในรูปแบบของการสอนบาลี อภิธรรม และการจัดอบรมแก่เยาวชน กิจกรรมเหล่านี้สะท้อนคุณค่าของแม่ชีในฐานะ “ครูทางธรรม”²⁹ นั่นคือ การแสดงออกของกลุ่มแม่ชีไทย หากพิจารณาเฉพาะกิจจะพบว่า ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินกิจกรรมประเภทจิตอาสาเพื่อพัฒนาสังคม ซึ่งเป็นการแสดงถึงผู้มีจิตใจสะอาด มีความปรารถนาให้บุคคลอยู่ดีมีสุข³⁰

ในมิติทางสังคมและเศรษฐกิจ การจัดหมวดหมู่ข้อมูลแสดงให้เห็นว่าแม่ชีมีบทบาทในการสร้างพลังการพึ่งพาตนเองให้กับสตรีและชุมชน เช่น การจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพ การอบรมทักษะงานหัตถกรรม การสนับสนุนการดูแลสุขภาพ และการจัดกิจกรรมด้านประชาสงเคราะห์³¹ ซึ่งการดำเนินงานเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดการสะสมทุนทางสังคมของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ที่วางหลักไว้ว่าบุคคลจะมีการสะสมทุนทางสังคม เช่น การได้รับเกียรติยกย่องนับถือ การได้รับความเคารพศรัทธาที่เป็นความเชื่อมั่น ในที่สุดจะมีโอกาสเป็นผู้นำได้ ดังนั้นจะเห็นว่า มีแม่ชีไทยที่มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น แม่ชีปัญญาภรณ์ แสงคำ สังกัดวัดโนนทอง จังหวัดอุดรธานี ดร.แม่ชีระเบียบ ธิรญาณี สังกัดวัดมหาพุทธาราม จังหวัดศรีสะเกษ ที่เป็นผู้นำและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือที่ก่อให้เกิดการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน นอกจากนี้ ในด้านสิ่งแวดล้อมและการยอมรับในระดับสังคม พบว่า แม่ชีมีส่วนร่วมในโครงการปลูกป่า การอนุรักษ์ธรรมชาติ และได้

²⁹ มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, “คำกราบทูลถวายรายงาน”: 12-13.

³⁰ มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, “ผลงาน แม่ชีอาสาพัฒนา,” *วารสารแม่ชีสาร*, ปีที่ 19, ฉบับที่ 76, (พฤศจิกายน 2531 - มกราคม 2532): 32.

³¹ แม่ชีปิงลิ้ม แก้วบุชา, “ประสบการณ์และแนวปฏิบัติงานด้านประชาสงเคราะห์,” *วารสารแม่ชีสาร*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 21-22, (กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม 2518): 53-54.

รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจากภาครัฐและสังคม การจัดทำหมวดหมู่เชิงธรรมาภิบาลทำให้เห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้ไม่ใช่เพียงโครงการเฉพาะกิจ แต่เป็นแบบแผนที่สะท้อนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งช่วยสร้างจิตสำนึกด้านความยั่งยืนและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลยังชี้ให้เห็นว่าการพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้ผ่านหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ ด้วยการจัดทำระบบรวบรวม จัดเก็บ และเผยแพร่ข้อมูลอย่างเป็นลำดับขั้นเพื่อให้สามารถสร้างคุณค่าทางวิชาการและสังคมได้จริง เนื่องจากกระบวนการที่ออกแบบสอดคล้องกับแนวคิดวงจรชีวิตเอกสาร (Records Life Cycle) และทฤษฎีการจัดการเอกสารแบบต่อเนื่อง (Continuum Model) ของ Upward (2011) ที่เน้นการจัดการข้อมูลตั้งแต่การสร้าง การใช้ การเก็บรักษา ไปจนถึงการสืบค้นเพื่อการใช้ซ้ำ³² แนวทางดังกล่าวจึงช่วยยืนยันว่า การพัฒนาหอจดหมายเหตุในรูปแบบดิจิทัลสามารถทำหน้าที่เป็นทั้งแหล่งความรู้และเครื่องมืออนุรักษ์ได้ในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้เพราะ เป็นการนำเนื้อหาข้อมูลที่เป็นเอกสารมาใช้กระบวนการเทคโนโลยีดิจิทัลจัดเก็บอย่างเป็นระบบเพื่อให้ค้นหาได้รวดเร็ว ตามกลไกของระบบคอมพิวเตอร์³³ จะเห็นได้ว่าเป็นการดำเนินงานไม่เพียงแต่ในปัจจุบัน ยังเล็งเห็นอนาคตที่จะมีการใช้สอยข้อมูลจากหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ทั้งเพื่อการศึกษาค้นคว้าและจะสามารถนำไปใช้สร้างเป็นนวัตกรรมได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาในเชิงสังคม การเผยแพร่ข้อมูลผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น เว็บไซต์หรือระบบ e-Archive มีบทบาทสำคัญในการขยายการเข้าถึงองค์ความรู้ โดยไม่จำกัดอยู่เพียงนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญโดยตรง แต่ยังเปิดโอกาสให้สาธารณชน เยาวชน และผู้สนใจทั่วไปสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเท่าเทียม สอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมของ Robert Putnam ที่ชี้ว่าการสร้างเครือข่าย ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานทางสังคมสามารถเสริมสร้างพลังทางวัฒนธรรมและสังคมได้ เพราะหอจดหมายเหตุเป็น “พื้นที่สาธารณะดิจิทัล” ที่ช่วยเชื่อมโยงแม่ชีกับสังคมวงกว้าง นั่นคือ การจัดเก็บและอนุรักษ์ข้อมูลในรูปแบบดิจิทัลยังช่วยแก้ไขข้อจำกัดของเอกสารรูปแบบดั้งเดิม เช่น หนังสือ นิตยสาร งานประพันธ์ บทกวี บันทึกส่วนบุคคล เรื่องเล่า ภาพเขียน ลายนิ้วมือ ฯลฯ ที่เสื่อมสลายหรือสูญหายได้ง่ายสู่ดิจิทัล เพราะผลงานเอกสารทุกฉบับมีสัญลักษณ์ (Symbolic) ที่เป็นความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) ที่ขึ้นอยู่กับความหมายของแต่ละบุคคล³⁴ การสร้างแพลตฟอร์มออนไลน์พร้อมระบบสืบค้นจึงเป็นการยกระดับคุณภาพงานวิจัย

³² Frank Upward, Sue McKemmish and Barbara Reed, “Archivists and Changing Social and Information Spaces: A Continuum Approach to Recordkeeping and Archiving in Online Cultures,” 197–237.

³³ วิศปัตย์ ชัยช่วย, การจัดการเอกสาร: หลักการและแนวปฏิบัติในองค์กรยุคดิจิทัล, (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2565), 51.

³⁴ Glenn A. Bowen, “Supporting a grounded theory with an audit trail: an illustration,” *International Journal of Social Research Methodology*, 12, no. 4, (September 2009): 305–316.

และขยายการใช้งานในมิติสากล³⁵ ฉะนั้น จากการบรรยายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้ผ่านหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ มีความสำคัญทั้งในเชิงการอนุรักษ์ เชิงวิชาการ และเชิงสังคม ผลการดำเนินการนี้สามารถเป็นต้นแบบในการจัดการเอกสารทางศาสนาและวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น ประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ ค่านิยม ฯลฯ ได้ในอนาคต

7. บทสรุป

ผลการวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารหลักและเอกสารรองช่วยให้สามารถจัดหมวดหมู่สาระสำคัญออกเป็นกลุ่มประเด็นเรื่องและแบบแผนที่ชัดเจน สะท้อนให้ทราบถึงบทบาทภารกิจ และผลงานของแม่ชีไทยในมิติศาสนา วัฒนธรรม การบริหารและการจัดการ การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ตลอดจนการได้รับเกียรติที่เป็นการยอมรับในเชิงสถาบัน ข้อมูลเหล่านี้ยืนยันว่า แม่ชีไทยเป็นผู้มีบทบาทเชิงบูรณาการและทรงคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมในหลายระดับ เช่น ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับภูมิภาค ขณะเดียวกัน การพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้ผ่านหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ ถือได้ว่าเป็นฉาบทักษะและกลไกที่ทำให้เกิดระบบการรวบรวม จัดเก็บ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นมาตรฐาน ในการรักษาเอกสารที่สามารถเข้าถึงและใช้งานได้อย่างต่อเนื่อง พร้อมการขยายเข้าถึงสู่สาธารณะทั้งระดับในประเทศและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เกิดคุณค่าเชิงวิชาการ การพัฒนานวัตกรรม สังคมและวัฒนธรรม

งานวิจัยนี้ได้เปิดเผยให้เห็นความสำคัญของการผสมผสานระหว่างการใช้วิเคราะห์เนื้อหากับการพัฒนานวัตกรรมดิจิทัล เป็นการสร้างมรดกองค์ความรู้ทางศาสนาและสังคม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต เพราะแม่ชีไทยเป็นนักบวชสตรีที่รักษาศีลและปฏิบัติธรรมตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา มีบทบาทโดดเด่นในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา และการธำรงพระพุทธศาสนา ที่สำคัญคือ การมีบทบาทในการขับเคลื่อนพลังสตรีเพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เสมอภาค ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีการจัดทำวารสาร “แม่ชีสาร” ที่ใช้เป็นสื่อกลางในการส่งสารสู่สาธารณะ เพื่อให้ทราบถึงกิจกรรมและรูปแบบการพัฒนา ที่ได้ดำเนินการ นอกจากนี้ แม่ชีไทยบางบุคคลยังเป็นผู้เสียสละ อุทิศตนในการสร้างสรรค์สังคมและสิ่งแวดล้อม ที่มีการบันทึกและประพันธ์ไว้ในอัตประวัติ งานเขียน บทกวี ฯลฯ แต่เอกสารจำนวนมากที่อุดมด้วยชุดความรู้เชิงประจักษ์และองค์

³⁵ Glenn A. Bowen, “Naturalistic inquiry and the saturation concept: a research note,” *Qualitative Research*, 8 no. 1, (February 2008): 137-152.

ความรู้ที่ซ่อนเร้น ไม่มีการจัดเก็บเป็นระบบ ทั้ง ๆ ที่เนื้อหาและสาระ ตลอดจนสัญลักษณ์ต่าง ๆ ล้วนมีความหมายอย่างเปิดเผย เช่น การขับเคลื่อนทางการเมือง การผลักดันสิทธิสตรีและสิทธิมนุษยชน นอกจากนี้ยังมีเอกสารจำนวนมากที่มีข้อความหรืองานเขียนด้วยลายมือ ซึ่งเป็นภาษาอ่านเข้าใจยาก อาจเป็นความรู้ที่ซ่อนเร้นในเชิงสร้างสรรค์ที่รอการตีความหมาย ซึ่งหากมีการดำเนินการเพื่อให้เอกสารทั้งหลายมีการไหลเวียนอย่างมีชีวิต ที่มีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง ตามกรอบแนวคิดการจัดการความรู้ที่อาศัยแนวทางของทฤษฎีวงจรชีวิตเอกสาร ในการสืบค้นทั้งจากผู้ขายเก่าและผู้ขายใหม่อย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้จะต้องมีการเติมเต็มแหล่งข้อมูลที่ผ่านการคัดกรองและสอดคล้องกับจริยธรรมของการใช้ข้อมูลในคลังเอกสารให้มีเพิ่มขึ้น ตามทฤษฎีต่อเนื่องของเอกสาร ต่อมาคือ เอกสารต่าง ๆ จะต้องได้รับการคัดสรร ตรวจสอบด้านลิขสิทธิ์ ตามทฤษฎีการจัดการความรู้ ก่อนที่จะจัดการเพื่อเผยแพร่ และในตอนท้ายที่สุดจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่า คุณค่าในอัตชีวประวัติของบุคคล ตลอดจนคลังข้อมูลเอกสารในหอจดหมายเหตุ มีความเชื่อมโยงกับทฤษฎีทุนทางสังคมของ Robert Putnam ซึ่งข้อค้นพบนี้ได้สะท้อนให้ทราบว่า ในการสร้างหอจดหมายเหตุที่ดี ต้องคำนึงถึงการไหลเวียนของวงจรชีวิตเอกสารที่ไม่หยุดนิ่ง ต้องมีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง ต้องมีการจัดเก็บตามระบบมาตรฐานของสมาคมห้องสมุดนานาชาติ โดยข้อมูลทั้งหลายควรมีการจัดทำให้เป็นข้อมูลสำเร็จรูปที่อาจได้แก่ ไฟล์ pdf เป็นต้น

สรุปได้ว่า ผลลัพธ์ที่ชัดเจนจากการศึกษาค้นคว้านี้ได้แสดงให้เห็นถึงแนวทางการออกแบบและการพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ ที่เป็นคลังข้อมูลดิจิทัลในรูปแบบ “พุทธนวัตกรรม” ที่มีคุณลักษณะเฉพาะ 3 ประการ ได้แก่ 1) ระบบจัดการข้อมูลเชิงดิจิทัลที่สอดคล้องกับมาตรฐานสากล 2) กลไกการบูรณาการองค์ความรู้ที่สนับสนุนการสืบค้นและการใช้ประโยชน์ได้อย่างสะดวก และ 3) การเป็นแหล่งเรียนรู้สาธารณะที่เชื่อมโยงงานวิชาการกับสังคม ซึ่งผลที่เกิดจากข้อค้นพบนี้จะนำไปสู่การสร้างพื้นที่ในการเผยแพร่ชุดความรู้สำหรับนักวิชาการ นักวิจัย นวัตกรรม นักเรียน นิสิต นักศึกษา และเยาวชน รวมทั้งผู้สนใจที่เป็นชาวไทยและนานาชาติ ในการสืบค้นและนำไปใช้สร้างนวัตกรรม ผลงานเชิงวิชาการ ฯลฯ เพราะคลังข้อมูลเชิงจดหมายเหตุนี้ ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของแม่ชีไทย ยังทำหน้าที่เก็บรักษาข้อมูลพร้อมกับอนุรักษ์หลักฐานสำคัญที่เป็นเครื่องมือในการสร้างคุณค่าและทุนทางสังคมอย่างยั่งยืน

8. องค์ความรู้ใหม่

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า ในการจัดทำหอจดหมายเหตุทุกครั้งจำเป็นต้องอิงเกณฑ์มาตรฐาน เพราะจะมีผลต่อการยอมรับและการใช้งานอย่างต่อเนื่องในระดับกว้างที่คาดว่า จะมีผู้มาใช้บริการทั้งในประเทศ และระดับสากล ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงทำการเปรียบเทียบระหว่างการพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ กับโมเดลการจัดการองค์ความรู้ดิจิทัล เพื่อยืนยันว่าไม่ได้เกิดขึ้นในเชิงปฏิบัติ ยังตั้งอยู่บนฐานทฤษฎีและแนวปฏิบัติสากล ตามโมเดลที่ได้รับการยอมรับ เช่น Records Life Cycle, Continuum Model, Digital Preservation Guidelines และ Knowledge Management Models ดังที่นำเสนอไว้ข้างต้น ซึ่งประเด็นที่สำคัญจากการเปรียบเทียบทั้งเนื้อหาที่สำคัญและรายละเอียดที่ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่เป็นหลักการสำคัญของโมเดลที่วิจัยนี้ได้พัฒนาขึ้น ดังเนื้อหาที่แสดงในตารางที่ 6 ต่อไปนี้

ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบโมเดลการจัดการองค์ความรู้ดิจิทัล

โมเดล/แนวทาง	หลักการสำคัญ	จุดแข็ง	การประยุกต์ใช้หอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์
ทฤษฎีวงจรชีวิตเอกสาร	จัดการเอกสารตามวงจรชีวิต ตั้งแต่การสร้าง การใช้งาน การจัดเก็บ และการทำลาย	เน้นความเป็นลำดับขั้น เข้าใจง่าย ใช้งานแพร่หลายในงานเอกสารทั่วไป	ใช้ในการออกแบบขั้นตอนการจัดเก็บและการคงสภาพเอกสารแม่ชี
ทฤษฎีต่อเนื่องของเอกสาร	การจัดการเอกสารอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การสร้าง จนถึงการใช้ซ้ำในสังคม	ครอบคลุมทั้งปัจจุบันและอนาคต สนับสนุนมิติทางสังคมและวัฒนธรรม	ใช้ในการเชื่อมโยงการจัดเก็บเอกสารแม่ชีไปสู่คุณค่าทางสังคม
การจัดการข้อมูลตามท้องที่รกรากห้องสมุดนานาชาติ	เน้นการอนุรักษ์เอกสารดิจิทัลให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าถึงได้ยั่งยืน	เน้นมาตรฐานสากล ป้องกันการสูญหายหรือเสื่อมสลาย	นำมาใช้ในส่วนการสำรองไฟล์และการจัดเก็บระยะยาว
ทฤษฎีการจัดการความรู้	เน้นการเปลี่ยนความรู้ฝังลึกเป็นความรู้ชัดแจ้งผ่านการแลกเปลี่ยน	ช่วยสร้างคุณค่าเชิงวิชาการและนวัตกรรมความรู้	นำมาใช้ในการเชื่อมโยงองค์ความรู้แม่ชีกับการวิจัยและการศึกษา
โมเดลหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์	ออกแบบระบบ 6 ขั้นตอน ได้แก่ รวบรวม จัดหมวดหมู่ จัดเก็บ เผยแพร่ สร้างคุณค่า และความยั่งยืน	เชื่อมโยงมิติศาสนา สังคม วัฒนธรรม และดิจิทัล เข้าด้วยกัน สอดคล้องกับบริบทไทย	เป็นนวัตกรรมต้นแบบในการจัดการองค์ความรู้เชิงดิจิทัล ด้านศาสนาและวัฒนธรรม

จากตารางที่ 6 ข้างต้น จะเห็นว่า โมเดลสากลแต่ละประเภทมีจุดแข็งที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อนำมาบูรณาการในขั้นตอนของการพัฒนาหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ครั้งนี้ จะเห็นว่า โมเดลสากลดังกล่าวสามารถอธิบายการจัดการเอกสารได้ต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับสังคมได้เป็นอย่างดี สอดรับกับการใช้แอปพลิเคชันที่ทันสมัย และตรงกับความต้องการของนักสารสนเทศที่เป็นคณะวิจัย ในครั้งนี้ ที่น่าสังเกตคือ กระบวนการทำงานทั้งหมดจะไม่เพียงแต่มุ่งเน้นการเก็บรักษาเชิงเทคนิค แต่ยังให้ความสำคัญกับการเผยแพร่คุณค่า ที่เป็นความรู้เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทไทย ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมใหม่ในการจัดการความรู้ที่เป็น “พุทธนวัตกรรมดิจิทัล” ที่สรุปได้ว่า โมเดลหอจดหมายเหตุแม่ชีไทยออนไลน์ได้สร้างคุณูปการใหม่ในเชิงวิชาการและสังคม โดยนำแนวคิดการจัดการองค์ความรู้ มาประยุกต์ให้สอดคล้องกับมิติศาสนาและวัฒนธรรมไทย และออกแบบเป็นกระบวนการ 6 ดังแสดงในตารางที่ 5 ขั้นตอนที่ครอบคลุมตั้งแต่การรวบรวมเอกสารจนถึงการสร้างคุณค่าเชิงสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความแตกต่างนี้ชี้ให้เห็นว่า โมเดลดังกล่าวไม่ใช่เพียงการนำแนวคิดสากลมาปรับใช้ แต่เป็นการสร้างนวัตกรรมเชิงองค์ความรู้ที่สามารถเป็นต้นแบบให้กับการพัฒนาหอจดหมายเหตุด้านศาสนาและวัฒนธรรมในระดับชาติและนานาชาติได้ในอนาคตด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. หนังสือ

แม่ชีบุญเลี้ยง แอ่อ่วม. *บทบาทแม่ชีไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สิ่งสุวรรณาการพิมพ์, 2532.

วิศปัติย์ ชัยช่วย. *การจัดการเอกสาร: หลักการและแนวปฏิบัติในองค์การยุคดิจิทัล*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2565.

สมสรวง พฤติกุล. *แนวทางการบริหารจัดการเอกสารจดหมายเหตุดิจิทัล: หลักและแนวปฏิบัติการจัดการจดหมายเหตุดิจิทัล*. นนทบุรี: สำนักบรรณสารสนเทศมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2561.

2. บทความ

กุลสลวัฒน์ คงประดิษฐ์. “การสร้างเครือข่ายหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยดิจิทัล”, *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ปีที่ 24, ฉบับที่ 44, (มกราคม - เมษายน 2559): 52-57.

ณัฐนัย ศรีโรจน์, “การพัฒนาเว็บไซต์หอจดหมายเหตุ สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”, *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 (มกราคม-มิถุนายน 2558): 6-8.

บุหลัน กุลวิจิตร, “การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์หอจดหมายเหตุวิทยาลัยของรัฐในประเทศไทย”, *วารสารวิจัย สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย*, ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2661): 20-22.

ประจักษ์ วัฒนานุกสิธิ์, “ศึกษาความก้าวหน้าของหอสมุดและหอจดหมายเหตุในเครือรัฐออสเตรเลีย”, *วารสารห้องสมุด*, ปีที่ 57 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556): 57-60.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, “คำกราบทูลถวายรายงาน”, *วารสารแม่ชีสาร*, ฉบับปรับปรุงใหม่, ปีที่ 4 ฉบับที่ 5 (มกราคม - ธันวาคม 2557): 12-13.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, “ผลงาน แม่ชีอาสาพัฒนา”, *วารสารแม่ชีสาร*, ปีที่ 19, ฉบับที่ 76, (พฤศจิกายน 2531 - มกราคม 2532): 32.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย. “บอกข่าวและสรุปผลการประชุม คณะกรรมการบริหารของสถาบันแม่ชีไทย”, *วารสารแม่ชีสาร*, ปีที่ 3, ฉบับที่ 13, (กุมภาพันธ์ - เมษายน 2512): 28.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย. “วัตถุประสงค์มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย”, *วารสารแม่ชีสาร*, ปีที่ 6, ฉบับที่ 23, (สิงหาคม - ตุลาคม 2518): 60.

แม่ชีไทย. “แม่ชีศรีสังคม”, *วารสารแม่ชีสาร*, ปีที่ 2, ฉบับที่ 2, (มกราคม - มิถุนายน 2555): 26-30.

แม่ชีปิงลิ้ม แก้วบุชา. “ประสบการณ์และแนวปฏิบัติงานด้านประชาสงเคราะห์”, *วารสารแม่ชีสาร*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 21-22, (กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม 2518): 48-54.

สุพร ทิพย์จักร และสุดา ใจแก้ว, “การพัฒนาระบบฐานข้อมูลดิจิทัลจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพะเยา”, *วารสาร PULINET Journal*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2561): 29.

3. ข้อมูลออนไลน์

จดหมายเหตุ สวทช.. “แนวคิดการออกแบบพัฒนา”. สืบค้นเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2567.

<https://www.nstda.or.th/archives/framework/>.

ภัทรดร ภิญญพิชญ์, “จดหมายเหตุ (Archives): ความหมาย ประวัติ และคุณค่าตามหลักสากล,” *หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญ*, เข้าถึงเมื่อ 22 พฤศจิกายน 2568, <https://main.bia.or.th/100020-2/>

ภัทรดร ภิญญพิชญ์, “ประวัติศาสตร์ของจดหมายเหตุ: การเดินทางของความทรงจำที่ไม่เคยหยุดนิ่ง,” *หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญ*, เข้าถึงเมื่อ 24 พฤศจิกายน 2568, <https://main.bia.or.th/100002/>

สิทธิศักดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี. “รากฐาน-มาตรฐาน-การมีส่วนร่วม: พัฒนาการคลังข้อมูลดิจิทัล ศมส. ในรอบ 30 ปีที่ผ่านมา.” *sac.or.th*, 5 มกราคม 2566. <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/414>

4. วิทยานิพนธ์

รัชชานนท์ ห้าสังข์. “แนวทางการออกให้บริการจดหมายเหตุ: กรณีศึกษาหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช”, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2565.

ภาษาต่างประเทศ

1. บทความ

- An, Xiaomi, Wenlin Bai, Hepu Deng, Shuyang Sun, Wenrui Zhong and Yu Dong. “A Knowledge Management Framework for Effective Integration of National Archives Resources in China.” *Journal of Documentation*, 73 no. 1, (January 2017): 18-34.
- Bowen, Glenn A.. “Document Analysis as a Qualitative Research Method.” *Qualitative Research Journal*, 9 no. 2, (August 2009): 27-40.
- Bowen, Glenn A.. “Naturalistic inquiry and the saturation concept: a research note.” *Qualitative Research*, 8 no. 1, (February 2008): 137-152.
- Bowen, Glenn A.. “Supporting a grounded theory with an audit trail: an illustration.” *International Journal of Social Research Methodology*, 12, no. 4, (September 2009): 305-316.
- Noonan, D. & Chute, T., “Data Curation and the University Archives”, *American Archivist*, Vol. 77 No. 1, (2014): 201-204.
- Seelakate, Pimphot, and Chindarat Berpan. *Electronic Records Management in the Thai Public Sector in the Digital Age*. E-BPJ, 2025. <https://doi.org/10.21834/e-bpj.v10iSI27.6833>.
- Upward, Frank, “Modelling the continuum as paradigm shift in recordkeeping and archiving processes, and beyond-a personal reflection”, *Records Management Journal*, Vol. 10, No. 3, (December 2000): 122-125.
- Upward, Frank, “Structuring the Records Continuum—Part One: Postcustodial Principles and Properties,” *Archives and Manuscripts* 24, no. 2 (1996):

268–285.

Upward, Frank, “Structuring the Records Continuum—Part Two: Structuration Theory and Recordkeeping,” *Archives and Manuscripts* 25, no. 1 (1997): 10–35.

Upward, Frank, Sue McKemmish and Barbara Reed. “Archivists and Changing Social and Information Spaces: A Continuum Approach to Recordkeeping and Archiving in Online Cultures.” *Archivaria*, 72, (Fall 2011): 197-237.

Upward, Frank. “Modelling the Continuum as Paradigm Shift Recordkeeping and Archiving Processes, and Beyond a Personal Reflection.” *Records Management Journal*, 10 no. 3, (December 2000): 115-139.

มหาไวยุलय พุทธาวตังสกสูตร สุวรรณสิงห์ปริเฉท:
บทแปลพากย์ไทยเชิงปรัชญา
และกรอบใหม่ในการเข้าใจอวตังสกะ (3)

*Huayanjing jinshizizhang: A Philosophical
Translation in Thai and New Approach
to Understanding Avataṃsaka (3)*

ผศ.ดร.นิพนธ์ ศศิภานุเดช

Nipon Sasipanudej, Asst. Prof., Ph.D.

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Email: hanwenjie1412@hotmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 13 สิงหาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 19 มกราคม 2569

บทคัดย่อ

บทความในภาคนี้มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษา และนำเสนอลักษณะพิเศษในวิภาววิธีของอวตังสกะ จากผลการศึกษาทำให้เห็นว่า วิภาววิธีของอวตังสกะไม่ใช่บ่งบอกแค่เพียงว่า “ไม่ว่ารูปอะไร ๆ ก็มีทอง” อย่างที่ชาวเถรวาทเข้าใจ แต่สำนักอวตังสกะยกระดับวิภาววิธีของตนเองไปไกลจนถึงขั้นที่เรียกว่า “ตถาคโตตปัตติสัมภวะ” เพื่อยืนยันอย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้นว่า “ไม่ว่ารูปอะไร ก็มีทอง เพราะทองสถิตอยู่ในสำนักของเราตั้งแต่กาลก่อน” ความเข้าใจว่าด้วย “ศูนยตา” (空性) อันเกิดจากสุวรรณสิงห์เป็นของเหล่าสัตว์ฉนใด สำนักนั้นย่อมเป็นของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ฉนนั่นด้วยว่า ไม่มี “ทวิภาวะ” ไต ๆ ระหว่าง “เอกจิต” (一心) แห่งพระตถาคตกับ “อาลยวิญญาน” (阿賴耶識) ในอันที่จะหวนคืนสู่ “ตถาคตปริชาน” (如來智慧) ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ “ประภคติประภัสสรจิต” (自性清淨心) ซึ่งไม่มีการมา (อาคต) การไป (คต) ไม่เพิ่ม (ไม่เต็มขึ้นหรืออนุัตวา) ไม่ลด (ไม่พร่องลงหรือปฐนัตวา) ด้วยเหตุฉนนั่น จึงได้นามว่า “ภูตตถตา” / “ตถตา” (真如) อันแสดงความสมบูรณ์ (ปริณิขป็นนะ-สวภาวะ) จนถึงระดับสูงสุดแห่ง “เอกธรรมธาค” ในทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรร” และทำให่นักอวตังสกะสถาปนาตนเองเป็น “เอกยานสัมบูรณ์วาทะ” (一乘圓教)

คำสำคัญ: มหาไวปุลย พุทธาวตังสกะสูตร สุวรรณสิงห์ปริเฉท อวตังสกะ ธรรมธาค-ปฏิจจสมุขบาท
ปริณิขป็นนะ-สวภาวะ

Abstract

This part of the research aims to study and demonstrate the characteristics of dialectics of Avataṃsaka. The result of the study showed that the dialectics of Avataṃsaka is not merely expressed in this way: no matter what forms attribute to gold, as Theravada understands, but also is enhanced far more than to the degree of Tathāgatôtpattisaṃbhava to assert firmly that no matter what forms attribute to gold, for gold innately inhabits in our consciousness as a priori condition. As all understandings on “emptiness” (空性) rendered by the golden lion attribute to all sattavas, likewise do all understandings on “emptiness” attribute to all Buddhas, since it does not exist any “duality” (二相) between “One Mind” (一心) of all tathāgatas and “ālayavijñāna” (阿賴耶識) to return to “tathāgata-jñāna” (如來智慧) which is identical with “prakṛti-prabhāsvara-citta” (自性清淨心) where there is neither “āgata” (coming) nor “gata” (going), neither increasing (anūnatvā) nor decreasing (apūrṇatva). It is accordingly named as “bhūtatathatā” (thusness) that manifests “pariṇiṣpanna-svabhāva” (圓成實性) as the highest state of totality in the Realm of One Dharma (獨一法界) in the theory of “tathāgata-garbha” (如來藏). Thus, it was be claimed as the “Perfect of Doctrine of the One Vehicle” (一乘圓教) by Avataṃsaka.

Keywords: The Flower Ornament Golden Lion Treatise, Avataṃsaka,
 Dharma-dhātu pratītyasamutpāda, Pariṇiṣpanna-svabhāva

ในบทความภาคนี้นี้จะนำเสนอว่า อุปมาแห่งสรวรรณสิ่งที่ไม่ใช่แค่ในความหมายเบื้องต้นที่ว่า ธาตุแห่งสรวรรณแทรกซึมอยู่ใน “สิ่งรูป” และ “สิ่งรูป” แทรกซึมอยู่ใน “สรวรรณธาตุ” ที่อาจพูดในภาษาสามัญว่า: “ไม่ว่ารูปอะไร ก็มีทอง” วิชาวิธีของอวตังสกะไปไกลกว่านั้นโดยยก “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” (圓成實性) ระหว่าง “ธาตุ” (สรวรรณ) และ “รูปปรากฏ” (สิ่งหัลักษณะ) ขึ้นสู่ระดับ “ตถาคตปริชาน” / “ตถาคตญาณ” (如來智慧) หมายความว่า “ศูนย์ตา” ที่ปรากฏผ่านสรวรรณสิ่ง “นิตย-สถิต” (常住) อยู่ในสำนึกของเราตั้งแต่กาลก่อน เรียกในคำศัพท์แบบมหายานว่า “มูลโพธิ” (本覺) และสำนึกดังกล่าวสะท้อนลงในคำว่า “ประกฤติประภัสสรจิต” (自性清淨心) ผ่านทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรรค์” และทำให้ “ตถาคตครรรค์-ปฏิจจสมุปบาท” (如來藏緣起) สมบูรณ์พร้อมทุกประการ จนกระทั่งกลายเป็น “ธรรมธาตุ-ปฏิจจสมุปบาท” (法界緣起) ที่อาจจะพูดในภาษาสามัญว่า: “ไม่ว่ารูปอะไร ก็มีทอง เพราะทองเป็นสำนึกอันบริสุทธิ์ ประหนึ่งเนื้อแท้ของเราตั้งแต่กาลก่อน”

3. ทฤษฎีแบบหยาเหียนใน มหาไวปุลย พุทธาวตังสกะสูตร สรวรรณสิ่งปริเฉท

เนื้อหาส่วนที่ 6: ปัญจวาทะ (五教) (ต่อจากภาค 2)

(2) “มหายานปฐมวาทะ” (大乘始教) “มหายานปฐมวาทะ” เป็นวิชาวิธีอีกขั้นของ “อวิชชาธรรมสาวกวาทะ” กล่าวคือ สำหรับ “อวิชชาธรรมสาวกวาทะ” สิ่งหัลักษณะเกิดดับใน “สันตติภาวะ” แต่ “อนัตตาลักษณะ” (ของสิ่ง) ในกลไกของ “ปฏิจจสมุปบาท” กลับดำรงอยู่เป็น “อสังขตธาตุ” หมายความว่า ความเป็นเช่นนั้น (ตถตา) ของสิ่งในสภาพของ “อนัตตาลักษณะ” คือ ความว่างเปล่าที่เที่ยงแท้ หรือ “สัสสตะ” (สัสสตะหรือสวสตะ แปลว่า นิรันดร เที่ยงแท้) เป็นความดับสูญที่จะมีอยู่ต่อไปตลอดกาล (นอกชั้นที่แตกดับไปแล้ว) ประหนึ่ง “ศูนย์กา”¹ (śūnyakā) ที่ปรากฏอยู่ทุกกาล และเทศะ ความไร้ที่มี “สวภาวะ” ดังกล่าว เรียกว่า “อตัณหะ-ศูนย์-ภูต”

¹ คำว่า “สูญญากาส” ในภาษาไทยปัจจุบัน น่าจะพอแปลคำว่า “ศูนย์กา” (空寂) ได้ วรรณเช่นนี้มีได้มีแต่ในอินเดียโบราณเท่านั้น แม้แต่นักปรัชญาเต๋า ก็เห็นเช่นนี้ ชาวเต๋าเชื่อว่า “เต๋า” เป็น “นิรภาวะ” ที่มี “สวภาวะ” อันเป็นนิรันดร เป็น “มารคร” หรือบ่อเกิดของสรรพสิ่ง “ศูนย์กา” ทำให้ทุกสิ่งเปลี่ยน แต่ตัวมันไม่เปลี่ยน ดุจ “อสังขตธาตุ” สรรพสิ่งเกิดและดับลงใน “เต๋า” แต่ “เต๋า” เป็น “นิรภาวะ” ที่ไม่สำเร็จจากเหตุปัจจัย (อปริณิพัตตนะ) ดู บทที่ 1 ใน เต๋าเต๋อจิง (道德經) ของเหลาจื้อ

(atyanta-sūnya-bhūta) คำว่า “อตัณหะ” แปลว่า “เป็นที่สุด” สื่อถึงความเป็นอิสระในตนเองหรือ “สภาวะ” กล่าวคือ ไม่มี “รูป” แต่ปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง เป็นความไร้ (หมายถึง ความไร้รูป) ที่มีตัวตนหรือสาระในตนเองนั่นเอง การเชิดชู “อนัตตลักษณะ” ผ่าน “อนิจจภาวะ” (不定) ของ “เบญจขันธ์” (五蘊) เหนือ “นิจภาวะ” (定) ของ “ตถาคตครรรค์” ทำให้มหายานเรียกกลุ่มคนที่เห็ดทุนความเป็นอนิจจัง (不定聚) ใน “สันตติภาวะ” (相續) ว่า “อนิยตะ-ราสี”² (aniyata-rāsi) ซึ่งก็คือ “หินยาน” นั่นเอง³ และเรียกกลุ่มของตนเองที่เชื่อในความถาวร (定聚) ของ “ประภคติประภัสสรจิต” ในทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรรค์” ว่า “นิยตะ-ราสี” (niyata-rāsi) หรือ “สัมยัก-นิยตะ-ราสี” (samyak-niyata-rāsi) แปลว่า กลุ่มคนที่เชื่อใน “นิจภาวะ” โดยชอบ (正定聚)

อย่างไรก็ตาม “มหายานปฐมวาทะ” เห็นว่า “อนัตตลักษณะ” ไม่อาจจัดเป็น “อสังขตธรรม” ให้หักหักหรือถือเป็นนิยามใดๆ อันจะนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “ประสังคะ”⁴ (prasaṅga) ได้ ตัวบทวิพากษ์แนวคิดของสองสำนัก ได้แก่ โยคาจารย์ และมารยมิกะ ว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งมหายานด้วยเหตุว่า สองสำนักดังกล่าว ในทัศนะของท่านฝ่าจ้ง เริ่มจะค้นหว่า อะไร คือ สภาวะที่แท้จริงของ “ศูนยตา” (空性空) หรือที่เรียกว่า “ศูนยตา-ศูนยตา” (sūnyatā-sūnyatā) อันเป็นสภาวะแห่งการดับสูญที่แท้จริง (滅盡) หรือ “นิชฐา-ปรายันตะ” (niṣṭhā-pariyanta) ในความหมายว่า “ศูนยตา” ไม่ใช่ “สภาวะ” ที่มีอยู่นอกธรรมทั้งปวง ราวกับ “อปรินิพันณะ” นี่คือนัยยะที่ซ่อนอยู่ในข้อความดังกล่าว

² อาจแปลว่า “อนิจจัง-ราสี” เพื่อให้สอดคล้องกับความเคยชินของชาวพุทธในไทยที่คุ้นเคยกับคำว่า “อนิจจัง” ก็ได้

³ ใน มหายนาศรีทตปาทศาสตร์ ยังวิพากษ์ “อนิยตะ-ราสี” ไปไกลกว่านั้นมาก กล่าวคือ สิ่งที่เรียกว่า “เกิดดับ” หรือ “สังสาระ” (生滅) แห่ง “เบญจขันธ์” ก็ไม่ได้มีอยู่จริง เป็นเพียงผลของ “อาลัยวิญญาณ” หรือ “จิตสร้าง” (心作) ภายใน “เอกจิต” (一心) เท่านั้น “ภูตตถตา” หรือ “ตถตา” ที่แท้จริง ไม่มีการมา (อาคต) ไม่มีการไป (คต) ไม่มีการอุบัติ (อนตปตติ) ไม่มีการดับไป (อนิโรธ) ไม่เพิ่ม (ไม่เต็มขึ้นหรืออนุตตวา) ไม่ลด (ไม่พร่องลงหรือปุนัตตะ) “นิตย-สเถติ” ราวกับ “ประภัสสร” จึงได้ชื่อว่า “ภูตตถตา” / “ตถตา” ความว่า: “ด้วย ‘อินทรีย์’ ที่อ่อนกว่า (มฤทวินทรีย์) ของเหล่าสาวกยาน และปัจเจกพุทธยาน | พระตถาคต (จึง) สอนเพียง ‘อนาถมัน’ แก่คน (เหล่านี้) | ด้วย ‘วจนะ’ ที่ไม่ใช่แสดงจนถึงระดับ “อตัณหะ” (ที่สุด) | (ก็) บังเกิด “ทรศนะ” ที่ว่า มี ‘ธรรม’ แห่ง ‘การเกิดดับ’ (สังสาระ) แห่ง ‘เบญจขันธ์’ | ทำให้ (เหล่าสาวกยาน และปัจเจกพุทธยาน) หวาดกลัว ‘สังสาระ’ (และ) ถวิลหา ‘นิรวาณ’ | โฉนกล่าวว่า (เป็น) ‘ปฏิบัติ’ (ต่อทิวทัศน์นี้) | ด้วยเหตุที่ ‘เบญจขันธ์’ ‘โดยประภคติ’ ไม่มี “การอุบัติ” (อนตปตติ) จึงไม่มี ‘การดับ’ (อนิโรธ) | (เมื่อไม่มีสิ่งใดอุบัติ วิภคติ และดับไป) ‘นิรวาณ’ ก็ ‘นิตยะ’ (เป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว ตั้งแต่กาลก่อน)” (สำนวนของท่านปรมารณะ) (依二乘鈍根故，如來但爲說人無我。以說不究竟，見有五陰生滅之法，怖畏生死、妄取涅槃。云何對治？以五陰法自性不生則 [10] 無有滅，本來涅槃故。) T32.580b4-7 (no.1666)

⁴ “ประสังคะ” (prasaṅga) แปลว่า “ผลที่ตามมา” (จากนามสังขตะ จนผู้นิยามตกลงในบ่วงหรือหลุมพรางของตนเอง) (應墮)

ในอดีต มาธยมิกะอาจจะไม่ใช่สำนัก แต่เป็นเพียงหมู่สงฆ์ที่นำเสนอแนวคิดด้วย “ศูนยตา” จากตัวบทแปลพากย์ไทย เราพอจะมองออกมา มาธยมิกะพยายามจะออกจากบ่วงหรือ “ประสังคะ” (ผลที่ตามมา) ของ “ธรรมนิยาม” เช่น “นิรวาณ” มีธาตุอย่างไร หรือแม้กระทั่ง “นิโรธ” เป็นภาวะที่จะเกิดขึ้นภายนอกธรรมทั้งปวงหรือไม่ และข้อใดในอริยสัจสี่ที่เป็นปรมัตถสัจจะ เป็นต้น ในทัศนะของท่านฝ่าจาง แนวคิดด้วย “ประสังคะ” ของมาธยมิกะนั้นเอง คือ จุดเริ่มต้นของ “ศูนยตา-ศูนยตา” ที่แตกต่างจากหินยาน สำหรับโยคจาระ ในทัศนะของชาวอวตังสกะ “อาลย-ปฏิจจสมุปบาท” คือ จุดเริ่มต้นที่จะพัฒนาไปสู่ “ภูตตถตา” / “ตถาคตครรรค์-ปฏิจจสมุปบาท” และ “ธรรมธาตุ-ปฏิจจสมุปบาท” ของอวตังสกะภายหลัง ดังได้กล่าวไว้แล้วในเนื้อหาส่วนที่ 1 ปฏิจจสมุปบาท หัวข้อที่ (3) “อาลยวิญญาน-ปฏิจจสมุปบาท” (4) “ภูตตถตา” / “ตถาคตครรรค์-ปฏิจจสมุปบาท” และ (5) “ธรรมธาตุ-ปฏิจจสมุปบาท” ตามลำดับ

(3) “มหายานอันติมะวาหะ” (大乘終教) “มหายานอันติมะวาหะ” คือ ทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรรค์” (如來藏) ที่แทรกซึมอยู่ในสรรพชีวิตในอันที่จะตื่นรู้ใน “ตถาคตปริชาน” / “ตถาคตญาณ” (如來智慧) นั่นเอง “ตถาคตปริชาน” ในทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรรค์” ทำให้ “พุทธธาตุ” มิได้เป็นแค่ “ศักยภาพ” ที่มีความหมายพื้น ๆ อีกต่อไป แต่เป็น “มูลโพธิ” หรือ “การตรัสรู้อยู่ก่อนแล้ว” (本覺) แห่ง “ประกฤติประภัสสรจิต” (自性清淨心) ในอันที่จะหยั่งรู้ “ภูตตถตา” / “ตถตา” ใน “เอกธรรมธาตุ” ซึ่งไม่มี “อันตรายะ” ระหว่างโลกธาตุ ได้แก่: สาระและรูป (理事無礙世界) และระหว่างรูปกับรูป (事事無礙世界) อีกต่อไป และทำให้ “ปฏิจจสมุปบาท” เป็นหนึ่งเดียวกับ “มายาภาวะ” (幻有) ทั้งปวงในสภาวะแห่ง “ปรินิชปันนะ” นั่นเอง “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” ที่ไม่มีไวัตรระหว่างสังขตธรรมและอสังขตธรรมใน “เอกธรรมธาตุ” อีกต่อไป ทำให้ “มหายาน” กลายเป็น “อันติมะวาหะ” ดังวิภาษวิธีต่อไปนี้:

“สาระ”	เป็น	อนันตรายะต่อ “รูป”
“รูป”	เป็น	อนันตรายะระหว่าง “รูป”
“สาระ” และ “รูป”	เป็น	“จตุธรรมธาตุ” ภายใน “เอกจิต”
“เอกจิต”	เป็น	“ตถาคตปริชาน” / “ตถาคตญาณ”
“ตถาคตปริชาน”	เป็น	“ประกฤติประภัสสรจิต” และสุดท้าย
“ประกฤติประภัสสรจิต”	เป็นหนึ่งเดียวกับ	“พุทธธาตุ” ซึ่งเป็น “มูลโพธิ” หรือ “การตรัสรู้ก่อนแล้ว”

ในนัยยะนี้ หากไม่ยอมรับทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรภ์” ว่าเป็น “สัจจะ” ก็เท่ากับไม่ยอมรับ “ประกฤติประภัสสรจิต” ไปด้วย เช่นเดียวกับฝ่ายเถรวาทในสายมหาวิหารที่ไม่ยอมรับแนวคิดด้วย “ประกฤติประภัสสรจิต” ของมหายานก็เท่ากับไม่ยอมรับทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรภ์” ไปด้วย แผนภูมิข้างต้นสามารถนำไปเขียนให้สอดคล้องกับ “การมีอยู่” / “ภาวะ” (存在) หรือ “ปรากฏการณ์” (現象) ของสุวรรณสิงห์ ดังนี้:

“สุวรรณ”	เป็นอนันตรายะต่อ “สิ่ง”
“สิ่งรูป”	เป็นอนันตรายะต่อ “พหุรูป” (ที่จะปรากฏออกมาเป็นนานาลักษณะแห่งสุวรรณธาตุ)
“สุวรรณ” และ “สิ่ง”	เป็นอนันตรายะของ “จตุธรรมธาตุ” ภายใน “เอกจิต”
“สุวรรณสิ่ง”	ภายใน “เอกจิต” เป็น “ตถาคตปริชาน” / “ตถาคตญาณ”
“สุวรรณสิ่ง”	ภายใน “ตถาคตปริชาน” เป็น “ประกฤติประภัสสรจิต”
“สุวรรณสิ่ง”	ในฐานะแห่ง “ประกฤติประภัสสรจิต” คือ “พุทธธาตุ” และสุดท้าย
“สุวรรณสิ่ง”	คือ “มูลโพธิ” หรือ “การตรัสรู้ก่อนแล้ว”

วิภาวธีข้างต้นแสดงให้เห็นว่า “ศูนยตา” ในสำนักอวตังสกะไม่ใช่เป็นเพียงการถ้อยโอน “คุณ” ระหว่างสุวรรณธาตุกับนานาลักษณะในความหมายพื้นผิวเท่านั้น แต่เป็นการพิสูจน์ว่า “ศูนยตา” ภายในสุวรรณสิงห์เป็นส่วนหนึ่งของ “พุทธปริชาน” หรือ “ตถาคตญาณ” ที่เดียว แนวคิดว่าด้วย “เอกจิต” ในทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรภ์” ของชาวอวตังสกะทำให้ “อालย-ปฏิจจสมุปบาท” พัฒนาไปจนถึงความสมบูรณ์

(4) “มหายานโพธิวัฑฒะ” (大乘頓教) ในสมัยโบราณ เราเรียก “มหายานโพธิวัฑฒะ” ว่า “มหายานนิกายฉาน” หรือ “มหายานนิกายธยานะ” ไม่เรียกอย่างล้าลองว่า “เซน” (Zen) ซึ่งเป็นคำสมัยใหม่ และมีนัยยะทางอาณานิคมที่มาจากอิทธิพลของประเทศญี่ปุ่น วงวิชาการพุทธศาสตร์ศึกษาเรียกมหายานสายดังกล่าวอย่างกระชับผ่านคำดั้งเดิมในภาษาจีนโบราณว่า “ฉาน” (禪) ตามแบบภาษาบาลีหรือ “ธยานะ” ตามแบบภาษาสันสกฤตอันเป็นสภาพของการหยั่งรู้แบบฉับพลันซึ่งแตกต่างจาก “เอกยานสัมบุรณวัฑฒะ” ที่เน้นการศึกษา และพินิจ “สมภาวะ” ใน “เอกธรรมธาค” อย่างเป็นขั้นเป็นตอน อย่างค่อยเป็นค่อยไป ณ ที่นี้ จะไม่พูดถึงที่มา และพัฒนาการอันยาวนานของ “มหายานโพธิวัฑฒะ” ในจีน แต่จะพูดถึง “มหายานโพธิวัฑฒะ” ในส่วนที่สัมพันธ์กับ “รูป” หรือ “ภาวะ” (การมีอยู่) ของสัจธรรมสิ่งหนึ่งใน “เอกจิต” ของอวตังสกะเท่านั้น

ส่วนหนึ่งที่ “มหายานโพธิวัฑฒะ” ได้รับอิทธิพลจากโยคอาจารย์อย่างชัดเจน คือ แนวคิดที่ว่าด้วย “ออลยวิญญูณ” ที่รองรับ “วิกัลปะ” ผ่านอายตนะหก เมื่อการตื่นขึ้นของ “ออลยวิญญูณ” (識起) ที่เรียกว่า “วิญญาโนตปตติ” (vijñānōtpatti) กลายเป็นความดับหรือ “นิโรธ” ซึ่งหมายถึง “ออลยวิญญูณ” หยั่งรู้ว่า ตัวมันเองเป็นส่วนหนึ่งของ “ตถาคตครรก์” ทั้ง “ศูนยตาภาวะ” (空性) และ “นามสังขตะ” ไต่ ๆ อันเกิดจาก “วิกัลปะ” จะดับสูญ ไม่มีทั้ง “ปรินิรวาน”⁵ (涅槃) และ “อปรินิรวาน” (不般涅槃 / 無般涅槃 / 無涅槃) ไม่มีทวิลักษณะระหว่าง “สวภาวะ-วิมุตติ” (自性解脫) และ “อสวภาวะ-วิมุตติ”⁶ (無自性解脫) ไม่มีทวิลักษณะระหว่าง “รูป วิโมกษะ” (色解脫) และ “อรูป วิโมกษะ”⁷ (無色解脫) อีกต่อไป กลายเป็น “อนันตรายะ-วิมุตติ-มรรค”⁸ (ānantarya-mukti-mārga) อันเป็นคำศัพท์เฉพาะที่สะท้อนการยก “วิมุตติ” ของ “มหายานโพธิวัฑฒะ” ขึ้นสู่ระดับ “เอกยานสัมบุรณวัฑฒะ” โดยชาวอวตังสกะ แนวคิดที่ว่าด้วย “จิตภูมิ” (心地)

⁵ บางทีก็เรียกว่า “ปรินิรวานธรรม” (涅槃法) และ “อปรินิรวานธรรม” (無涅槃法) ตามลำดับ

⁶ ผู้วิจัยแปลงให้เป็นภาษาบาลีว่า “สวภาวะ-วิมุตติ” เพื่อให้สอดคล้องกับความนิยมใช้ของชาวพุทธในประเทศไทย มาจากคำว่า “สวภาวะ-วิมุกตะ” (svabhāva-vimukta) ในภาษาสันสกฤต บางทีเรียกว่า “ประภคฤติ-วิมุกตะ” (prakṛti-vimukta) แปลว่า ความหลุดพ้นที่มี “สาระ” ในตนเอง ตรงข้ามกับ “อประภคฤติ-วิมุตติ” แปลว่า ความหลุดพ้นที่ไม่มี “สาระ” ในตนเอง

⁷ “รูป วิโมกษะ” (rūpya vimokṣa) แปลว่า ความหลุดพ้นที่ยังมีรูปหรือลักษณะ (色解脫) ตรงข้ามกับ “อรูป วิโมกษะ” (ārūpya vimokṣa) แปลว่า ความหลุดพ้นที่ไม่มีรูปหรือลักษณะ (無色解脫) คำว่า “วิโมกษะ” กับ “วิมุตติ” (解脫) มีความหมายเหมือนกัน แต่ผู้วิจัยใช้คำว่า “รูป วิโมกษะ” กับ “อรูป วิโมกษะ” ในภาษาสันสกฤตแทนคำว่า “รูป วิมุตติ” กับ “อรูป วิมุตติ” ในภาษาบาลี เพื่อเน้นคำให้แตกต่างจากคำว่า “สวภาวะ-วิมุตติ” (自性解脫) กับ “อสวภาวะ-วิมุตติ” (無自性解脫)

⁸ เสียงอ่านข้างต้นแปลงให้เป็นเสียงอ่านที่ชาวพุทธในประเทศไทยคุ้นเคยแล้ว มาจากคำว่า “อนันตรายะ-มุกติ-มรรค” ในภาษาสันสกฤต

ของ “มหายานโพธิวาตะ” ส่งผลต่อแนวคิดที่ว่าด้วย “อนันตรายะ-วิมุตติ-มรรค” (無間解脫道) ของชาวอวตังสกะในเวลาต่อมา⁹ และการพินิจสุวรรณสิงห์ในแบบ “มหายานโพธิวาตะ” ก็เป็นส่วนหนึ่งในการเข้าใจ “ธรรมธาตุ-ปฏิจจสมุปบาท” ด้วย ดังที่ท่านฝ่าฝืนพยายามอธิบายให้พระนางอุเจ้อเทียนเข้าใจ “อย่างฉับพลัน” ด้วย “ภาวะ” (การมีอยู่) ของสุวรรณสิงห์ผ่านพระราชลัญจกรที่อยู่เบื้องพระพักตร์ จึงได้นามว่า “ภัทรเศียร” (賢首) จากตรรกะอันเฉียบคม

(5) “เอกยานสัมบูรณ์วาตะ” (一乘圓教) ณ ที่นี้ หมายถึง สำนักหว่านเหยียนนั่นเอง ในความคิดของชาวอวตังสกะ มีเพียง “เอกยาน” (一乘) ไม่มี “ทวิยาน” (二乘) ที่หมายถึง (1) สาวกยาน และ (2) ปัจเจกพุทธยานอีกต่อไป เพราะเป็นยานที่สามารถผสานความไม่ลงรอยระหว่าง “สังขตธาตุ” และ “อสังขตธาตุ” ที่มาจากหินยาน และยกระดับขึ้นสู่ “เอกธรรมธาตุ” ซึ่งไม่มีทวิลักษณะแห่งธรรมอีกต่อไป จนกระทั่งบรรลุ “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” อันสะท้อน “สมตา” แห่งโลกธาตุทั้งภายใน และภายนอกหรือแม้กระทั่งสิ่งใด ๆ ที่อยู่นอกกายตนที่ถูกย้ายเข้ามาใน “เอกจิต” ผ่าน “พุทธธาตุ” ในรูปของ “ตถาคตปริชาน”

ด้วยเหตุนี้ ตัวบทจึงกล่าวว่า สำนักอวตังสกะทำให้ “ปฏิจจสมุปบาท” สมบูรณ์ด้วย “ภูตตถตา” / “ตถตา” สรรพสิ่งอุบัติในสภาวะที่ “แทรกซึม” (相收) แต่มีปนเปื้อนกันในความหมายที่ว่า ทุกสิ่งมีเอกภาวะภายในตนเอง แยกแยะได้ตามพหุลักษณะ แต่เอกภาวะดังกล่าวก็เป็น “ปรินิชปันนะ” กับสิ่งอื่น ๆ ด้วย ไม่สามารถแยกแยะอย่างเป็นเอกเทศต่อกันได้ ดังนั้นไม่ว่าจะ “ม้วนกลับ” (卷) ที่หมายถึง “ถอยร่น” ไปหาลักษณะจำเพาะหรือธาตุ (性) ของตนเองหรือจะ “แผ่ขยาย” (舒) ไปหาลักษณะอื่น ๆ (ที่ไม่ใช่ตัวมันผ่านเอกธาตุ) ก็ไม่มีสิ่งใดขวางกั้น (อนันตรายะ) ดุจ “ไวโรจนะ” ดังนั้น ความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (สาระและรูป) และแนวนอน (ระหว่างรูปกับรูป) ก็บริบูรณ์ทุกประการใน “เอกธรรมธาตุ” ความว่า:

⁹ ดังข้อความของท่านจื่อเหยียน (智嚴ประมาณ ค.ศ. 358-437) ความว่า: “อันว่า ‘โคตร’ คือ สาระ | อันว่า ‘สัมภาวะ’ ปรากฏผ่าน ‘จิตภูมิ’ เท่านั้น” (性者體，起者現在心地耳。) T35.79b29-c2 (no.1732) Kamata เห็นว่า แนวคิดที่ว่าด้วย “จิตภูมิ” ของสำนักถ่านช่วงแรกส่งอิทธิพลต่อสำนักหว่านเหยียน Kamata Shigeo, “Shōki shisō no seiritsu 性起思想の成立,” *Indogaku Bukkyōgaku Kenkyū*, 5/2: 523-526.; Kamata Shigeo, *Chūgoku kegon shisōshi no kenkyū 中国華嚴思想の研究* (งานวิจัยว่าด้วยความคิดของอวตังสกะในจีน) (Tokyo: Tōkyō Daigaku Shuppankai, 1965), 566. และ Ming-Wood Liu (1995) ก็เห็นว่า “จิตภูมิ” เกี่ยวพันกับจารีตดีลุ่น (地論) ของท่านฮุยหยวน (慧遠ค.ศ. 523-592) โดยอ้าง *ทศภูมิกลสูตร* ของท่านวสุพันธุ ความว่า: “อันว่า ‘จิตภูมิ’ หมายถึง จิตได้รับการสนองตามตรัสรู้ ทั้งยังกอร์ปด้วยวิสัยทั้งปวงซึ่งสังสารไปตามจิต จึงเรียกว่า ‘จิตภูมิ’ ” (心地者，隨心所受三界中報，又隨心所行一切境界，亦名心地。) T26.129a6-8 (no.1522) 廖明活 (Ming-Wood Liu), 〈華嚴宗性起思想的形成〉 (การเกิดแนวคิดด้วยโคตรสัมภาวะแห่งสำนักอวตังสกะ), 《中國文哲研究集刊》 (Bulletin of the Institute of Chinese Literature and Philosophy), 1995 (6): 31-56.

ก่อให้เกิดมหาคุณ | (ปฏิเสธ) “สมุปปันนะ” สมบูรณ์ด้วย “ภูตตถตา” / “ตถตา”¹⁰
 สรรพสิ่งอุบัติ | แทรกซึม แต่มีปนเป¹¹
 ปรินิชปันนะก็คือเอกภาวะ (แห่งรูปในพหุลักษณะ) | ล้วนสมภาพ ไร้สวภาวะ
 เอกภาวะ (แห่งรูปในพหุลักษณะ) ก็คือปรินิชปันนะ | (แต่) เหตุและผล (กลับ) เป็นเอกเทศ
 จากกันได้
 พละและคุณะแทรกซึมกันและกัน | (ไม่ว่า) ถดถอยหรือแผ่ซ่าน (ล้วน) เป็นอิสระ¹²
 เรียกว่า “เอกยานสัมบูรณ์วาทะ”¹³

นิเทศพจน์ข้างต้น หมายความว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “สาระ” คือ “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” หรือ “ภูตตถตา” / “ตถตา” ที่ปรากฏออกมาในรูปของ “เอกภาวะ” และก็คือเป็น “นานาลักษณะ” ที่สามารถแยกแยะอย่างเป็นเอกเทศได้ ขณะเดียวกัน “เอกภาวะ” ดังกล่าวก็แสดง “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” อันแบ่งแยกไม่ได้ใน “เอกธรรมธาตุ” เช่นกัน

เนื้อหาส่วนที่ 7: ทศรหัสย (十玄) หรือ “ทศรหัสยทวาร” (十玄門) เป็นแนวคิดที่ถูกสังเคราะห์โดยเหล่าสังฆราชแห่งอวตังสกะ กินเวลานับสองสามร้อยปี ตั้งแต่ท่านผู้ชุน จื่อเหยียน ฝ่าจาง ฉิงกวน ไปจนถึงจงมี (宗密 ค.ศ. 780-841) ที่พยายามอธิบาย “รหัสันย” ของ มหาไวปุลย พุทธาวตังสกะสูตร ให้กระจ่าง อรรถกถาของท่านเหล่านั้นค่อย ๆ กลายเป็นส่วนหนึ่งของความหมาย และในที่สุดเข้าไป “ยึดกุม” และ “แทนที่” ความหมายที่ “ไม่กระจ่าง” และ “อ่านยาก”

¹⁰ 繁興大用，起必全真；“ภูตตถตา” / “ตถตา” เมื่อแปลเป็นภาษาจีนโบราณ บางทีแปลเป็นคำว่า真 เพียงคำเดียว มาจากคำเต็มว่า 真如 แปลว่า “ภูตตถตา” / “ตถตา”

¹¹ “ปนเป” หมายความว่า ปนกันมั่วซั่วจนไม่สามารถจำแนก (ประเภท) ได้ และ “แทรกซึม แต่มีปนเป” หมายถึง สรรพสิ่งมี “โคตร” ที่ “สัมภาวะ” ต่อกันใน “เอกธรรมธาตุ” แต่กระนั้น ก็แยกแยะได้ว่า สิ่งใดมีเอกภาวะในตนเอง (ผ่านนานาลักษณะ)

¹² “ถดถอย” มาจากคำว่า 卷ความหมายตามตัว แปลว่า “ม้วนกลับ” หมายถึง ม้วนกลับไปหาลักษณะจำเพาะ (characteristics) หรือ “เอกภาวะ” ของตนเอง ส่วน “แผ่ซ่าน” มาจากคำว่า 舒หมายถึง แผ่ขยายสมบัติ (property) หรือ “ธาตุ” (性) ไปสู่สิ่งอื่น ๆ หรือความเป็นอื่น ดังนั้นไม่ว่าจะ “ม้วนกลับ” หรือ “แผ่ขยาย” ต่างก็เป็น “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” ใน “เอกธรรมธาตุ” สำหรับ “อิสระ” (自在) ในความหมายที่ลึกที่สุดของชาวอวตังสกะ หมายถึง “วศิน” กล่าวคือ ผู้ใดที่เอาขณะตนเองจาก “ทวิลักษณะ” แห่งจิตได้ ผู้นั้นย่อมเป็นอิสระจากพันธนาการทั้งปวง และได้มาซึ่ง “เจโต วศิน” (心自在) หรือ “จิตอิสระ”

¹³ “เอกยานสัมบูรณ์วาทะ” คือ สำนักอวตังสกะนั่นเอง ดู ต้นฉบับภาษาจีนโบราณประกอบได้ใน ทก: วิพากษ์ปัญจวาทะ (論五教第六) (5) “เอกยานสัมบูรณ์วาทะ” (一乘圓教) T45.665a15 (no. 1880)

ใน อวตังสกลสูตร ณ ที่นี้ จะไม่สาธยายบ่อเกิดแนวคิดที่ว่าด้วย “ทศรหস্যทวาร” แต่จะอธิบาย “ทศรหস্যทวาร” ที่สัมพันธ์กับ สุวรรณสิงห์ปริเฉท เท่านั้น ท่านฝ่าจางเจียง “ทศรหস্যทวาร” จากวิภาชวิธีที่ง่ายไปสู่ยาก¹⁴ ดังนี้:

(1) “สมกาลบริบูรณ์สหสัมพันธ์ทวาร”¹⁵ (同時具足相應門) เป็นทวารแรกที่จะทำให้เข้าใจว่า การมีอยู่หรือ “ภาวะ” ของทั้งสุวรรณและสิ่งต่างร่วมกาละหรือ “สมกาล” (อ่านว่า สะ-มะ-กาล) แก่กัน “สม” แปลว่า “เสมอ” หรือ “เท่าเทียม” เช่น สมการ (การกระทำเชิงตัวเลขที่เท่ากัน) “สมกาล” แปลว่า “ร่วมเวลา” ต่อกัน “สมกาลบริบูรณ์สหสัมพันธ์ทวาร” แบ่งวรรคเป็น “สมกาลบริบูรณ์” (同時具足) และ “สหสัมพันธ์ทวาร”¹⁶ (相應門) แปลว่า ทวารแห่งปฏิสัมพันธ์ (ระหว่างสองสิ่ง) ที่บริบูรณ์ด้วยกาละ

(2) “สรรพคุณเอกพหุบริบูรณ์คุณทวาร”¹⁷ (諸藏純雜具德門) ลำดับต่อมาของวิภาชวิธี คือ การย้ายหรือถ่ายโอนสองสิ่งที่อยู่นอก “เอกจิต” นั่นคือ ทั้งสุวรรณ และสิ่ง หมายถึง สุวรรณที่หลอมรวมกับสิ่งจนเป็นเนื้อเดียวกันผ่านอายตนะทั้งหก ให้เข้ามาไว้ใน “เอกจิต” และยก “เอกจิต” ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ตถาคตปริชาน” / “ตถาคตญาณ” อันเป็น “มุลโพธิ” ซึ่งจะกลายเป็น “ครรร” ที่ “โอบล้อม” ปริชานทั้งหมดของผู้รับรู้ไว้ หมายความว่า “ศูนย์ตา” อันเป็น “ภูตตถตา” ที่ปรากฏผ่านสุวรรณสิงห์ “นิตย-สถิต” อยู่ในสำนักของเหล่าสัตว์ตั้งแต่กาลก่อน ทั้งนี้ ก็เพื่อให้แนวคิดที่ว่าด้วย “ประภคตประภัสสรจิต” ในทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรร” สมบูรณ์ทุกประการนั่นเอง นี่แล คือ “คุณ” (用) หรือการไขแสดงของ “ตถาคตปริชาน” การแปลจึงต้องรักษาคำว่า “คุณทวาร” (德門) ไว้

สัมผัส (接觸) ที่ปรากฏผ่านแต่ละอายตนะ เช่น จักขุอายตนะ โสตอายตนะ กายอายตนะ ฯลฯ ทำให้สุวรรณสิงห์กลายเป็น “ผลรวม” ของอายตนะหนึ่ง ๆ เท่านั้น กล่าวคือ หากจักขุอายตนะอ้างว่า รับรู้สุวรรณสิงห์ สุวรรณสิงห์ก็จะกลายเป็นแค่ “ทาส” ของจักขุอายตนะเท่านั้น หากโสตอายตนะทักท้วงว่า รับรู้สุวรรณสิงห์ สุวรรณสิงห์ก็จะกลายเป็นแค่ “ทาส” ของโสตอายตนะเท่านั้น

¹⁴ การเรียงใน 金師子章雲間類解 T45.665a18-666b5 (no.1880) แตกต่างจาก 大方廣佛華嚴經金師子章 เล็กน้อย กล่าวคือ ใน 大方廣佛華嚴經金師子章 (T45.669b15-670b6 (no.1881) มีการสลับลำดับบางลำดับ แต่ผู้วิจัยยังคงยึดการเรียงใน 金師子章雲間類解 เป็นบรรทัดฐานในการอธิบาย ทั้งนี้ เพราะใน 金師子章雲間類解 แสดงลำดับของวิภาชวิธีซึ่งมุ่งไปตอบปัญหาว่าด้วย “เอกจิต” ซึ่งเป็นวิภาชวิธีขั้นสุดท้ายได้ดีที่สุด และเข้าใจง่ายที่สุด

¹⁵ แปลว่า “ประตูที่กาละมาเติมเต็มแก่กันในลักษณะของสหสัมพันธ์”

¹⁶ “สหสัมพันธ์” เป็นภาษาไทยปัจจุบันที่เข้าใจได้ง่าย ในภาษาบาลี ตรงกับคำว่า “สัมปยุต” แต่เข้าใจได้ยากกว่า

¹⁷ แปลว่า “ประตูที่แสดงคุณอันพร้อมระหว่างเอกลักษณ์ และพหุลักษณะภายในตถาคตครรร”

หากกายอายตนะเห็นว่า รับรู้สัณฐานสิ่ง สัณฐานสิ่งที่จะกลายเป็นแค่ “บริวาร” ของกายอายตนะเท่านั้น แต่อายตนะทั้งหกกลับเป็น “ผลรวม” ทั้งหมดของสัณฐานสิ่ง ในคำของท่านฝ่าจาง คือแต่ละอายตนะ “รับรู้” (收) สัณฐานสิ่งอย่างรวมกาละแก่กัน สัมพันธภาพระหว่างอายตนะหก และสัณฐานสิ่งจึงเป็น “ปรินิษปันนะ สวภาวะ” (圓成實性)

การยก “ปรินิษปันนะ สวภาวะ” (ความสมบูรณ์ระหว่างอายตนะกับสัณฐานสิ่ง) ให้เข้ามาอยู่ใน “เอกจิต” แสดง “คุณ” ของ “ตถาคตปริชาน” หมายความว่า ใน “เอกจิต” ผู้รับรู้ยังเห็น “ตถาคตธาตุ” (如來性) ในลักษณะที่ว่า พหุ (ของเอกลักษณะของแต่ละอายตนะ) คือเอกลักษณะ (ของสัณฐานสิ่ง) (一一皆純) ขณะเดียวกันก็ยังเห็นว่า “เอกลักษณะ (ของสัณฐานสิ่ง) คือพหุ (ของเอกลักษณะของแต่ละอายตนะ) (一一皆雜) หมายความว่า:

หากจักขุแห่งสิ่งแทนสิ่งทั้งหมด¹⁸ | สรรพสิ่งก็เป็นเพียงจักขุ (อายตนะ)

หากโสตแห่งสิ่งแทนสิ่งทั้งหมด | สรรพสิ่งก็เป็นเพียงโสต (อายตนะ)

(หาก) เหล่าอายตนะแทนสิ่งทั้งหมดอย่างรวมกาละกัน | (ทั้งอายตนะและสิ่ง) ล้วน
บริบูรณ์

ก็เพราะเอกภาวะ (ของแต่ละอายตนะ) คือ พหุ | พหุ (ของเอกลักษณะ) คือ วิสุทธิภาวะ¹⁹

กลายเป็น “ปรินิษปันนะครรรค์”²⁰ | เรียกว่า “สรรพครรรค์เอกพหุบริบูรณ์คุณทวาร”²¹

“นิโรธ” ในความหมายของ “ปรินิษปันนะ สวภาวะ” จึงเป็น “ความรู้ก่อนประสบการณ์” (先天知識) อันเป็น “มูลโพธิ” (本覺) หรือ “การตรัสรู้ก่อนแล้ว” อันปรากฏผ่าน “พุทธธาตุ” ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวว่า “นิโรธ” สถิตอยู่ใน “สัณฐานสิ่ง” หรือจะกล่าวกลับกันก็ได้ว่า “สัณฐานสิ่ง”

¹⁸ คำว่า “แทน” ณ ที่นี้ หมายถึง เป็นตัวแทน

¹⁹ อาจจะแปลว่า “เอกภาวะ” ก็ได้โดยความหมายลอยห่างออกไปจากต้นฉบับเล็กน้อย เพราะสิ่งใดที่บริสุทธิ์ สิ่งนั้นย่อมมี “เอกภาวะ” ในตนเอง ดู ต้นฉบับภาษาจีนโบราณประกอบได้ใน เจ็ด: เจนจบในทศรหสย (ทวาร) (勒十玄第七) (2) “สรรพครรรค์เอกพหุบริบูรณ์คุณทวาร” (諸藏純雜具德門) T45.665b1 (no. 1880)

²⁰ “ปรินิษปันนะครรรค์” (圓滿藏) เป็นคำเฉพาะที่ท่านฝ่าจางสังเคราะห์ขึ้นมา ไม่ปรากฏในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ทั่วไป อาจแปลได้หลายคำ เช่น “สัมปັນนะครรรค์” “สัมบูรณ์ครรรค์” หรือ “บริบูรณ์ครรรค์” แต่ผู้แปลเลือกใช้ “ปรินิษปันนะครรรค์” เพื่อแสดงอิทธิพลของสำนักโยคอาจารย์ที่มีต่ออวตังสกะ

²¹ “สรรพครรรค์เอกพหุบริบูรณ์คุณทวาร” แบ่งวรรคเป็น “สรรพครรรค์เอกพหุ” (諸藏純雜) และ “บริบูรณ์คุณทวาร” (具德門) แปลว่า ทวารอันแสดง “คุณ” ที่พร้อมไปด้วยเอกภาวะ และพหุภาวะภายใน “ครรรค์” แห่งสรรพสิ่ง

สถิตไว้ซึ่ง “นิโรธ” เมื่อใดเห็นสุวรรณสิงห์ เมื่อนั้นเห็น “นิโรธ” ใน “เอกธรรมธาตุ”²² ด้วยเหตุนี้ จึงได้นามว่า “สรรพคุณเอกพหุบริบูรณ์คุณทวาร” แบ่งวรรคเป็น “สรรพคุณเอกพหุ” (諸藏純雜) และ “บริบูรณ์คุณทวาร” (具德門) แปลว่า ทวารอันแสดง “คุณ” ที่พร้อมไปด้วย เอกภาวะ และพหุภาวะภายใน “ครรรค์” แห่งสรรพสิ่ง

(3) “เอกพหุสัมภาวะอนกัตถทวาร”²³ (一多相容不同門) เป็นทวารที่จะไขแสดงอนกัตถภาวะระหว่างสุวรรณธาตุและสิงห์ กล่าวคือ ทำให้สุวรรณสิงห์ปรากฏออกมาเป็น “สิ่งรูป” ในขณะหนึ่ง และจะกลายเป็น “สุวรรณธาตุ” ในอีกขณะหนึ่ง (ที่อยู่แยกแตกต่างกัน) แต่กระนั้น ความเป็นเอกเทศของทั้งสองในแต่ละ “ปฏิสถาน” (位) จะมาปรากฏหรือกลายเป็น “วิภังค์” ใน “อปฏิสถาน” แห่ง “ปรินิชปັນนะ สวภาวะ” หมายความว่า ปรากฏร่วมกาละ และเทศะ ราวกับไม่มีศูนย์กลาง (ในสภาวะแห่งการแทรกซึมเป็นเนื้อเดียวกันระหว่างสสาระ และรูปปรากฏ) ดังบทกล่าวว่า:

สุวรรณและสิงห์ | บริบูรณ์ สัมภาวะแก่กัน | เอก (ภาวะ) และพหุ (ภาวะ) (เป็น) อนันตรายะ
สสาระและรูปต่างเป็นอนกัตถะแก่กันอยู่ภายใน | บ้างเป็นเอกัตถะ บ้างเป็นอนกัตถะ
| ปฏิสถานเป็นเอกเทศต่อกัน
เรียกว่า “เอกพหุสัมภาวะอนกัตถทวาร”²⁴

“สัมภาวะ” (sambhāva) อ่านเสียงยาว แปลว่า “อุบัติ” (興) “เกิดขึ้น” (起) เป็นไวพจน์ของ “สัมภาวะ” (sambhava) อ่านเสียงสั้น แปลว่า “หลอมรวม” (容受) “ประกอบขึ้น” (合生) หากเป็นกริยา จะแปลว่า “เป็นเหตุแก่กัน” หรือ “เติมเต็มต่อกัน” จน “อุบัติ” ขึ้น เช่น “ตถาคโตะปัตติสัมภาวะ” “สัมภาวะลักษณะ” (ลักษณะแห่งการเป็นเหตุแก่กันจนอุบัติขึ้น) เป็นต้น “เอก” (ภาวะ) ณ ที่นี้ หมายถึง “สุวรรณธาตุ” หรือสสาระแห่งสุวรรณ และ “พหุ” (ภาวะ) ณ ที่นี้ หมายถึง “สิ่งรูป” หรือ “สิ่งหัลักษณะ” นั่นเอง “เอกพหุสัมภาวะอนกัตถทวาร” แบ่งวรรคเป็น “เอกพหุ

²² นี่เป็นเหตุผลที่พิสูจน์ว่า “นิโรธ” ที่แสดง “ประภคิต-ศูนยตา” (本性空) สามารถเข้าถึงได้ด้วยคุณสมบัติสูงสุดของ “ธรรมธาตุ” ที่ไม่เสื่อมสลายโดยมิต้องรอให้เกิดภาวะแตกดับใด ๆ ผ่านหลักแห่ง “ไตรลักษณ์” อย่างที่ชาวเสาตรานติกะอ้างว่า สรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ วิภังค์ และดับไปใน “สันตติภาวะ” (相續) เลย ด้วยว่า ภายในหนึ่งลักษณะหรือหนึ่งภาวะย่อมมี “โลกธาตุ” อื่น ๆ ซ่อนอยู่ในตัวมันในสภาวะแห่ง “ธรรมธาตุ” อยู่แล้ว และยิ่งยืนยันว่า กลุ่มของมหายานเป็น “นิตยะ-ราศี”

²³ แปลว่า “ประตูที่แสดงอนกัตถภาพซึ่งดำรงอยู่ในสัมภาวะลักษณะของเอกลักษณะ และพหุลักษณะ”

²⁴ ดูต้นฉบับภาษาจีนโบราณประกอบได้ใน เจ็ด: เจนจบในทศรหัสย (ทวาร) (勒十玄第七) (3) “เอกพหุสัมภาวะอนกัตถทวาร” (一多相容不同門) T45.665b17 (no. 1880)

สัมภาวะ” (一多相容) และ “อเนกัตถทวาร” (不同門) แปลว่า ทวารแห่งอเนกัตถภาพที่สะท้อน “สัมภาวะ” ระหว่างเอกภาวะและพหุภาวะ” หมายความว่า สุวรรณสิ่งหนึ่งหน่วยที่เป็น “อเนกัตถภาพ” (ต่อกันภายในตนเองระหว่างธาตุและรูป) แต่ก็เป็น “เอกัตถภาพ” หนึ่งหน่วยในกาละ และ เทศะร่วมกันด้วย ดังนั้นไม่ว่าจะนับแยกหรือนับรวม ก็เป็น “ปรินิษปันนะ สวภาวะ” เขียนได้เป็น สมการ ดังนี้:

นับแยกให้เป็นอเนกัตถะ:

สิ่งรูปไม่ใช่สุวรรณาต²⁵

สุวรรณาตไม่ใช่สิ่งรูป

นับรวมให้กลายเป็นเอกัตถะ:

สุวรรณาต คือ สิ่งรูป

สิ่งรูป คือ สุวรรณาต

(4) “สรรพธรรมอนันตรายอิสระทวาร”²⁶ (諸法相即自在門) เป็นทวารที่จะไขแสดงว่า “อเนกัตถภาพ” ของอายตนะต่าง ๆ เช่น จักขุ โสต นาสิก ชิวหา กาย ล้วนเป็น “เอกัตถภาพ” ของสิ่งเดียวกัน นั่นคือ “เอกจิต” ในรูปของ “ตถาคตปริชาน” ซึ่งจะ “ครอบคลุม” (收) อายตนะทั้งหมดไว้ ดุจ “สุวรรณาต” ที่ประสาน และแทรกซึมเข้าไปยังทุกอณูเนื้อแห่งสิ่งที่ไม่เว้นแม้แต่ขนแต่ละเส้น ตัวบทจึงกล่าวว่า: “ขนแต่ละเส้นปกคลุมดวงตาสีงห์ | ตา คือ หู | หู คือ จมูก | จมูก คือ ลิ้น | ลิ้น คือ กาย”²⁷ ทว่าอายตนะเหล่านั้นเป็นอนันตรายะด้วย “สุวรรณาต” “สุวรรณาต” ทำหน้าที่เป็น “อุปลักษณ์” สู่ถึง “เอกจิต” ใน “ตถาคตธาตุ” ที่แสดง “อเนกัตถภาวะ” (不同) ของแต่ละอายตนะ ด้วยเหตุนี้ จึงได้ชื่อว่า “สรรพธรรมอนันตรายอิสระทวาร” แบ่งวรรค

²⁵ การนับแยกให้เป็นอเนกัตถะมิใช่สิ่งใหม่ในปรัชญาจีน กงซุนหลง (公孫龍 320-250 ปี ก่อนคริสตกาล) ก็อ้างเช่นเดียวกันผ่านคำคมของเขาว่า: “ม้าขาวมิใช่ม้า” (白馬非馬) เพราะแบบของความขาว (ที่เป็นสากล) เป็นคนละสิ่งกับแบบของม้า (ที่เป็นสิ่งเฉพาะ) และเช่นเดียวกัน สามารถบอกได้ว่า ร่มขาวไม่ใช่ร่ม เพราะสีสากลกดทับสิ่งเฉพาะ จนกระทั่งสิ่งเฉพาะไม่มีอยู่จริง กลายเป็นเพียงเงาของความขาว แต่กงซุนหลงไปไม่ถึง “ศูนย์ตา” ใน “เอกธรรมธาตุ” ที่ว่า ม้าขาวในตัวเอง คือ “ปรินิษปันนะ-สวภาวะ” (ความสมบูรณ์ที่ขาดไม่ได้ระหว่างความขาวและม้า หมายความว่า ความขาวดำรงอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีแบบของม้า และแบบของม้าจะไม่ปรากฏออกมา หากไม่มีแบบของสี) การเข้าคู่กันทางเทศะ (การกินที่ร่วมกัน) ดังกล่าวเรียกว่า “ธรรมธาตุ” (法界) แห่ง “ศูนย์ตา” และกระบวนความรู้ชุดนี้ “นิตย-สถิต” (常住) อยู่ในสำนักของเราตั้งแต่กาลก่อนผ่าน “พุทธธาตุ” อันเป็น “มูลโพธิ” (本覺) นี่เป็นเหตุผลที่ว่า ทำไมนักบวชในมหายานจึงออกจะดูแคลนนักคิดในสกุลนามนิยม (名家) ว่า อยู่ในสถานะที่ต่ำกว่า เหมือนชาวหินยานที่ไปไม่ถึง “ธรรมธาตุ-ปฏิจจสมุปบาท” ด้วยวิถีชีวิตที่ยืนยงสภาวะแห่ง “ปรินิษปันนะ”

²⁶ แปลว่า “ประตูที่สรรพธรรม (ต่าง ๆ) ไม่มีสิ่งขวางกั้นใด ๆ จนเป็นอิสระ”

²⁷ ดู ต้นฉบับภาษาจีนโบราณประกอบได้โน เจ็ด: เจนจบในทศรหัสย (ทวาร) (勒十玄第七) (4) “สรรพธรรมอนันตรายอิสระทวาร” (諸法相即自在門) T45.665b25 (no. 1880)

เป็น “สรรพธรรมอนันตราย” (諸法相即) และ “อิสระทวาร” (自在門) แปลว่า ทวารอันไขแสง
ดงอเนกัตถภาวะอันเป็นอนันตรายะแห่งธรรมทั้งปวง คำว่า “อิสระ” ณ ที่นี้ หมายถึง ความอยู่
แยกแตกต่างหรือ “อเนกัตถภาพ” (ของอายตนะ) นั่นเอง วิชาวิธีข้างต้นเขียนออกมาเป็น
โครงสร้าง ดังนี้:

อเนกัตถภาวะ

ตา

หู

จมูก

ลิ้น

กาย (ของสิ่ง)

อุปลักษณ คือ ขนแต่ละเส้น
(ของสิ่ง)

เอกัตถภาวะ

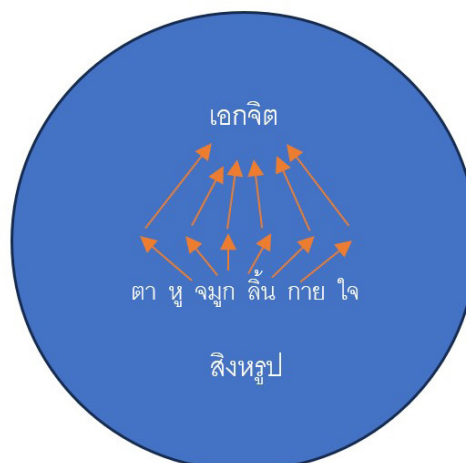
อุปลักษณ คือ สุวรรณธาตุ

อเนกัตถภาวะ

แทนแต่ละอายตนะ (ที่อยู่แยกแตกต่าง)

เอกัตถภาวะ

แทน “เอกจิต” ในรูป “ตถาคตปริชาน”
อันแสดง “ปรินิษป็นนะสวภาวะ”
ที่ปรากฏผ่านสุวรรณสิงห์ ทั้งนี้เพื่อ
ยืนยันว่า ศูนย์ตาในสุวรรณสิงห์ คือ
“ประกฤติประภัสสรจิต”

(5) “รหস্যศักยวิวรรณ์บริบูรณ์ทวาร”²⁸ (祕密隱顯俱成門) เป็นทวารที่จะสาธยายว่า สุวรรณสิ่งเป็นทั้ง “ศักยภาวะ” (ภาวะแฝงเร้น) และ “วิวรรณ์” (การไขแสดง) แห่ง “ปรินิชป็นนะ สวภาวะ” ไปในเวลาเดียวกัน หากแลเห็นแต่สิ่งไรซึ่งสุวรรณ์ธาตุ นั้นหมายความว่า สิ่งปรากฏ แต่สุวรรณ์ธาตุเป็น “ศักยะ” หากแลเห็นแต่สุวรรณ์ธาตุ ไรซึ่งสิ่งไร นั้นหมายความว่า สุวรรณ์ธาตุปรากฏ แต่สิ่งเป็น “ศักยะ” หากแลเห็นทั้งสอง “สิ่งรูป” จะทั้งปรากฏ และไม่ปรากฏไปในเวลาเดียวกัน “ศุณยตา” ใน “เอกธรรมาธาตุ” ก็ดำรงอยู่ในสภาวะเช่นนี้ สุวรรณ์สิ่งจึงเป็นทั้ง “ศักย” และ “วิวรรณ์”²⁹ โดยมีต้องรอให้ “สิ่งรูป” แตกดับหรือเกิด “เภทลักษณะ” (壞相) ผ่านหลัก “ไตรลักษณ์” ไต ๆ เลย อย่างไรก็ตาม คนเรามักมองไม่เห็น “ศักยภาวะ” อันเป็น “รหস্যะ” อยู่ภายใน มักเห็นแต่ “วิวรรณ์” โลกธาตุใด ๆ ที่ไม่ว่าจะเป็น “โลกธรรม” หรือพ้นจาก “โลกธรรม” ล้วนอยู่ใน “รหস্যศักยวิวรรณ์บริบูรณ์ทวาร” ทั้งสิ้น ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า “รหস্যศักยวิวรรณ์บริบูรณ์ทวาร” แบ่งวรรคเป็น “รหস্যศักยวิวรรณ์” (祕密隱顯) และ “บริบูรณ์ทวาร” (俱成門) แปลว่า ทวารอันสมบูรณ์ด้วยศักยภาวะ และการไขแสดงอันลึกลับ

(6) “อนุสัมภาวะปฏิสถานทวาร”³⁰ (微細相容安立門) เป็นทวารที่จะไขแสดงว่า อนุสัระหว่างสรรพสิ่งใน “เอกธรรมาธาตุ” ต่างซึมซับหรือแบ่งปัน “ธาตุ” / “โคตร” ระหว่างกัน ดุจสุวรรณ์ธาตุที่เป็นทั้ง “เอกัตถภาวะ” และ “อนเอกัตถภาวะ” เมื่อสุวรรณ์ธาตุปรากฏ สิ่งย่อมปลาสนาการไป (เป็นศักยภาวะ) หากสิ่งเป็น “วิวรรณ์” สุวรรณ์ธาตุย่อมปลาสนาการไปเช่นกัน หากทั้งสองไขแสดงทั้ง “เอกัตถภาวะ” อัน “บริสุทธิ์” สมบูรณ์ และ “อนเอกัตถภาวะ” อัน “อวิสุทธิ” สมบูรณ์อย่างสมภาพแก่กัน “ปฏิสถาน” ของทั้งสองจะกลายเป็น “สัมภาวะลักษณะ” (相容) แห่งสรรพสิ่ง ผู้ใดยังเห็นโลกธาตุจาก “อปฏิสถาน” ในความหมายที่ว่า (สถาน) ที่ซึ่งไม่มีสรรพภาวะใด ๆ “อุปบัติ” หรือบังเกิดขึ้น (อนุปัตติ) กลายเป็น “อนันตรายะ-ปฏิสถาน” (不礙安立) ผู้นั้นบรรลุ “อนุ-ปรินิชปัตติ” (微細成辦) ซึ่งมีความหมายว่า อนุย่อย ๆ ที่มาปฏิสัมพันธ์กันและกันจนกลายเป็น “ปรินิชป็นนะ-สวภาวะ” ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า “อนุสัมภาวะปฏิสถานทวาร” แบ่งวรรค

²⁸ แปลว่า “ประตูล้อมสมบูรณ์ไปด้วยการไขแสดง และการแฝงเร้นอันลึกลับ”

²⁹ “วิวรรณ์” (顯) เป็นแนวคิดหนึ่งที่สำคัญมากในมหายาน เพราะเป็นด้านกลับของ “ตถาคตปริชาน” ซึ่งสถิตอยู่ในเหล่าสัตว์อย่างสมภาพ ราวกับ “ศักยจิต” ฝ่ายเถรวาทก็จัดอรรถกถาหรือฎีกาเป็น “วิวรรณ์” เช่นกัน เช่น เวสสันดรชาดกฏฐกถา วิวรรณ์ ปาติโมกขวิวรรณ์ ปรหมัตถกถาวิวรรณ์ กัจจายนสารวิวรรณ์ ลิงคัตถวิวรรณ์ฎีกา เป็นต้น “วิวรรณ์” จึงไม่ใช่คำใหม่หรือสิ่งที่น่าแปลกแยกแต่อย่างใด คำที่ง่ายกว่าคือ “การไขแสดง” คำว่า “วิวรรณ์” ยังถูกนำไปใช้แปลบทสุดท้ายใน พระคริสตธรรมคัมภีร์ ในภาคพันธสัญญาใหม่ด้วย บทสุดท้าย เรียกว่า “วิวรรณ์”

³⁰ แปลว่า “ประตูที่อนุต่าง ๆ มาปฏิสถานอยู่ในสัมภาวะลักษณะ”

เป็น “อนุสัมภาวะ” (微細相容) และ “ปฏิสถานทวาร” (安立門) แปลว่า ทวารแห่งปฏิสถานซึ่ง อนุเนื้อหาของสรรพสิ่งดำรงอยู่ใน “สัมภาวะลักษณะ”

(7) “อินทรรัตนขาละวิสัยทวาร”³¹ (因陀羅網境界門) เป็นทวารที่มีสองอุปลักษณะซ้อนทับ กันบนแนวคิดเดียวกัน นั่นคือ การเผยแสดงนานาโลกธาตุใน “เอกธรรมาตฺ” ตัวบทเขียนอย่าง รวบรวม และใช้ “ทางลัดเชิงความคิด” (shortcut of thinking) เพื่อสลายลำดับก่อนหลังของเหตุผล เพื่อเป้าหมายบางประการ แต่หลังจากถอดรหัสออกมา จะพบสองอุปลักษณะที่มี “ความเป็นสหบท” (intertextuality) ร่วมกัน ดังนี้:

อุปลักษณะแรก: เริ่มจากอุปมาที่ว่า ในสิ่ง มีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบเข้าเป็นสิ่ง เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หากในแต่ละองค์ประกอบดังกล่าว สามารถเป็นตัวแทนของสิ่ง หมายความว่า หากอายตนะทั้งห้าครอบคลุมความเป็นสิ่ง “สิ่งภาวะ” ดังกล่าวย่อมสถิตอยู่ในทุกอนุของสิ่ง ไม่เว้นแม้แต่นั่นแต่ละส่วนของสิ่ง หากในทุกอนุของสิ่งปรากฏความเป็นสิ่งหรือสถิตไว้ซึ่ง “สิ่งภาวะ” แล้วไซ้ สิ่งก็ย่อมปรากฏอยู่ทุกที่ หมายความว่า ใน “ปฏิสถาน” แห่งสุวรรณธาตุ (อันไม่มีพื้นที่ เพราะกินพื้นที่ไปหมด) ย่อมมี “สิ่งภาวะ” และใน “ปฏิสถาน” แห่ง “สิ่งภาวะ” (อันไม่มีพื้นที่ เพราะกินพื้นที่ไปหมด) ย่อมมี “สุวรรณธาตุ” ตรรกะดังกล่าวสะท้อนผ่านอุปลักษณะ ที่ว่า ในทุกอนุ ล้วนมี “อนันตสิ่ง” และใน “อนันตสิ่ง” หลอมรวมสู่ “อนุแม้เพียงชน” เรียก ว่า “อักษยภาวะ” แปลตามตัวว่า “ไม่ลด” หรือ “ไม่มีที่สุด” (無盡) อาจจะกล่าวกลับกันก็ได้ว่า ภาวะลด และภาวะเพิ่มเป็นหนึ่งเดียวกัน (เอกภาวะ) และถูกโยงไปสู่ “ชุดของสหบท” (intertextual series) ที่ซับซ้อนหลากหลายที่แม้จะอยู่นอกตัวบท แต่ก็มีนัยยะสำคัญ นั่นคือ พระพุทธเจ้าในความหมายของ “ตถาคต-ธรรมกาย” ปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง ไม่เว้นแม้แต่โลมาของตนเอง เพราะเรา และพระพุทธเจ้าทั้งหลายต่างอยู่ใน “ตถาคตธรรม” หรือ “พุทธธรรม” เดียวกันนั่นเอง ผู้อ่าน สามารถจะพบอุปลักษณะดังกล่าวได้ในพระสูตรมหายานมากมาย เช่น ตถาคตธรรมสูตร (T16. (no. 666)) สัทธรรมปุณฑริกสูตร (T09. (no. 263)) ใน โพธิสัตว์ปฤถิวีวรรคสมุทตมปริวรรต (15) และ ใน ตถาคตายุขประมาณปริวรรต (16) รวมทั้ง มหาไวปุลย พุทธาวตังสสูตร (ฉบับ 80 ผูก) (T10. (no. 279)) ใน ตถาคตทศกัณฐะสมุทตมปริวรรต (如來十身相海品) (ในรูปเสียงสืบสร้างที่น่า จะเป็น) ผ่านคำว่า “ทศโลกธาตุ” (一百・世界) “สหัสโลกธาตุ” (一千・世界) “ตรีสหัสโลกธาตุ” (三千・世界) “ตรีสหัส มหาสหัส โลกาตฺ” (三千・大千・世界) “มหา ตรีสหัส มหา สหัส โลกาตฺ” (一大・三千・大千・世界) เป็นต้น

³¹ แปลว่า “ประตูที่แสดงวิสัยแห่งขาละอันทำจากรัตนฉณีของพระอินทร์”

อุปลักษณะที่สอง: มาจาก “สัมภวะลักษณะ” แห่งแสงอันเกิดจากมณีรัตนของท้าวสักกะเทวราชหรือพระอินทร์ ผู้อ่านสามารถศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “อินทรัตนชาละ” จากเชิงอรรถในบทแปลพากย์ไทย (ในตอนท้าย) ณ ที่นี้ จะอธิบายเฉพาะ “สัมภวะลักษณะ” อันเกิดจากแสงเท่านั้น “สัมภวะลักษณะ” แห่งแสงจากจินตามณี คือ “ฉัพพรรณรังสี” ทว่า “ฉัพพรรณรังสี” โดย “ธาตุ” แล้ว คือ “ประภัสสร” เดียวกัน จึงกล่าวว่า ใน “ประภัสสร” (วิสุทธิภาวะ) คือ “ฉัพพรรณรังสี” (อปริสุทธิภาวะ) และใน “ฉัพพรรณรังสี” (อปริสุทธิภาวะ) หลอมรวมสู่ “ประภคตประภัสสร” (自性清淨) ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า “อินทรัตนชาละวิสัยทวาร” แบ่งวรรคเป็น “อินทรัตนชาละ” (因陀羅網) และ “วิสัยทวาร” (境界門) แปลว่า ทวารอันแสดงวิสัยแห่ง “อินทรัตนชาละ” อุปลักษณะดังกล่าวยังโยงไปสู่ “ชุดของสหบท” ที่ว่า “พุทธจิต คือ กิเลส” และนำไปสู่ข้อถกเถียงที่ว่า กิเลสไม่จำเป็นต้องดับให้เหลือศูนย์ เพราะไม่ได้ “มี” ตั้งแต่ต้น การเดินทางกลับสู่ “ภูตตถตา” อันเป็น “ตถาคตปริชาน” ต่างหาก คือ “มหาญาณ” (大智慧) การมองว่า กิเลสไม่ได้ “มี” ตั้งแต่ต้น ทำให้การปฏิบัติต่อ “อาสวธรรม” ทั้งหลายอันดำรงอยู่ใน “ฆราวาสภาวะ” แตกต่างจากเถรวาทที่แยก “ฆราวาสภาวะ” / “อาสวภาวะ” ออกจาก “สังฆภาวะ” / “อนาสวภาวะ” อย่างตัดขาดต่อกันสิ้นเชิง และนำไปสู่การผูกขาดที่ว่า มีแต่ “สังฆภาวะ” ของเพศบรรพชิตหรือวินัยที่เข้มงวดในหมู่สงฆ์เท่านั้นที่จะทำให้ผู้ภาวนาบรรลุธรรมสูงสุดหรือ “อนุตตระ สัมมา สัมโพธิ” ได้ ในนัยยะนี้ปรัชญาแห่งมหายาน คือ “ฆราวาสนิยม” (Secularism) ตั้งแต่เริ่มต้นผ่านทฤษฎีว่าด้วย “ตถาคตครรรค์” นั่นเอง

(8) “อุทาหรณ์วิวรรณ์ธรรมวิมุตติทวาร”³² (託事顯法生解門) เป็นทวารที่จะสาธยายว่า วิวาทะระหว่างแนวคิดที่ว่า สุวรรณสิงห์เป็น “สิ่งหรูป” ไปทางใดทางหนึ่งหรือ “สุวรรณธาตุ” ไปทางใดทางหนึ่ง ล้วนเป็นผลผลิตของ “อภยวิญญาน” ซึ่งเป็นปรากฏการณ์หรือกระบวนการปกติที่อาจเกิดขึ้นได้จากความรู้หรือ “อวิชชา” เป็น “อิตถวาทุพาทาน” ในระดับจิตไร้สำนึกที่จะเกิดขึ้นแก่ปุถุชนที่ยังไม่ตื่นรู้ใน “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” แห่งสุวรรณสิงห์ใน “เอกธรรมธาตุ”

ท่านเจ้าจารย์ระบุอย่างชัดเจนว่า ท่านรจนา มหาไวปุลย พุทธาวตังสกุสูตร สุวรรณสิงห์ปริเฉท เป็น “อุทาหรณ์” เพื่อยังสาธุนทั้งหลายให้เกิดความหลุดพ้นโดยชอบหรือ “สัมมาวิมุตติ”³³ ด้วย

³² แปลว่า “ประต้อนเป็นอุทาหรณ์ที่แสดงธรรมอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น” ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า “วิมุตติ” ในภาษาสันสกฤต เพราะเห็นว่า เป็นชื่อเฉพาะ น่าจะรักษาความเป็นภาษาสันสกฤตไว้ แทนที่จะใช้คำว่า “วิมุตติ” ในภาษาบาลี

³³ รายละเอียดว่าด้วยความเป็นไปได้ทางความหมายของคำว่า “สัมมาวิมุตติ” ดูใน บทแปลพากย์ไทย พร้อมเชิงอรรถ ซึ่งจะอยู่ในบทความภาคถัดไปซึ่งเป็นบทความภาคสุดท้าย

เหตุนี้ จึงได้นามว่า “อุทาหรณ์วิวรรณ์ธรรมวิมุตติทวาร” แบ่งวรรคเป็น “อุทาหรณ์วิวรรณ์ธรรม” และ “วิมุตติทวาร” แปลว่า ทวารอันเป็นอุทาหรณ์อันไขแสดงธรรมอันนำไปสู่ “วิมุตติ” หรือทวารอันนำไปสู่ “วิมุตติ” อันไขแสดงธรรมอันเป็นอุทาหรณ์

(9) “ทศโลกธาตุธรรมอนันตสัมปັນนะทวาร”³⁴ (十世隔法異成門) เป็นทวารที่ลึกซึ้งที่สุดใน “ทศรหัสยทวาร” (十玄門) เนื่องจากนำเสนอทฤษฎีที่เรียกว่า “ตรีคุณนิยาม” (三三之位) ของ “ตรีกาล” (三際) ได้แก่ “อดีต” “ปัจจุบัน” และ “อนาคต” อันปรากฏอยู่ใน “สังขตภาวะ” แห่ง สวรรณสิ่งของทุกขณะ (เท่าที่อายตนะหจจะรับรู้ได้)

“สิ่งรูป” หรือ “สิ่งลักษณะ” เกิดขึ้น ตั้งอยู่ วิภัตติ และดับไป ผ่านสฬายตนะ ในความหมายที่ว่า ดำรงอยู่ในขณะหนึ่ง และปลาสนาการไปในอีกขณะหนึ่ง เมื่ออ้างว่า เป็นสวรรณธาตุ “สิ่งลักษณะ” ย่อมไม่ปรากฏแก่สฬายตนะ และเมื่ออ้างว่า เป็น “สิ่งลักษณะ” สวรรณธาตุก็ย่อมไม่ปรากฏแก่สฬายตนะเช่นกัน แต่หากพิจารณาสวรรณสิ่งใน “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” แล้วไซ้ ในสวรรณธาตุ ย่อมไม่มี “ปฏิสถาน” ใดที่ไม่ปรากฏสิ่ง และในสิ่ง ก็ย่อมไม่มี “ปฏิสถาน” ใดที่ไม่ปรากฏสวรรณธาตุ จึงนำไปสู่แนวคิดที่ว่า สรรพชีวิตดำรงอยู่ใน “พุทธครรร” / “ตถาคตครรร” ผ่าน “ตถาคตปริชาน” ในลักษณะของ “มูลโพธิ” (本覺) หรือการตรัสรู้ก่อนแล้ว ในนัยยะนี้ “พุทธธาตุ” กับสรรพชีวิต คือ สวรรณสิ่งใน “ปรินิชปันนะ-สวภาวะ” นั่นเอง วิชาวิธีดังกล่าว เขียนออกมาเป็นโครงสร้าง ดังนี้:

- (ก) “พุทธธาตุ” คือ “สวรรณธาตุ” ใน “อนันตภาวะ” (ของแต่ละสรรพชีวิต)
- (ข) “สรรพชีวิต” คือ “อนันตสิ่ง” ใน “เอกตภาวะ” (ของสวรรณธาตุ)
- (ค) (ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง) “พุทธธาตุ” และ “สรรพชีวิต” คือ “ปรินิชปันนะ สวภาวะ” ของสวรรณสิ่ง

ความซับซ้อนอีกชั้นของวิชาวิธี คือ ท่านฝ่าจางทำให้ “สิ่งภาวะ” ใน “สังสารลักษณะ” (ลักษณะแห่งการเกิดดับ) อุบัติขึ้นในกาลสามกาล เรียกว่า “ตรีกาล” (三際) หมายความว่า “สิ่งรูป” ปรากฏใน “สังสารลักษณะ” ผ่านอดีต ปัจจุบัน และอนาคต และในกาลแต่ละกาลต่างก็มีอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นของตนเอง ดังนี้:

³⁴ แปลว่า “ประตูที่ทศโลกธาตุดำรงอยู่ในสภาวะธรรมทั้งที่เป็นอนันตและเติมเต็มแก่กัน”

- (ก) “สิ่งรูป” มี อดีตกาลผ่าน “สังสารลักษณะ”
- (ข) “สิ่งรูป” มี ปัจจุบันกาลผ่าน “สังสารลักษณะ”
- (ค) “สิ่งรูป” มี อนาคตกาลผ่าน “สังสารลักษณะ”

หมายความว่า เมื่อ “สันตติภาวะ” (相續) แห่งการเกิดดับถูกเลื่อนถอยหลังไป ย่อมเป็น “อดีตกาล” ใน 1 ขณะ

เมื่อ “สันตติภาวะ” แห่งการเกิดดับถูกกระทำในปัจจุบัน นับเป็น 1 “โลกธาตุ” ใน 1 ขณะ

เมื่อ “สันตติภาวะ” แห่งการเกิดดับที่กำลังจะเลื่อนมาแทนที่ “ปัจจุบันกาล” นับเป็น 1 ขณะ ของ “โลกธาตุ” ที่ยังมาไม่ถึง

เมื่อนำ “3 ขณะ” ของ “3 โลกธาตุ” มาวางเรียงต่อกันเป็นขบวนรถไฟ เมื่อขบวนที่สอง เข้าไปสวมทับขบวนแรก และขบวนที่สามเข้าไปสวมทับขบวนที่สอง ทำให้ขบวนที่หนึ่งอุบัติออกมา เป็น “3 กาล” ขบวนที่สองก็พลอยแตกออกมาเป็น “3 กาล” ด้วย และขบวนที่ 3 ก็ผสมรวมกาล ที่ 1 กับ 2 ไปไว้ในตัวมัน เป็น “อักษยาการ” เช่นนี้เรื่อยไป ดังนั้น ในการเกิดดับของ 1 ขณะ จึงมี 3 กาล (อดีต ปัจจุบัน อนาคต) รวมอยู่ในตัวมัน ดังนี้:

- (1) ใน “สิ่งรูป” แห่งอดีตกาล ก็มี อดีตกาล
- (2) ใน “สิ่งรูป” แห่งอดีตกาล ก็มี ปัจจุบันกาล
- (3) ใน “สิ่งรูป” แห่งอดีตกาล ก็มี อนาคตกาล
- (4) ใน “สิ่งรูป” แห่งปัจจุบันกาล ก็มี อดีตกาล
- (5) ใน “สิ่งรูป” แห่งปัจจุบันกาล ก็มี ปัจจุบันกาล
- (6) ใน “สิ่งรูป” แห่งปัจจุบันกาล ก็มี อนาคตกาล
- (7) ใน “สิ่งรูป” แห่งอนาคตกาล ก็มี อดีตกาล
- (8) ใน “สิ่งรูป” แห่งอนาคตกาล ก็มี ปัจจุบันกาล
- (9) ใน “สิ่งรูป” แห่งอนาคตกาล ก็มี อนาคตกาล

เรียกทฤษฎีดังกล่าวว่า “ตรีคุณนิยาม” (三三之位) เมื่อนำกาลแต่ละกาลมาผนวกกัน ก็จะกลายเป็น “นพกาล” หรือเก้ากาลซึ่งบังเกิดจาก “สิ่งภาวะ” ในสามกาลในภาวะแห่ง “ปฏิจจนุปบาท-ประวฤตติ” (pratitya-samutpāda-pravṛtti) นั่นเอง ด้วยทกล่าวว่า:

สิ่งนี้ คือ สังขตธรรม | เกิดดับในทุกขณะ

ในทุกขณะ | จำแนกเป็นตริกาล | เรียกว่า “อดีต” “ปัจจุบัน” “อนาคต”

แต่ละกาลแห่งตริกาลนี้ ต่างก็มี “อดีต” “ปัจจุบัน” “อนาคต” | รวมเป็น “ตรีคุณนิยาม”

บังเกิดเป็นนพกาล | ล้วนมาจากธรรมทวารเดียวกัน

แม้ นพกาล | แต่ละกาล ต่างก็มีกาล (แห่งตน) | บริบูรณ์ด้วย “ปฏิจจนุปบาท-ประวฤตติ”³⁵

เรียกว่า “ทศโลกธาตุธรรมอเนกัตถสัมปันนะทวาร”³⁶

แผนภูมิข้างต้นทำลายสิ่งที่มีอยู่อย่างถาวรในสามกาลของนิกายสรวาทสตีวาทลงอย่างสิ้นเชิง เพราะใน “3 กาล” ที่ดำรงอยู่ใน “อักษยาการ” จะบรรลุภาวะแห่ง “ปฏิจจนุปบาท-ประวฤตติ” จนกระทั่งกลายเป็นเก้ากาลหรือ “นพกาล” ด้วย “ตรีคุณนิยาม” ใน “การเกิดดับทุกขณะ” (念念生滅) หรือ “กษณะ-กษณตปันนะ-นิรุทธะ” (kṣaṇa-kṣaṇōtpanna-niruddha) คำว่า “อุตปันนะ” (utpanna) แปลว่า “อุบัติ” และ “นิรุทธะ” คือ “นิโรธ” แปลว่า “ดับ” ครั้นแล้วท่านฝ่าจ้างก็ทำให้ “นพกาล” ของแต่ละกาลมา “สัมปันนะ” (saṃpanna) ต่อกันอีกในลักษณะข้างต้น หมายความว่า นำนพกาลไปคูณกับเก้าใน “ตริกาล” ต่อกันเรื่อย ๆ และยก “อักษยาภาวะ” เช่นนี้ ขึ้นสู่อุปมาของ “ทศโลกธาตุ” อันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยเหตุนี้ จึงได้ชื่อว่า “ทศโลกธาตุอันตรธรรมอเนกัตถสัมปันนะทวาร” (十世隔法異成門) แบ่งวรรคเป็น “ทศโลกธาตุอันตรธรรม” (十世隔法) และ “อเนกัตถสัมปันนะทวาร” (異成門) แปลว่า ทวารที่สรรพสิ่งดำรงอยู่ใน “อเนกัตถสัมปันนะภาวะ” ของธรรมอันสถิตอยู่ใน “อันตรภาวะ” แห่ง “ทศโลกธาตุ” ทวารที่ 9 นอกจากเชื่อมโยงกับ “สัมภาวะ” แห่ง “อินทรัตนชาละ” ใน “เอกธรรมธาตุ” แล้ว ยังเกี่ยวโยงกับ “สัมภาวะ” ใน (หรือบน) มณฑลซึ่งสำนักหฺวาเหียนสังเคราะห์ขึ้นใหม่จาก “อินทรัตนชาละ” ผ่านอรรถกถาที่มีชื่อว่า

³⁵ 由มาจากคำว่า由從หมายถึง “ปฏิจจนุปบาท-ประวฤตติ” (pratitya-samutpāda-pravṛtti) แปลว่า การปรากฏไปเป็นปฏิจจนุปบาทหรือความเป็นไปของปฏิจจนุปบาท

³⁶ ดู ต้นฉบับภาษาจีนโบราณประกอบได้ใน เจ็ด: เจนจบในทศหัสย (ทวาร) (勒十玄第七) (9) “ทศโลกธาตุธรรมอเนกัตถสัมปันนะทวาร” (十世隔法異成門) T45.666a23 (no. 1880)

อวตังสกะธรรมชาตฺรหัทฺสมณฺทล (華嚴法界玄鏡) ของท่านเฉิงกวน³⁷ ทวารที่ 9 ได้ปูทางไปสู่ทวารสุดท้ายที่จะกล่าวถึง “เอกจิต” นั่นคือ “เอกจิตปวิรรตสุยวัสละทวาร” (唯心迴轉善成門)

(10) “เอกจิตปวิรรตสุยวัสละทวาร”³⁸ (唯心迴轉善成門) เป็นทวารสุดท้ายที่สาธยายการทำงานของ “เอกจิต” ซึ่งเป็นที่รองรับทั้ง “ตถาคตครรรค์” และ “วิกัลปะ” ไต่ ๆ อันเนื่องจาก “ปวิรรต-วิชญาณ” (轉識) หรือ “สังสาร-จิต” (心生滅) หรือ “จิตเกิดดับ” ด้วยบทยืนยันว่า “อสมภาวะ” (無自性) อันเนื่องด้วย “ตถาคตปริชาน” นั้นเองสถิตอยู่ในสุวรรณสิ่ง และทำให้สุวรรณและสิ่ง บางที่ปรากฏ บางที่ไม่ปรากฏ บางที่เป็นเอกัตถะ บางที่เป็นอนเอกัตถะ ล้วนแล้วแต่เกิดจากการปวิรรตของ “เอกจิต”

เมื่อตื่นรู้ใน “อนันตรายภาวะ” หรือ “อสังคลักษณะ”³⁹ (無礙相) แห่งสุวรรณสิ่งแล้วไซ้ “เอกจิต” ก็จะกลายเป็นหรือเป็นหนึ่งเดียวกับ “ตถาคตปริชาน” ที่ซึ่ง “พุทธจิต” / “พุทธธาตุ” อันเป็น “ประกฤติประภัสสร” “ปฐิสถาน” (有立) อยู่ใน “สัมปันนะภาวะ” ด้วยเหตุนี้ จึงได้ชื่อว่า “เอกจิตปวิรรตสุยวัสละทวาร” แบ่งวรรคเป็น “เอกจิตปวิรรต” (唯心迴轉) และ “สุยวัสละทวาร” (善成門) แปลว่า ทวารอันสำเร็จโดยชอบ⁴⁰ อันเกิดจากการปวิรรตของ “เอกจิต”

เนื้อหาส่วนที่ 8: ลักษณะหก (六相) ลักษณะหก ณ ที่นี้ หมายถึง อนเอกัตถภาพแห่งสฬายตนะ ได้แก่: จักขุอายตนะ (眼根) โสตอายตนะ (耳根) นาสิกอายตนะ (鼻根) ชิวหาอายตนะ (舌根) กายอายตนะ (身根) และมโนอายตนะ (意根) ที่ทำให้สุวรรณสิ่งถูกเข้าใจเป็น “วิกัลปะลักษณะ” หรือ “วิเสสลักษณะ” (別相) ที่บ่งถึงความอยู่แยกแตกต่างของสรรพสิ่ง ตรงข้ามกับ “สามัญลักษณะ” (總相) ที่สรรพสิ่งเป็น “สัมภาวะ” ต่อกันภายใน “ธรรมธาตุ-ปฐิจสมุปบาท”

สุวรรณสิ่งจึงเป็นทั้งเอกัตถภาพผ่าน “สามัญลักษณะ” แห่ง “ปฐิจสมุปบาท” และเป็นทั้งอนเอกัตถภาพของ “วิเสสลักษณะ” แห่งสฬายตนะ เมื่อเหล่าสฬายตนะมาประชุมกัน สุวรรณสิ่งก็จะมี “ภวลักษณะ” (成相) แต่เมื่อเหล่าสฬายตนะต่างสถิตอยู่ใน “ปฐิสถาน” ของตนเอง หมายความว่า ไม่มาประชุม แต่ต่างฝ่ายต่างอยู่ใน “ปฐิสถาน” แห่งตน สุวรรณสิ่งก็จะเป็น

³⁷ 澄觀, 《華嚴法界玄鏡》(อวตังสกะธรรมชาตฺรหัทฺสมณฺทล) (ผูกที่ 1), T45.672c7-8 (no.1883)

³⁸ แปลว่า “ประตูที่สำเร็จโดยชอบอันเกิดจากการปวิรรตของเอกจิต”

³⁹ “อสังค-ลักษณะ” (asaṅga-lakṣaṇa) เป็นคำที่ชาวไทยอาจจะไม่คุ้น เป็นไวยากรณ์ของคำว่า “อนันตรายะ” เช่น อสังค-มาน” หรือ “อสังค-ชยานะ” (無礙智) เป็นต้น หมายถึง ฆานที่จะหยั่งรู้ใน “อสังค-ลักษณะ” ใน “เอกธรรมธาตุ” ภาวะอันทะลุทะลวง แผ่ซ่าน แทรกซึม จนไม่มีสิ่งกีดขวางใด ๆ เรียกว่า “อสังค-ประภา” (無礙光)

⁴⁰ “สุยวัสละ” (suvyavastha) แปลว่า “สำเร็จโดยชอบ” (善成)

“วิภวลักษณะ” หรือ “เภทลักษณะ”⁴¹ (壞相) ในนัยยะที่ว่า ไม่มีหรือไม่เป็นสิ่งใด เพราะแตกแยกออกมาเป็น “เภทลักษณะ” (bheda-lakṣaṇa) จนไม่อาจจะบูใด ๆ ตัวบทใช้คำว่า “ไม่ปนกัน” ความว่า:

สิ่ง คือ สามัญญลักษณะ | แต่ละอายตนะทั้งห้า⁴² คือ “วิภลปะลักษณะ” / “วิเสสละลักษณะ”⁴³
ล้วนเกิดแต่ปฏิจจนูปบาท เป็นเอกัตถภาพ | จักขุ โสต และ (อายตนะ) อื่น ๆ ไม่ปนกัน
เป็นอนนัตถภาพ⁴⁴

(เมื่อ) เหล่าอายตนะมาประชุมเกิดเป็นสิ่ง มี “ภาวะลักษณะ”⁴⁵ | (เมื่อ) เหล่าอายตนะต่าง
สถิตอยู่ในปฐิสถานแห่งตน มี “วิภวลักษณะ” / “เภทลักษณะ”⁴⁶

เนื้อหาส่วนที่ 9: จำเรญโพธิ (戒菩提) คำว่า “จำเรญโพธิ” ณ ที่นี้ไม่ได้หมายความว่า “สำเร็จแล้วซึ่งอนุตตระ สัมยัค สัมโพธิ” (得阿耨多羅三藐三菩提) หรือ “บรรลุลแล้วซึ่งอนุตตระ สัมมาสัมโพธิ” แต่หมายถึง “มรรคสัจ” (道諦) อันจะนำไปสู่ “สรวะญาณ” (一切種智) “สัพพัญญู” (薩婆若) หรือ “สัพพัญญุตญาณ” ที่ไม่ใช่ในความหมายของเถรวาท แต่หมายถึงความรอบรู้ใน “ตถาคตัตตปัตติสัมภาวะ” และความรอบรู้ดังกล่าวก็เริ่มต้นจากการหยั่งเห็น “สิ่งลักษณะ” ใน “สังขตภาวะ” โดยมีต้องรอให้เกิด “เภทลักษณะ” ด้วยการฝึกฝนตนเองให้ละทิ้ง “อาทานะ” (ādāna) ที่แปลว่า การถือมั่น (取) และทั้ง “ตยาคะ” (tyāga) หรือ “จาคะ” ที่แปลว่า การละไป (捨) หมายความว่า ละทิ้ง “อุปาทาน” และทั้ง “นิโรธ” เหตุที่ต้องละแม้ “นิโรธ” เพราะ “นิโรธ” สถิตอยู่ใน “สิ่งรูป” ตั้งแต่กาลก่อน ในท้ายที่สุด ทั้งสุวรรณและสิ่ง (ที่ปรากฏแก่อายตนะทั้งห้า) จะกลายเป็น

⁴¹ “เภท” แปลว่า “แตกแยก” เช่น สามัคคีเภท สังฆเภท จิตเภท เป็นต้น

⁴² อายตนะทั้งห้า (แต่สื่อถึงหก) ได้แก่: จักขุอายตนะ (眼根) โสตอายตนะ (耳根) นาสิกอายตนะ (鼻根) ชิวหาอายตนะ (舌根) กายอายตนะ (身根) และมโนอายตนะ (意根)

⁴³ “วิเสสละลักษณะ” คือ ลักษณะที่สรวพสิ่งเป็นเอกเทศต่อกัน ตรงข้ามกับ “สามัญญลักษณะ” ที่สรวพสิ่งเป็น “สัมภาวะ” ต่อกัน

⁴⁴ นอกจากแปลว่า “เป็น” แล้ว อาจแปลว่า “มี” ได้ เช่น “มี” เอกัตถภาพ หรือ “มี” อนนัตถภาพ

⁴⁵ “ภาวะลักษณะ” (bhāva-lakṣaṇa) แปลว่า ลักษณะที่สมบูรณ์ บ่งถึงความมีตัวตนหรือ “รูป-กาย”

⁴⁶ “วิภวลักษณะ” (vibhava-lakṣaṇa) แปลว่า ลักษณะที่ไม่มีภาวะหรือไม่เป็นภาวะ อาจแปลว่า “เภทลักษณะ” (壞相) ก็ได้ แปลว่า ภาวะที่แตกแยกออก เช่น สังฆเภท จิตเภท สามัคคีเภท เป็นต้น เมื่อภาวะหนึ่งแตกแยกออกเป็นเสียง ๆ ก็ระบุไม่ได้ว่า มีหรือเป็นภาวะใด ๆ ซึ่งก็ตรงกับคำว่า “แตกสลาย” (壞) ในภาษาจีนโบราณ คำว่า “วิภวลักษณะ” และ “เภทลักษณะ” เมื่อแปลเป็นภาษาจีนโบราณ ใช้คำเดียวกัน คือ 壞相 T45.666b12 (no. 1880)

“ตลาคตปริชาน” ด้วย “พุทธธาตุ” อันสถิตอยู่ในเหล่าสัตว์อย่างเท่าเทียม สิ่งใดสถิตอยู่เช่นนั้นตั้งแต่เริ่มต้น สิ่งนั้นย่อมไม่มีการมา และการไป ไม่เพิ่ม (อนุวัตวา) ไม่ลด (อปรณัตวะ) กลายเป็น “อปฏิสถาน นิรวาณ” อย่างสมบูรณ์⁴⁷ ความว่า:

โพธิ์นี้ คือ มรรค (สัจ)⁴⁸ | คือ สัมมา สัมโพธิ์⁴⁹

อันว่า “ขณะเห็นสิ่ง” | ก็คือเห็นว่า สังขตะแห่งธรรมทั้งปวง | โดยสาระ คือ นิโรธ | โดยมีต้องรอ (ให้เกิด) “เกทลักษณะ” / “วิภาลลักษณะ”⁵⁰ (แก่สิ่ง)

⁴⁷ นี่เป็นจุดแตกต่างทางปรัชญาที่ชัดเจนระหว่างอวตังสกะกับเถรวาท กล่าวคือ เถรวาทไม่ได้ยกหรือมอง “นิโรธ” เป็นส่วนหนึ่งของ “ตลาคตปริชาน” ในรูปแบบของ “ประกฤติประภัสสรจิต” ผ่าน “พุทธธาตุ” ขณะที่อวตังสกะยก “นิโรธ” ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ตลาคตปริชาน” ภายใน “เอกจิต” อันแสดง “ตลาคโตตปตติสัมภวะ”

⁴⁸ คำว่า “มรรค” ณ ที่นี้ มาจากคำเต็มว่า “มรรคสัจ” (道諦)

⁴⁹ ในจาริตของเถรวาท “สัมมา สัมโพธิ์” หรือ “สัมมา สัมพุทธะ” แปลว่า “ตรัสรู้โดยชอบ” พระธรรมกิตติวงศ์ได้อธิบายไว้ว่า “สมมาสมพุทธ” สามารถวิเคราะห์คำศัพท์ได้ ดังนี้: “สมมา สามณฺจ สพฺพธมฺมาน พุทฺธตา สมมาสมพุทฺโธ” แปลว่า ผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงอันเป็นสามัญลักษณะโดยชอบ และ “สมมา อวิปริเตน ส อุตตนา สพฺพธมฺเม อพฺพชฺฌิ พุชฺฌติ พุชฺฌิสสตีติ สมมา สมพุทฺโธ” แปลโดยสังเขปว่า ผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบ และด้วยพระองค์เอง ดู (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์ (กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, 2550), พิมพ์ครั้งที่ 1. อ้างคำว่า “สมมาสมพุทธ.”)

อย่างไรก็ตาม มหายาน (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสายตลาคตรรภ) คำว่า “สัมมา สัมพุทธะ” ถูกปรับเปลี่ยนความหมายไปเป็นว่า “ตรัสรู้อย่างเท่าเทียมโดยชอบ” (正等覺) หรือ “ตรัสรู้โดยชอบอย่างเท่าเทียม” (平等正覺) หรือ “ตรัสรู้โดยเสมอภาค” (平等覺) หมายความว่า ตรัสรู้อย่างเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้าทั้งที่อุบัติแล้วในอดีต กำลังอุบัติในปัจจุบัน และจะอุบัติต่อไปในอนาคต นัยยะที่ว่า เจ้าชายสิทธัตถะดำรงอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกับพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ โดยไม่มีผู้ใดที่จะกล่าวได้ว่า ตรัสรู้สูงหรือต่ำกว่ากัน มาจากอรรถกถาของท่านถนาลหวน (曇鸞 ค.ศ. 476-542) ซึ่งสังเคราะห์มาจากงานเขียนของท่านนาคารุน (龍樹 ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 2) ที่มีชื่อว่า สุขวิมรสีน (Sukhavimarsini) และของท่านวสุพันธุ (世親 ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 4-5) ที่มีชื่อแบบจำลองว่า ว่าด้วยสุขาวดี (往生論) ซึ่งได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของ “โพธิสัตว์ภูมิ” (菩薩地) ใน โยคจารภูมิศาสตร์ (瑜伽師地論) แห่งสำนักตั้งลุน และส่วนหนึ่งของ สุขาวดีวิสุทธิด้วย อรรถกถาดังกล่าวมีชื่อแบบจำลองว่า อรรถกถาว่าด้วยสุขาวดี (往生論註) ความว่า: “เหตุเป็นไฉน ด้วยว่า ธรรมทั้งหลายเท่าเทียมกัน พระตลาคตทั้งหลายเท่าเทียมกัน ด้วยเหตุดังนี้ พระพุทธเจ้า พระตลาคตทั้งหลาย จึงไดนามว่า ‘ตรัสรู้โดยเสมอภาค’ ” (何以故? 以諸法等故。諸如來等，是故諸佛如來名為等覺。) 《無量壽經優婆塞舍願生偈註》 ผูกที่ 1, T40.833c2-3 (no. 1819) และยังถูกพบใน มหาปรัชญาปารมิตาสูตร อีกว่า: “ด้วยว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่าเทียม จึงไดนามว่า ‘ตรัสรู้อย่างเท่าเทียม’ ” (諸佛等故，名為等覺) 《大智度論》 (มหาปรัชญาปารมิตาสูตร), ผูกที่ 10, T25.128a5 (no. 1509) ใน ติมลเกียรตินิเทศ ใน โพธิสัตว์จรยาปวิวรรต ความว่า: “(...) ล้วนเสมอภาค เท่าเทียม ดังนั้น จึงไดนามว่า ‘สัมมา สัมพุทธะ’ ไดนามว่า ‘ตลาคต’ ไดนามว่า ‘พระพุทธเจ้า’ ” (悉皆同等，是故名爲三藐三佛陀，名為多陀阿伽度，名為佛陀) 《維摩詰所說經》 (ติมลเกียรตินิเทศ), ผูกที่ 3, T14.554a12-14 (no. 475)

ด้วยนัยยะแห่งความเสมอภาคที่ถูกเพิ่มเข้าไปในคำว่า “สัมมา สัมพุทธะ” จึงไปพ้องทั้งเสียง และความหมายกับคำว่า “สม” ที่แปลว่า “เท่าเทียม” เช่น “สม-จิต” (sama-cittatā) แปลว่า จิตที่พิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยความเท่าเทียม “สม-การุณย์” (sama-kāruṇya) แปลว่า กรุณาต่อสรรพสัตว์อย่างเท่าเทียม เป็นต้น มีความหมายเหมือนกับคำว่า “สมตา” (samatā) เช่น “สังสาระ-นิรวาณ-สมตา” (saṃsāra-nirvāṇa-samatā) แปลว่า สังสาระ คือ นิรวาณ โดยเสมอภาค (世間涅槃平等) เป็นต้น

⁵⁰ หมายความว่า ไม่จำเป็นต้องเห็น “เกทลักษณะ” ของสุวรรณสิงห์แล้วจึงจะถึงซึ่ง “นิโรธ” แต่ “นิโรธ” สถิตอยู่ในสุวรรณสิงห์ตั้งแต่กาลก่อน

ละ “อาทานะ” และ “ตยาคะ”⁵¹ | ด้วยวิธีนี้ | มุ่งสู่ “สัพพัญญูสมุท”⁵² | จึงเรียกว่า “มรรค”
นั่นคือ หยั่งเห็นในอนาติ⁵³ (กาล) | วิปัสสทั้งปวงที่เคยมีมา | ล้วนไม่มีสวภาวะแต่ต้น⁵⁴ | เรียก
ว่า “โพธิ”

บริบูรณ์ด้วย “สรวะ-ญาณ” / “สัพพัญญุตญาณ” เป็นปัจฉิม (เป็นเบื้องปลาย)⁵⁵ | เรียกว่า
“จำเรญโพธิ”⁵⁶

เนื้อหาส่วนที่ 10: สุนิรวาณ (入涅槃) เป็นการสรุปใจความของ “นิโรธ” เพื่อเข้าสู่ “นิรวาณ”
ผ่านการพิจารณา “สังหรูป” อันเป็นกระบวนการที่จะเป็นไป “โดยมิต้องบังคับ” (無諸逼迫)
ซึ่งแตกต่างจากการประหารกิเลสในบางนิกายในแขนงเถรวาทหรือบางนิกายในกลุ่มมหาasanghika
การใคร่ครวญสรรพภาวะใด ๆ ใน “เอกธรรมาตฺ” จน “วิกัลปะ” ดับสูญแสดงอย่างชัดเจนว่า สำ
นักอวตัมสกะสนับสนุนการตื่นรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป (漸悟) ผ่าน “ปริยัติ” มากกว่าการตื่นรู้อย่าง
ฉับพลันทันที (頓悟) ที่มุ่งใช้ “กรรมฐาน” แบบสำนักยานะจนละเลย “ปริยัติ” ในหมู่สงฆ์ และ

⁵¹ “อาทานะ” (ādāna) แปลว่า “ความถือมั่น” (取) หรือ “อุปาทาน” ส่วนคำว่า “ตยาคะ” (捨) คือ “การปลดปล่อย”
หรือ “การสลัดทิ้ง” มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “นิโรธ” มาจากคำว่า “อาทานะ-ตยาคาภิสังสการะ-วิกรมะ-สมตา” (ādāna-
tyāgābhisamskāra-vigama-samata) แปลว่า สมภาพอันเกิดจากความหลุดพ้นจากทั้ง “อาทานะ” และ “ตยาคะ” (遠離一
切取捨造作平等性) การละทิ้งทั้ง “อุปาทาน” และ “นิโรธ” เป็นภาวะที่จิตตมยปัญญาของปุถุชนแทบจะไปถึง

⁵² คำว่า “สรวะ” (อ่านว่า สอ-ระ-วะ) ณ ที่นี้ แปลว่า ทั้งหมด ทั้งมวล ทั้งสิ้น เช่น “สรวะ-กาล” (sarva-kāla)
แปลว่า กาลทั้งหมด (於一切時) “สรวะ-โลกธาตุ” (sarva-loka-dhātu) แปลว่า โลกธาตุทั้งหมด (一切世界) “สรวะ-มังสา”
(sarva-māṃsa) แปลว่า เนื้อหนังทั้งหมด “สรวะ-ญาณ” (sarva-jñāna) ณ ที่นี้ มิได้แปลตรงตัวว่า ความรู้ทั้งหมด แต่หมาย
ถึง “สัพพัญญู” (薩婆若) ซึ่งคำในภาษาจีนโบราณก็แปลโดยเปลี่ยนเสียงออกมาเท่านั้น 3 พยางค์ คำว่า “สัพพัญญู” ณ ที่นี้ มิได้
มีความหมายว่า ความรอบรู้ในวิทยาการทุกแขนงอย่างทะลุปรุโปร่ง แต่หมายถึง ในหนึ่งขณะ หยั่งรู้ทั้งหมด และคำว่า “ทั้งหมด”
ณ ที่นี้ คือ หยั่งรู้ใน “ตถาคโคตปัตติสัมภวะ” หมายถึง หากจิตกำหนดให้รู้ใน “ตถาคโคตปัตติสัมภวะ” ก็จะสามารถทำได้ในทันที

⁵³ “อนาติ” (無始) แปลว่า ไม่มีจุดเริ่มต้น มาจากคำว่า “อนาติ-โลกธาตุ” หรือ “อนาติกาล” (無始世界) ที่ไข
แสดงผ่านหยดน้ำเพียงหยดเดียวในมรรณพ และมรรณพก็ไขแสดงผ่านหยดน้ำเพียงหยดเดียว เช่น “สัมภวะ” ใน “ตรีคุณ
นิยาม” และข้อความก่อนหน้าก็กล่าวถึงอุปลักษณะของมหาสมุทแห่งสัพพัญญู นอกจากนี้ อาจแปลว่า “หยั่งเห็น (นาทิจาก) อ
นาติ (กาล)” ก็ได้ มีความหมายว่า “หยั่งเห็นกาลจากอกาล” คำว่า “นาทิจ” ก็คือ “นาทิจ” หรือ “นาทิจ” ที่แปลว่า “จุดเริ่มต้น”
นั่นเอง

⁵⁴ คำว่า “แต่ต้น” หรือ “เดิมที” (元) จะถูกตัดออกจากบทแปลไม่ได้ เพราะพิสูจน์ว่า วิปัสสใด ๆ อันเกิดจากอวิชา
ที่ก่อให้เกิด “กิเลส” ล้วนไม่มี “สวภาวะ” แต่ต้น เมื่อไม่มีแต่ต้น จึงไม่จำเป็นต้องดับให้เหลือศูนย์ และนำไปสู่ “อุปายเกาศัล
ยะ” แบบใหม่ที่สำคัญแก่การตื่นรู้ใน “ประกฤติประภัสสรจิต” (自性清淨心) อันจะเป็นการเดินทางกลับสู่ “ตถาคคปริ
ชาน” (如來智慧) อย่างแท้จริงผ่าน “พุทธธาตุ” ที่สถิตอยู่ในเหล่าสัตว์อย่างเท่าเทียม

⁵⁵ ดังได้กล่าวแล้วในเชิงอรรถก่อนหน้า “สรวะญาณ” หรือ “สัพพัญญุตญาณ” (一切種智) ณ ที่นี้ ไม่ใช่ในความ
หมายของเถรวาท แต่หมายถึงความรอบรู้ใน “ตถาคโคตปัตติสัมภวะ” ส่วน “เป็นปัจฉิม” ณ ที่นี้ คือ ความหมายโดยอ้อมของ
คำว่า “ปรมัตถะ” (究竟) ในทางกาละ และเทศะ เป็นคำวิเศษณ์ที่บอกเวลา สถานที่ จึงแปลว่า “เป็นปัจฉิม” มีความหมายว่า
“ในท้ายที่สุด” หรือ “ในเบื้องปลาย”

⁵⁶ “จำเรญโพธิ” หรือ “เจริญโพธิ” (成菩提) เพื่อให้สำเร็จใน “อนุตตระ สัมมัยก สัมโพธิ” (得阿耨多羅三藐三菩提)

ทำให้สำนักทั้งสองแยกขาดจากกันอย่างเป็นเอกเทศ ด้วยว่า มีวิธีการภาวนาที่ดำเนินไปคนละทาง⁵⁷

เนื้อหาส่วนที่ 1-10 นี้แสดงให้เห็นว่า “ศูนยตา” สามารถจะเข้าถึงได้โดยไม่ต้องรอให้สิ่งใด ๆ แยกดับใน “อนิจจลักษณะ” “ทุกขลักษณะ” และ “อนัตตลักษณะ” ใน “สันตติภาวะ” อย่างที่ชาวเสาตรานติกะกล่าวอ้างเลย เพราะในภาวะที่สมบูรณ์ที่สุด (ปรินิชปันนะ-สวภาวะ) โดยไม่มี “เภทภาวะ” ก็มี “โลกธาตุ” อื่น ๆ ซ่อนอยู่ใน “สัมภาวะ-ลักษณะ” อยู่แล้ว ด้วยมุมมองที่ต่างกัน ทำให้วิธีภาวนาของเถรวาทกับอวตังสกะพัฒนาไปคนละทาง กล่าวคือ เถรวาทเน้นการพิจารณาการที่แยกดับหรือในภาวะที่เสื่อมสลาย จนนำไปสู่การปลงอสุภะ เรียกว่า “อสุภานิมิต” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “อสุภสมาธิ” หรือ “อสุภกรรมฐาน” ขณะที่อวตังสกะเน้นการพิจารณาความสมบูรณ์ในสภาวะแห่ง “ไวโรจนะ” ซึ่งเป็นส่วนสำคัญใน “สาครมุทรสมาธิ” (海印三昧)

ในบทความภาคถัดไปซึ่งเป็นบทความภาคสุดท้ายจะเป็นบทแปลพากย์ไทยฉบับสมบูรณ์พร้อมอรรถาธิบายโดยละเอียด ตลอดสรุปนัยยะสำคัญทั้งหมดตั้งแต่เนื้อหาส่วนที่ 1-10

⁵⁷ คำถามที่น่าจะถาม คือ เหตุใดสำนักอวตังสกะจึงแยกตัวออกเป็นอิสระจากสำนักชยานะ (คำถามที่ว่าตอบไม่ได้โดยง่าย) แต่มีใช้ถามว่า เหตุใดการบรรลุธรรมสูงสุดแบบค่อยเป็นค่อยไปของสำนักอวตังสกะจึงไปด้วยกันไม่ได้กับสำนักชยานะ เพราะภายในสำนักชยานะเอง ก็มีแนวคิดว่าการบรรลุธรรมสูงสุดแบบค่อยเป็นค่อยไป เหมือนกับสำนักอวตังสกะเช่นกัน เช่น ท่านเสินชิว (神秀 ค.ศ. 605-706) ในจีน แม้แต่เจ้าสำนักชยานะในญี่ปุ่น เช่น โดเก็น (Dogen ค.ศ.1200-1253) ก็ดูเหมือนจะ “อำพราง” ไว้โดยไม่พูดถึงสมาธิของสำนักอวตังสกะในทฤษฎีที่มีชื่อว่า 正法眼藏 ของเขาเลย ในงานเขียนดังกล่าวของโดเก็น มี 1 บท ชื่อว่า “ไคอิน-ซันไม” (kaiin-zanmai) ซึ่งตรงพอดิบกับ “สาครมุทรสมาธิ” (海印三昧) ที่ถูกปฏิบัติเป็นปกติในสำนักอวตังสกะ

มีหลักฐานจำนวนหนึ่ง (ดังได้อ้างแล้วในเชิงอรรถก่อน ๆ หน้า) บ่งชี้ว่า แนวคิดที่ว่าด้วย “จิตภูมิ” (心地) ของสำนักชยานะในช่วงแรกมีอิทธิพลต่อสำนักอวตังสกะโดยเสริมสร้างแนวคิดที่ว่าด้วย “อนันตรายะ-วิมุตติ-มรรค” (無間解脫道) ซึ่งจะได้มาผ่านการพิจารณา “จตุธรรมธาตุ” (四法界) ได้แก่: (1) “รูป-โลกธาตุ” (事世界) (2) “สาระ-โลกธาตุ” (理世界) (3) รูป-สาระ-อนันตรายะ-โลกธาตุ” (事理無礙世界) (4) “(ระหว่าง) รูป-รูป-อนันตรายะ-โลกธาตุ” (事事無礙世界) และกลายเป็นแกนสำคัญของ “สาครมุทรสมาธิ” ของสำนักอวตังสกะ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. หนังสือ

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9, ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์ (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ ฯ: เลียงเชียง, 2550.

ภาษาต่างประเทศ

ภาษาจีน

1. วารสาร

廖明活 (Ming-Wood Liu) : 〈華嚴宗性起思想的形成〉 (การเกิดแนวคิดด้วยโคตรสัมภาวะแห่งสำนักอวตังสกะ) , 《中國文哲研究集刊》 (Bulletin of the Institute of Chinese Literature and Philosophy) , 1995 (6): 31-56.

2. ข้อมูลจากเว็บไซต์

Fojiao dianzi fodian jijinhui 佛教電子佛典基金會 (Comprehensive Buddhist Electronic Text Archive Foundation). CBETA Online (ฐานข้อมูลคัมภีร์พุทธจีน). Accessed on September 18, 2022. <https://cbetaonline.dila.edu.tw/zh/>. (permanent link)
Zhongguo zhexueshu dianzihua jihua 中國哲學書電子化計劃 (Chinese Text Project). Accessed on September 18, 2022, <https://ctext.org/zh>. (permanent link)

ภาษาญี่ปุ่น

1. หนังสือ

Kamata Shigeo. *Chūgoku kegon shisōshi no kenkyū* 中国華嚴思想の研究 (งานวิจัยว่าด้วยความคิดของอวตังสกะในจีน). Tokyo: Tōkyō Daigaku Shuppankai, 1965.

2. วารสาร

Kamata Shigeo. “Shōki shisō no seiritsu 性起思想の成立,” (การเกิดแนวคิดว่าด้วยโคตรสัมภาวะ) *Indogaku Bukkyōgaku Kenkyū*, 5/2.

ภาคผนวก

หลักเกณฑ์การอ้างอิง ของวารสารธรรมธारा (ปรับปรุงครั้งที่ 2)

อักษรย่อและหลักเกณฑ์การอ้างอิง คัมภีร์พระพุทธศาสนา

1. อักษรย่อกัมภีร์

- อักษรย่อตัวโรมัน ยึดตามพจนานุกรม Critical Pāli Dictionary¹
- อักษรย่อตัวไทย ยึดตามทีระบุในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2539²

2. อักษรย่ออื่น ๆ

มจร	คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มมร	คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ภูมิพโล	คัมภีร์ฉบับภูมิพโล
หลวง	พระไตรปิฎกแปลฉบับหลวง
Apte	<i>The Practical Sanskrit-English Dictionary (Revised and enlarged edition)</i> . 1986. Vaman Shivaram Apte. Kyoto: Rinzen Book.
B ^o	คัมภีร์บาลีอักษรพม่า ฉบับฉัฐสังคีติ (Burmese edition)
BHS	<i>Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. I: Grammar</i> . 1953-85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.
BHSD	<i>Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. II: Dictionary</i> . 1953-85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.
C ^o	คัมภีร์บาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธขันธ์ หรือฉบับ Simon Hewavitarne Bequest Series (Ceylon edition)
E ^o	คัมภีร์บาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ (European edition (PTS))
HOS	<i>Harvard Oriental Series</i>
IAKBh I	<i>Index to the Abhidharmakośabhāṣya</i> (P. Pradhan Edition) Part I Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.

¹ ดูรายละเอียดได้ที่ https://cpd.uni-koeln.de/intro/vol1_epileg_abbrev_texts

² ดูรายละเอียดได้ที่ http://gds.mcu.ac.th/site/office/images/b7_acronym.html

- IAKBh II *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition)
Part II Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. HirakawaAkira 平川彰.
Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- KBD A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary. Bukkyō Kan-Bon
Daijiten 佛教漢梵大辞典. 1997. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo.
- MW *A Sanskrit-English Dictionary*, 1986. Monier Williams, Tokyo:
Meicho-fukyukai. (first printed.1899. Oxford: Clarendon Press)
- NPED *A Dictionary of Pāli*, Part II. 2010. Margaret Cone, Pali Text
Society.
- PED *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. 1921-1925.
T.W. Rhys Davids and William Stede. London: PTS.
- PTS สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society)
- PW *Sanskrit-Wörterbuch*. 7 vols. 1855-75. Otto Böhtlingk
and Rudolph Roth. St.Petersburg.
- S^e คัมภีร์บาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ (Siamese edition)

3. รูปแบบการอ้างอิงหลักฐานคัมภีร์ในเชิงอรรถ

- สามารถระบุการอ้างอิงได้ 2 แบบ คือ

1) ระบุชื่อคัมภีร์ และเลขกำกับ มี 2 แบบ

1.1) ระบุ เล่ม-หน้า เช่น DN II 105

1.2) ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.อิติ. 25/195/237

2) ระบุตัวเลข “วรรค” “พระสูตร” “คาถา”

ซึ่งต้องเรียงตามลำดับที่ได้กำหนดไว้แล้วใช้เครื่องหมาย

ทวิภาค (Full stop) “.” คั่นระหว่างกัน

- ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร

- ให้เขียนเป็นตัวเลขอารบิก

• กรณีต้องการอ้างอิงข้อมูลระดับบรรทัด สามารถใส่เครื่องหมายจุลภาค “,” ต่อจากเลขหน้า แล้วใส่เลขระบุบรรทัดเป็นตัวห้อย (Subscript) เช่น DN II 105,₃₅₋₃₇ หรือ ขุ.อิติ. 5/195/237,₁₉ (บาลี.มมร)

- กรณีคัมภีร์เดียวกัน แต่มีการอ้างอิงหลายหน้า ใช้ “,” คั่นแบ่งหน้า

ตัวอย่างที่ 1 - DN III 218, 227, 421

ตัวอย่างที่ 2 - ที.มหา. 10/191/158, 253/203 (บาลี.มมร)

- กรณีเปรียบเทียบคัมภีร์เดียวกัน ต่างจาริต ใช้ “;” คั่นแบ่งหน้า

ตัวอย่าง - AN (E^c) II 120; (C^c) II 210; (S^c) II 112; (B^c) II 77

- กรณีหลายคัมภีร์หรือหลายจาริต ใช้ “;” คั่นแบ่งคัมภีร์ เช่น

ตัวอย่างที่ 1 - DN III 218; MN I 72; Nidd I 82

ตัวอย่างที่ 2 - AN (E^c) I 41; MN (C^c) III 70; Khp (S^c) 57

ตัวอย่างที่ 3 - ที.มหา. 10/191/158 (บาลี.มมร); ที.ปา. 11/108/10 (บาลี.มมร)

คัมภีร์	ฉบับ	ตัวอย่างการอ้างอิง
คัมภีร์บาลี ³ • พระไตรปิฎก	(ยุโรป) สมาคมบาลีปกรณ์ (PTS หรือ E ^c) (ไทย) สยามรัฐ * อ้างเป็น เล่ม/หน้า (ไทย) จุฬาลงกรณ์ * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า	Vin IV 104 , Vin IV 104, ₁₂ DN III 218 , DN III 218, ₃ ขุ.อป. 32/502 (บาลี.มมร) ขุ.อิติ. 25/195/237 (บาลี.มจร)
	(ยุโรป) สมาคมบาลีปกรณ์ (ไทย) สยามรัฐ (พม่า) ฉန္ธะสังคีติ (ศรีลังกา) พุทธชยันตี	MN (E ^c) III 19 Vin (S ^c) IV 144 Vin (B ^c) IV 144 DN (C ^c) II 105-106
	(ไทย) สยามรัฐ * อ้างเป็น เล่ม/หน้า (ไทย) จุฬาลงกรณ์ * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า เลขเล่มอรรถ กถาให้แนบแยกคัมภีร์ เช่น ปปัญจสูทนีมี 4 เล่ม ให้แนบ 1 ที่เล่มแรกของปปัญจสูทนี และ เมื่อขึ้นอรรถกถาคัมภีร์ใหม่ เช่น สารัตถ์ปกาส สินี ก็ให้แนบ 1 ที่เล่มใหม่ของสารัตถ์ปกาส สินี แต่หากว่าอรรถกถาใดมีเพียงเล่มเดียว ให้ระบุ เป็น ข้อ/หน้า โดยไม่ต้องใส่เลขเล่ม	ส.มหา.อ. 19/592 (บาลี.มมร) ม.ม.อ. 2/452/254 (บาลี.มจร) ขุ.ธ.อ. 6/138 (บาลี.มจร)

³ รูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์บาลี ให้ผู้เขียนยึดโครงสร้างการอ้างอิงแบบทั่วไป

- ฉบับยุโรป, ไทย, พม่า ศรีลังกา ที่ใช้อักษรโรมัน ให้ยึดรูปแบบ
อักษรย่อคัมภีร์ - เล่ม - หน้า เป็นหลัก (เครื่องหมาย - คือ เว้นวรรค 1 เคาะ)
- ฉบับไทยที่ใช้อักษรไทย ให้ยึดรูปแบบ
อักษรย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า (ชื่อฉบับ)
- หากมีการเปรียบเทียบคัมภีร์หลายสายจารีตที่ใช้อักษรโรมัน
ให้ใส่อักษรย่อของสายจารีตกำกับด้านหลังชื่อคัมภีร์นั้น ๆ ด้วย

คัมภีร์	ฉบับ	ตัวอย่างการอ้างอิง
ทิเบต	Peking Edition Derge Edition * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 : ระบุเล่ม แถว หน้า P118.269a3-270a5 D96.269a3-270a5 รูปแบบที่ 2 : หมายเลขกำกับพระสูตร P Thu 128b5-129b7 D Ña 103b9
จีน	ฉบับไทโชชินชูไดโซเคียว (Taisho Shinshu Daizokyo) * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 : ระบุเล่ม แถว หน้า T32.101a7-101b19 (no.1648) หรือ T32.101a7-101b19 รูปแบบที่ 2 : หมายเลขกำกับพระสูตร T 1648
ฉบับแปล ภาษาไทย ⁴ • พระไตรปิฎก	ฉบับ มจร ฉบับ มมร ฉบับหลวง	ช.อป. 32/82/12 (ไทย.มจร) ช.อป. 71/394/912 (ไทย.มมร) ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.หลวง)
• อรรถกถา	ฉบับ มจร * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า โดยใช้อักษรย่อตามที่ปรากฏอยู่บริเวณสันเล่มของอรรถกถา มจร เช่น สมันตปาสาทิกา ภาค 1 คือ วิ.อ. 1 เป็นต้น แล้วจึงระบุ ข้อ/หน้า แต่หากอรรถกถาใดมีเล่มเดียวให้ระบุเป็น ข้อ/หน้า ฉบับ มมร * อ้างเป็น เล่ม/หน้า	วิ.อ. 1/36/312 (ไทย.มจร) ที.สี.อ. 2/68-70 (ไทย.มจร) อง.เอก.อ. 32/231 (ไทย.มมร)

⁴ รูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์แปลภาษาไทยให้ผู้เขียนยึดโครงสร้างการอ้างอิงแบบทั่วไป คือ อักษรย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า (ไทย.ผู้แปล) เป็นหลัก แต่หากต้องการเพิ่มรายละเอียด เช่น ปีที่พิมพ์, หรือระดับบรรทัด สามารถเพิ่มเติมได้เมื่อต้องการใช้งานแบบทั่วไป

– ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร)

แบบละเอียด – ส.มหา. 19/1081/592,₁₁ (ไทย.มจร.2539)

แบบระบุเฉพาะปีที่ตีพิมพ์ – ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร.2539)

แบบระบุเฉพาะเลขบรรทัด – ส.มหา. 19/1081/592,₁₁ (ไทย.มจร)

4. การลงบรรณานุกรม

ให้ลงตามประเภทเอกสารนั้น ๆ โดยใส่ชื่อฉบับแทนชื่อผู้แต่ง แล้วจึงระบุชื่อคัมภีร์ สามารถระบุแบบรวมเล่มหรือแยกเล่มก็ได้

• บรรณานุกรม

ชื่อฉบับ. \ ชื่อคัมภีร์. \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาฬียา สำนวนนาฎาชาตกฏฐกถา
สตตโม ภาโค วิสตี-จตุตถาสินีปาตวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน,
2535

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. นครปฐม:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

5. การใส่ชื่อคัมภีร์ในงานเขียน

• **งานเขียนภาษาอังกฤษ** ชื่อคัมภีร์อักษรโรมัน ใช้เป็นตัวเอียง เช่น *Dīghanikāya*, *Līnatthappakāsinī*, *Visuddhimagga* เป็นต้น

• **งานเขียนภาษาไทย** ชื่อคัมภีร์อักษรไทยไม่ต้องทำตัวเอียง แต่หากมีการกำกับชื่อคัมภีร์เป็นอักษรโรมันทั้งในบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และการอ้างอิงท้ายกระดาษ (Footnote) ให้ทำตัวเอียงเฉพาะอักษรโรมัน เช่น คัมภีร์ทีฆนิกาย (*Dīghanikāya*) เป็นต้น

หลักเกณฑ์การอ้างอิงอื่น ๆ

หลักการ : ยึดตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

ลักษณะอ้างอิง : เชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

1. คำแนะนำเบื้องต้น

- ชื่อผู้แต่งคนไทย ให้ลง “ชื่อ นามสกุล” ทั้งเชิงอรรถ และบรรณานุกรม เช่น ปัญญวุฒิ ศิริวัฒนชัย

- ชื่อผู้แต่งคนต่างประเทศ

กรณีอ้างอิงในเชิงอรรถให้ลง “ชื่อ นามสกุล” ทุกคน เช่น Lisa Kelly

กรณีบรรณานุกรมให้ลง “นามสกุล, ชื่อ” เฉพาะคนแรก ส่วนคนต่อไปใช้ “ชื่อ นามสกุล” เช่น Kelly, Lisa and Philip Ball

- ชื่อหนังสือ/ชื่อวารสาร ทั้งภาษาไทย และต่างประเทศ ใช้ ตัวเอียง กรณีเป็นภาษาญี่ปุ่น/จีน ให้ใช้ “คำอ่านโรมัน อักษรจีน/ญี่ปุ่น (คำแปลไทย).”

ตัวอย่าง

สมภาร พรหมทา. เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

Leitt, Steven, and Stephen J. Dubner. *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. New York: William Morrow, 2005.

Shimoda, Masahiro (下田正弘). *Nhangyō no kenkyū: Daijō kyōten no kenkyū hōhō shiron* 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法試論 (การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธานามหายาน). Tokyo: Shunjūsha, 1997.

- ปีตีพิมพ์ ใช้เลขปี ค.ศ. หรือ ปี พ.ศ. ตามที่ปรากฏในงานเขียน
- กรณีพิมพ์ซ้ำ ให้ใช้ปีของเล่มที่ใช้อ้างอิงจริง ๆ
- กรณีผู้เขียนคนเดียว มีงานเขียนตั้งแต่ 2 งานขึ้นไปในปีเดียวกัน งานเขียนใช้เลขปี พ.ศ. ให้ใช้ ก, ข, ค... ต่อท้ายปีตามลำดับ
- งานเขียนใช้เลขปี ค.ศ. ให้ใช้ a, b, c... ต่อท้ายปีตามลำดับ
- กรณีไม่ปรากฏปีตีพิมพ์ ภาษาไทยใช้ “ม.ป.ป.” ต่างประเทศใช้ “n.d.”

2. การอ้างอิงเชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

2.1 บรรทัดแรกของข้อมูลหรือสิ่งอ้างอิง ให้ย่อหน้า 1 ครั้ง แล้วจึงพิมพ์หมายเลขอ้างอิงเป็น
ตัวยก และเว้นวรรค 1 เคาะ แล้วจึงพิมพ์แหล่งอ้างอิงตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

2.2 กรณีผู้แต่ง **2-4 คน** ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน, กรณีผู้แต่ง **4-10 คน** ให้ใส่ชื่อผู้แต่งคนที่
1 แล้วพิมพ์คำว่า “และคณะ” ภาษาต่างประเทศใช้คำว่า “et al.”

2.3 กรณีไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีชื่อผู้ดำเนินการ ให้ละชื่อผู้แต่ง เช่น พระพุทธศาสนา ม.1,
บรรณาธิการโดย สุระ ดามาพงษ์ และบุญรัตน์ รอดตา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช,
2551), 12.

2.4 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำ โดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทย ใช้คำว่า “เรื่อง
เดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้อักษรย่อ “Ibid.” แล้วจึงระบุหน้า เช่น เรื่องเดียวกัน, 14. หรือ
Ibid., 601.

2.5 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันและหน้าเดียวกัน โดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทย
ใช้คำว่า “ที่เดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้อักษรย่อ “Id.”

2.6 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำ โดยมีเอกสารอื่นมาคั่น ให้ใช้การอ้างอิงแบบย่อ
(Short-end form) ยกมาเพียงชื่อผู้แต่ง ชื่อหนังสือ/ชื่อบทความ/ชื่อวิทยานิพนธ์ และเลขหน้า

3. การลงบรรณานุกรม (Bibliography)

3.1 พิมพ์ข้อมูลอ้างอิงชิดขอบกระดาษ เมื่อขึ้นบรรทัดต่อไป ต้องย่อหน้า 1 ครั้ง

3.2 ให้เรียงประเภทเอกสารในบรรณานุกรมดังต่อไปนี้

- (1) คัมภีร์
- (2) หนังสือ ตำราที่เป็นต้นฉบับ
- (3) พจนานุกรม/สารานุกรม
- (4) บทความ
- (5) วิทยานิพนธ์
- (6) รายงานวิจัย/รายงานที่ประชุมทางวิชาการ
- (7) ข้อมูลจากเว็บไซต์
- (8) สื่อออนไลน์
- (9) รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ

3.3 เมื่อเรียงประเภทเอกสารแล้ว ให้เรียงลำดับเอกสารแต่ละประเภทตามตัวอักษร โดยให้เรียงลำดับเอกสารที่เป็นภาษาหลักที่ใช้ในการนิพนธ์งานขึ้นก่อน แล้วจึงตามด้วยเอกสารภาษาอื่น ๆ

3.4 เมื่อเรียงเอกสารแต่ละประเภทตามตัวอักษรแล้ว ให้เรียงลำดับปีของเอกสารตามลำดับการพิมพ์

3.5 กรณีเอกสารและสิ่งอ้างอิงหลายเรื่อง ผู้แต่งคนเดียวหรือคณะเดียวกัน เมื่อเรียงลำดับในรายการเอกสารและสิ่งอ้างอิงไม่ต้องพิมพ์ชื่อผู้แต่งซ้ำ โดยพิมพ์เครื่องหมาย Underscore ยาวเท่ากับย่อหน้า (6 ครั้ง) แล้วปิดด้วยจุดมหัพภาค “_____.” แทนการพิมพ์ชื่อซ้ำ

3.6 กรณีผู้แต่งหลายคน

(1) ให้เรียงรายการที่มีผู้แต่งคนเดียวจนหมดก่อน แล้วจึงใส่รายการที่มีผู้แต่งหลายคน โดยยึดตัวอักษรของผู้เขียนคนแรกเป็นสำคัญ

(2) ให้เรียงลำดับผู้แต่งที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงนั้น ๆ

(3) ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน

รูปแบบการอ้างอิงแบบเชิงอรรถ

¹ โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ, ปัญหาสังคม (Social Problem) (กรุงเทพมหานคร: อมรพรินต์, 2549), 74-76.

² สุภัค มหาวรากร, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก,” วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, ปีที่ 13, ฉบับที่ 2 (26), (มกราคม-มิถุนายน 2555): 67.

³ ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร)

⁴ พระไพศาล วิสาโล, ศาสนาประจำใจ (กรุงเทพมหานคร: โพสท์-บุ๊กส์), 77.

⁵ พระไพศาล วิสาโล, สุขเหนือใจ (กรุงเทพมหานคร: เนชั่น-บุ๊กส์, 2552), 25.

⁶ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, โภชนาญะบรมครูโอรเอกของโลก (กรุงเทพ-มหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 83.

⁷ Svetlana Cicmil et al., *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice* (New Jersey: Project Management Institute, 2009), 54-55.

⁸ Margaret Lock, “Comprehending the Body in the Era of the Epigenome.” *Current Anthropology*, 56, no. 2, (April 2015): 162.

⁹ Ibid., 165.

¹⁰ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, โภชนาญะบรมครูโอรเอกของโลก, 89.

¹¹ สุภัค มหาวรากร, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก,”: 69.

รูปแบบการลงบรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

2. หนังสือ

กฤตติกาวัลย์ หิรัญสี. โภชนาญะบรมครูโหรเอกของโลก. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

โกศล วงศ์สวรรค์, สุธีลา ตูลยะเถียร, สถิต วงศ์สวรรค์, อ้วน อรชร และสุพัตรา สุภาพ. ปัญหาสังคม (Social Problem). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2549.

พระไพศาล วิสาโล. ศาสนาประจำใจ. กรุงเทพมหานคร: โพสท์บุ๊กส์, 2552.

_____. สุขเหนือสุข. กรุงเทพมหานคร: เนชั่นบุ๊กส์, 2552.

3. บทความ

สุภัค มหาราทร. “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก.” วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, ปีที่ 13, ฉบับที่ 2 (26), มกราคม-มิถุนายน 2555: 60-77.

• ภาษาต่างประเทศ

1. หนังสือ

CICMIL, Svetlana, Terry COOKE-DAVIS, Lynn CRAWFORD, Kurt A. RICHARDSON, and Project Management Institute. *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. New Jersey: Project Management Institute, 2009.

ตัวอย่างในกรณีต่าง ๆ

1. หนังสือ

1.1 ผู้แต่ง 1 คน, 2-4 คน และ 4 คนขึ้นไป

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้แต่ง, \ ชื่อหนังสือ \ (สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์), \ เลขหน้า.

¹ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนาหายาน (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 225.

² David Shields, *How Literature Saved My Life* (New York: Alfred A. Knopf, 2013), 33.

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง. \ ชื่อหนังสือ. \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนาหายาน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

SHIELDS, David. *How Literature Saved My Life*. New York: Alfred A. Knopf, 2013.

เชิงอรรถ กรณีผู้แต่ง **2-4 คน** ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน, กรณีผู้แต่ง**4-10 คน** ให้ใส่ชื่อผู้แต่งคนที่ 1 แล้วพิมพ์คำว่า “และคณะ” ภาษาต่างประเทศใช้คำว่า “et al.”

บรรณานุกรม ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน

1.2 หนังสือภาษาจีน/ญี่ปุ่น และภาษาต่างประเทศอื่น ๆ นอกเหนือจากภาษาอังกฤษ

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้แต่ง, \ (ชื่ออักษรญี่ปุ่น/จีน), \ ชื่อหนังสือ คำอ่านโรมัน \ ชื่อหนังสืออักษรจีน/ญี่ปุ่น \ (คำแปลภาษาไทย) \ (สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์), \ เลขหน้า.

¹ Masahiro Shimoda, (下田正弘), *Nehangyō no kenkyū: Daijō kyōtenno kenkyū hōhō shiron* 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法試論 (การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน) (Tokyo: Shunjūsha, 1997), 55.

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง \ (ชื่ออักษรญี่ปุ่น/จีน). \ ชื่อหนังสือ คำอ่านโรมัน \ ชื่อหนังสืออักษรจีน/ญี่ปุ่น \ (คำแปลภาษาไทย). \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์.

Shimoda, Masahiro (下田正弘). *Nehangyō no kenkyū: Daijō kyōtenno kenkyū hōhō shiron* 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法試論 (การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน). Tokyo: Shunjūsha, 1997.

1.3 หนังสือที่มีผู้ดำเนินการต่างๆ

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้แต่ง, \ ชื่อหนังสือ, \ ลักษณะดำเนินการ \ ชื่อผู้ดำเนินการ \ (สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์), \ เลขหน้า.

¹ Joad, ปรัชญา, แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์ (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2521), 77.

² Yves Bonnefoy, *New and Selected Poems*, ed. John Naughton and Anthony Rudolf (Chicago: University of Chicago Press, 1995).

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง, \ ชื่อหนังสือ, \ ลักษณะดำเนินการ \ ชื่อผู้ดำเนินการ, \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์.

Joad. ปรัชญา. แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2521.

BONNEFOY, Yves. *New and Selected Poems. Edited by John Naughton and Anthony Rudolf*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

หนังสือแปล ให้ใส่ “แปลโดย” หรือ “trans.”

หนังสือที่มีบรรณาธิการดูแล ให้ใส่ “บรรณาธิการโดย” หรือ “ed.”

หนังสือที่มีผู้รวบรวม ให้ใส่ “รวบรวมโดย” หรือ “comp.” เมื่อเขียนในบรรณานุกรม ต้องเขียนเป็นคำเต็มคือ Translated by., Editor by., Compiled by.

1.4 หนังสือบนเว็บไซต์ออนไลน์

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้แต่ง, \ ชื่อหนังสือ \ (สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์), \ เลขหน้า, \ ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์ (URL).

¹ ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการใช้เหตุผล (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549), 46-47, <http://csbp.mcu.ac.th/มนุษย์กับการใช้เหตุผล.pdf>.

² Mark Evan Bonds, *Absolute Music: The History of an Idea* (New York: Oxford University Press, 2014), 3, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199343638.003.0004>.

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง. \ ชื่อหนังสือ. \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์. ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์ (URL).

ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. มนุษย์กับการใช้เหตุผล.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549.
<http://csbp.mcu.ac.th/มนุษย์กับการใช้เหตุผล.pdf>.

Bonds, Mark Evan. *Absolute Music: The History of an Idea*. New York: Oxford University Press, 2014.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199343638.003.0004>.

2. พจนานุกรม สารานุกรม

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้แต่ง, \ ชื่อเรื่อง, \ ครั้งที่พิมพ์. \ อ้างคำว่า \ “คำที่อ้างอิง.”

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, พิมพ์ครั้งที่ 5.
อ้างคำว่า “โลกาภิวัตน์.”

² Francis S. Drake, *Dictionary of American Biography* (1937), s.v. “Wadsworth, Jeremiah.”

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง. \ ชื่อหนังสือ. \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพมหานคร:
ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.

Drake, Francis S.. *Dictionary of American Biography* (1937). Boston: Houghton, Osgood & Company, 1879.

หมายเหตุ: การลงคำศัพท์หรือเรื่องที่อ้างอิง ให้พิมพ์คำว่า “อ้างคำว่า” ในงานเขียนภาษาไทย ส่วนในงานเขียนภาษาต่างประเทศให้ใช้ตัวอักษรย่อว่า s.v. (อ้างคำเดียว) หรือ s.v.v. (อ้างมากกว่า 1 คำ)

กรณีสืบค้นข้อมูลออนไลน์ ให้ระบุ URL แบบเดียวกับ ข้อ 1.4

3. บทความ

3.1 วารสาร นิตยสาร

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้เขียนบทความ, \ “ชื่อบทความ,” \ ชื่อวารสาร, \ ปีที่, ฉบับที่, \ (ช่วงเวลาตีพิมพ์): \ เลขหน้า.

¹ ษมาวดี เจริญศรีเศรษฐ์, “ปีก่อตั้งกนิขศักดิ์ราช,” วารสารธรรมสาร, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 1), (มกราคม-ธันวาคม 2558): 100.

² Sharon R. Wesoky, “Bringing the Jia Back into Guojia: Engendering Chinese Intellectual Politics,” *Signs*, 40, no. 3, (Spring 2015): 651.

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้เขียนบทความ. \ “ชื่อบทความ.” \ ชื่อวารสาร, \ ปีที่, \ ฉบับที่, \ (ช่วงเวลาตีพิมพ์): \ เลขหน้าของบทความตั้งแต่ต้นจนถึงท้ายบทความ.

ษมาวดี เจริญศรีเศรษฐ์. “ปีก่อตั้งกนิขศักดิ์ราช.” วารสารธรรมสาร, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 1), (มกราคม-ธันวาคม 2558): 97-115.

Wesoky, Sharon R. “Bringing the Jia Back into Guojia: Engendering Chinese Intellectual Politics.” *Signs*, 40, no. 3, (Spring 2015): 647-666.

3.2 หนังสือรวมบทความ

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้เขียนบทความ, \ “ชื่อบทความ,” \ ชื่อหนังสือ \ (สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์): \ เลขหน้า.

¹ สุมาลี มหณรงค์ชัย, “‘มหายาน’ จากอินเดียสู่จีน,” พุทธศาสนามหายานในเอเชียตะวันออกเฉียง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชวนอ่าน, 2561): 14.

² George Cardona, “Sanskrit,” *The Indo-Aryan Languages* (Routledge: New York, 2003): 116.

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้เขียนบทความ. \ “ชื่อบทความ.” \ ชื่อหนังสือ. \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์: \ เลขหน้าของบทความตั้งแต่ต้นจนถึงท้ายบทความ.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. “‘มหายาน’ จากอินเดียสู่จีน.” พุทธศาสนมหายานในเอเชีย
ตะวันออก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ชวนอ่าน, 2561: 14-32.

Cardona, George. “Sanskrit.” *The Indo-Aryan Languages*. Routledge: New York,
2003: 116-160.

แหล่งข้อมูลออนไลน์ ให้ระบุ URL แบบเดียวกับ ข้อ 1.4

4. วิทยานิพนธ์

• เชิงอรธ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้แต่ง, \ “ชื่อวิทยานิพนธ์,” \ (ระดับวิทยานิพนธ์, \ ชื่อมหาวิทยาลัย, \ ปีพิมพ์), \ เลขหน้า.

¹ กมลรัตน์ ชวนสบาย, “แนวคิดและคติการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลในสมัย
รัตนโกสินทร์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 50.

² Mihwa Choi, “Contesting Imaginaires in Death Rituals during the Northern
Song Dynasty,” (PhD diss., University of Chicago, 2008), 59

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง. \ “ชื่อวิทยานิพนธ์.” \ ระดับวิทยานิพนธ์, \ ชื่อมหาวิทยาลัย, \ ปีพิมพ์.

กมลรัตน์ ชวนสบาย. “แนวคิดและคติการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลในสมัยรัตนโกสินทร์.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

Choi, Mihwa. “Contesting Imaginaires in Death Rituals during the Northern Song
Dynasty.” PhD diss., University of Chicago, 2008.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ใช้คำว่า “วิทยานิพนธ์ปริญญาโท” “Master’s thesis”
วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ใช้คำว่า “วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก” “PhD diss.”

5. รายงานวิจัย รายงานที่ประชุมทางวิชาการ

5.1 รายงานวิจัย

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้วิจัย หรือคณะผู้วิจัย, \ “ชื่อโครงการ,” \ (ประเภทเอกสาร, \ ชื่อหน่วยงานวิจัย, \ ปีที่จัดทำ), \ เลขหน้า.

¹ ประไพรัตน์ ไวทยกุล และคณะ, “ปัจจัยส่วนบุคคลและทัศนคติของบุคลากรที่เป็นคณะกรรมการบริหารความเสี่ยงของคณะ หน่วยงานที่มีผลต่อกระบวนการจัดทำบริหารความเสี่ยงของมหาวิทยาลัยนเรศวร,” (รายงานวิจัย, กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยนเรศวร, 2556), 20-21.

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้วิจัย หรือคณะผู้วิจัย. \ “ชื่อโครงการ.” \ ประเภทเอกสาร, \ ชื่อหน่วยงานวิจัย, \ ปีที่จัดทำ.

ประไพรัตน์ ไวทยกุล, ลัดดา กิจนพศรี, ธนวรรณ ยอดบุรี, จักรกฤษณ์ สนอ่อง, ปราการ นทีประสิทธิพร, อธิธิชัย อ่อนน้อม, สุดารัตน์ สิงหเดช, ณัฐเอก แก้ววรรณคดี และปรางทิพย์ แก้วประสิทธิ์. “ปัจจัยส่วนบุคคล และทัศนคติของบุคลากรที่เป็นคณะกรรมการบริหารความเสี่ยงของคณะ หน่วยงานที่มีผลต่อกระบวนการจัดทำบริหารความเสี่ยงของมหาวิทยาลัยนเรศวร.” รายงานวิจัย, กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัย นเรศวร, 2556.

5.2 รายงานที่ประชุมทางวิชาการ (Proceeding)

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้เขียน, \ “ชื่อเรื่อง,” \ ชื่องานประชุมวิชาการ, \ วันที่จัดงาน, (สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์), \ เลขหน้า.

¹ พระครูปลัดสวพัฒนโพธิคุณ (สมชาย), “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี,” ในงานสัมมนาวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ 1 คัมภีร์จารจารึกพระพุทธรศาสนา, 20 มกราคม 2559, (กรุงเทพมหานคร: พีเอสก๊อปปี, 2559), 27.

² Félix Balado, “On the Shannon Capacity of DNA Data Embedding,” in *Proceedings of 2010 IEEE International Conference on Acoustics*, March 14-19, 2010 (Dallas: IEEE, 2010), 22.

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้เขียน. \ “ชื่อเรื่อง.” \ ชื่องานประชุมวิชาการ. วันที่จัดงาน.
สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์.

พระครูปลัดสวพัฒนโพธิคุณ (สมชาย). “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี.” ในงานสัมมนาวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ 1 คัมภีร์จารจารึกพระพุทธรศาสนา. 20 มกราคม 2559. กรุงเทพมหานคร: พีเอสก๊อปปี, 2559.

Balado, Félix. “On the Shannon Capacity of DNA Data Embedding.” in *Proceedings of 2010 IEEE International Conference on Acoustics*. March 14-19, 2010. Dallas: IEEE, 2010.

6. ข้อมูลจากเว็บไซต์

6.1 เว็บไซต์ที่ปรากฏชื่อผู้แต่ง วันที่เผยแพร่

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ผู้แต่งหรือเจ้าของเว็บไซต์, \ “ชื่อเรื่อง,” \ ชื่อเว็บไซต์, \ วันที่เผยแพร่ (ถ้ามี), \ ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์.

¹ ศรัณยู นกแก้ว, “ที่สุดมรดกศิลป์แห่งสยามที่ซ่อนไว้ใน 12 ห้องใหม่ ‘พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร’,” *The Standard*, 7 เมษายน 2562,
<https://thestandard.co/bangkok-national-museum-2/>.

² Keith Schneider, “Salt Lake City is Finding a Payoff in Conservation,” *New York Times*, November 7, 2007,
<http://www.nytimes.com/2007/11/07/07cities.htm>.

• บรรณานุกรม

ผู้แต่งหรือเจ้าของเว็บไซต์. \ “ชื่อเรื่อง.” \ ชื่อเว็บไซต์, \ วันที่เผยแพร่ (ถ้ามี). \ ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์.

ศรัณยู นกแก้ว. “ที่สุดมรดกศิลป์แห่งสยามที่ซ่อนไว้ใน 12 ห้องใหม่ ‘พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร’.” *The Standard*, 7 เมษายน 2562.

<https://thestandard.co/bangkok-national-museum-2/>.

Schneider, Keith. “Salt Lake City is Finding a Payoff in Conservation.” *New York Times*, November 7, 2007.

<http://www.nytimes.com/2007/11/07/07cities.htm>.

6.2 เว็บไซต์ที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และไม่ปรากฏวันที่เผยแพร่

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ “ชื่อเรื่อง,” \ ชื่อเว็บไซต์, \ สืบค้นเมื่อ วันที่เดือนปี, \
ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์.

¹ “อุเทสิกเจติย์, อุเทสิกะเจติย์,” ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2559,
<http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology>.

² “The Origin of Pagodas,” *China Through A Lens*, Accessed April 21, 2011,
<http://www.china.org.cn/english/features/43498.htm>.

• บรรณานุกรม

ชื่อเว็บไซต์. \ “ชื่อเรื่อง.” \ สืบค้นเมื่อ วันที่เดือนปี. \
ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์.

ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การ
มหาชน). “อุเทสิกเจติย์, อุเทสิกะเจติย์.” สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2559.
<http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology>.
China Through A Lens. “The Origin of Pagodas.” Accessed April 21, 2011.
<http://www.china.org.cn/english/features/43498.htm>.

7. สื่อออนไลน์ (วิดีโอและเสียง)

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อผู้บรรยาย, \ “ชื่อของสื่อ,” \ วันที่เผยแพร่, \ ชื่อองค์กรที่เผยแพร่, \ รูปแบบของสื่อที่เผยแพร่, \ จุดหรือช่วงเวลาที่ใช้อ้างอิง, \ ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์.

¹ นครินทร์ วงกิจไพบูลย์, “บทเรียนเรื่องธุรกิจและวิธีคิดในการทำงานของ หนุมเมืองจันท,” เผยแพร่เมื่อ 27 พฤศจิกายน 2561, The Standard, สื่อเสียง, 7:20, <https://thestandard.co/podcast/thesecondsauce62/>.

² Jamila Lyiscott, “3 Ways to Speak English,” Filmed February 2014, Video, 4:29, https://www.ted.com/talks/3_ways_to_speak_english.

• บรรณานุกรม

ชื่อผู้บรรยาย. \ “ชื่อของสื่อ.” \ วันที่เผยแพร่. \ ชื่อองค์กรที่เผยแพร่, \ รูปแบบของสื่อที่เผยแพร่, \ จุดหรือช่วงเวลาที่ใช้อ้างอิง. \ ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์.

นครินทร์ วงกิจไพบูลย์. “บทเรียนเรื่องธุรกิจและวิธีคิดในการทำงานของหนุมเมืองจันท.”
เผยแพร่เมื่อ 27 พฤศจิกายน 2561. The Standard, สื่อเสียง, 7:20.
<https://thestandard.co/podcast/thesecondsauce62/>.
Lyiscott, Jamila. “3 Ways to Speak English.” Filmed February 2014 in New York,
NY. TED video, 4:29.
https://www.ted.com/talks/3_ways_to_speak_english.

8. รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ

• เชิงอรรถ

หมายเลขอ้างอิง \ ชื่อรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ, \ มาตรา/ข้อ, \ วันเดือนปีที่ประกาศ, \ เลขหน้า.

¹ ประมวลกฎหมายอาญา, มาตรา 334, 13 พฤศจิกายน 2499, 90.

² ประกาศ ก.บ.ศป. เรื่อง มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Coronavirus Diseases 2019: COVID-19), ข้อ 8, 29 กุมภาพันธ์ 2563, 8.

³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561, มาตรา 8, 17 กรกฎาคม 2561, 2.

• บรรณานุกรม

ชื่อรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ. \ วันเดือนปีที่ประกาศ. \ ที่อยู่ของแหล่งข้อมูลออนไลน์ (ถ้ามี).

ประมวลกฎหมายอาญา. 13 พฤศจิกายน 2499.

ประกาศ ก.บ.ศป. เรื่อง มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Coronavirus Diseases 2019: COVID-19). 29 กุมภาพันธ์ 2563.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561. 17 กรกฎาคม 2561.

แหล่งข้อมูลออนไลน์ ให้ระบุ URL แบบเดียวกับ ข้อ 1.4 แต่ให้ระบุเพียงบรรณานุกรมเท่านั้น

9. การลงตาราง และแผนภาพ

9.1 ตาราง ให้จัดเรียง (1) ชื่อตาราง (2) ตาราง ตามลำดับ โดยจัดไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษ ใช้อักษรขนาด 14 point

- ชื่อตาราง ให้พิมพ์คำว่า “ตารางที่ X” ด้วยอักษรตัวหนา แล้วตามด้วยชื่อตารางด้วยอักษรปกติ โดยให้จัดข้อความไว้กึ่งกลางช่อง เมื่อพิมพ์เสร็จให้เว้นหนึ่งบรรทัด และแทรกตารางในกรณีตารางที่แทรกมีข้อมูลยาวเกิน 1 หน้ากระดาษ จำเป็นต้องต่อตารางหน้าถัดไป เมื่อขึ้นหน้ากระดาษใหม่ให้ใส่ชื่อตาราง เว้นวรรคหนึ่งครั้ง แล้วพิมพ์คำว่า (ต่อ) ไว้ในวงเล็บ เช่น “ตารางที่ 1 (ต่อ)” แล้วจึงแทรกตารางในส่วนที่เหลือต่อจนหมด

- ข้อความหัวตาราง ให้จัดข้อความไว้กึ่งกลางช่อง ใช้อักษรตัวหนา แล้วคาดสี่เทา
- เส้นตาราง ให้ใช้สีดำ ความหนาที่ $\frac{1}{2}$ และปิดกรอบทุกด้าน
- กรณีมีการอ้างอิงที่มาของตาราง ให้ใช้วิธีการเดียวกับเชิงอรรถ

9.2 แผนภาพ หมายถึง รูปภาพ ภาพถ่าย แผนภูมิ แผนที่ เป็นต้น ให้จัดเรียง (1) ภาพ (2) ชื่อภาพ (3) ที่มาของภาพ ตามลำดับ โดยจัดไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษ ใช้อักษรขนาด 14 point

- แผนภาพ ให้จัดวางกึ่งกลางหน้ากระดาษ กะขนาดให้ไม่ใหญ่ ไม่เล็กจนเกินไป แล้วเว้นบรรทัดหนึ่งบรรทัด เพื่อใส่ข้อมูลของภาพ

- ชื่อแผนภาพ ให้พิมพ์คำว่า “ภาพที่ X” ด้วยอักษรตัวหนา แล้วตามด้วยชื่อแผนภาพด้วยอักษรปกติ โดยให้จัดข้อความไว้กึ่งกลางช่อง

- ที่มาของแผนภาพ ให้พิมพ์คำว่า “ที่มา:” แล้วตามด้วยที่มาของภาพ ให้ยึดรูปแบบ Chicago เวอร์ชัน 17 ในการระบุมาของแผนภาพ และให้จัดข้อความไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษ

ทั้งนี้ตาราง และแผนภาพต้องลงแหล่งอ้างอิงในบรรณานุกรมด้วย โดยให้ใช้รูปแบบของแหล่งอ้างอิงนั้นเป็นนำลงบรรณานุกรม

ตัวอย่างการลงตาราง และแผนภาพ

• เชิงอรรถ

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งที่มาของความรู้ตามปรัชญานายะกับข้อควรระวังในการเชื่อตามหลักกาลามสูตร⁵

ความรู้ตามแนวคิดของปรัชญานายะ	กาลามสูตร
อนุมาน (Comparison) ความรู้เกิดจากการหาเหตุผล	ข้อ 5 มา ตกทุกเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)

ภาพที่ 1 พระแก้วมรกต (ซ้าย) พระพุทธรูปที่เจ้าฝรั่งทำส่งมาถวายในหลวงรัชกาลที่ 5 (ขวา)

ที่มา: สมภาร พรหมทา, แก่นเดิมของพุทธปรัชญา เล่มที่หนึ่ง: มนุษย์ (กรุงเทพมหานคร: ปีพีเค พรินติ้ง, 2560), 108.

• บรรณานุกรม

สมภาร พรหมทา. แก่นเดิมของพุทธปรัชญา เล่มที่หนึ่ง : มนุษย์. กรุงเทพมหานคร: ปีพีเค พรินติ้ง, 2560.

อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์. “ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ.” วารสารธรรมธारा, ปีที่ 4, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 6), (มกราคม-มิถุนายน 2561): 67-110.

⁵ อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์, “ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ,” วารสารธรรมธारा, ปีที่ 4, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 6), (มกราคม-มิถุนายน 2561): 67.

หากเป็นกรณีที่นอกเหนือจากหลักเกณฑ์นี้
สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

The University of Chicago. Notes and Bibliography. *The Chicago Manual of Style 17th edition text*. Accessed April 14, 2019.

<https://www.chicagomanualofstyle.org/book/ed17/part3/ch14/toc.html>

การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำกุศลอย่างเต็มที่
การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า

ที.ม. 10/90/50-51 (ไทย.มจร)

สรรพปาปัสส อกรรม	sarvapāpasyākaraṇaṃ
กุสลสฺส อุปสมปทา	kuśalasyopasamṇapaḍaḥ
สจิตฺตปรีโยทปนํ	svacittaparyavadanam
เอตํ พุทฺธานสาสนํ	etad buddhasya śāsanam
(ขุ.ธ. 10/54/57 (บาลี.มมร)	(สันสกฤต : Uv. 28)

諸惡莫作,	ཆོད་རྟུ་བརྗོད་བའི་ཚམས་ལས།
諸善奉行	མྱིག་བ་མམས་ཅད་མི་བྱ་ཞྩ།
自淨其意,	དགེ་བ་ལུན་སྦྱུང་ཚལ་བར་བྱ།
是諸佛教。	རང་གི་སེམས་ནི་ཡོངས་སུ་གདུལ།
(จีน : T4.567b1-2)	འདི་ནི་སངས་རྒྱས་བསྐྱེད་བ་ཡིན། །
	(ทิเบต : Uv. 28)

<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/dhammadhara>

